SALEMS VREDE

En

INLEYDING

Tot de

PROPHETISCHE SCHRIFTEN,

Yder met haar byvoegselen

Tot bevorderinge van de gemeene ruste en stigting der Nederlandsche Kerke in 't ligt gegeven

DOOR

SALOMON VAN TIL,

Bedienaar des heyligen Euangeliums, en Professor in de Illustre Schole tot Dordregt.

SALEMS VREDE,
IN
Liefde, Trouw, en Waarheyd
BEHARTIGT.

Waar in de Vrede-weg tot beslissing der Hedens-daagsche Kerk-geschillen werd afgebakent, der Broederen eens-gesintheyd in 't noodige vertoont, de weg om in 't overige tot een verstand te komen, bereyd, en de redenen tot voortsetting van soo heylsamen wit met alle beweginge werden aangebonden.

Hier agter is noch aangehegt een MISSIVE des Christelyken Synodi des Hertogdoms van Gulik aan de Kerkendienaren der Geunieerde Nederlanden/ ten selven eynde gerigt/

En het laatste uyt het Latijn vertaalt door

SALOMON VAN TIL,

Bedienaar des heyligen Euangeliums, en Professor in de Illustre Schole tot Dordregt.

Desen derden Druk oversien en verbetert.

TOT DORDREGT,

By Dirk Goris, Boek-verkooper/ woonende by de Wijnbrug/ in de Griffioen. Anno 1698.

Met Privilegie voor 15. Jaren.

OPDRAGT

Aan den regt-eerwaardigen Godsaligen en wel-Geleerden,

D. JOHANNES VAN TIL,

Wel geliefc en getrouw Kerken-Leeraar in de Gemeynte Jesu Christi tot Zuyd-Scharwouw, en Broek op Langendijk.

Mijn seer waarde en beminde Vader.

Erwijl ik voor mijn vrugt een schoot soek, waar in die neder te leggen, en vind ik geene waar sy naast behoort als de uwe, eensdeels om aldaar mijn eerste dankbaarheyd te betuygen in 't openbaar, die ik uwe Vaderlijke liefde en voorsorg schuldig ben, voor soo veele natuyrlijke en geestelijke weldaden, als my door UwE. van mijnen God (van dat ik in 's Moeders Lichaam ontfangen ben) zijn toegevloeyt: boven de natuyr erken ik uwe Godsalige opvoedinge, getrouwe voorsorge, en vierige Gebeden tot God, waar mede gy my altoos hebt agtervolgt. De dierbare kennisse van Gods Woord en Waarheyd, waar door in mijne Ziele als een zaed der weder-geboorte gesprooten is dat vaste Geloove, die levendige hoop, en die gesintheyd der liefde, in welke ik sta, en mijn God diene, is de eerste planting van uwe Godvrugtige huys-oeffeningen. Het herdenken van uw meer als Vaderlijke liefde in 't voorsetten van mijne studien, na dat gy my eens ten dienste van Christi Koninkrijk Gode hadder opgeoffert, ontvonkt mijn Herte. En daarom was 't van mijn genegentheyd, dat uw naam hier in dese mijn geringen arbeyd leven, en mijn dankbare erkentenisse ontfangen soude. Hier by quam anderdeels,

deels,

deels, dat ik geen naam en konde verkiesen, die my beter soude konnen verstrecken tot een getuyge van mijn opregtigheyd en wel-meenentheyd in desen, als die door soo veel-voudigen gesprek en verhandeling deser stoffen al lang geleert hebt, wat in desen van mijn interieur en binnenste was.

Voor lang was dit Tractaat al by my ontworpen: maar wanhopende van wegen de boosheyd der tijden 't gewenschte nut te bereyken, wierp ik het agter de bank, daar 't een aas voor de Mot, en schiet-Worm soude gebleven zijn, ten ware uwe zugt tot de Vrede der Kerke, en Eendragt der Broederen my meermalen had vermaant het selvige te hervatten, en tot de persse te vervaardigen: 't geen dan door uw toedoen het ligt siet, keere weder tot uw met hart-grondige wensch en bede, dat de vader der barmhertigheyd uwen grijsen Ouderdom wil kroonen met jeugdige kragten, en rijke genaden: en uyt sijne genade wil toevoegen hier sijnen segen in uwen dienst, tot overvloedige stigtinge van sijn Kerke, en eere van sijn Heyligen Naam, en hier na den rijken ingang in sijn eeuwig Koninkrijk in heerlijkheyd.

Uw Onderdanigsten Soone,

SALOMON VAN TIL.

VOOR-

VOOR-REDEN,

Aan den

Christelijken LESER.

Goetwillige Leser.

HEt is sonder twijffel, dat de Kerke Christi noyt geluckiger sal geweest zijn op der Aarde, als wanneer men die heerlijke belofte in haar sal waar bevinden, die den H. Geest haar voordraagt Esai. 60: 17. *Ik sal uwe* OPSIENDERS *vreedsaam maken, ende uwe Drijvers regtveerdige.* Geen Menschen zijnder in wiens Personen, en Ampten de Kerke Christi meer belang heeft, als in hare *Opsienders*, en *Drijvers*: de eerste in de Kerke, de andere in de Politie: want, als de regtveerdige den stoel der eere beërst, soo bloeyt een Staat, en in deselve de Kerke Gods. *Een Koning hout het Land staande door regt.* Prov. 29: 4. En onder sulken Wijnstok en Vijgeboom vint de Godvrugtigheyd ruste, de onnooselheyd voorstand, de Waarheyd beschermінge, de Religie een Voedsterheer, en de sagtmoedige wijsheyd een schilt voor de quaadwilligheyd. Een regtveerdige Overheyd geeft Gode ook dat Godes is: handhaaft sijn eer, bewaart sijn Wet, vordert sijn dienst, weert de ergernisse, en stilt het krakeel, en voltrekt door sulken wijse van bestieringe 't geen God voorseyde, Esai. 32: 17. 18. *Het werk der geregtigheyd sal vrede wesen: ende de werkinge der geregtigheyd sal zijn gerustheyd, ende sekerheyd tot in eeuwigheyd, ende mijn volk sal in een woonplaatse des vredes woonen, ende in wel versekerde wooningen.*

Maar 't geen de vrede der Kerke bestendiger moet maken, en haren bloey florisanter, is, dat ook haar *Opsienders* mogten vreedsaam zijn, niet genegen tot gekijf, en twistige t' samen-sprekingen, maar gesint om malkanderen aan te nemen tot nuttige stigtinge; daar en is geen deugd meer over-eenkomende met het Opsienders Ampt, als dat sy de vrede behartigen, die de vrede Gods Prediken, en alsoo t' samen in vrede woonen.

Hier toe strekt onsen tegenwoordigen arbeyd: dit is 't heyl, 't geen wy beoogen: wie isser, die niet uyt de bitterheyd der tweedragt, en haar snoode vrugten, geleert heeft die selve vrede hoog te schatten? en bedugt voor een onverantwoordelijke scheuringe (welke daar na ongeneeslijk soude zijn, als men door Synodale besluyten, en hoog-magtige resolutien eens een zy veroordeelt hadde) niet en haakt na genesinge van Sions breuke? die Gods eer, en de welstand van Christi Koninkrijk wat na aan 't herte leyt, hebben al van overlang onder alle dese ergernissen gesugt, en vreesende voor meerder onheyl uytgeroepen, *is'er dan geen Balsem in Gilead? is'er geen heelmeester aldaar? want,*

waar-

waarom en is de gesontheyd der Dogteren mijnes Volks niet geresen? Jerem. 8: 22. Dese sugt merken wy uyt te breken uyt den boesem van allerleye soo hooge als lage Kerkelijke en Politijke *Persoonen*, en *Personagien*: 't kan dan van niemant ontijdig werden geoordeelt, dat wy niet alleen (gelijck de een en de ander ons voor gegaan is) in 't gemeen de weg tot vrede vertoonen, maar wel speciaal nederdalen tot de gewigtigste geschillen in 't bysonder, en daar ontrent den weg openen tot eens-gesintheyd, op dat men alsoo een welgegronde vrede mogt bereyken.

Om dit selvige dan voort te setten, hebben wy eerst bevestigt die grond-maxime van Christi Koninkrijk: *dat men de vrede niet moet breken, veel min de eenigheyt der Kerke scheuren, om verschillen, die buyten 't fondament zijn, en de grond-Leere niet benadeelen.* De grond-Leere bepaalt in de Confessie, Catechismus, en de Canones des *Synodi Nationaal*, en lijdt geen veranderinge of vernieuwinge, dewijl die waarheden na rijp en lang ondersoek zijn bevonden en gedemonstreert waarheyd te zijn: en wel van sulken gewigte en belang, dat yemant daar buyten niet als gevaarlijk dwalen kan: die in desen verschilt, en kan geen Leeraar in de Gereformeerde Kerke zijn; nademaal een yegelijk die aldaar het Opsienders Ampt begeert, door hand-schrift moet verklaren die selve Leer voor waarheyd te hebben beproeft, en als Schrift-matig te hebben aangenomen: met belofte van geen andere Leere oyt of oyt te sullen voorstellen, in 't openbaar of in 't heymelijk. Maar wat dat andere poincten en gevoelens belangt, door de welke de Leere der Kerke niet en wort verswakt, daar over houd een yegelijk vryheyd, om daar van te gevoelen, en zediglijk te spreken, soo als hy verstaat met Gods Woord naast over een te komen, sonder dat eenige particuliere vergaderingē vermogen by keur-stemmen daar over decisie te doen, tot des selfs veroordeelinge: nademaal het stuk der Leere te bepalen is een sake de algemeyne Kerke betreffende, en welke moeten nootwendiglijk gereserveert worden tot de *Nationale Synoden*; indien men andersins niet uytsporig en buyten ordre wil procederen. Waaromme wy dan voortgaan te vertoonen, dat de hedensdaagsche geschillen, en beswaringen die ge-oppert worden tegen de leere van de *Heer Coccejus zalr.* en die met hem eens-gevoelende zijn, van dien aart zijn, dat daar by de grond-Leere der Gereformeerde Religie in 't minste niet en wert belemmert, maar ter contrarie tegen *Socinianen*, *Papisten*, *Pelagianen*, en *Ioden* kragtiger beweert, en om dies wille van deselve soo geerne is omhelst, in de schoot der Kerke nedergeleyt, en aan alle vroome Christenen die haar versterkinge soeken in het Gelooye, met een Godvrugtige toegenegentheyd des Herten is, en als noch werd mede gedeelt.

Al het welke wy dan doen blijken 1 uyt de historie van 't geboren verschil, wel-

welke ons naakt open leyt, dat dien waren *Apollos* sijn leere ontrent de Testamenten Gods, heeft uyt Gods Woord geformeert, doen hy besig was door vergelijking van 't Oude en Nieuwe Testament, den *Joden* uyt de Schriften opentlijk te bewijsen, dat Jesus was de Christus. Den *Socinianen* te leeren, dat Christus gisteren, en heden, en in der eeuwigheyd is deselve Christus; oorsaak van aller Saligheyd soo veele als 'er behouden worden: haar toonende, dat hunne misbruykte passagien alleen het onderscheyt leerden van de bedeelinge der genade, die Godt in sijn Goddelijke huyshoudinge voor en na de Wet had aangestelt, in tegenstellinge van die, onder welke wy nu leven. Doe hy den *Papisten* vertoonde den loop van Christi Koninkrijk en den Antichrist: en den *Pelagianen* het peremptoire Testament Gods, dat vast is, en niet veranderlijk. Het was by toeval in het desseyn van sijn E. dat hy die selve consideratien, die de Leere der Kerke soo bondig bevestigden, ook ging vergelijken met het geene Gods woord spreekt van den *Sabbath*: en bevindende, dat deselve aan dat stuk geen kleyn ligt toebragten, sijne consideratien daar over in 't ligt gaf. Maar als dit verschil hevig wiert gehanthaaft, en dat men dese gronden bemerkte kragt te geven aan des selfs sustinue van den Sabbath, soo bestont men die te bedisputeren, te hekelen, ja eyndelijk voor Sociniaans uyt te maken, 't geen even daarom van hem was gesustineert, om de Leere van Socinus te ontzenuen, en van hare schijn-bewijsen te ontblooten.

In waarheyd segt D. Leydecker, Sulam. p. 186. *gelijk Cocceji gronden NB. over al aanloopen tegen de Sociniaansche fondamenten, soo en kan D. Cocceji gevoelen over de regtveerdigmakinge des Ouden Testaments, geensins met de dwalinge der Socinianen in desen hoofde accorderen.* Waar uyt wy doen blijken, dat dese leere geboren zijnde uyt een sugt, om de gronden van de Sociniaansche leere (de snoodste vyandinne van onse Religie) uyt Gods Woord om verre te werpen, en de Leere der Kerke te beveyligen, geensins voor nadeelig, maar vorderlijk aan de aangenomen Leere te houden is: en alleen gebruykt zijnde (als beproeft tegen de Socinianen kragtig te zijn, tot verweeringe der waarheyd en verstomming van die Kettery) om dat vermiste geschil over den Sabbath ('t geen van de Reformatie af by onse Kerken-Leeraren verscheydentlijk is verstaan onvermindert de eendragt en vrede) te ontwarren, en Schriftmatig te verklaren, niet moet opgenomen worden tot breking van vrede, en eendragt, maar alleen blijven tot een stof van Broederlijke conferentien. Hier na gaan wy over om dit 2. nader te betoonen uyt de eygene confessie der geener, die hare dispuyt-schriften daar tegen in 't ligt gebrag hebben: soo in 't gemeyn, als in 't bysonder over verscheyden Artijkelen. Hier op komen wy 3. tot onse inductie in 't gemeyn, en wijsen aan in wat stoffen der Leere wy selfs buyten de Formulieren van eendragt noch eens-gevoelende zijn: en hoe onse differen-

ten zijn van minder belang, als wel die geene, die voor heen soo binnen, als buyten ons Vaderland bedisputeert zijn, en noch bedisputeert worden: eyschende, dat men veel meer verdraagsaam handele met de geschillen van minder, als van meerder gewigt.

Maar alsoo wy oordeelden, dat het kleyn gewigt der selver geschillen noyt en konde openbaar worden, als door een vergelijk van der Broederen accoort ontrent deselve stoffen, daar men meest over schijnt ontrust te zijn: en dat het den ophef seer soude doen bedaren, als men dan eyndelijk voortgaande de gevoelens te vergelijken, sag waar op het verschil uytquam: soo hebben wy de gewigtigste stucken, daar over voornamentlijk is geschrolt, op die wijse willen verhandelen: en hebben daar by ons werk gemaakt, om op yder Artijkel aan te teekenen sulke getuygenisse onser Oudste Kerken-Leeraren, welke souden konnen doen sien, wat men van over lang al van dese stoffen geleert heeft: 't geen nochtans niet en moet met sulke oogen aangesien werden, als of haar gevoelens ook voor bewijs strekten, want wy hier deselve niet bybrengen, om te bewijsen wat dat waar of valsch is, maar wat dat men sonder laster en opspraak, sonder steurnisse van vrede en eendragt altoos heeft mogen leeren, selfs voor onse geresene differenten, en disputen in de Gereformeerde Kerke, andersins als men tot het bewijsen van 't geen waar of niet waar is, wil komen, soo en kennen wy geen namen of gesag als alleen de name Gods: de Heylige Schrift is de eenige toetssteen der waarheyd, en haar stemme moet men alleen hooren in 't ondersoek der saken. De woorden van Augustinus by alle onse Theologanten gepresen, zijn dienthalven voortreffelijk. Epist. 19. *Ik hebbe geleert alleen de Boeken die men* Canonijke *noemt, die vreese en eerbiedigheyd toe te dragen, dat ik vastelijk geloove, dat geen Autheur der selver ergens in gedwaalt heeft. Maar andere Autheuren lees ik soo, dat hoe Heylig en geleert deselve soude mogen geweest zijn, ik daarom niet agte yet waar te wesen, om dat sy soo hebben gevoelt, maar om dat sy my, of door die Canonijke Schrijvers, of door een waarschijnelijke reden sulks hebben konnen doen glooven.*

Onse Nederlandsche Geloofs belijdenisse segt Art. VII. *Men mag geener Menschen schriften, hoe Heylig sy geweest zijn, gelijken by de Goddelijke, noch* N B. de gewoonte *by de waarheyd Gods; want de waarheyd Gods is boven al. Noch de groote menigte*, noch NB. De Oudheyd, *noch de successie van tijden, en persoonen, noch de Concilien, decreten, of statuyten: want, alle Menschen zijn uyt haar selven leugenaars, ende ydeler dan de ydelheyd selfs:* daarom *verwerpen wy van gantscher herten, al wat met desen onfaalbaren regel niet overeen-komt.* Weshalven men onderscheyden moet het ondersoek over 't gewigt eenes geschils, van het dispuyt over de waarheyd der sake: en by aldien yemant die twee wilde vermengen, en een heyr-baan van geleerde namen tot

be-

bewijs der waarheyd voor sijn sustinue wilde ten strijde brengen, die moet weten, dat hy met loos kruyt schiet, en geensins 't gemoed kan treffen of overreden van sijn verschillende party. Men sie dan dese getuygenisse niet hooger aan, als voor een bewijs, dat die saken niet nieuw; en die Leer, soo ongehoort niet en is in de Kerke Gods, en onder die naam niet en verdienen soo heftig geroskamt te werden, als men heden doet.

Ook willen wy daar mede niet seggen, dat juyst alle stoffen sulken bewijs van voorige Leeraren moeten hebben, die men sal leeren; even als of 'er niet nieuws soude mogen uytgevonden, en voorgestelt worden. Als het maar niet en zijn nieuwigheden, die de grond-Leer souden veranderen, welke even om dat sy tot het fondament behoort, niet veranderlijk en is; want die 't gebouw der leere sijn fondamenten bestaat te ontrucken, die doet het alles ter neder storten; die moet alle de voorgaande Leeraren onder 't *Anathema* stellen, en buyten den Hemel die voor hem gestorven zijn uytsluyten, nadien hy met het fondament te veranderen, een anderen weg ten Hemel toont, welken alle voor hem souden gemist hebben: 't geen dan ongerijmt zijnde, soo heeft de nieuwigheyd alleen plaats in stoffen van minder belang, in 't verwisselen van 't overgebleven Hoy, en stoppelen, om Gout, en Silver, op dat die selve boven 't on-wikbare fondament mogen tot een meerder vercieringe van 't gebouw opgetogen worden: en ten dien opsigt en verwerpt immers niemand volstrekt al wat nieuw is, als 't maar voor sig heeft de attestatie van 't Oude Woord Gods, en aldaar soo is bekent geweest. Het is out genoeg 't geen in 't Woord der Propheten en Apostelen word aangewesen, geleert te zijn, al was 't sedert haar vertrek uyt de Wereld in hare Schriften niet aangemerkt. En daar toe zijn de formulieren van eenigheyd, om palen te stellen ontrent wat saken de Kerke geen veranderinge of nieuwigheden en kan verdragen: op die nieuwigheden sien alleen de Synodale advijsen en conclusien: en daar toe werden de Kerken-Dienaren alleen verpligt met hare onderteykeninge van de Formulieren van eenigheyd. Soo dat ontrent dit stuk geen questie ter Wereld vallen en kan. Wy berusten over dit stuk gantschelijk in de woorden van D. Hoornbeek zalr. in sijn Irenic. p. 50. *Al wat nieuw is, en is daarom niet quaad, of daarom moet men daar van niet afkeerig zijn. Dikwils is de nieuwigheyd noodsaakelyk en nut, jaa ook seer prijs-waardig. Namentlyk by aldien sy dient tot* verligtinge *of tot* bevestinge *der waarheyd: en al wat op nieuws geschieden kan tot des selfs voortplanting by den dwalende en ongeloovige. Eyndelyk ook die, dewelke strekt tot voortsettinge der ware Godsaligheyd: gelyker altyd vele dingen voor ons allen resteren te bedenken en te doen, soo moet men in desen ook goed keuren, en behulpig zyn de eerlyke studien van een yder, ook selfs die nieuw zyn:* En soo spreken selfs ook de Broederen, wanneer sy sullen antwoorden op de bewijsen,

die

die sommige gebruykt hebben, om te toonen, datter in de kennisse een aanwasch moet zijn, en dat een goet Schrift-geleerde uyt sijn schat voorbrengt, oude, ende nieuwe dingen.

Hier uyt blijkt dan ook ten overvloed, dat de Synodale resolutien, genomen tegen de aanstootelijke nieuwigheden, veelsins op dese van ons verhandelde geschillen gantsch niet applicabel zijn: want daar mede werden alleen *aanstootelijke* nieuwigheden tegen gegaan: welke *aanstoot* wederom niet anders en kan, nog en mag verstaan worden, als om dat sy aanstootende tegen de Leere der Kerke, bepaalt in de formulieren van eenigheyd, en alsoo met redenen belijders der Gereformeerde Gods-dienst mogten ergeren, en tot een aanstoot zijn: En schoon veele seer abusivelijk spreken van de aangenomen Leer, soo is egter daar in alleen de aangenomene Leere begrepen, aangenomen by onse Christelijke Overigheyd, om die voort te setten, en te patrocineren; aangenomen by de Nationale Synode, en de Kerken-dienaren voor de Leere der kerke, sonder verder belofte te doen, als om die Leere te verdedigen, en 't gene sy wijders uyt Gods Woord tot nuttige stigtinge mogten waarnemen:) Nu siet men ligtelijk van selfs, dat dese Artijkelen niet nieuw en zijn, nadien sy het getuygenisse hebben van veele uytnemende ligten en voorgaande Theologanten, welker namen als van gesond-gevoelende by de Kerke in eere en segening zijn. Veel min aanstootelijk, dewijle sy gerigt zijn, om den aanstoot der dwaal-geesten uyt het midden weg te nemen, en de aangenomen Leere der Kerke bondiger te bewijsen: ten ware misschien, dat men niet toe en liet het geene te Prediken, 't welk het onverstand of de twistgierigheyd soekt te beknibbelen, 't welk soo zijnde: waar henen dan met de Leere der vrye genade, ja met het gantsche Euangelium, 't welk veele tot een aanstoot en ergenisse was?

Daar en bovē, dewijle wy wetē hoe veel wenschelijker de eens-gesintheyd, en hoe veel vaster de band van liefde is, daar men 't selfde gevoelt, als daar men de vrede door verdraagsaamheyd moet bewaren, soo beoogde onsen arbeyd wel bysonderlijk door 't opstellen van dese Artijkelen te toonen, hoe het verschil de saken selve belangende, menigmaal in 't eynde te niet liep, als men balanceerde de dingen, waar over men ontrent die stoffe eens gevoelende was: soo datter somtijts geen different, en somtijts maar een dissensie in 't verstant van dese en gene Schriftuyr-plaats overig bleef: en ook wel sommige stoffen bevonden werden door de dispuyten soo bevijlt, dat men ligt tot het selfde te gevoelen soude konnen komen, als men wederzijts in sekere voorsigtige uytdruckingen over een quam: Het welke van de *Eerwaarde Kerken-raad van Amsterdam*, wel te regt zijnde aangemerkt, soo heeft sy wijsselijk beraden geoordeelt tot voorkoming van alle sulke twee-spalten, en om hare ruste te be-

wa-

waren dienstig te zijn malkanderen daar toe obligeeren. Art. 4. „ Dat „ men in ongewoone, en buyten Schriftuyrelijke spreek-wijsen, en niet fon„ damenteele stellingen, die misnoegen, ende opschuddinge souden konnen „ veroorsaken, sig in Predikatien, en Catechizatien soude matigen, en soo „ veel doenelijk was wagten: en als men deselve somtijts quame te uyten, of „ te gebruyken, dan t'elkens soodanige verklaringe daar by sou doen, waar uyt „ selfs voor de gemeynte kon blijken, dat men van de gewoonelijke Leere der „ Gereformeerde Kerke niet af en wijkt. Want, dewijl het veel bestaat in woorden-strijt, soo werden immers al die knibbelingen daar mede afgesneden en 't geen betreft het verstand der Schriftuyr-plaatsen, daar ontrent sal men de saak in 't gemeyn onderscheydende van de applicatie op dese en geene passagie, en latende een matige en zedige vryheyd van Propheteren, ligtelijk bereyken die soo seer gewenste ruste en eendragtigheyd.

Dit alles nu betuygen wy toegebragt te hebben met de uyterste vrede-lieventheyd: wil de arg-waan haren aart volgen, en ons desseyn verdagt houden? wil de passie het oordeel der liefde over ons voornemen geen plaats vergunnen? en in 't een of 't ander een nagel slaan, om yets op te knobben, en schurfdig te doen schijnen? soo sullen wy ons selven wapenen met een on-ergerlijke Conscientie voor God, en voor de Menschen; en daar in ons selven oeffenen, om die door lijdsaamheyd baarblijkelijker te maken; denkt yemant dese onse consideratien en voorslagen ten ondersoek te brengen, dien versoeken wy, dat hy met ons in dese conferentie trede als een Christen, als een Broeder met sijn Broeder, niet vergetende het werk der liefde, 't geen wy malkanderen schuldig zijn; de bescheydene willen wy geerne hooren, daar van leeren, en haar wederom leeren, indien wy meynen yetwes met beter grond begrepen te hebben. De onbescheydene, en die door toorne ontsteken, de pen opneemt, en hoort sijn eygen reden niet, en daarom soude het niet te pijnen waardig zijn, dat wy hem soude hooren, en ons den kostelijken tijd laten ontrooven, om sijne passien te verzadigen.

Wy hebben dan hier alleen die poincten bygebragt, die als voorname stucken tegen *D. Cocceji* Leere werden ingebragt: de andere twisten over de wijsbegeerte van *Des Cartes*, en trecken wy ons niet aan: om dat wy seer ongeerne sien, dat men die twee soo seer verschillende disciplinen, soo onvoorsigtelijk mengt onder malkanderen: en noch meer, nadien de stoffen der Philosophie, waar over men twist, gantsch niet en betreffen onsen Predik-stoel, alwaar men Gods Woord, en niet de eerste beginselen, noch de methode der wijsbegeerte te verklaren heeft. Noch ook en sullen de Broeders veel te klagen hebben, dat men die stoffe brengt op den Predik-stoel. Laten de Academien die stoffen betwisten, maar niet de Predik-stoelen, en Gods-geleerde Schrif-

Schriften: wy meenen ook dat Gods Kerke in de eer van *Des Cartes* sulken belang niet en heeft, dat men om die te verdedigen een Kerke soude sien scheuren, en van een splijten.

Daar waren wel eenige minder dingen meer te verhandelen geweest, indien wy (gelijk sommige de gewoonte hebben) de verschillen eer hadden willen uytbreyden, als in 't kort by een betrecken: men sal 't doch noyt alles tot op een stip en jota toe eens worden: en 't gaat met de overige stoffen soo onder de bestrijders van *Cocceji* Leere toe, dat sy selve daar in gantsch geen een lijn en trecken, en de eene duydelijk dikmaal beweert, 't geen een andere in *D. Coccejus* gehekelt hadde: waar van men een sonderlinge preuve siet in 't geleerde werk, dat *Rev. D. Witsius Professor tot Utrecht* nieuweling heeft in 't ligt gebragt, onder den titel van *Oeconomia Fœderum Dei*: in 't welke niet alleen verscheydene Schriftuyrplaatsen, over wiens verklaringe *D. Coccejus* was berispt, even soo werden vertaalt, verklaart, en beweert: als Genes. 2:3. 3:5. 14.20. 4:1. 9:27. 49:21. Job 33:23. 24. Psal. 69:6. Esai. 49:24. Jer. 31:22. Zach. 3:9. 9:12. &c. Maar ook veel leer-stucken op deselve wijse werden gededuceert, die de censure der Broederen niet hadden konnen ontwijken, gelijk de Christelijke, en taal-kundige leser daar in al omme sal ontmoeten. Wy houden ons versekert de swaarste consideratien verhandelt te hebben.

Veele disputen bestaan ook maar in een verdrietig hasslebassen, en in 't overstryen van gevoelens, waar tegen geprotesteert werd: men haalt hier of daar een ongemackelijke spreek-wijse uyt een hoek, en schoon men uyt andere passagien wel beter berigt kan krijgen van 't sentiment des Schrijvers, soo moet men daar mede egter hem een kans afwinnen, en sijn goede naam onder suspicie brengen; ô weeder Wereld van sulke ergernissen! 't past ons hier maar na contrarie protestatien lijdsaam te zijn, en hier sig selven aan te bieden, om in orthodoxe stellingen de leere der Kerke blymoedig te willen onderschrijven. Het is een volmaakt man, die in woorden niet en struykelt: en daar een schrander vernuft door quaadwilligheyd gedreven word, is 't geen konst, 't geen wel en eenvoudig gesproken is, ten argsten te verdrayen: Sulke stoffen en zijn 't onderwerp van onse verhandelingen niet: om dat'er geen vrede, als by de goedwillige en bescheydene, voor Gods Kerke te verwerven is.

De weg van sommige voorgeslagen, als sonderling bequaam tot rust en vrede der Kerke, dat namentlijk elk sig naauw verbonden houde in sijn verklaringen over de H. Schrift, aan de nieuwe vertalinge van onse Nederlandsche Bybel, met hare annotatien, en hebben wy niet gerecommandeert: om dat sy ons over een andere kant al te gevaarlijk dunkt. Wy bekennen geerne, dat het werk van die onvermoeyde arbeyders, en hoog-geleerde mannen alle lof verdiend, en op 't hoogste prijsselijk is: de *Heer Coccejus* in de Voor-rede op sijn

Lexi-

Lexicon gaf haar ook dat getuygenisse, dat *sy was gemaakt met groot oordeel; en van die geene, wiens ervarentheyd, en geleertheyd de hoogste getuygenisse hadden: eyndelijk houde ik*, segt hy, *het voor aldersekerst, dat 'er voor haar geen beter gesien en is.* Evenwel en konnen wy ons daar niet gantsch aan verbinden, of wy moesten versekert zijn, dat deselve mannen in haar oversetten en verklaren niet menschelijks ware overgekomen: noyt mag sig yemant obligeren, om van 't geene op geenerleye wijse af te wijken, 't welk hy niet heeft konnen beproeven; en van 't welk hy niet kan seggen, dat selve door een sekere waarheyd ondervonden te hebben: want, 't geen feylbaar is, daar in soude men mogelijk yets mogen ontmoeten, waar in waarelijk gefeylt was, en 't geen hem sijn Consideratie gebood te verwerpen, als yets dat hy niet soude konnen in Gods naam, als sijne waarheyd en den sin Christi, spreken: en soude dan in sulken geval sijn verbond niet aangaan tegen sijn Conscientie? Men mag niet beloven te sullen onderhouden, 't geen men niet weet of men 't sal konnen nakomen: nu hier is 't geval soodanig. Wy zijn schuldig alle Menschelijke arbeyd te ondersoeken, en te beproeven, soo ook alle oversettingen, en uytleggingen, en 't is onmogelijk in ons gantsche leven soo ver te komen, dat wy 't gantsche Woord Gods met genoegsame aandagt, rijpen rade, en langsaam overleg soo souden konnen doorgaan, dat wy op alles, als wel bewust van goed ondersoek gedaan, en de waarheyd ondervonden te hebben, souden konnen antwoorden; of men moest ons willen verbinden, om dat te laten staan op 't credit van die warelijk hooger geleerde, en ervaren mannen: 't welk ik in mijn agte by sig selven niet billijk van yemand te konnen afgeeyscht worden. En dat te meer: om dat geen geoeffent Leeraar in de gereformeerde Kerke sal met waarheyd konnen seggen, dat 'er in dat werk geen sporen zijn van menschelijke verhaastingen, en mis-grepen: of dat 'er ook geen vertalingen van woorden en ontmoeten, welke de latere vlijt van groote verstanden beter heeft ontdekt, en on-weder-sprekelijke sekerheyd door demonstratie heeft toegebragt: Heeft de vermaarde *Bochartus*, meent gy, in sijne wonder geleerde werken niet veele dingen aangemerkt, welke indien onse geleerde Taals-mannen noch leefden, blymoedig souden hebben nagevolgt, en aangenomen? ik swijge den geletterden arbeyd van *Heynsius. De Dieu. Pokocke.* en veeler andere. De woorden van *Melanclon* over het derde decreet van 't Concilium van Trenten zijn ernstig, en aanmerkens weerdig, waar in wy berusten, *dat men geen nieuwe „ uytlegginge der H. Letteren voortaan meer toe en brenge*, die niet over een en „ stemme met die geene, die wy van de vaderen tot hier toe ontfangen heb- „ ben, en dat het oordeel over alle nieuwe verklaringen der Schriftuyre tot de „ Kerke, en yeder ordinaire keurder behoord, statueren sy: dat is tot haar „ selven. Aan wien en toonen dese gronden niet, die se maar halver in beden-

,, king nemen; tot wat beſluyten deſelve toe te paſſen zijn! Sy doorkerven
,, inſonderheyd de zenuwen van de ware en ſuyvere betragtinge der H. Lette-
,, ren, wanneer ſy verbieden over de oude vertalinge onderſoek te doen, en-
,, de en willen niet dat geleerde mannen haar uytſpannen, om NB. van dag
,, tot dag 't woord Gods, en klaarder en baarblijkelijker te maken, door aan-
,, teykeningen en verklaringen, die gevoegelijker, en duydelijker heden zijn,
,, als ſy tot noch toe oyt geweeſt zijn: 't is geoorloft alle andere konſten op te
,, bouwen, en dat door toe doen by 't gevondene: alleen is de H. Schrift na haar
,, gevoelen nu ten uyterſten klaar, en ten propooſte uytgeleyt, en des ſelfs
,, alderdiepſte geheymenis ten vollen en ten overvloed genoeg gedaan door
,, den arbeyd der Vaderen? Alſoo willen ſy ledige, en trage Herders en Lee-
,, raars maken, die liever haar ſelven met de inkomſten der Kerken, als de
,, Kerken met Gods Woord weyden: ſy ontſlaan voorwaar ſulke buyken van
,, een ſware, en moeyſame beſorginge, wien het niet en luſt uyt de Hebreeu-
,, ſche en Griekſche bronnen, waar uyt de H. Letteren voortvloeyen, yet-
,, wes wijder uyt te putten. Sy gebiedenſe te vreden te zijn met de oude La-
,, tijnſche vertaling, en de verklaringen der H. Vaderen, ſy paſſen of niet.
,, Dit is een manier van doen, waar door den Ongeleerden, en tragen een
,, toegang geopent werd tot het roer der Kerke, welke dieſt gemaakt zijnde,
,, dat 'er overſettingen en uytleggingen genoeg over de H. Schriften zijn in
,, den ſchatkiſt der Kerke, ruggeling mogen ronken, en de goederen en Ker-
,, kelijke ſchatten ſonder arbeyd genieten: en noch eens op N°. 15. Het is
,, (ſeyd die vrome Ziel) verwonderens waardig hoe gy lieden wilt, dat eene
,, Overſetter het alles ſoude geſien hebben: dat vermag niemant wie hy is,
,, die door menſchelijke vernuft en bequaamheyd yetwes in een vreemde
,, ſpraak omſet: en N°. 18. hy verbied nieuwe uytleggingen der Schriften,
,, welke aanloopen tegen die van de Vaderen die nu aangenomen zijn. Hier
,, wilde ik wel van u lieden weten, of gy de kragten van den goddelijken Geeſt
,, beſtaat in te trecken, en de menſchen ſtatueert te bedwingen, om haar
,, niet te oeffenen in 't oeffen-velt der Schriften? Het ſtond de Vaderen vry,
,, de verklaringen harer Vaderen niet op te volgen, wanneer ſy ſelve of bete-
,, re, of meer bewijſſelijke dingen by haar ſelven ſchenen uytgevonden te
,, hebben. Waarom verbiet gy den nakomelingen, dat ſy het ſelve niet en
,, doen? of meent gy, dat nu alle dingen alreede aan de Kerke geopenbaart
,, zijn? indien de Engelen van de Kerke ſelve leeren, wat ſchort 'er, dat haar
,, ook niet *geduyrig wat nieuws* uyt de Heylige Letteren aangeweſen word,
,, waar door ſy van dage te dage meer en meer uytgedorſt, en opgeſchikt werd
,, met de genaden-giften van haar Bruydegom tot Saligheyd? by aldien ſy vol-
,, toyt en volmaakt was, ſy en ſouden op aarden niet langer verblijven, maar

ten

,, ten hemel werden opgevoert, en by God van aangesigt tot aangesigt met
,, haar Bruydegom Jesu Christo de hoogste geluksaligheyd genieten. Maar
,, soo lang sy hier blijft moet sy volmaakt, en toegestelt worden: 't geen sy
,, gantschelijk verkrijgt met haar te gewennen aan de Heylige Zeden, en door
,, een voller kunde van Gods woord. Niemant die wel by sijn verstant is, sal
,, dat oyt waarschijnelijk werden, dat de Engelen uyt de Kerke wat hebben te
,, leeren, en de Kerke selve betreffende de Leere (welke uyt de Schriften ge-
,, haalt werd) niets en soude gebreken: en soudẽ nu alle dingen [gelijk gy schijnt
,, besloten te hebben] van de Vaderen soo juyst verklaart zijn, dat men niet
,, anders soude mogen uytvinden, of leeren, als sy geschreven hebben?

Soo spraken onse Reformateurs over dit stuk: en selfs onse Broeders practi-
serent niet anders: wiens Theologica Practica veele Schriftuyr-plaatsen ver-
klaart uyt een andere vertaling en verklaringe, als in onse versie en annotatien
begrepen is. 't Is billijk, dat men niet ligtelijk sonder praam van redenen van
deselve afwijcke, maar 't is ook billijk, dat men, wanneer ons de reden daar
van af kringt, wy dan wijken voor de waarheyd, en die selvige sijne eere ge-
ve.

Overmits 'er dan geene andere weg overig blijft, als te berusten in 't ac-
coort der Broederen rakende de grond-leer, eens-gesint te zijn ontrent de for-
mulieren van eenigheyd, wel te considereren, dat men in veele stucken niet
en verschilt in de saak, waar over men hassebast met woorden, en te trag-
ten om in 't overige door soete conferentien, en Broederlijke conversatie tot
een verstant te komen, malkanderen ontmoetende, en met bescheydentheyd
handelende: soo bidden wy onse Christelijke leser dit in agtinge te nemen: en
dat wy daar toe elk het sijne met Christelijken yver toebrengen, en de God
des vredes sal met u allen zijn. Amen.

TOE-SANG
Op
SALEMS VREDE.

HOe schaad'lijk is de twist, daar Broeders t'samen kijven
Om Godes ware *wil*, die wil dat sy *eens* blijven.
De Waarheyd baart geen twist, van waar quam dan d'onvrêe,
Die in Gods Kerke rijst, en soo veel quaads sleept mêe?
Die afkeer daar verwekt, waar liefde moeste woonen,
En waar de vrede-band, het vredè werk moest kroonen!
't Is lang genoeg getwist alleen om woorden-strijt,
Die onder Christi schaar te fel, en bitter bijt.
Daar is genoeg gescheurt dat sig noyt mogt verdeelen,
Want Sions eenigheyd verpligt ons om te heelen.
Slaa hier de hand aan 't werk, en Broeders saam vereent,
Gy die 't met Christi Kerk, en 's waarheyts saak wel meent.
Legt sulke wapens af, die Sions sterkte vellen,
Geeft noyt de vyand stof de Leer ten spot te stellen.
Slaa hert en hand in een, verdedig Sions wal,
Strijt tegen Babylon, soo neygt haar rijk ten val.
Scherp pen, en tong ten strijd, tegen die schaad'lijk dwalen,
Soo sal u tong, en pen, een beter lof behalen.
Betragt Godvrugtelijk het geen u Ampt brengt mêe,
Houd d'eenigheyd des Geests, door d'egte band van vrêe.
Is egter dit verschil te groot in yemants oogen,
En roept, dit's in de schoot der Kerke niet te doogen!
Die schort sijn oordeel op, en lese in dit boek,
Hy geef de waarheyd plaats, dat hy die niet en vloek.
Hy sal daar wel haast sien, en klaarlijk konnen merken,
Dat dit genaamde nieuw, al was in d' Oude Kerken.
En datter sulk gewigt niet leyt in dit verscheel,
't Geen 't fondament niet krenkt, de grond-Leer blijft geheel.
Schoon stoppel, Hoy, en Hout, niet is als 't fijnst van Goude,
Dat God wel scherpt beproeft, en egter wil behoude,
Soud g'egter dien het Goud, en 't Silver wel behaagt,
Niet lijden, dat men 't hout soo by u goud verdraagt?
Lees dan het geen van TIL, u leert van SALEMS VREDE,
Breng by u kragt en wil, om daar aan te besteden.
Soo sal de gulde vrêe, die nu als staat besnoeyt,
Sijn botten schieten uyt, gelijk de Myrten groeyt:
Soo sal de Broeder-kragt, een nieuwe sterkte krijgen:
Soo sal een yders mond van 't twisten stille swijgen:
Soo sal de vrede hier, dit vryelijk geloof,
Een balsem voor u zijn, en kroone op u hoofr.

JOHANNES VAN TIL,
D. J. C. tot Zuyd-Scharwou, en Broek.

Op het uytgeven van
SALEMS VREDE,
Door den Eerw: Hoog-geleerden
D. SALOMON TILLIUS.

GEnoeg is, *Broeders*, aan de Broeder-strijt gegeven,
Genoeg de twist-basuyn geblasen in Gods Kerk;
God eyscht geen *Babel*, maar een beter *Bybel*-werk,
Geen *Abram* werde in de plaats van *Hagar* uytgedreven.

Het dierbaar vryheyds-pand door *Jesu* bloed verworven,
Verschuyft het treur-gordijn van 't strenge dienstbaar jok,
Geen last, maar lust, maakt onsen arbeyd drok,
Daar *Jesus* leeft, en heerscht, is schaduw-dienst verstorven.

Bedieninge van Wet, bedeelinge der tijden,
En teekenen, in reeks van tijden afgedeelt,
Waar *Christi* Duyve kirt, waar haar sijn voorsorg streelt,
Dit 's 't waardig ondersoek van die sijn naam belijden.

Hy geeft, en laat sijn volk het eygendom van vrede,
Hy doet voor *Japhets*-zaed *Sems* tenten open gaan,
Die onderhandeling en laat geen scheyds-muur staan,
Men wek *Sems* yver aan: dat hy ons spoor betrede;

Dat eyscht eenparigheyd' en t' saam gevoegde schoud'ren,
Geen swakheyds aanstoot, geen beschimpings doelgestel,
Geen vreugt voor *Babylon*, maar vrugt voor *Israël*,
Soo brengt men tot de spruyt de herten van de oud'ren.

Die toont ons *Tillius*, die schrand're Gods-geleerde.
Met recht tilt *Til* aan 't swaarst (het swaarste weegt dog swaarst)
Barmhertigheyd, Geloof, en Liefde die zijn raarst,
Een troep nogtans; die 't graf geplaastert van haar weerde.

Ten baat niet dat men weet Kameelen door te swelgen,
En stikt aan 't Muggen-bloed, Comijn, en Dil vertient;
Een woort vervult de wet, die 't Liefdens-ampt bedient,
Die maakt sig rey-genoot van 't puyk van Hemel-telgen.

De vreê-banier en palm, geef dan haar glants, en luyster,
'K sie dropp'len vol van dauw van *Hermons* Heuv'len af,
Neêrstorten in u schoot; dat vry den Hel-hond blaf,
Soo blinkt Gods Vrede-stad nogtans in 't aak'lijk duyster.

Leert, Leeraars *Iesu* les, dat onse stemmen swijgen,
Gy, groote Meester, spreekt, liefd-volle Bruydegom;
Uyt onderlinge liefd' komt kent het Chistendom,
Die Kerken-vrede viert, Gods vrede sal verkrijgen.

J. HOOCHCAMER.

*** 2 AAN

AAN
SALEMS VREDE-SCHRYVER
Vreede.

NU berst mijn tonge los: VAN TIL die dwingt tot spreken;
Sijn Vrede-pen had kragt om 't mond-slot op te steken,
Dat ik in tegenweer van twistigh morren sloot;
Vermits my *Mesech* ramp in *Kedars* tent verdroot:
Die sucht tot eygen wraak voordagtig heb gebannen,
Mijn onschuld, buyten last van wel-ge-agte mannen,
In mijn gemoed bewaar; met niemandt twist of regt;
En leef in stille rust hier vegt-vry aan de Vegt.
'k Aanschouw, maar schouw dat *vuur* van heetgestookte driften,
En haat soo veel papier beklad met knippel-schriften,
Van haatelijker *Nieuw*, of walgelijker *Oud*;
En kreun my 't oordeel niet: elk mag sien, hoe hy bouwt.
Ik houd my buyten 't perk van dat rampspoedig kijven,
Die woorden-hekeling, dat schier oneyndig schrijven,
Dat broeder-schelden, dat onvriendelijk verwijt,
Dat ligt verdoemen, en die scherm-school van de Nijt.
En denk vast, lieve God! sal 't vuur soo eeuwig gloeyen?
Wat wil dan noch op 't lest eens uyt dit onweêr broeyen?
Daar huylt een Wolvenest in Uwe Lamm'ren hut,
Wijl Gy haar, als wel eer, met geen verdek beschut.
Men rukt en plukt U kudde, en rekt haar al de leden,
En trekt haar buyten 't spoor; men drijft haar tegen reden:
Men maakt haar 't vogder wars, daar af sy smaaklijk at:
Men roept, daar schuylt vergif! Sy weet niet waar? of wat?
O Heer! Gy kent U volk, en telt U lieve schapen,
Die hier om laag gereed naar Hemels voeder gapen,
En door de scheur vereent betreuren Josefs schâ,
En bleeten, heel bedrukt, den Herder agterna:
Gy, herder Israels, betragt U Menschvoogdye,
Dat ons u tijdig heyl voor erger scheur bevrye;
Spreek eens U leste woord, en gun ons dit geluk,
Dat eens de twistvlag voor den vreede-standert buk.
De dag die nadert vast, die 't al in vuur sal kooken,
En 't schuym der schepsels in U gramschaps oven smooken,
O! ly niet, dat als dan by 't opslaan van U Boek,
't Volk van U regterhand verstrooyt zy of te soek,
Vergaar 't beschreven tal, en sluyt uwe uytverkooren
De leden digt in een; tot dat men 't Woord sal hooren,
Komt, mijn gesegent volk, des Werelds rampen sat;
Beërft mijn eeuwig heyl in mijn gebouwde stadt.
Dus sugte ik vast, en sogt na vreedens-lieve mannen,
Die 't snoo van 't kostelijk, het kaf van 't kooren wannen;
Gereed om in de scheur van Zions muur te staan,
Te werken SALEMS VREE, en voor het heir te gaan; Dat

Datniet op oorlog is gespitst, maar 't veylig reysen,
Na 't eeuwig Vreedeland, en 's Hemelrijx Paleysen.
Mits komt VAN TIL, de man die Kristus Schapen weyd,
Ter plaats daar *Simon* heeft den *Rijper brand* beschreyd,
En *vrienden raad* geschikt, om 't meest vervaarlijk blaken
Van Gods getergde wraak door vroeg berouw te staken:
VAN TIL, die 't vuur beweent dat heel inwendig glimt,
Dat rondom rookt en smookt, dat op de daken klimt
Van Gods geheyligt Huys, en niet van menschen hutten;
Vuur dat wel vlammen kan; maar dan niet ligt te schutten
Of haast te blussen is, en als het is gebeurt,
De schâ wierd noyt te veel, of duur-genoeg betreurt.
Dit Twist-vuur siet VAN TIL; mits wat'ren hem sijn oogen
Van hertebrand, sijne hand beoorlogt d'oorelogen
Met sijnen vreede-schigt. Soo; Preker SALOMON,
TIL water, lesch dien brand uyt SALEMS VREEDE-bron.
O loffelijke man! hoe lieflijk sijn u voeten
Die ons van over 't Y aan Amstels Dam ontmoeten!
U voeten, vree-gesant; heylkondiger, U mond,
Breukheeler van de Kerk, in raad en daad gesond.
Hoe suyver vloeyt U pen uyt Gods gewijde bronnen!
Hoe hebt gy 't vree-verdrag soo wijselijk versonnen?
Soo keurelijk geschikt, soo kragtig aangeset?
Wie weygert Wettelijk soo redelijker Wet?
Hoor, Kristen, regt hervormd, in naam en sinn en zeden:
Ik sal u dit geschrift van blad tot blad ontleden.
Wy kennen slegts een deel van Gods verborgen raad:
Dat deel is 't gront-stuk, daar ons Heyl-gebouw op staat.
Des zijn wy wonder eens. Die hooger aan wil stappen,
En streven naar het top der Hemel-wetenschappen,
Gaat niet soo seker voort, al doet hy sijnen pligt,
't Gesigt hem schemert, komt hy nader aan dat Ligt.
Nochtans bemerkt hy niet die teerheyd van sijn oogen:
Voorbarig roept hy 'k sie: en vind sig laaz bedrogen,
En met hem duysenden die op sijn seggen staan,
En volgen blindelings, daar hunne leyders gaan.
Die kiest elk na sijn sinn, Apollen, Paulen, Peters;
Elk meynt, hy heeft het regt, en niemant wil wat beters,
Of lijd een ander, die wat Nieuws vind in het Out,
En Gout, of Hout, of Hooy, op d'eerste gronden bouwt.
Dus loopt men van elkaar, of stoot men op malkander;
Dus krijgt d'hervormde Kerk nu d'eene krak op d'ander;
Dus word ons kleyn getal vast kleynder, ja tot niet;
Soo niemand raad beschikt, of uyt sijn oogen siet.
Daar sit de quaal, VAN TIL; gy hebter seer getroffen;
Gy agtet doodelijk, en wilter niet op sloffen,
Maar vaardig hulpe bien uyt 's Hemels Arzeny.
Kom, Zions kranke Maagd, houd hier uw ooren by.

*** 3 Een

Een Kristus, een Geloof, een Leeraar eener Leere,
Een Lichaam, eene Kerk, een Volk van eenen Heere:
  Het zy dan ook een Hert, en eene Ziel en Geest,
  Als 't Lichaam in de wieg voor desen is geweest.
Soo sal geen eel vernuft een slegte Ziel verboffen,
Geen op sijn hooger Ampt, of breeder aanhang stoffen,
  Rechtsienden scheel aansien, of scheyden 't Nieuw van 't Oud,
  Die 't Waar alleen voor Oud, en 't Oudst voor Waarheyd houd:
Soo sal geen Meester-keur, by keur van Meesters gelden;
Noch geen vermaarde Naam voor reden staan te melden.
  Soo sal geen Dienaar Gods den mede-dienstknecht slaan;
  Maar brengen elk sijn stof, ten bouw des Tempels aan:
Soo moet een scheur-siek mensch vergeefs het twist-vuur stooken;
Al voegt hy list by kragt; sijn aanslag ligt gebrooken,
  En swaar gewrooken; strekt een vuur-baak over Zee:
  Soo zeylt men even streex in een gewenschte Ree.
Al wie dit leeren wil, hoor hier VAN TIL maar spreeken:
Sijn stift wijst op 't Kompas voor letterluy en leeken.
  O Boek! dat leersaam volk slegts in u bladen las,
  Hoe wonder quam u leer in desen tijd te pas!
Voor my ik volg het spoor van soo gesonde reden,
En wil mijn tijd met lust in dit gepeyns besteden:
  Ik ben tot Vree gesind; maar die onzijdig zy,
  Daar d'een niet raakt te loef, en d'ander in de ly:
Daar d'een voor d'anderen niet swijgen moet of swichten;
Maar elk na sijn bereyk Gods Tempel top-waarts stigten.
  Daar niemand meester zy van 's Hemels meester-stuk,
  Of na den wind sijn streek verandert op geluk
Om eygen Eer of baat. Soo hebt gy 't mee begrepen,
Mijn SALOMON. Niet waar? maar wel soo net beslepen
  Als dit mijn ruw gedigt van onbeschaafder penn,
  Het toont nochtans, dat ik u vreede stappen kenn.
En wil die, al mijn best, na hup'len, of na kruypen,
En mijden 't buytenspoor van die met arge stuypen
  Steeds vallen plonder-siek, een reysiger op 't lijf.
  Ik hoor het schelden niet; en ly dat yder schrijf
't Geen ik niet lesen wil, om dat het van den Nijt is,
En dat my 't swijgen rust; Maar mijnen vyand spijt is,
  Hy sal, schoon hem sijn geest om 't leste woord verheff,
  Die eer niet hebben, dat sijn schichtig smaaden treff
Op een verstaalde borst. Dat moedigt my u schrijven.
VAN TIL: daar voor de Kerk u steeds verpligt moet blijven,
  En volgen dankbaar 't stuur van uwen vreede staf.
  En bidden U veel heil den God des vreedes af:
Dus, eer wy scheyden, Vriend, ly ook dat ik u segen,
De segenrijke God geleyd u door die wegen
  NA SALEMS VREDEN-borg voorspoedig, door dien Geest,
  Die in dit vreedsaam schrift u leydsman is geweest.
U Naam zy diep geprent in 't Boek van 's Hemels erven;
Men hoor die klinken in 't begin van 't nimmer sterven,
  Wanneer MELCHISEDEK van sijn verheve troon
  Sal roepen, SALOMON, beërf nu Davids kroon.

Weesp den 7. van Schrickelmaand 1678. B. BEKKER.

SALEMS VREDE.

HET EERSTE DEEL.

Waer in de natuyr, 't heyl, de voorwaerden, en middelen der Kerken-Vrede, midsgaders 't weghnemen van des selfs hinder-palen, werden verhandeld.

CAPITTEL. I.

Van de natuyr der Kerken-Vrede, ende des selfs Heyl.

§. 1. Nder de maanden/ waar in Israël Feestelijk haar God diende/ was de sevende des Heyligen/ of eerste des burger-jaars uytmuntende; dien Sabbath der maanden/ wiens plegtelijken aanvang begon met het Feest der trompetten/ gevolgt op den tienden van den Grooten Versoendagh, waar na op den xv. een vier-tijd van seven dagen begost in loover-hutten, met een verweend toestel van tacken/ bloemen en vruchten t'samen-gevlogten/ en pragtig gevierd. Het laatste was 't Feest der vergadering 't welk de rang sloot van die maands plegtigheden. Dese vertooning gaf de aardigste schetse en Schaduwe van den tijd der genade onder de bedieninge des Euangeliums: wiens eerste uytroepinge haar aanvang nam met de basuynen-stem en 't trompetten-geklank van Engelen en Menschen/ die de eerste boodschappers van Vorst Messias komste/ en aanwesen waren: 't welk eerlang agtervolgt wierd van dien grooten en Staatelijcken versoendag, versoendag in wiens opdaging men het ware soen-bloed sag uytgestort/ en onsen Hemelschen Soens-man/ dien Grooten en eenigen Hoogen Priester met eene offerhande tot in eeuwigheyd volmaken de geene, die geheyligt worden, overmits hy allen een oorsaak wiert der eeuwiger saligheyd: En stoffe gaf aan sijn verworven kerk om onder de opene beschijninge van sijn klaarheyd/ en bestraalinge van sijne genade t'samen in vreugde by een te woonen/ Hosannas uyt te singen/ rontsom sijnen altaar/ en onder de schaduwe van sijn Segenrijke toeversigt t'samen te leven/ tot dat sy in 't Feest der eeuwiger versamelinge mogten worden ingeleydet.

Maar soo dikwils als ik dien lommer der Joodsche plegt-pleten

aan-

aanschouw / daar de sonne schijnt door de voegselen van palm-tacken en olijf-twijgen van myrten-loof en olyagtig-boomgewas gesteunt met tienen van beekwilligen, en reepen t'samen gebonden. [Siet Levit. 23: 40. Nehem. 8: 14/ 16.] Soo verbeeld ik my hier / dat het / om vrolijk t'samen te woonen / en de genaden stralen van de sonne der gerechtigheyd deelagtig te werden / de pligt der Christen-kerk is / de levendige werkinge van Gods Geest te laten schijnen / in een overwinnend geloof / sagtsinnige vreedsaamheyd / altijd groenende en selfs onder den druk geurende liefde / bescheyden verdraagsaamheyd / en gewillige dienstveerdigheyd.

De Palm-tacken des geloofs, als een Zegeteeken van verkregen overwinninge over de vyanden Christi / zijn my hier de door heen betoogde geloofs-artijkelen / welke de kerke ten onderscheyding tusschen haar en hunne bestrijders als een levery en veld-teeken opsteekt, en als een bewijs van de overwonnen dwaling en onwetenheyd ten toon verheft. De olijf-twijgen verbeelden middelerwijl de vreedsamigheyd eenes sagten en stillen geestes / welke de vrede en ruste onder de broederen door sagtsinnigheyd soo sterk voortset / als sy met kloekmoedigheyd des geloofs de bestrijders der betoogde waarheyd te keer gaat. Soo grooten vredes gesintheyd openbaart sig te meer in het altijd vloejend doch laag-gestamd en nedrig groejend myrten-beeld: de liefde is de band der volmaaktheyd; die steunt de vrede; die sterkt het geloove; die laat sig door geen leed haast kreuken; die groent en rieckt selfs daar norsse bejegeningen op haar aanvallen / en hoopt vierige koolen op 't hooft van haren vyand. Daarom is sy vergeselschapt met een bescheyden en sagtmoedige verdraagsaamheyd / die my afgemaalt werd in de olyagtige telgen; haar oly / dat is haar geest / haar salvinge leert haar om Christi en sijns kerks wille alles te verdragen / alle donderklooten in haar sagten geest te smooren en niet weder af te kaatsen. Maar in 't tegendeel altijd / als de willige-rijsen alle werk en arbeyd tot t'samenbinding van broederlijke gemoederen en alle vlijt tot stigting van Gods tabernakel met een gewilligheyd en volveerdigheyd des gemoets toe te brengen. Op dat wy ons in de lieffelijkheyd van Christi tabernakelen mogten verheugen / hebben wy / een hand leenende aan dit geestelijk vlegt-werk / een olijven-twijgh willen toebrengen / op dat de myrte van onse liefde niet los werd / noch afwijkende van 't geloove / beyde aan 't wankelen raakte / waar door een bresse en rete in onsen tabernakel sou ontstaan / die opening sou geven door 't invallen der blakende hitte des hemels / een hitte van Gods toorn / die wy niet en souden konnen verdragen / en die dese Salamanders eens soude verslinden. Hoe geerne sagen wy 't dat onse dienstveerdigheyd een willigen reep mogt verstrecken / om de vrede met de verdraagsaamheyd aan 't geloove en de liefde vast te binden en te doen bestendig zijn: wy beginnen dan werk / en vangen aan / 't geen de God des Vredes segenen wil! de hand te leggen aan Salems vrede: om welke regt te behartigen / wy van haar natuyr en [illegible] een begin maken.

§. 2.

§. 2. De Vrede, soo in Gods kerk / als elders / is soo aangenaam van naam als soet van gelaet / en heylsaam in vrugten: de Hebreen noemense Schalôm van Schalam voltoyt werden, om dat daar de krijg is een verstooringe aller dingen / alles daar en tegen in vrede gebouwt en voltrokken word; 't geen de strijd verminkt volmaakt de vrede; in wiens vloey alles vloeyt en sig set tot een volkomen staat. Onder de naam van vrede wenschten derhalven de heyligen ouds tijds malkanderen alle heyl na lichaam en ziele; sy hielden 't er voor / dat sy 't alles gewenscht hadden / wat dat wenschelijk is / als sy seyden; VREDE zy uw. Dese vrede, die wy onder de broederen beoogen / is een vrugt des Geestes. Gal. 5: 22. Bestaande in een onderlinge bedaartheyd en genoegen der broederlijke gemoederen / waar door sy in verschillentheyd van gedagten / of betragtingen / geen mishagen terstond scheppen in eens anders verstand / of werk / veel min haar daar tegen versetten: maar liever deselve rigten tot een soete harmony / of stigtelijke oeffening tot elkanders verbeteringe. Gelijk dan de akkoord-stem is in de Musijk / die het oor door 't druypsschen van verscheyden stemmen en snaren streelt: soo is de vrede onder de Christenen / sy vind alles in sijn rang en ordre / sy laat ook alles in dien staat als 't goed is / of opend een sagte deure tot een aanminnelijke herstelling als 't quaad is: en dat alles sonder discoort in de verscheydentheyd. Soo aangenaam als nu een helderen hemel in haar klaar lazuyr-blauw verwelfsel boven een donker betogen logt / met swarte wolken van felle buy-winden gedreven beset / uytschijnt in lieffelijkheyd; soo verr' overtreft ook het gelaat van dese aangename dogter der liefde boven de wandanige gestalte van de bitse gramschap en verwoede twist: de vrede is het / sonder welkers tegenwoordighyd wy geen soetigheyd noch genoegen konnen scheppen in al ons leven en besit: daar sy balling is / is alle onrust / geduyrige ontsteltenis beset het gemoed / daar blaakt een vier in de beenderen / 't geen haar sap verdroogt / daar valt geduyrig storm op storm / die t'elkens onse kours verset / en een Christen van sijn loop / die hy sig in Gods vreese voorgestelt had / afdrijft; daar soeken de helsche furien de voorspraak van des hemels vreugd te troebleeren / en alle zaat van ons Christendom in bitteren alsem te verwandelen.

§. 3. Laat het zijn / dat dese Vrede van de wereld / die se niet en kend / gehaat word; en dat den stooke-brand des afgronds sijn gebleeschte furien heeft / die de Salamander gelijk leven in den gloet: Egter de kerke Christi is van een ander gestigt. Sy is Salem. Heb. 7: 2. dat is de stad des vredes: wiens Koninck is de Vrede-Vorst. Esai. 9: 6. sy heet Jerusalem 't gesigte des vredes, en word gebouwt in / en door vrede; daarom gaf onsen vrede-vorst sijne discipelen / die hy verkooren had tot bouw-meesters van sijn beminde Sion / dese lesse. Marc. 9: 50. Het zout verbeeldende de leere des Euangeliums is goed, maar indien het ontzout word, soo dat daar in verkragt worden de kragtigste waarheden / die de wereld moeten voor 't verderf bewaren / waar mede sult gy dat smakelijk maken? daarom dan / hebt zout in u selven, en houd vrede

vrede onder malkanderen. De waarheyd moet dan scherp zijn in ons tot uytbijting van al wat dat quaad is: maar niet scherp tegen onse broederen, die wy vredeschuldig zijn: laatse somtijds onse woorden soo temperen, dat sy egter 't verband tusschen Christenen niet en verbreke; want sullen die haar sinnebeeld voldoen, soo moet er geen hoornstooten onder haar zijn, als onder stieren en bokken, maar een stille bywooning in de schaapstal Christi, als onder schapen van dien grooten Herder; die soete naam van Broederen vermaand ons verre van huystwist te zijn, maar gebied vrede om de handen in malkanderen te slaan. Ontstond er twist tusschen Abrahams en Loths Herders, soo was het koel water in die naam, En laat doch segt de Vader der geloovigen, geen twistinge zijn tusschen my en tusschen uw, &c. want wy zijn Mannen Broeders. Gen. 13:8. Indien wy andersins Christi lessen niet in 't vergeetboek geschreven hebben, soo moeten wy sijne begeerte indagtig zijn, die hy even voor sijn schepding uyt de wereld uytsprak in sijn Hooge priesterlijk gebed voor sijn Vader, Joh. 17:20, 21. Ick en bidde niet alleen voor dese, maar ook voor de gene, die door haar woord in my gelooven sullen, op dat sy alle een zijn: gelijkerwijs gy Vader in my, ende ik in u, dat sy ook in ons een zijn. Christus leed en streed, hy bad, en bloede om ons tot een lichaam te maken, dat in de t'samen-bindinge des vredes een mogte zijn: hoe sullen dan Christenen niet gedagtig zijn sijne tranen, en bloed-druppelen te beantwoorden.

§. 4. Te meer, nadien vrede en stigtinge t'samen gaan; immers soo koppeltse den Apostel Rom. 14:19. Soo dan laat ons na jagen, 'tgene tot de vrede en 'tgene tot stigtinge onder malkanderen diend. Als op de straten der stad Gods geregtigheyd en vrede malkanderen kussen. Ps. 85:11. dan siet men ook gelijk de sanger vervolgt de gepredikte waarheyd uyt de aarde spruyten, en sig onder de menschen voortsetten, Ende de verworven geregtigheyd Christi nedersien van den hemel, om geestelijke gaven neder te storten: dan geeft de HEERE het goede, ende ons land geeft sijne vrugten, ende geregtigheyd gaat henen voor 't aangesigte des Godvreesende, sonder dat yemand haar voortgang kan stuyten, Ende hy set sijne voeten voort op den weg. Warelijk het is beyde goed en lieffelijk, dat broeders ook t'samen woonen: want het is gelijk de dauw Hermons, die nederdaald op de bergen Sions, en 't breede veld met vrugtbaarheyd overspreyd: soo word het Euangelium door de vreedsame t'samen-wooninge der broederen en gemeynschap der heyligen voortgeset, want de HEERE gebied aldaar den segen, en het leven tot in eeuwigheyd. Psal. 133: vs 3.

§. 5: Maar om in 't bysonder 't Heyl te overwegen, 't geen Gods kerk door de vrede verkrijgt, soo moeten wy haar aanmerken ten opsigt van haar Godt en Koning: ten opsigt van haar burgers en ledematen; ende ten aansien van die noch verre zijn. Merk ik Gods kerke aan als 't huysgesin onses Hemelschen Vaders, welke is een God des Vredes. Rom. 16:20. Die het kinder-krakelen van sijn huysgenoten vyand is: vermits gelijk den Apostel segt, 1 Corint. 14:33. God niet is een God van verwerringe, maar van

vre-

vrede in alle de gemeyntens der heyligen. Sal hy dan onder haar woonen met sijnen segen en genade? sal hy hare gebeden verhooren? sal hy haar vervullen met alle gaven en troost? daar moet vrede gevonden worden; aanmerkelijk is hier de t'samen-knoopinge Pauli 2 Cor. 13:11. Hebt vrede met malkanderen, en de God der liefde ende des Vredes sal met u zijn. Als Christus sijn genadige tegenwoordigheyd beloofde aan de byeenkomste der Christen Schare, seyde hy Matth. 18: 19.20. Indien daar twee of drie t'samen stemmen, en alsoo in accoord zijn over eenige sake, die sy souden mogen begeeren. Ik segge u, dat die haar sal geschieden van mijnen Vader, die in de hemelen is; want waar twee of drie vergadert zijn in mijnen naam, daar ben ik in 't midden van haar. De onversoende en onbevredigde, die met sijn gaven ten altaar quam, versont Christus te rugge tot sijn wederparty, seggende: Matth. 5: 24. Laat daar uwe gaven voor den altaar, ende gaat henen versoent u eerst met uwen broeder, ende komt dan, ende offert uwe gave. Sulken offer en was niet ontfangelijk. Ja Paulus segt Hebr. 12:14. Jaagt de vrede na met allen, sonder welken niemand den HEERE sien sal. Een bewijs hoe on-afscheydelijk de vredelievendheyd van Gods gunste is.

§. 6. Maar wend ik mijn oog op Salems burgers, de ledematen van Christi kerke, soo moet ik over 't heyl en de nuttigheyd der vrede uytroepen. *Pax optima rerum quas homini novisse datum est.*

Al wat men kennen mag of loven;
De Vrede gaat het al te boven.

Sy is niet alleen de dogter van de liefde, maar ook selfs een vrugtbare baarmoeder van de vrientschap, waar door het komt dat de liefstalligheyd, minsame beleeftheyd, daad-veerdige behulpsaamheyd, en gewillige gedienstigheyd de gemeynschap der heyligen onderling doen bloejen, en alle zielen rust, alle herten genoegen, alle conscientie troost, en 't gantsche lighaam een vaste welgestelde en on-verbreekelijke verbintenisse aanbrengt; 't geen Antisthenes van de eendragt onder broederen seyde: *Quovis muro firmius esse munimentum.* Dat sy een seer vaste beschansinge was meer als eenige muyr. En gelijk als Salustius getuygde Kleyne saken tot een aangroey bragt, dat is hier insonderheyd waaragtig; als onder geloofs-genoten de vrede [een onderlinge genoegen zijnde in malkanders persoonen en handel.] een gesamentlijke omhelsing werkt, waar door sy handen in een slaan, als ongeveynsde vrienden malkanderen aankleven, en de gemeyne saken getrouw zijn, waarlijk dan doet sig die heylige vantere op als een welgesloten heyr, waar tegen geen vyand vermag in te breeken, en waar binnen alles wel gaat, dan is sy verschrikkelijk by haar haters als slag-ordens met banieren, dan werd sy gevleyt van haar ongenegene en siet men veele sig haar rang onder-werpen: in dit geval vind een yeder rust en lust om sijn gabe van God ontfangen te werk te stellen, tot opbouwinge des lighaams Christi tot volmakinge der heyligen. Ephes. 4:12. Elk doorsockt sijn huysraad en brengt van sijn geestelijk goud en juwelen toe, om op het

dierbaer fondament / welk is Christus / op gebouwt / en t'samen gevoegt te worden: niemant vindt sig afgetrocken of gestoort in sijn heylsaam en nuttig werk / maar wort geholpen en aangemoedigt om groote dingen te bestagn en uyt te werken / waar door de kerks-stant te vaster en on-bee winbaarder wert.

§. 7. Hier uyt volgt ten aansien van die gene die verre zijn, soo veele als'er de Heere onse God noch toe roepen wil / om te maken tot mede-burgers der heyligen en sijn beminde huys-genoten / dat sy bemerken / dat de Heere waarlijk is in 't midden van ons: datter bloeyt de wijsheyt die van boven is, die ten eersten is suyver, daar na ook vreedsaam. Jac. 3: 17. Weshalven sy by haar selven bevinden de verborgene dingen harer herten openbaar te werden / dat haar aanset, om nedervallende op haar aangesigt God aan te bidden, en te verkondigen dat God waarlijk onder ons is. 1 Cor. 14: 25. Is 't waar 't geen Christus segt? Matth. 5: 9. Saligh zijn de vreedsame, want sy sullen Gods kinderen genaamt worden. Soo kander geen heylsamer gelaat zijn / om de kerke by andere in die naam te brengen / die haar toebehoort / dat sy is het huys des levendigen Gods, waar in Gods kinderen woonen en gevoedet worden / als 't gelaat van een soete huys-vrede / en haar vlijt / om de werelt der selviger mede deelagtig te maken / en daar in te betrekken. Wat isser aanlockender als een rijk / daar herten en handen in een gevlogten zijn / en vrede vaste vriendschap baart? De keten der natuyre (seyde een aardig schrijver) alles t'samenbindende / vertoont ons een aangename rey in alle geschaarde troepen der schepselen; dese drijft en vermengt te samen de reyen der sterren in den hemel / 't geswerm der vogelen in de lugt / de troepen der ossen in de weyden / de kudde van 't minder vee op de bergen / de vergaderingen der wilde dieren in de bosschen. Wel hoe aangenaam moet het dan zijn / door heyliger koorden de minsame banden van een Christelijke liefde te sien de scharen der God-geheyligden in vrede t'samen woonen! en in een gemeynschap leven / daar de bitse nijt en tweespalt gebannen zijnde / de vrede-lievendheyd niet alleen tot eenigheyd / maar tot onderlinge vriendschap selfs by een trekt! dit sien de uytverkoorene door Gods genade / dat het aangenaam is met een selve koorde aan dat lighaam verbonden te zijn / daar gy vind goedwilligheyd in deugd gegront / waar de gemoederen soo toebereyt zijn / dat alle geheymenissen daar in seker nederdalen; en menschen u bejegenen welker gewisse gy minder van den uwe behoeft te vreesen. Welker gesprek u zielen kommer leenigt / welker voorsigtige mee-waardigheyt u raad verschaft / welker heylige vrolijkheyd uw' droefheyd kan verdrijven: en wiens trouhertige oogen althans waken voor u nakend verderf / om door minsame vermaningen u voor 't quade te waarschouwen: daar men menschen vint / die ons heyl soeken / en niet het onse / onse ruste niet onse schaa: wien gy niet en behoeft te vreesen yets te belijden van 't geen gy misdaan hebt / om dat sy gereet zijn tot vergevinge en traag tot twist en toorne. Sulken gestalte is 't / welke Sion bevallig maakt by de vreemdelingen / die geests vrugten zijn de stralen van 't ligt / dat

lig-

ligten moet onder de menschen/ op dat God verheerlijkt en veele zielen Gode gewonnen worden.

§. 8. Soo veel voortreffelijker zijn van de Olijf-tacken boven de lauwer-kransen: vermits in broeder-strijd de overwinning selfs schandelijk is/ de vrede soo stigtelijk en aangenaam; niet wonder dan/ dat de kerke op de vermaan-stem Biddet om de vrede van Jerusalem, haar soo gereet vertoont/ als met opgeheven hand palmen dese wensch-bede ten hemel te doen opgaan. Wel moeten sy varen die u beminnen. Vrede zy in uwe vestinge, welvaren in uwe palleysen. Die de vrede kent moet nootwendig de gene byspringen/ die in dese tegensang sijne goede gesintheyd uytet om alles daar aan toe te brengen: seggende by weder antwoort. Om mijner broederen, ende mijner vrienden wille sal ik nu vrede in u spreken, om des huyses des Heeren onses Gods wille sal ik het goede voor u soeken. Psal. 122: 6. 7, 8.

Cap. II.

Van de voorwaarden tot de vrede der Kerke vereyscht.

§. 1. DIt is de heylsame vrede, voor wien wy het pleydoy en de voorspraak opgenomen hebben: de vrede van Salem, onder broederen en huysgenoten der selver goddelijke familie: want anderstins weten wy seer wel/ dat wy ook tot strijd geroepen zijn. gelijk den Apostel ons vermaant. Strijt voor 't geloove, dat eenmaal den heiligen overgelevert is. Jud. vers 3. en Paulus Rom. 12: 18. De vrede aanprijsende drukt sijn voorwaarde/ en uyt-beding aldus uyt. Indien 't mogelijk is, soo veel in u is, hout vrede met alle menschen; toonende dat het niet altoos in onse magt is/ nog aan ons believen staat/ die vrede te quijten: het onse mogen en moeten wy daar ontrent toebrengen/ maar nimmermeer 't geen Godes is tot verminderinge van sijne eere/ tot verswacking van sijn rijk of tot prejudicie en nadeel van 't geloove; dat zijn dingen/ die onses niet en zijn/ maar die ons aanvertrouwt zijn om te handhaven en te beschermen/ ja ook om voort te setten/ en tegen alle wederstand in te voeren. In dit geval moet men sig soo gedragen/ dat men eens met de H. Paulus kan en mag seggen. Ik heb den goeden strijd gestreden, ik hebbe den loop geëyndigt, ik hebbe het geloove behouden. 2 Tim. 4: 7. God heeft van 't Paradijs af vyandschap gestelt/ tusschen het zaad der belofte, en 't zaad der slange, waarom wy nimmer staat te maken hebben/ dat Gods vyanden ons vrede sullen laten: nog oyt met die toover-siekte van onse eeuw ons laten vergiften/ waar in sommige krank leggē aan een averegtsche vrede-sugt/ om Gods volk met Babel, en andere schadelijke secten te vereenigen/ op sulke voorwaarden/ waar in sy schijnen de waarheyd te koop te veylen/ en selfs de grond stukken des geloofs niet en sparen/ om voor sulken valsch-genaamde eenigheyd te verwisselen. Verbloeckt is by ons de vrede/

die oorlogh maakt met den Prince des Vredes.

§. 2. Maar de vrede / die wy aanraden / is een ruste en nederlegging van alle broeder-twist: een voorsigtige vrede / die het oordeel bewaart, en onderschept maakt tusschen personen / die aan Gods rijk haar deel hebben: en tusschen soodanige / wiens gemoed vreemt en sake strijdig is tegen 't geloove der heyligen / en derhalven voor bestrijders van Christus en sijn Koninkryk te houden zijn: met desen soo te leven / dat men geen tegenstand en biede / is de sake Christi verraden: Met geene soo te handelen / dat men om alle verschillen den oorlogs basuyn blase is ergerlijk / en de sake Christi op 't hoogste nadeelig. Daarom heeft men altoos in de Christen-kerke de mogelijkheyd der vrede afgemeten na den aart en 't gewigte der saken: en na de conditie der personen / die in doling en mis-verstand bevonden wierden.

Als ketteryen 't hooft opsteeken / en sommiger geloove verkeeren, 2 Tim. 2: 18. aanvallende op het vaste fondament Gods / dan werden wy geroepen om ons te kanten / en te stellen tegen haar on-goddelijk ydel roepen. By aldien Afgoderyen ons aangeprefen worden / wy moetense vlieden / en den regel vast houden / dat Gods Tempel geen t'samen-voeging heeft met de afgoden. 2 Cor. 6: 16. Wil men door een geestelijke tyranny onse conscientien dienstbaar maken tot onderwerpinge onder 't credit en gesag van menschen / en ons persen om haar jok op te nemen. 't Gaat niet / dan is 't tijd op Pauli lesse te denken. Col. 2: 18. Dat niemand u en overheersche na sijnen wille: de sulke en moeten wy met onderwerpinge niet een uyr wijken. Gal. 2: 5. Soo nochtans / dat wy de arme verVoerde niet en handelen als de verleyders: wetende dat vele eenvoudige / die de diepten des Sathans niet en kennen / Godes konnen zijn / in hare swakheyd: en daarom met medelijden moeten aangesien / door sagtmoedigheyd te regte gebragt / en door yets toe te geven een weynig verdragen werden. 1 Cor: 9. 22

§. 3. Maar wederom / wanneer de verschillen tusschen broeder en broeder zijn / en geensins omwerpen noch het geloove / noch de gronden der Godsaligheyd / noch de kerke en beswaren met eenig menschen jok / soo en moeten / noch en behooren sy geen inbreuk te maken in onse Vrede-stad / geen beroerte in onse ruste / maar ons verheugende over onse over-eenkomste in de grond-stucken des geloofs / behoorde men het overige te gedragen aan de nader openbaringe / die 't God gelieven sal aan de vlijt van volgende Ondersoekers genadelijk te verlenen. Wat wil anders de vermaninge Pauli Philipp. 3: 15 / 16. Soo vele als wy volmaakt zijn, dat is in 't grondig verstand van de hooft-stucken der Christelijke religie als tot volkomen manschap gekomen zijn. Laat ons dit (dat wy even over de leere der regtveerdigmakinge / en on-volmaaktheyd in dit leven / ter neder stelden) gevoelen; en indien gy iets buyten dat andersins gevoelt, ook dat sal u God openbaren; doch daar wy toe gekomen zijn, laat ons daar in na den selven regel wandelē. Het is gewis dat een vredeliebend Christen sommige mis-verstanden moet oversien / en niet opnemen tot een oorsaak van strijd / wanneer hy die aanmerkt

niet als fondamenteel / en dat om verscheydene en gewigtige redenen. En wel voor eerst. 1. uyt aanmerkinge van de swakheyd onser verstanden / en de onvolmaaktheyd van onse heyligmakinge geduyrende dit leven / welke ons niet alleen laat worstelen met de overblijfselen van onse sonden / maar ook met eenige blijvende dolingen en onwetentheden / welke ons het begrip van Gods wegen onnaspeurelijk maken. Daarom segt Paulus / dat wy maar ten deele kennen, en ten deele propheteren. 1 Cor. 13: 9. Wy selve bevinden van tijt tot tijt onse eygene misgrepen / en onse vernuftige ziels-worstelingen doen ons selfs dikwerf gevoelen / dat wy noch het klauwen by sijn rechten draat niet hebben / noch met onse bevattingen altijt op de regte cours zijn.

Hier uyt moet noodsakelijk ontstaan / dat wy in 't behandelen van de Schrifture wel wat van 't onse daar onder brengen: en in 't verklaren van de selve over al soo niet aan en treffen het wit / waar na wy raamden / of onse verwerde gedagten mengden wel uytsporigheden / by 't regte wit / en misslagen / onder de waarheyd; hoor wat dien grooten Augustin dienthalven opentlijk betuygt. *libr. de peccato origin. c.* 23. „Wie en gevoelt niet in dese / en verscheyden andere / en ontallijke diergelijke questien / 't zy se tot de alderverborgenste werken Gods / 't zy se tot de diepste schuyl-hoeken der H. Schrift behooren / welke onder sekere soorten te begrijpen / en wel te bepalen swaar valt; datter NB. veel dingen behoudens 't Christen-geloove worden niet geweten, „en datter elders sonder eenige schult aan kettersche leer / gedoolt word? Dit moeten wy bekennen / indien andersins onse geestelijke verwaantheyd ons niet geheel en vervoert / en wy ons selven niet al te dwaasselijk en behagen. Immers dit en schaamde die selve groote Leeraar sig niet / rondelijk van hem selven te bekennen. *Epist.* 7. „Dat hy tragtede van „'t getal dier gener te wesen / die vorderende schrijven, en schrijvende „vorderen, daar byvoegende: Soo der yets of wat onvoorsigtig / of „ongeleert van my ter neder gestelt is / daar over heeft men sig niet „te verwonderen / nog te bedroeven: maar veel eer dat toe te geven / „en hier op blijde te zijn / niet om datter gedwaalt is / maar om dat „het niet is voor goed gekeurt. Waar uyt volgt / dat nadien wy alle in een selve gasthuys siek leggen / wy de zeeren van anderen moeten handelen / gelijk wy geerne de onse gehandelt hadden: dewijle een misverstant te hebben het gemeyne lot der menschen is: 't waar dan onredelijk yemand moeyelijk te vallen / wanneer wy hem in der minne niet wijser konnen maken. Ja de bedenking / en inval / of niet misschien de hapering in 't verschil-point ons eygen averegts begrip te wijten is? bewaart ons gemoed in bedaartheyd / en onse bejegening in onverminderde lieftalligheyd te houden.

§. 4. Hier komt 2. by. Dat het God belieft na sijn onmeetelijke wijsheyd / die voorgang te houden in 't Huys-bestier van sijn kerke / dat hy sijne gaven verscheydentlijk bedeele / en een yder mensch niet tot een en 't selve even veel bequaamheyd geeft. Zijn se alle Propheten? zijn se alle Leeraars? spreken se alle met talen? zijn se alle uyt-leggers? 1 Corinth.

12: 29. 30. De souveraine God houd hier in verscheydenheyd. Ende eenen yegelijken word de openbaring des Geests gegeven tot het gene dat oorbaar is, want desen werd door den geest gegeven het woord der wijsheyd, ende eenen anderen het woord der kennisse door den selven geest, ende eenen anderen het geloove, &c. 1 Cor. 12: 7. 8. 9. Soo verwekt God somtijds mannen van uytstekende vlijt/ verligting en bequaamheyd tot bysondere bedieningen ten dienste van haren Heere. Men vind 'er wiens besette aandagt en vaste grondigheyd haar uytstekend bequaam maakt/ om de leere der kerke uyt Gods woord bondig te verhandelen/ en met bysondere voorsigtigheyd en beknoptheyd in seer nadrukkelijke woorden op te stellen. Men vint 'er wiens inborst de ware leere breed-sprakelijker verhandelt met betooninge van sonderlinge klaarheyd/ welsprekentheyd en bevalligheyd. Andere zijn wegens haar vlug en schrander verstand beslepen en bewoegt om als helden Davids de bestrijders der leere te keer te gaan/ en te tonen een sonderlinge scherpte des oordeels/ om de vyandelijke loop-graven te ontdekken/ en te schande te maken. Sommige heeft God gegeven een bedaarden aandagt/ om met onvermoeyde vlijt en ingespannen overwegingen Gods woord te overdenken in sijn draad/ haar oogwit uyt te vorschen/ en de kragt van alle demonstratien des Geestes uyt te vinden/ en open te leggen: waar onder men eenige vint/ die met een bysondere bequaamheyd en verligtinge werden begenadigt/ om de Sinnebeelden der Propheten uyt te halen/ en haar geheymen in de waarheyd der vervullinge open te leggen. En wie van ons en bevint niet/ dat de eene Gods-geleerde proeven geeft van grondiger uytvorsching en hooger verligting in dese stoffen als d'ander. Sullen van die gene/ die meerder zijn in gaven/ haar verheffen tegen de mindere? of roemen tegen die gene/ die soo verre niet gekomen zijn? sal de genade Gods in haar oorsaak zijn tot ontrusting/ en niet tot stigtinge van sijnen broeder? sullen mannen elk in 't hare van groote nutte en dienst/ en elk van bysonder talent/ daarom malkanders talent tegē gaan/ om dat sy niet elk in 't selfde uytsteken? Indien elk in sijn oeffening regt siet/ ende waarheyd aanschouwt/ sal hy daarom sijn stok verder setten/ en tegen gaan in een anders werk/ waar over hy niet gesweet en heeft? Wy murmureren tegen 't goed welbehagen Gods! die dese verscheydentheyt heeft aangestelt/ op dat elk na sijne bequaamheyd 't sijne toebrenge. In 't geene van onse gave niet en is/ konnen wy soo net niet zijn in 't verhandelen/ of wy geven wel eens proeven van onbeslepen gedagten/ en van een verwarder begrip: want een duysterer en halve bevattinge mengt altoos misslagen onder de waarheyd: echter moeten wy de soodanige/ dewijl sy pogen wat goets te doen/ niet voor 't hooft stooten/ noch in de baard varen/ maar aanmoedigen/ en te hulpe komen/ om se op de been te helpen: niet met haar handelen in twistige t'samen-sprekinge/ maar aannemen tot stigtinge Gods; en soo sal men in 't vrede-rijk Christi vrede bewaren.

§. 5. De onvermijdelijkheyd van verschillen onder Broeders, rijst voort 3. uyt de groote breedte der stoffen in Gods woord/ welk alles even

bedagt-

bedagtsaam na te denken het werk niet en is van een / noch veler menschen leven: insonderheyd dewijl'er veel aftrekkingen tusschen tweën komen; alsoo hebben de Vaders in de eerste kerke / besig zijnde de Godheyd Christi vast te stellen / tegen veele ketteryen van haren tijt / Gods woord met die gedagten door geloopen / om dit grond-stuk des geloofs door al daar uyt op te soeken / en te bevestigen / terwijl sy ondertusschen van de leere der geregtigheyd des geloofs / en 't onvermogen der menschelijke kragten ruym onbedagtsaam genoeg spraken / en andere stukken als over 't hooft sagen. Soo ging het in de eerste reformatie: men sag Romens tyranny / afgodery / en valsche leere als een paal boven water uytkijken / maar om echter die muyren van Babel tot de grond toe om te werpen / hier was werk / en arbeyd van nooden / en een nieuw ondersoek der H. Schrift / in wiens verhandeling men op geen waarheden nauwer agt nam / als op die / welke strecken om de Paapsche verleydingen te wederleggen / en de aangenomen leere door een algemeyn t'samen stemming der H. Schriften vaster te maken / en te betogen; wat strijden / wat pleyt-schriften: wat voor- en tegen-spraak eyschte dien tijt niet? wat inspanning van gedagten / om de knoopen der Jesuiten, en van andere / die de pen voor de Pausselijke stoel opnamen / los te maken? wilde men haar geen occasie laten om van overwinninge te braveren tegen de waarheyd / gestadig moest men in 't harnas staan. Hier van daan quam 't / dat men van 't begin af niet alles even juyst kon ondersoeken / oorsaak waaromse alle niet even bedagtelijk van alles en spraken. De volgende kettery der Socinianen heeft veele occasie gegeven / om wederom schriftuyr-plaatsen na te denken / en een gesonder meyninge des H. Geests te vertoonen: Sulke / en diergelijke oeffeningen der kerke doen de volgende agt geven / op 't geen / waar over haar voorgangers haar overdenckingen niet lang genoeg hadden konnen geschort houden: en veroorsaken een verschil tusschen 't voorgaande en 't volgende geslagte: en soo vind men een rijken overvloet van stoffen in Gods woord / die als een onuytputtelijke fonteyn gestadig wijsheyd op geeft. Hoe kan 't van minder wesen? of daar sal altoos yets blijven / waar van wy meer uyt haast / als met genoegsaam beraad spreken? Indien nu het verschillen in 't uytleggen der H. Schrift om haar diepte / rijke volheyd / en der menschen aftrecking van rijpen aandagt onvermijdelijk is? soo moet men 't met goede oogen aansien / en sig daar niet over ontrusten / veel min andere verschillende moejelijk vallen / maar de waarheyd in vrede betragten, en behoudens vriendschap sijn verschil beredenen.

§. 6. Behalven dit komt 4. het oogwit onses Gods in bedenking / die de grootste verstanden laat met dolingen / en de voornaamste ligten onder nevelen / op dat wy geen onfeylbaarheyd in menschen en souden erkennen / noch aan haar gesag blijven hangen: maar weten / dat wy aller menschen leer ondersoek / en Gods woord alleen geloove schuldig zijn. Onse Onvolmaaktheyd is hier een bewijs van de menschelijke nietigheyd / ten eynde wy ons aan Gods volmaakte woord alleen

soude overgeven. Dit mercken de Pfaltsche Schoolen- en Kerken-Leeraars seer wel aan / over het misverstand van Lutherus in haar vermaan-schrift tegen 't Berghsche concordie-boek. Cap. VI. „Zijn struykel-„val leere ons / niet van des menschen / maar alleen van Gods mond „af te hangen : alles te beproeven / en 't geen goed is / dat is met Gods „woord over een stemmende / te behouden : door erkentenisse van on-„se swakheyd niet stout / noch verwaant / noch sorgeloos te zijn. „Maar in de vreese Gods te overwegen / overmits sulcke dingen ook „de voortreffelijkste mannen gebeuren / wat ons niet soude konnen „wedervaren ! Van God alleen het ware verstant van sijn goddelijke „spraak / en in de waarheyd eendragtigheyd / midsgaders stant-„vastigheyd te begeeren en te verwagten. Ja ook de goetheyd Gods „te erkennen / die der heyligen misverstant haar / en andere tot saligheyd „wendet / terwijl hy door de selve / hare personen onderwijst tot ne-„drigheyd / sijn kerk oeffent in gebeden / lijtsaamheyd / en ondersoe-„king der schrift : en by occasie van die strijden veel deelen der hemel-„scher leere beter / en volkomender in 't ligt brengt. Goudene woor-den voorwaar ! En die ons leeren niet hoog te gevoelen / en ons in Gods wijse huys-bestier / die selfs de verschillende gedagten / en mis-slagen soo ten besten schikt / gerust te stellen.

§. 7. Ook heeft God 5. sijn woord selve soo ingestelt / en met stoffen voorsien / die ons toeschijnen boven 't begryp van menschen uytvinding / hoe seer ook van God met verstand begaaft : op dat hy soude bewijsen dat de wijsheyd des ingevers / was de wijsheyd des alwijsen / en oneyndigen Gods / die hier heeft willen indrukken de spooren van sijn ongrondeerlijk verstant. „Wy bekennen (seyde Professor Sibrandus.) datter ook „in de H. Schrift veel dingen soo duyster zijn / dat sy niet alleen den „leeken / maar ook den aldergeleertsten / wie hy zy / werk verschaffen / „noch ook van ons / als alleen in 't andere leven / volkomen konnen „gekent werden. Augustini spreuke is hier bekent. *De verb. Domin. sermon.* 11. „Wy worden in de klare passagien der schrift gevoet / in „de duystere geoeffent / aldaar werd den honger / hier de walg verdre-„ven. De gantsche kerke prijst diensthalven de aardige uytdrukkinge van Gregorius. (*Præf. ad Leandrum Cap.* 4.) „Het goddelijk woort / „gelijk het met haar geheymenissen de voorsigtige oeffent / soo verquikt „het meestendeel met haar buyten-gelaat de eenvoudige. 't Behelst in „het klare 't geen / waar mede het de kleynen voedet. Het bewaart „in 't verborgene 't gene / waar mede het de vernuften der hoog verstan-„dige in verwonderinge doet blijven hangen : Het is als een soodanigen „rivier / welke om soo te spreken / vlak en diep is : in welke beyde een „lam wandelt / en een olyphant swemmen moet.

Hier van daan dan wederom in 't uytleggen verschil / en in 't verschillen de pligt van vrede te bewaren.

§. 8. Om dese oorsaken hielden dan verstandige voorgangers in Gods huys haar selven genoegt / en te vreden / dat sy met haar mede-arbeyders / en broeders een-stemmig waren / in de gront-leer van onse el-

lendig-

lendigheyd, verlossing, en dankbaarheyd. Dat sy predikten den selfden Christus, in sijn dood, verdienste, en Koninkrijk, als onse eenigste gerechtigheyd, middelaar, en Konink. Dat sy de gemeynte voor hielden deselve enge poorte, en smalle weg, die tot het leven leyt, wetende dattmen om een broeder te onderscheyden van een vreemden, onderscheyt moet maken tusschen poincten, die tot het geloove van een goet Christen, als 't fondament van sijn Christendom noodsakelijk zijn, en tusschen andere leersame bedenkingen, die meer strecken tot de sterkte, als tot het wesen des geloofs: meer tot gerustigheyd, en vaster overtuyging in 't Christendom, als tot de precise saligheyd van een Christen. Een onderscheyt, 't welk alleen de gront legt tot de Kerken-vrêde, en ons van Paulus geleert is 1 Corint. 3: 10–15. alwaar hy de saak aldus ontledigt. Na de genade Gods, die my gegeven is, heb ik als een wijs bouw-meester HET FONDAMENT gelegt. Ende een ander bouwt daar op: maar een ygelijk sie toe, hoe hy daar op bouwt: want niemant kan een ander fondament leggen, dan het geene gelegt is, het welke is Jesus Christus. Ende indien yemand op dit fondament bouwt, gout, silver, kostelijke steenen, hout, hoy, stoppelen; een yegelijks werk sal openbaar werden; want de dag sal het verklaren: dewijle het door vier ontdekt word; ende hoedanig een yegelijks werk is sal het vier beproeven, soo yemands werk blijft, dat hy daar op gebouwt heeft, die sal loon ontfangen, soo yemands werk verbrand sal worden, die sal schade lijden, maar selve sal sy behouden worden, dog alsoo als door vier. Daar worden de bouw-meesters onderscheyden, die aan Gods tabernakel werken, in sulke, die het Fondament geleyd hebben, welke zijn de Evangelisten en Apostelen: en in andere, die op 't fondament voortbouwen, en 't gantsche bouw-werk op haar gront-slag pogen op te trecken en te vercieren. Onder die volgende bouwmeesters vint men een toebrenging van verscheyden stoffe, waar van geene kan bestaan in 't toets en proef-vier, maar dese vergaat: het verganhelijke staat onder de verbloemde benamingen van hout, hoy, en stoppelen, 't geen in onse gemeene kant teykeningen aldus seer wel werd uytgeleyt No. 29.
„ Hier door worden verstaan niet eenige ketteryen, ofte valsche leerin-
„ gen, die het fondament omstooten, waar door de gemeynte Christi
„ verleydet, ofte gescheurd word... maar eenige NB. leeringen, dwa-
„ lingen, ofte insettingen van minder gewigt, uyt menschelijk vernuft
„ voortgebragt, die het fondament niet om en stooten, etc. En schoon sommige in alles geen bestendige stoffe toe en brengen, soo behooren sy echter tot de bouw-meesters van den tabernakel Gods, ende sullen salig worden in den dag der beproevinge, schoon sy aan haar werk schade lijden. Waar uyt dan sonnen-klaar is, dat sommige mis-verstanden t'samen konnen gaan met de waarheyd behoudens de gront-leer der saligheyd, en dat die mis-verstanden geen bouw-meester aan Gods huys van sijn bouw-werk en konnen weeren, waarom hy niet soude moeten plaats vinden behoudens alle liefde en vrede, en staan onder de geestelijke werk-lieden aan 't huys: ja vermogen alles wat in hem is tot

gemeyne stigtinge voort brengen.

§. 9. Dese spreuke des Apostels heeft de Evangelische kerke tot noch toe voor een gront-maxime verstrekt/ waar na sy de verschillen oordeelt; willende dat de verschillen/ die niet fondamenteel zijn/ blijven sullē tot minsame conferentie, en stof van soete oeffeningē onder de broederen. Hoe dat de Oude/ en Hedendaagse Christenheyd sig daar van gedient heeft/ is van den Hoog-geleerden Hr. Professor Burmannus hortelijk aangewesen in sijn Toe-eygening over de Rigteren Israels **. 2. 3. Onse eerste Reformateurs en meenden geensins/ dat sy een kerk souden versamelen/ daar in men van alles even eens sou spreken sonder verschil: 't welk hen ook de uytkomste aanstonts wel anders leerden: vermits sy op de eerste vergelijking van hare gedagten bevonden in 't uytleggen der schrift verscheydentheyd/ in 't verklaren van sommige leer-stoffen strijdigheyd/ en in 't aanstellen der kerkelijke bestiering een veelvoudig verschil. Edog: dit alles niet tegenstaande/ dankten sy God/ dat sy t'samen soo verre in de eendragt gekomen waren/ nadien sy uyt de heyl-bron van Gods woord hadden leeren kennen Christus, en den Anti-Christ. Christus als eenige oorsaak onser saligheyd/ den Anti-Christ, als de verderver des Christelijken geloofs/ en 't Partijdig hooft; wien sy haar te ontrekken hadden/ om Christo reyne gehoorsaamheyd te bewijsen. Sy bragten by een/ soo grooten getal van artijkelen/ waar in haar belijdenisse accordeerde/ en wiens waarheyd sy soo klaar-blijkelijk hebben betoogt/ dat men de grond-leer der saligheyd meer als overbloedig in veyligheyd sag: verwagtende voor de reste/ wat God haar in vervolg van tijden ontrent stoffen van minder belang sou believen te openbaren. Selfs doen de Luthersche scheur-geest om de leere des Avontmaals tegē onse gesont-gevoelende Vaderen sijn bitse gramschap uytboesemde/ poogde men hun altoos te overreden/ dat het verschil geen vrede moest breken. Ook Calvinus, dien dapperen/ en ernstigen voorstander der gesonde leere/ tot Straasburg zijnde/ en ontrok sig haar gemeynschap niet/ maar verdedigde sijn vreed-lievende gemeynsaamheyd in een brief aan Farellus. (Siet *Epist. p. 11.*) met dese woorden. „'t En hindert niet/ „dat aldaar eenige onsuyvere leerstukken werden gepredikt; want „daar is naauwelijks een kerke/ welke gantsch geene overblijfsels der „onwetenheyd en behout: het is ons genoeg/ by aldien daar de leere/ „waar op Christi kerke gegrontvest is/ plaatse hebbe. en wederom „p. 13. Op dat eene drong ik aan/ dat men door geene scheuring en „quame te scheuren eenige kerk/ die eeniger-maten een kerk is/ welke „of sy schoon in zeden seer verdorven/ en ook met vremde leeringen besmet was/ egter noch niet gantsch en was afgeweken van die leere/ „waar op Paulus leert dat Christi kerk gegrontvest word.

Als onse Moeder-kerke de kerke van Oost-Vriesland door die heethoofden wiert betigt van veragting der Sacramenten: en den Graaf Enno door hard aanloopen tegen deselve opgerupt/ heeftse/ om daar in te voorsien/ hare belijdenisse over die materie overgelevert A°. 1528. en in 't slot der selver dese grond maxime aldus gedebatteert. „Nadien van de-

„se

„ se voorsz. Artijkelen op God/ ende den eenigen Middelaar Christum/
„ en het geloove wijsen / in de H. Schrift gegront zijn ; en mogen wyse
„ ook niet NB. verswijgen, soo lange onse Schapen de stemme haars reg-
„ ten Herders Christi door ons sijne arme dienaren hooren willen / in
„ welke saken wy moeten God meer dan de menschen gehoorsaam zijn.
„ Is 't sake / dat eenige over sommige spreuken der H. Schrift NB.
„ een ander verstant hebben (of schoon deselve ook verdwaalt / en valsch
„ waren.) dan wy hebben / die en mogen / ende en willen wy niet ver-
„ doemen / als on-christenen / ketters / ende verleyders / soo verre sy
„ NB. niet door haar verstand / ende leere van Christo den eenigen Mid-
„ delaar af en voeren / ofte leyden tot andere werken / ende dingen / als
„ MEDE van nooden / en profijtelijk tot de regtveerdigheyd / ende salig-
„ heyd aller uytverkoorene kinderen Gods. Willen sy dan noch ons
„ om onses verstands wille niet te min verdoemen als on-christenen/
„ ketters/ en verleyders / soo willen wy ons verblijden/ en God danken/
„ dat aan den jongsten dag niet sy lieden / maar Christus (op welken
„ soo veel die saligheyd aangaat/ wy de schrift geduydet/ en de menschen
„ gewesen hebben.) onse Rigter zijn sal. Oordeelt na de rigtsnoer der
„ schrift/ des geloofs / en des geests. Men kan NB. aan veel plaatsen/
„ woorden/ en spreuken der H. Schrift de regtsinnige meyninge des
„ H. Geests uyt onwetentheyd feylen/ datmen daarom ontrent de hooft-
„ somme/ welke is Christus, en 't geloove in hem niet en feyle / noch de-
„ selve geheel en al verloren hebbe : onse kennisse en Prophetye is stuks-
„ wijse/ daar in mogen wy van dage tot dage toe nemen. Met sulken be-
scheydentheyd wilde sy handelē/en soo wildē sy gehandelt wordē. Maar
wanneer nu de scheuring tusschen ons / en de Luthersche Confessionisten
al was bevestigt / heeft men doe ook aan onse zijde die maxime verlaten?
gantschelijk niet : want de onse even seer haar bekommert hebben ge-
toont tot heeling van die scheure / en altoos gereet de vrede aan te bie-
den. Gelijk de Vrede-Schriften van Franciscus Junius. Der Pfalt-
sche kerken A°. 1606. David Paræus, en onlangs van Johannes Duræus
overvloedig bewijsen. Voor alleen de woorden van Paræus uyt sijn vrede-
schrift cap. 12. „ Waar doch eenigheyd in 't fondament des geloofs is,
„ daar moet niet alleen verdraagsaamheyd / maar ook Christelijke
„ liefde tusschen de partyen groejen : NB. alwaar 't schoon kennelijk/
„ ende seker / dat eene der selver uyt onwetentheyd / of menschelijke
„ swakheyd / eenige stoppelen op 't fondament waar timmerende.

§. 10. Als nu naderhand de Remonstrantsche geschillen de kerke be-
roerden / en men op 't Nationale Synodus, hare half-Pelagiaansche
dwalingen veroordeelde / en dat te meer om haar sorgelijke neyging in
haar Theologie tot de Sociniaansche grouwel-leer / soo hielden selfs de
Eerwaardige Theologanten, leden des selvigen Synodi dese stokregel
vast : en rieden te onderscheyden de noodsakelijke dingen van de niet noot-
sakelijke, de bewijsselijke, van de min bewijsselijke; daar by voegende: dat
men sonder die bescheydentheyd noyt in Kerken, of Scholen eenige VREDE
te hoopen had. (Siet 't oordeel der Bremers over de 5. Art.) Wanneer de
Re-

Remonstranten onse kercke beschuldigen / als onverſoenelijk / en vrede-hatend / om dat wy hare Artykelen van moderatie / die in der daat waren een verduystering der waarheyd/wraakten/en haar broederschap om hunne collusie met de Socinianen afsloegen : soo werd haren Apologist / van onsen welsprekenden / en ernstigen Isäacus Junius uyt naam/en na revisie, en approbatie van beyde de Synoden/mitsgaders de Leydsche Faculteyt, aldus beantwoort. „ Daar bloeyt in de kerck een verschil- „ lentheyd der oordeelen / en van alle geschil-poincten / en gevoelen sy „ niet alle even eens / Maar NB. selfs die gewortelt, en gegrontvest zijn in „ 't geloove Christi, nemen van dag tot dag toe. En door tusschen-ko- „ men van den dienst des Euangeliums / komen sy tot de eenigheyd „ des geloofs / tot de erkentenisse des Soons Gods / tot een volkomen „ man / tot de mate der lengte eenes volwassen mans Christi / op dat „ wy niet meer kinderen zijn / die door alle wind der leere / als een vloet „ bewegen / door bedriegery der menschen snoot afgerigt om listelijk te „ bedriegen : maar de waarheyd najagende met liefde / allesins geheel „ magten opwassen in hem / die het hooft is / namentlijk Christus. De „ goddrugtige moeder draagt haar kleyne wigten / noch en oordeelt „ geen dienst-knegt / die sijn eygen Heer staat of valt : hy maakt NB. „ onderscheyt tusschen 't fondament/en 't gebouw/ en beveelt hem Gods „ oordeel / die 't fondament behoudende / daar op bouwt hout / hoy/ „ stoppelen/ etc. Men heeft by onse dagen het versoeken in eere gehouden.

Diversum sentire duos de rebus iisdem
Incolumi licuit semper amicitia.

NB.

't Stont altoos vrienden vry te blijven die sy waren,
En sig in eene saak verscheyden te verklaren.

Ja de kercke van Engelant worstelende met veele dissentien/en selfs scheuringen; vont haar sonder dien regel tot het uyterste gebragt / waarom sy/ en andere Schrijvers over haar saken gedurig dit instampen. Siet Reynolds werken b. p. 11. Rogers wilde Wijngaart. p. 76. b. 80. a.

Waar uyt wy dan besluyten / dat overmits het verschillen in Gods kerck onvermydelijk is / men derhalven in niet fondamenteele questien ('t geen de eenigste conditie en 't geval is / waar in de broeder-twist most afgebroken worden) de vrede-lessen van Gods woord plaats behoorde te geven.

CAP. III.

Van de Bescheydenheyd, als 't eerste middel tot onderhoudinge des Vredes.

§. 1. Uytgevonden hebbende in wat geval wy / als Noachs duyve tot de arke van onse ruste / met olijf-tacken, en vrede-teekenen moeten komen / en vrede bewaren / is 't noodig / dat wy betoonen de sweem van dien vreedsamen geest, op dat wy de bestendige prente van haar aanminnig gelaat althans mogen uytdrucken: sy dan / om ongenoegen in haars naasten woorden / of werken / uyt haar eygen herte te weeren / 't geen eerst de vrede en rust in onsen eygen boesem te stooren plagt / staat geen oog op sijns broeders doen en spraak / of beset het verstond met bescheydentheyd: want dien bril van bescheydentheyd/brengt/ het geen krom schijnt / aan ons oordeel te regten over. Bescheydentheyd is hier de governante / om de liefde en vrede-lieventheyd als haar princesse ten dienste te staan/en alle dingen ten dienste te schicken volveerdig: daarom vind gyse onder de deugden der hemelsche wijsheyd kort op de vreedsaamheyd volgen/ Jac. 3: 17. De wijsheyd die van boven is, die is ten eersten suyver, daar na vreedsaam, bescheyden, geseggelijk: Sy is een uytdruksel van het beelt Christi / onder wiens deugden mede geteld word dese ἐπιείκεια, Bescheydentheyd 2 Cor. 10: 1. welke derhalven ook in alle Christenen vereyscht werd. Phil. 4: 5. segt Paulus uwe bescheydentheyd zy alle menschen bekend, en wederom beveelt hy Titum sijne toehoorders te vermanen / datse niemand en lasteren, geen vechters en zijn: maar bescheyden zijn, alle sagtmoedigheyd bewijsende tegen alle menschen. Tit. 3: 2. Sy is speciaal gemelt onder de deugden en vereyste bequaamheden van den Opstender / die beschreven werd / dat hy moet bescheyden zijn. 1 Tim. 3: 3.

§. 2. Dese bescheydentheyd is een sagtsinnige redelijkheyd des gemoeds / waar door de mensch met sijn naasten handel en gemeynschap hebbende / om geen verschil te hebben altijd in reden staat / ook met toegevinge van sijn regt. Om sijn broeder geen ongenoegen te geven / maar te behagen / niet afkeerig te maken / maar aan te halen / en door weldadigheden aan hem te verbinden / soo is hy in geen ding scherp / noch naauwsiender / niet precijs / noch puntueel staande op 't geen regt is/ maar reckelijk / de billijke toegevinge plaats gevende: 't zy men yets van hem had verwagt / en noch als een versuymde pligt begeerd / hy staat overbodig / om meer te doen / als men met regt eyschen konde: 't zy hy is benadeelt / hy overweegt het 't geen tegen hem is bedreven/ en slaat het in de beste vouw: 't zy yemand yets spreekt / of doet / dat ergerlijk mogt schijnen / hy schept soo ras geen aanstoot / maar duyd het ten besten / en schrijft het toe / of aan de onbedagtsaamheyd, dewijl

de verstandigste selfs somtijts dutten / en niet altijt op haar schranderst en zijn: of aan de onwetentheyd, welke het gevolg niet en siet / en daarom ligtelijk in 't eerste gevallen is / of aan de gemeyne swakheyd, waar door wy noch / wat van ons vleesch by ons hebbende / somtijts verrukt worden / en dit doet hy soo lang / als hy geen opentlijke reden vint het tegendeel te beweeren.

§. 3. Die bescheydentheyd moet / om onder Gods-geleerden vrede te bewaren, ook dese drie dingen werken: 1. Spreek-wijsen en woorden, die by de broeders gebruykt worden / als men eenigsins van de regtsinnigheyd des Schrijvers / of predikers kan bescheyt krijgen / ten besten uyt leggen / en niet naauw gaan siften. 2. Alle handel van sijne Medebroeders, die / en dat mogelijk by toeval / tot haar nadeel uytloopen / niet terstont opnemen als een onderneming opsettelijk tegen haar aangelegt / soo lang men eenige reden van verschooning kan vinden / die reden geeft. 3. By aldien yemand mogt schijnen onse gevoelens niet te verstaan / en alsoo uyt mis-verstand sig ontrust vont / hem in alles te gemoete te komen / de spreekwijsen, die hem tot een aanstoot zijn / by aldien sy zijn van ons gewasch / te casseren; of zijn sy de tale Canaäns, die met alle beleefthevd in de H. Schrift aen te wijsen / en haar gesag mitsgaders haar nuttigheyd in vriendelijkheyd te betoogen.

§. 4. Geen bescheyden mensch sal oordeelen / dat het een onredelijken eysch is / de ongemackelijke spreek-wijsen niet te gaan siften, noch ten argsten op te nemen; soo lang men se een goeden sin kan geven, en van de gesonde meyninge des Autheurs kan versekert zijn uyt andere passagien. Want het tegendeel te doen is een liefdeloos-oordeel. Daer de liefde kleyn is / daer is 't begrip groot. De liefde en handelt niet ligtveerdig, noch en denkt geen quaat, sy bedekt alle dingen. 1. Cor. 13:4. 5. 7. Woorden en spreekwijsen zijn maar tolken van onse gedagten / schoon sy haar boodschap maer ten halven doen / als wy de meyning uyt andere bescheyden weten konnen / 't is genoeg / dat wy te regte zijn: 't was een onbescheyden man / die om dat den tolk niet al te wel uytgedorst / en bespraakt is / daarom de goede mare soude wraken / en zijn ongenoegen toonen: wy soeken en vereysschen in onse broeders een gesond geloove / daar van getuygen onse woorden en schriften: indien dat eene van de getuygen niet klaar genoeg spreekt / terwijl wy de ander hooren konnen / hebben wy ons te verblijden in 't getuygenisse selve. Lu-
,, therus dorst het schelmagtig heeten; als men weet, dat yemants gevoelen
,, heylig en godvrugtig is,, woorden, die ongevoeglijk gesproken zijn, tot
,, een dwalinge te maken. Het is onbetamelijk (seyde Chrysosthomus)
,, de bloote rede van een schrijver alleen te ondersoeken, men moet op sijn
,, meyninge letten: want ten zy wy in menschelijke redenen, op dese wijse
,, te werk gaan, overwegende wat hy gevoelt heeft, die spreekt, soo sullen
,, wy twisten veroorsaken, en alles sal 't onderste boven gekeert worden. Is 't waar 't geen den Apostel Jacobus segt? Jac. 3:2. Wy struykelen alle in veele: indien yemand in woorden niet en struykelt, die is een vol-

maakt man, magtig om ook het geheele lighaam in den toom te houden, moeten wy dan de bescheydentheyd niet aan andere bewysen, die wy over onse eyge woorden eysschen? Het is een oude stokregel.

Optimus interpres verborum quisque suorum est.
Geen beter taalsman wesen kan
Van yemands woord, als d'eygen man.

Daarom sal de bescheydentheyd soo lang ten besten duyden, als hy kan, en niemant meer geloof geven, als de spreker selver.

§. 5. De bescheydentheyd sal ook allen handel niet opnemen ten quaatsten, welkers gevolgen andersins sijn oogwit wat tegen loopen. Het kan dikmaal gebeuren, dat sommige dingen een uytslag nemen, die niet en wierde verwagt: of die niet en was van 't oogwit des genes, welke het principale werk werkt, om dat het een is gevolg by enkel toeval: soo ist by toeval, dat de agting van den eenen Leeraar, somtijts vermindert op den opgang van sijn mede-arbeyder, die door 't verhandelen van sommige schriftuyrlijke stoffen sig een ingang vint te krijgen in de liefde van sijne toehoorders; 't welk dat somtijts ten quaatsten geduydet word, als of hy, die Gods woord maar alleen voor heeft na gemoede te verklaren, door nieuwe stoffen sig soght groot te maken boven sijne amptgenoten, en de gemeyne man tot een toejuyching te verwekken: waar op wel volgt een quelling in 't gemoed der gener, die den toevloet der schare niet meer en siet in sulken menigte sijn gehoor vercieren, en sijn couragie aansteken: maar geensins by schuld sijns mede-arbeyders, die in zedigheyd sijn talent te werk stelt. Hier behoorde de liefde tot Gods eer, onse bescheydentheyd kragten te geven. Namentlijk dat wy maar alleen ons oog rigteden, na de waarheyd, dat die mogt overwinnen, en God daar in sijn eere bevorderen; latende ons Gods verkiesinge gevallen, door wat werktuyg het hem ook belieft het meeste, en kostelijkste werk te maken: dan soude men hem, die 't meeste vordert, hoogst leeren agten: dan soude men de bloey van sijns mede-arbeyders dienst aanmerken, als een stof van danksegging tot God: en van hem vertrouwen, dat hy niet beoogt, als met het wel besteden van sijn talent, veel winste te doen.

Dese bescheydentheyd soude ook van de boeken, en schriften harer mede-broederen oordeelen, dat sy in leerstellige verhandelingen uytkomende, niet en beoogen, als een nader bevestiging van de leere der Kerke, en naakter verklaringe van Gods woord, en sy dat gene, waar door sy tot een goeden reuk zijn by de verstandige, mildelijk willen mededeelen ten dienste van alle hare mede-broeders, of te voorschijn brengen, om uyt een sagtsinnig vergelijk hare gedagten noch beter te bevijlen. Hier eyst de bescheydentheyd ook een bescheyden oordeel over de rapporten, die sommige aanbrengen over 't bedrijf harer mede-broederen, om die niet ligt te gelooven. De slegte gelooft alle woord, maar de kloeksinnige merkt op sijnen gang. Prov. 14: 15. Men moet hier traag selfs om te hooren zijn. Ik sal nu niet spreken van de bedrijven, welk de kerkelijke

regeeringe eyscht / en hoe men daar in behoort / 't geen ten besten der Kerke kan gedaan zyn, en daar henen strekken / in dank op te nemen: en in der min noch wijder voort te setten; of te bepalen tot bevestiging / indien men kan aanwijsen / datter noch yet meerder tot voltoying kan toegebragt werden. Van de spiegel van Smyrna getuygt Plinius, dat sy de alderschoonste menschen afschouwelijk vertoonde: soo doet ook het blonde en schele ooge / wiens wanvertooning door bescheydentheyd alleen kan te regte gebragt werden: en daar door moet men de ziele bewaren voor het ligtvaardig oordeel: ons behagen de woorden van een voortreffelijk digter van onse eeuw / die Christi lesse Matth. 7: 1. En oordeelt niet, aldus uytbreyde.

Wagt u ligtvaardelijk uw' naasten te verdoemen:
Beveelt hem Gods gerigt, wanneer hy sig misgaat:
God siet der sonden zaat, gy slegts de bloote bloemen:
God keurt de daat na 't hert, gy 't herte na de daat.

§. 6. De bescheydentheyd doet ook soo veel de vrede te gevalle / datsy / al wat aanstoot geeft, weg neemt; by aldien 't maar in haar vermogen is: indien yemant sig mogt stooten aan woorden en spreek wijsen, die van onse uytvinding zyn / en verkooren / om onse gedagten bequaamst voor te stellen / by aldien het niet zyn woorden / of spreek-wijsen van Gods Geest / soo moeten wy seker om de stigtinge wille wat toe geven: als men ons maar toelaat / 't geen wy begrepen hebben / nadrukkelijk uyt te drukken: het is schandelijk om woorden te kibbelen: woorden en spreek-wijsen dienen ons maar / om onse gedagten over te brengen / en wat hebben wy aan haar / als sy haar dienst niet langer / of getrouw komen te quijten: wy casseren de dienst-boden / die haar werk niet wel verrigten / en waarom ook niet de woorden en spreek-wijsen / als sy onse bevattinge niet getrouw en volkomen tot een ander over brengen? Den Apostel noemt het twisten in woorden-strijd, een rasery. 1 Tim. 6: 4. en 2 Tim. 2: 14. wapende hy Timotheus met dese last. Betuygt voor den HEERE, dat sy geenen woorden-strijd en voeren, 't welk tot geenen ding nut is, als tot verkeering der toehoorders. Daarom sprak de Hr. Coccejus in sijn voorreden op den brief tot den Romeynen / handelende van de Christen-leere / en sprekende van de woorden / die men in des selfs voorstellen moet gebruyken / aldus art. II. „ Het „ en is niet geoorloft menschen woorden te gebruyken, die woorden-strijt „ baren. 1 Tim. 6: 4. want de strijt over benamingen is onnut, en wan„ neer de woorden geen seker-gesetten sin hebben, soo wort den toehoorder „ niet gestigt; ja wanneer een benaming uyt eygener aart twijffelsinnig is, „ of door menschen gebruyk, een beduytsel, welke niet als te bevoegd is, nu „ reets verkregen heeft, soo sal den toehoorder aanstooten, of ook verleyder „ worden door woorden van verscheyden beduydinge.

§. 7. By aldien sulken bescheydentheyd de verschillende broeders beheerde in al haar handelingen: en de redelijkheyd altoos sulken vlijt te werk stelde / om malkanderen te gemoete te komen / dat waar

gewisselijk een weg des vredes: dese een meesterse der herten/ en triumf-wagen van de goede genegentheyd der menschen zijnde/ is magtig alle afkeerige gemoederen te gewinnen: sy is als een wel-gestaalt lemmer/ dat tot het gevest toe buygen kan/ en en heeft door haer temper van sagtheyd en gedweegheyd geen gevaar van selfs te breken op een harden aanstoot; en soo lang sy selfs rust in haren boesem queekt/ is sy gemagtigt om rust en vrede te bewaren/ en met weldoen te overwinnen/ die haar qualijk gesint mogten zijn. Den welsprekenden staatkundige Joh. de Brune segt niet onaardig. „ Sy en zijn niet mensch genoeg, die geen men-„ schen en konnen toegeven. Den dagelijkschen ommegang en 't getijde „ van saken/ vereyscht menigmaal/ dat men heffen en leegen/ snij-„ den en binden moet. Al loopt het niet altijd even effen door een „ goorjen/ men moet daarom niet terstont in sijn harnas en te peerd „ wesen/ sagt bier maakt soet mout. Dat moeten wy ook betragten/ „ en 't geene oneffen is/ niet met een harde bijle/ maar met een fijn „ schaafsjen/ allengskens glad en even maken: ons geheel en al niet „ naar onse krijgele hoofdigen/ maar na de swakheyd van onse mede-„ genooten voegende: doende hier in gelijk van den Propheet Elizeus ge-„ tuygt werd/ die sig gelijkmatiglijk over het lighaam van 't kind van „ de weduwe uytstrekte/ om 't selve den geest weder te geven: gelijk 't „ alsoo gebeurde.

Cap. IV.

Van de onderlinge verdraagsaamheyd.

§. 1. GElijk bescheydentheyd de vrede voedet met het wegnemen der occasie van twist: alsoo en kan men onder de geresene verschillen geen vrede behouden/ noch versoeninge maken/ alwaar de vrede gestoort is/ als door een onderlinge verdraagsaamheyd: waar door wy verstaan/ een nederige sagtsinnigheyd in 't dulden/ en dragen van min gewigtige opinien/ die van het onse verschillen. En ik noemse een onderlinge verdraagsaamheyd, om dat elken zijde sijn gevoelen voor waarheyd/ en sijns broeders voor dolinge houdende/ beyde na eenen regel moeten wandelen in 't behouden van min en vrede/ en door een selve gedagten haar bedwingen/ om niet op te stuyven tegen het gewaande mis-verstand; dese deugd en heeft geen behagen in eenige scherpigheyd/ of hitse vervolging tegen de doling of dolenden: 't mag zijn/ dat de heetgebakerden yver sonder verstand deselve op 't lijf valt/ en met-vuyst-slagen van een scherpe tong/ of gallige pen soekt af te rossen/ en deselve alsoo uyt haar drijver uyt te drijven/ of by onstentenisse van dien/ haar met haar voorstander buyten de kerke uyt te werpen: De verdraagsaamheyd versoepd sulke bedrijf/ hout een langsamer/ en voorsigtiger tred: beklaagt de onvolmaaktheyd van ons verstand/ en uyt

bewusthepd van sijn epgen feylbaarhepd en gaat sy daar soo hard niet in/ om ten uytersten te bepalen / hy wiens begrip de hapering schort : laat dat tusschen tweên / en volgt met zedighepd / 't geen sy niet anders begrijpen kan / en wagt met leersaamhepd en geduld / wat dat God hem/ of sijn verschillende broeder / sal believen te openbaren/ laat het verschil veel eer strecken tot een trek van gemeynsaamhepd/ om dat sy daar stoffe heeft tot soete spraakwisselingen/ en minsame oeffeningen des verstands: en in haar beswaarde vereffening een spoor vint / om na 't eeuwige te haken / daar sy niet meer de waarhepd in haar duystere spiegel sien sal / maar in haar heldere klaarschijnenthepd : en de vernuftige overdenking van haar ziele sal konnen sonder hooft-breken versaden met een fluxe beschouwinge van de wonderlijke werken/ en wegen hares alderwijsten scheppers.

§. 2. Immers vermaant ons den Apostel Rom. 15: 1. 2. Wy die sterk zijn, zijn schuldig de swakheden der onsterke te dragen, ende niet ons selven te behagen; dat dan een yegelijk van ons sijnen naasten behage ten goede tot stigtinge. Christus / en sijne Apostelen hebben veele dolingen / onwetentheden/ en mis-verstanden in hare discipelen over 't hooft gesien/ Luc. 9: 45. Joh. 20: 9. Act. 18: 25. 21: 20. In den parabel van het onkruyt des ackers. Matth. 13. Stelt ons Christus den Huysvader voor/ verbiedende sijne knegten dat onkruyt uyt te wieden / en te vergaderen. Daar mede de Opsienders der kerke verdraagsaamheyd bevolen wort te bewijsen aan de sulke / in welke noch eenige gelijkenisse was van goede tarwe / alhoewel daar by een vermengelinge was van pers dat niet opregt en is : En dese beval hy te verdragen om der goeden wille / die ook tarwe konden zijn/ schoon sy in eenige dwalinge gemeynschap hadden.

§. 3. Dese dolingen en moet men niet anders aansien / als de swakheden, en struykelingen in ons leven : want / sy behooren tot het selfde overblijfsel des vleeschs in ons : wy hebben geen reden / om meer volmaakthepd in 't verstand / als in onse wille / en uytwerking te eysschen : welke nochtans niet als al te veel de proeven geeft / van haar onvolkomen heyligmakinge. En nochtans beveelt ons de schrift in dien deele de swacken te dragen. Gal. 6: 1. 2. 1 Cor. 13: 7. Niemand snijtse af van de gemeynte / noch agtse den tafel des HEEREN onweerdig / die uyt een algemeyne swakhepd een mis-slag hebben : soo moet men dan in de mis-slagen des verstands niet minder doen.

§. 4. Wy en moeten niet vloeken, die God niet en vloekt. Num. 23: 8. Maar segenen, die met den geloovige Abraham, als sijn kinderen, en zaad, gesegend zijn : nu die in Christum gelooft / en ontrent dit stuck van sijn ellende/ onmagt en verdoemelijkhepd in sig selven / en de verworven geregtighepd en genoegdoening in Christo soodanig onderwesen is / dat hy den toevlugt tot Gods genade in Christo genomen heeft / en aan dien Heyland/ als sijn eenigste geregtighepd/ Middelaar en Voorbidder/ blijft hangen en aankleven / die is een Sone Abrahams, en van hem mogen wy seggen 't geen Christus van Zacheus seyde. Luc. 9: 19. Heden

is

is desen huyse saligheyd geschiet, nademaal dese ook een Sone Abrahams is. Die mogen wy alsoo weynig de gemeynschap van den tafel des HEEREN ontseggen / of sijn stand-plaats in Gods kerke weygeren / als Philippus den Doop aan den Moorman. Act. 8: 37. of Aquila, en Priscilla 't leer-ampt aan Apollòs. Act. 18: 24-28. haar komt het Koninkrijke Gods toe. Sy zijn gesalft met den geest Christi, om Christenen te zijn; sy behooren tot des HEEREN lighaam, wie salse daar van afscheuren? Siet Eph. 4: 4.

§. 5. Gods woord beveelt ons dat wy niet en sullen oordeelen, op dat wy niet geoordeelt en worden. Matth. 7: 1. 1 Cor. 4: 5. en Rom. 14: 4. vraegt Paulus / Wie zijt ghy, die eens anderen huysknecht oordeelt? hy staat, ofte hy valt sijnen eygen HEERE: Ook den Apostel Jacobus. Jac. 4: 12. als hy gesegt hadde / Daar is een eenig Wet-gever, die behouden kan, en verderven. Vraagt daar op / als met een verontweerdiging. Doch wie zijt ghy, die eenen anderen oordeelt? Van wie is dit anders te verstaan? en waar gelden dese vermaningen? als in saken van minder gewigt / daar het oordeel niet sonder ligtveerdigheyd kan uytgesproken werden: soo zijnder dan saken / die men niet moet oordeelen / maar verdragen / in sijn weerde laten / en Gode aanbevelen. Nu / wanneer geschiet 'er sulken ligtveerdigen oordeel / als wanneer men in duystere poincten / en van minder gewigt sijn broeder veroordeelt / daar in 't nochtans zijn kan / dat hy selfs door een menschelijke feylbaarheyd dwaalde / die het oordeel spreekt.

§. 6. Eyndelijk / na dien wy bewesen hebben / dat men de vrede niet moet breken / om artijkelen / die niet fondamenteel zijn: soo blijkt het ook van selfs / datter verdraagsaamheyd van nooden is. Om dat die gene / welke de verdraagsaamheyd niet toe en staat / dan nootwendig moet vast stellen het bestrijden van alle misverstand: en waar strijd is tegen de broederen / daar en kan geen ruste zijn: seer wel segt Paulus ten dien aansien. 1 Cor. 11: 16. Indien yemand schijnt twist-gierig te zijn, wy en hebben sulken gewoonte niet, noch de gemeynten Gods.

CAP. V.

Van de Vryheyd van Propheteren.

§. 1. DEse verdraagsaamheyd moet ook soo verre gaan / datsy toelaat een vryheyd van spreecken, en propheteren, aan sijne mede-broeders: want / dewijle hy sijn gevoelen voor waarheyd houd / welken gy meent / dat dwaalt: en oordeelt regt te hebben / om sijn waarheyd te belijden / terwijl hy meent u in uw gevoelen te verdragen / soo kan der geen vrede zijn / soo men yemand dit regt disputeren wil. De Heer Gisbertus Voetius in sijn disputt over dit point segt / dat de vryheyd van propheteeren eygentlijk in dese twee stucken bestaat. 1. Dat men sijn opi-

opinie vryelijk beneffens de gene, die van u verschillen, soo der eenige zijn, publijk in de Scholen, met levendige stem, of ook met schriften mag voorstellen, verklaren, en beweren. 2. Dat mense ook opentlijk voor de gemeynte mag voordragen en verklaren, soo in de publijke verklaringen der schriftuyr-texten, als ook in de Catechismus-predicatien: en dat of alleen stellens gewijs, of ook met sijn tegenstellinge.

§. 2. Dit moet ook nootsakelijk plaats hebben / 1. om de onsekerheyd van de waarheyd: op dat men onder schijn van de dolinge tegen te gaan/de waarheyd niet uyt en slupte/welkemen nimmer mag een stilswijgen opleggen. De vrede moet altoos onder die conditie gaan. Soo vinden wy Zach. 8: 19. Hebt de waarheyd, en de vrede lief. Die in't huys Gods als een trouwen huys-knegt sal verkeeren / moet altoos gedagtig zijn / dat sy is een pijlaar en vastigheyd der waarheyd. 1 Tim. 3: 15. Welk gebouwt is / en altoos gevestigt moet worden op de waarheyd/ die na de Godsaligheyd is: noyt moet dan de waarheyd verstommen op den stoel der waarheyd. Daarom voegt den Apostel ook waarheyd/ en liefde / in sijn vermaning t'samen / bevelende / De waarheyd te betragten in liefde. Eph. 4: 15. Salomon de wijste der Koningen/ die de estime van deselve kende/ gaf die lesse Prov. 23: 23. Koopt de waarheyd, ende en verkooptse niet. Haar te verdonkeren / die gewoon is te Triumpheren/dat lijd haren aart niet. Seer wel seyde Tertullianus, *Veritas nihil erubescit præterquam abscondi*. De waarheyd en schaamt haar geens dings, als verborgen te worden. Wy souden voorwaar die vrede te dier koopen/ die wy voor de waarheyd wisselen souden/ en alsoo onregtveerdige besitters van een nasmagende ruste worden.

§. 3. Ook en kan 2. De waarheyd niet uytgevonden worden / als met gehoor te geven / aan haar weder-spraak: ons oordeel sit als rigter tusschen de verschillende broeders / hoe konnen wy een veylige uytspraak doen / die maar een party hooren: die de weegschaal sal doen regt overslaan/moet ook al het tegen-wigt in de tegenschaal brengen/ sal hy van de overwigt versekering konnen krijgen: wie anders doet / laat aan de beswaarde party een klagte over onverhoorde veroordeelinge open / en geeft hem stoffe en grondige reden / om uwen handel verdagt te maken. Want gelijk Seneca seer wel seyde.

Qui statuit aliquid parte inaudita altera
Æquum licet statuerit, haud æquus est.

Die daar oordeelt / eer hy d'andere party gehoort heeft / al oordeelt hy regt / soo is hy nochtans onregtveerdig. Want gelijk Salomon segt Prov. 18: 13. Die antwoort geeft, eer hy sal gehoort hebben, dat is hem een dwaasheyd, en schande. Want gelijk vers 17. die de eerste is in sijne twist-sake schijnt regtveerdig te zijn: maar sijn naaste komt, ende hy ondersockt hem.

§. 4. Soo men 3. door een wet van swijgen het spreken soude verhinderen aan den genen / die beweert de waarheyd te leeren / en gereed is altoos hem te laten onderwijsen van de geene / die ook willen onder-

we-

weſen worden / en door waarheyds blijk haar opinien laten vallen: ſulken menſch brengt gy in veel angſten van ſijn conſcientie: hy hout het voor ſijn talent, 't geen God hem geeft / en gy eyſt hem dat talent te begraven; hy ſiet het aan als een ligt, en gy wilt het onder een koorn-mate geſtelt hebben: hy hout het voor waarheyd en de meyning des geeſtes/ en meent / dat hy hier en elders den ſin Chriſti buyten dat niet regt kan aantreffen/ en nu word hy gevordert om dat ſelve onder hem te houden; en in Chriſti name yets te verkondigen / 't geen hy oordeelt in Chriſti naam niet te konnen ſpreken. Ik weet veler voorgeven wel; dat men om vredes wille, wel eenige waarheden van minder gewigt mag voor by gaan: te meer om datter geen ſaligheyd aan hangt. Maar / 't geen waar aan geen ſaligheyd hangt / daar aan kan echter hangen die klaarheyd/die ons het Euangelium bevalliger maakt; die vaſtigheyd / die ons 't geloove min twijffelbaar ſtelt; die kragt des geeſts / die ons in 't gemoed meer trooſt uytſtort. Want alle de ſchrift is nuttig, en alle waarheyd heeft ſijn honing voor ons gehemelte. Hoort hier over het oordeel van den Hr. Gisbertus Voetius in ſijn diſpuyt van de blinde gehoorſaamheyd. §. VII. „3. *concl. Silentium veritatis aut dogmatis, quamvis non xugis & „fundamentalis, verbis, aut nutu, aut ſubſignatione, aut juramento promitte„re non licet: quamvis eccleſiæ aut integræ Synodi in errorem pertractæ, hoc „decernerent.* Het en is niet geoorloft een ſtil-ſwijgen der waarheyd / of „van eenig leerſtuk / alhoewel niet principaal noch fondamenteel / met „woorden of wenk/ of hand-tekening of eed te beloven / ſchoon kerken „of geheele Synoden / in de dwaling getrocken / ſulks beſloten. En wederom in ſijn diſpuyt van de Moderatie en verdraagſaamheyd. §. IV. *prob.* VI. „*Silentium veritatis non tantum fundamentalis, aut illi proximæ, „ſed & cujuſcunque alterius Theologicæ & publice & privatim ſervandum „nemo promittere debet. Hoc enim eſſet tollere clavem ſcientiæ.* Luc. 11. *& „prophetias contemnere.* 1 Theſſ. 5. Niemand moet een ſtilſwijgen der waar„heyd belooven, niet alleen der fundamentele, of naaſt fundamentele, „maar ſelfs van geene andere Theologiſche waarheyd, om dat te houden „in 't publijk/of in 't heymelijk: want dat ſoude zijn den ſleutel der kenniſſe „wegnemen, en de Prophetien veragten. Eyndelijk in ſijn diſpuyt over de vryheyd van propheteren. §. VII. „*Peccant in defectu, infelices non„nulli henotici aut ſyncretiſtæ, qui circa dogmata controverſa complurima „tantum non omnia, utrique diſſentientium parti ſilentium imponi velint: „prætexentes nulla alia ratione pacem in Chriſtianiſmo obtineri poſſe. Inte„rim non videntes; ſe hoc ſilentio unà tollere libertatem vera docendi, quæ „tamen ab eccleſia columna & firmamento veritatis exulare non debet.* Dat „is: Hier ſondigen die ongelukkige vereenigers by manquement / die „willen dat ontrent de meeſte leer-ſtukken die in verſchil ſtaan / indien „niet alle / beyde partyen een ſtilſwijgen behoort opgeleyt te worden: „voorwendende / datter in 't Chriſtendom anders geen vrede kan verkregen „worden: Ondertuſſchen ſien ſy niet / dat ſy met dit ſtil-ſwijgen „te gelijk de vryheyd wegnemen / om de waarheyd te leeren / welke nog„tans buyten de kerk/ die de pylaar en vaſtigheyd der waarheyd is, niet „moet voor balling gaan.

§. 5. By aldien men 4. de eene zijde eer sy overtuygd is een stilswijgen oplegge / soo moet men ook haar voorige boeken verbieden : die rugtbaar geworden zijnde / wat voetsel sal dit geven aan de quaat-sprekers / om der sulker haar overige talent / dat misschien in andere deelen seer uytstekend is / onnut te maken : en 't geene de geest Christi in haar gewrogt heeft sal vrugteloos werden / dewijl men haar om dit bekende brand-merk sal schouwen / als voorstanders van valsche leere : 't geen derhalven niet verdragelijk is : dewijl men over argwaan van kettery niet en moet al te lijdsaam zijn.

§. 6. Hier door roept de gantsche kerke / die tot noch toe veele verstandige mannen heeft benoodigt / om haar verschillende consideratien mede te deelé / haar daar over heeft bedankt / sig daar van gedient / en vele met groote lof verheft. Soodanige zijn de Schriften / die de sware tijtrekening des ouden tijdts ontknoopen : de regte gelegentheyd der oude landschappen op wroeten : de oude zeden / manieren en spreuken uyt de Joodsche Schriften uytvorschen : De grond-spraak uyt de nabuyrige Arabische / Syrische / &c. tot meer verstandelijkheyd brengen : De ware namen der beesten / planten / juwelen / &c. opsoeken. Die schijn-strijdigheden en knoopen / die partyen over sommige texten tot haar voordeel maken / oplossen : en andere sware plaatsen uyt dese of geene omstandigheden / oude coustume / &c. eenig ligt toebrengen : hier toe strecken die geëerde en geleerde werken van Seldenus, De Dieu, Heinsius, Casaubonus, Beveregius, Pokocke, Bochartus, Hottingerus, en diergelijke uytstekende ligten veele in de kerke Gods : Nu die dingen selve en konnen geen plaats hebben / of sy betrecken wel hier en elders eenige schriftuyr-plaatsen / die met haar insluyten eenige Theologische waarheden / welke daar door een andere verklaring verkrijgen.

§. 7. Als de Nederlandsche kerke A°. 1579. schreef aan de Stigters van 't onstigtelijke Concordie boek, die sulken wet van swijgen in voerden / stelde sy deselve voor / het Moderate gevoelen des heyligen Martelaars Cypriani. *Epist ad Jubai.* alwaar hy dus sluyt. „Wy soo „veel in ons is en twisten om der ketteren wille, niet met onse Mede-arbey-„ders en Mede-opsienders, met welke wy een Goddelijke eendragt en Chri-„stelijke vrede houden. Te meer, dewijl den Apostel segt, soo yemand „meynt twistgierig &c. van ons wert seer lijdsamelijk en sagtsinniglijk on-„derhouden de liefde des gemoeds, de eer des ampt-genoorschaps, den band „des geloofs, en de eendragt des Priesterschaps &c. Hier by dringt sy op de voor-reden van 't Concilie van Cartago : daar dese woorden staan. „Daar resteert dan, dat wy elk in 't bysonder voort-brengen van dese saak, „wat wy gevoelen, niemant oordeelende, noch ook yemand die verschey-„dentlijk gevoelt, van 't regt der gemeynschap afwerende. Sie daar de authoriteyt der oude / en te gelijk der nieuwe kerke : welke beyden eyschten haar gevoelen selfs van 't gemeene verschillende / te mogen seggen / sonder daarom de vreese van veroordeelinge / of van kerkelijken ban onderworpen te zijn : dit eyschte men in Nederland van de Luthersche, dit gaf men ook aan haar : ja van doe af is de scheure tusschen ons / en de Bergsche

Apologetica Reformatarum in Belgio Ecclesiarum Epistola ad auctores libr Concord. cap. 1 §. 18.

sche Lutheranen bevestigt / als men die Wet bevestigde / die ons gevoelen het stil-swijgen oplevde.

§. 8. Als wy dit alles soo bevestigen / en wil ik niet / dat yemand my aansie voor een patroon van ongematigde vryheyd, die een wijde deure soude open setten / om alles uyt te stoten in de Kerke / wat dat yemand voor de mond komt: Want wy bekennen 1. en onderstellen altijd dat de grond-stucken des Geloofs buyten verschil staan; waar tegen te spreken yemant beyde sig sijn dienst en de gemeynschap onweerdig maakt / overmits dat hy daar door sig schuldig maakt aan Ketterv / en na de eerste en tweede vermaninge verworpen moet worden. Ja dat niet alleen / maar 2. wanneer selfs in poincten die niet fondamenteel zijn / de waarheyd is in 't ligt gebragt en ontwijfelbaar bevestigt / zijnde de saak van God door verligte mannen geopenbaart / en in wettelijke Synoden voorbedagtelijk uytgesprooken / ook heeft men daar omtrent geen vryheyd meer om de betoogde en aangenomen waarheyd / en in de formulieren onderteekent / tegen te gaan / in geschrift of op den Predikstoel: maar heeft yemand daar tegen noch eenige swarigheden / die is schuldig / volgens ordre der Kerke / deselve voor sijn Classis en Synodus, of voor de Theologische faculteyt te brengen / en daar sig te laten onderwijsen / of soo het kragt heeft / en aldaar geoordeelt wort te behooren / dat poinct tot revisie te laten brengen: tegen dese ordre sondigden eertijts de Remonstranten, welke hare beswaernissen tegen de Confessie en Catechismus eer op den Predikstoel bragten / als door het wijs oordeel van een wettige Kerkelijke vergaderinge. Voet hier by 3. Dat in poincten buyten de formulieren van eenigheyd / ook dese gematigtheyd moet bewaart werden / dat men sijn gevoelen eenvoudig voorstelle / verklare en bevestige na sijn beste vermogen / maar niet disputerens wijse / veel min met een blijk / als of men 't hadde tegen Leeraars van een selve belijdenisse: want / dan word het een stoffe van twist / en bevint men de hedigheyd somtijts sporen te geven aan de tong / om wat onbedagtelijks te seggen / 't welk naderhand bevonden word veyliger geswegen.

§. 9. Maar hoe verre het verband gaat in de Formulieren van eenigheyd? en of men in het Propheteren verpligt is tot sprech-wijsen / allegatien van texten en al / daar stip by te blijven & meynen wy niet / dat opt eenige Synodus geeyscht / of soo ver gesien heeft / maar houden alleen de leer-stucken / 't zy die fondamenteel of niet fondamenteel zijn / te wesen de stoffe van onse Propheteye; Waar aan wy door ondertekening om daar van niet af te wijken / verschuldigt zijn. Doch ik wil liever dat dit de Heere Gysbertus Voetius voor my segge: in sijn disput van de Moderatie en verdraagsaamheyd. §. 4. Prob. VI. 2. concl. In communibus formulis consensus. ,, h. e. Catechesibus, confessionibus, liturgiis, canonibus, doctrinæ concilationibus, quædam Hypotheses particulares & quædam consectaria, imprimis termini & modi loquendi, omitti possint, siquidem universalis consensus in communi orthodoxia & institutio aut conservatio unionis ecclesiasticæ contra heterodoxos, hoc requirat.

 ,, Philip.

,, Philip. 3: 16. *quo usque pervenimus &c.* dat is / in de algemeyne for-
,, mulieren van eenigheyd / dat is / in de Catechismus / confessien,
,, liturgien, canones, en versoen-schriften / konnen eenige particuliere
,, onderstellingen en eenige gevolgen / insonderheyd spreek-wijsen en
,, konst-woorden overgeslagen worden / by aldien de algemeyne over-
,, een-stemming in de gemeene gesonde-leer / in de onderwijsing of bewa-
,, ring der Kerkelijke eenigheyd / tegen de onsuyvere gevoelende sulks
,, ver-eyscht. Phil. 3: 16. waar toe wy gekomen zijn, &c. Vide etiam disputat. de confessionibus & apologiis 2. Resp. IV.

,, An omnia in publicis confessionibus annotata loca Scripturæ & adducta
,, argumenta, etiam adjecta testimonia patrum ex intentione Autorum Con-
,, fessionis aut ex mente & consensu communium ecclesiarum, paris sint au-
,, toritatis cum assertionibus? Resp. Neg — nihil minus cogitarunt Ec-
,, clesiæ Gallicæ & confessionis scriptores, ut Jesuitæ Arnoldo tale quid obji-
,, cienti nostri responderunt. Idem dico de confessione Belgicâ: de quâ fru-
,, stra quærebat Remonstrantium consider. 9. & 13. dat is / of al de Schrif-
,, tuyr-plaatsen in de confessie aangeteekent / en al de bygebragte bewijsen,
,, ook de bygevoegde getuygenissen der Vaderen, van de selve weerdig-
,, heyd en gesag zijn / volgens het oogwit van de instellers der confessie /
,, en het gevoelen / en over-een-stemming der gemeyne Kerken / met
,, de stellingen selfs? Antw. Neen. De Fransche Kerken en Schrij-
,, vers van de confessie hebben niet minder als dat gedagt / en de onse
,, hebben den Jesuyt Arnauld die sulks voorwierp 't selve geantwoort:
,, Het selfde seg ik van de Nederlandsche confessie / waar over de Remon-
,, stranse 9. en 13. consideratie / een vergeessche questie moveer-
,, de.

CAP. IV.

Van de hinderpalen der Kerken-Vrede, en hoe die weg te nemen.

§. 1. Die nu dit heyl voor Salem bevorderen sal / moet nootwendig ondersoeken / wat schortingen en hinderpalen datter zijn / welke ons verstehen van die lieffelijke Kuste: werwaarts ik mijn gedagten wendende / hinderenissen van tweederleye soorten bevinde. Sommige stuyten de Vrede in haren loop en voortgang / verwecken krakeel en oneenigheyd / en maken alsoo verwijdering. Andere verhinderen de Versoening en herstelling van Vrede / geven vuyr aan desen brand / en verstrecken tot prikkelen in dese gramschap omse verwoeder te maken. Onder de eerste soorten tellen wy 1. een averegts verstand van elk anders konst-woorden en spreekwijsen. 2 Een averegtsche aanmerking van elk anders vlijt en yver in 't besteden van sijn bysonder talent. 3. Het bestrijden van sijn Broeders gevoelenen in 't openbaar. 4. En dat met sijne

stee-

steeken en smadelijke verwijten. 5. Vermomde Hekel-schriften en Pasquillen. 6. En eyndelijk het voortreken van de Discipelen des eenen Meesters, boven de andere, ook met die geene tegen te gaan/ die men niet gesint is.

§. 2. Een averegts verstand van elk anders konst-woorden en spreekwijssen, is de Bron van alle woorden strijd/ en dwase vitterpen/ waar op die groote disputen veel tijts in het eynde uytkomen: want terwijl men sig monstreuse gevoelen verbeelt uyt een ongewoone spreekwijse/ en deselve aan den Autheur van sulken stellinge opdigt/ soo werd hy niet alleen geperst om van ongelijk te klagen/ en sijn gramschap aangestoken/ maar ook tot verklaringe van sijne woorden benootsaakt; waar op men aan 't kibbelen geraakt/ of sulken meyning wel onder sulke woorden kon begrepen werden/ en soo een spreekwijse sulken beduytsel hebben. Dan gaat men opslaan Letterkonsten en woort-registers/ Thomas en Scotus, oud en nieuw/ om een authoriteyt te vinden/ waar door het selve mogt geregtveerdigt of gedoemt worden. Soo verquist men de kostelijke tijt/ soekt stof om 't twistvier voetsel te geven/ ergert de Christenheyd/ en vervult de Wereld met onnutte Boeken. Als men over 't verschil of Christus als Middelaar wel mogt aangebeden worden, over hoop lag/ en ruym hevig genoeg malkanderen tegen liep/ soo quamt alles weder op 't woordeken Als [quâ:] aan; men vont een scholastijke distinctie/ om des selfs beteckenisse noch in tween te klieven: en alsoo meende men de knoop te hebben los gemaakt. In dit geval moeten wy den raad des Apostels hooren/ die ons de gesonde woorden van Gods Geest aanprijst/ en toont dat die te versuymen desen woorden-strijdt baart. 1 Tim. 6: vss. 3. 4. indien yemand een andere leere leert, ende niet over een en komt met de Gesonde Woorden onses Heeren Jesu Christi, die raast ontrent twist-vragen en woorden-strijd, uyt welke komt NB. nijd, twist, lasteringen, quade nadenkingen &c. Dat wy onse woorden ook gebruyken om de Schriftuyr te verklaren is menigmaal noodig: maar dat men daar toe gebruykt woorden/ die selfs duyster/ twijfelsinnig zijn/ en meer verschil baren/ als de woorden der Schrift selve/ is onnut en ydel: ja dan ist tijd deselve te casseren/ en sulke te leeren gebruyken/ die gesond zijn/ en in 't gesag staan/ van Gods Geest tot een Autheur te hebben: want wy spreeken noyt vepliger/ als wanneer wy de tale Canaans spreken/ na Petri lesse/ die spreekt, spreeke als de Woorden Gods. 1 Petr. 4: 11.

§. 3. Een averegtse aanmerking van elk anders vlijt, en yver in 't besteden van sijn bysonder talent, leyt meesten tijt de Brug tot Vrede-stooring/ verwekt een schalk oog/ en soekt alles op het naauwste te siften. De verscheydentheyd der gaven onderneemt ook een verscheyden werk/ en leyt toe op verscheydene vrugten. Die den Geest der kennisse ontfangen hebben/ leggen toe om 't onverstand uyt de Kudde Christi weg te nemen en een geheyligde kennisse der wegen Gods te queeken: terwijl andere/ die den Geest der voorsigtigheyd krijgen/ alle omsigtige toeversigt gebruyken/ om de lagen der Sonden en strikken des Sathans uyt te speuren;

ren; en aller wegen haren raad / middelen en voorslagen toe dienen / tot voortsetting van de practijcq der Godsaligheyd / en voorkoming der inkruypende quaden. By aldien dan de milde goetheyd Gods aan andere daar en boven noch beschikt een Geest der Prophetye, om te konnen onderscheyden de teekenen der tijden, en aan wijsen den tijd onser besoekinge / soo vint men een derde werk / 't welk gerigt wort / om het Christendom in de Prophetische Schriften te vertoonen het gelaat van Jesu Koninkrijke / gerust te stellen in de gemeynschap der Kerke / te wapenen tegen de nakende ergernissen / met geduld te harnassen tegen de tegenwoordige en toekomende benautheden / en te bemoedigen door de belofte van een navolgende verquickinge / &c. Welke verscheydentheyd van bewerking / vloeyende uyt de verscheydentheyd der gaven / geensins en behoorde een tweespalt in de gemoederen te verwecken. Nochtans het gebrek van wel aan te merken / hoe die verscheydentheyd tot een en deselve stigtinge kan t'samen-loopen / en bewerken een selve geloove / de gemeynte brengen tot een en deselve Heere / en voor komt van een en deselve Geest; veroorsaakt menigmaal ongenoegen in eens anders opgang wanneer men siet / dat sijn mede-arbeyder vele toehoorders verkreijgt / en genegentheden verwekt: / om sulke oeffeningen / die met sijne gaven over een stemmen / by de hand te vatten. Soo listig is de Satan / om dat grootste heyl der Kerke / haar tot on-heyl te doen strecken / dat hy in sulken geval jalousyen verwekt / en inbeeldingen doet rijsen / als of de besteder van een ander talent / maar nieuwigheden sogt / om een naam te maken / sijn ampts genooten tegen te gaan / en haar toevloed te verleggen / op dat de sijne mogt aanwassen. Maar uyt ontstaan vergelijkingen van 't noodigste / ontradingen van sulke en andere oeffeningen / en aftreckingen van des selfs oeffenaers tot een ander voornemen. Is 'er dan yemand onder / die wat meesteragtig is / dese sal terstond eenige maximen en regelen voorschrijven / die sijn werk onderschragen / en sijns mede-arbeyders een krak toe-brengen: dit verwekt weder nieuwe geschillen over 't nutte en onnutte van sulke maximen / en baart een groote verwijderinge.

Is het soo niet gegaan voor veele jaaren af? t'sedert de leere van Gods genade was vast gestelt tegen de Remonstranten, verwekte God mannen die seer vierig toeleyden op de practijcq der Godsaligheyd: een gave welke die tijd ook vereyste: Soo moest men de laster met de daad wederleggen / en toonen wat aansetting de leere van Gods genade gaf tot reynigheyd / en ware heyligmakinge: soo moest de verslappende yver tot een Godvrugtigen wandel worden opgewekt / en het verval der godvresentheyd / welk in het kruys blonk / maar in voorspoet verslaauwde / worden te gemoete gegaan: soo moesten de disputanten en praters van Religie ook tot daders gemaakt / en tot het werk selfs aangeset worden. Maar siet / dit sonderling talent op een nieuwe wijse aangeleyt / hoe loffelijk het was / kon geensins de agtwaan der anders gewoone Broederen ontgaan: Men hoorde dien dapperen Held in Israel Mr. Willem Teling al in sijn tijd klagen over sommige Broederen

die

die haar met grooten ophef tegen stonden / en sijn toeleg slegts hielden beschapen / om een naem te maken: wat nieuws te seggen: De eenmaal Gereformeerde Kerk, noch eens te reformeren: en dat sy in allen gevalle meer een superstitieusen als waren Godsdienst baarden &c. waar tegen sy / doen haar benootsaakt vonden / te verdedigen / en te gemoete voerden / dat in de eerste reformatie niet op alles konde gelet worden / en daarom voor ons nog wat was overig gelaten. siet Nootwendig vertoog, pag. 388. 389. Dat men sig niet langer vast hielt aan Gods woord gelijk ook onse reformateurs / maar eenige dingen begost met authoriteyt te besligten / en af te doen / klaagde men ernstlijk / om dat men sig aan Gods woord alleen vast moet houden pag. 77, 78. Dat de verscheydentheyd in niet fondamentele stucken / de eenigheyd niet en moest breeken / maar dat men elk ander moest verdragen; wederom p. 392. &c. Ryssenius eertijts in dese strijt ook betrocken zijnde / beweerde onder de naam van Reinesi tegen Schokij exercitatien met een gantsch capittel / Dat de Reformatie behoorde by aanwas breeder te werden voortgeset. Soo moest dat talent toen worstelen met de argwaan / en tegen die geene / welke niet toe en lieten / dat yemand op een andere leest dan sy schoeyden / en niet wilden / dat men yet meerders daar in toenam / als 'er geleert was; Tegen de sulke had het de Hr. Streso, als hy schreef in sijn voorreden voor sijn Conc. Miscell. „Ik ben geensins van die inbeeldingen / dat het alles „in de Theologie / en wel voornamentlijk in de practische / soo uytge„wrogt is / of wy konnen noch door onse vlijt de verborgentheden der „Saligheyd van dag tot dag wel dieper naspeuren. Gods wijsheyd „daar in schijnende / wel klaarder ontdecken / en de Majesteyt der „Schrift meer doorsien in sijn binnenste / de krijgs-listen des Sa„thans naauwer waarnemen / de bedrieglijkheyt van 's Menschen „Herte geluckiger bemerken / en kragtiger beschamen / tot overwin„ning der hartneckigheyd / sterking van het geheugen / vesting der „lijdsaamheyd / wegneming der ergernissen / en eyndelijk tot verbrey„ding van den luyster der Religie en meerdere en sterke middelen uyt „vinden / &c.

Even alsoo gaat het wederom heden; na dat dit talent der Broederen omtrent de practijcq der Godsaligheyd de meeste tegenspraak ontwassen is / heeft het God believt een derde gave te schenken: en daar door de bedeelinge der genade / voor, onder en na de wet, uyt de vergelijkinge der H. Schriften wat meerder op te helderen / en het verstand der Prophetische en andere Schriften te vergrooten / een talent welke wederom de tijd selfs in welken sy gegeven is niet weynig vorderde. Onse eeuwe had bysonderlijk van nooden een betooninge van de wijsheyd der H. Schriften / nu met de Atheistery, Libertinistery, en bespotting der Hemelsche wijsheyd hoorde sig verklocken / om haren mont tegen den Hemel open te doen: nu de Sociniaanse Kettery onderleyde na haar gronden een draad in Gods Woord te soeken / en door verkragtende uytleggingen des selfs vermogen te ontzenuwen. Nu Gods Kerke naderde aan de dagen harer verkoelinge / en aan haar verwagtinge van de Wereld

te

te sullen be-erven. Nu de ergernissen en benauwtheden der tijden hooger steygeren / was 't seer tijdig dat men uyt Gods Woord ook dese gestalte der Kerke leerde kennen: Om niet te aarselen na Egypten / en weder te keeren tot de Hoere van Tyrus. Maar siet! 't geen andere te voren wedervoer / wedervaart dese met geen minder hevigheyd. Men beelt sig in / als wiert 'er wat nieuws gebaart / 't geen de oude oeffeninge tegen loopt: en och! of sy / die te vooren klaagden / dat men haar dienst sogte verdagt te maken / als een nieuwe reformatie / &c. en hare Broeders wel leerden / hoe men sig daar ontrent moet dragen / heden haar taal niet en veranderden / en op gelijke wijse dese nu bestreden / als sy eertijts bestreden wierden / en de bedenkingen niet verwierpen of verdagt maakte / met welken sy haar eertijts behielpen. Ik kan my qualijk anders inbeelden / of de verschillen / die by occasie van 't dispuyt over den Sabbath zijn geresen / hebben daar uyt haar kragt gekregen / dat de weerde Broeders / die seer yverden ('t geen wy ook in haar prijsen) voor de practijcq der Godsaligheyd / vreesden / dat die in dat stuk van haar verschilden / weder haar ouden strijt wilden vernieuwen / en haar gantsche werk tegen gaan: waar uyt de onderlinge strijt-schriften geresen zijn.

Ware het niet wenschelijk geweest / dat men beyde sijn oogmerk in min en vrede had blijven voortsetten! en elk ander in sijn swakheyd was ontmoetet / en had verdragen! alsoo had men en de wegen Gods en de wegen der Godvrugtigheyd elk na de mate sijner gaven den Volke tot stigtinge moeten voorhouden / sonder den anderen daar in te verhinderen: en in 't weynige daar men in verschilde menageren / sonder daar van soo grooten ophef te maken / of die door argwaan te verswaren.

Onse raad in desen deele soude zijn het selvige / dat Paulus soo ernstig aan beval / wel te leeren practiseren. Rom. 12: 10. hebt malkanderen hertelijk lief, met Broederlijke Liefde, Met eere d'een den anderen voorgaande. Hier toe ist van nooden malkanders gaven te erkennen / en die te leeren schatten. Seer wel segt den verstandigen Schrijver van 't Neerlants interest. „ *Non omnia possumus omnes.* een yeder kan alle „ ding niet. de gaven zijn verscheyden, maar het is deselfde Geest 1 Cor. „ 12: 4. Heeft den eenen in 't eene wat minder / misschien heeft hy „ wat meer in yets anders. Dat die wat meer heeft / den minder ver„ agt / en die wat minder heeft / den meerder benijt / deugt niet met „ allen. Ja wy behoorden te denken dat elk een van ons de genade gegeven is na de mate der gaven Christi. die dese verscheydenheyd soo van gaven / als van des selfs mate heeft verordineert / op dat niemant daar overtollig soude zijn: maar dat wy in de t'samenwerkinge onser gaven eerst die Herders en Leeraars souden uytmaken / die der gemeynte gegeven zijn / tot volmakinge der heyligen, tot het werk der bedieninge, ende tot opbouwinge des Lighaams Christi. Ephes. 4: vss. 11 / 12. Hier in vervullen wy malkanders gebrek: 't welk indien wy wel aanmerkten / hoe seer souden wy ons verblijden in de wijse / en goeder-

tiere-

tierene bedeelinge onses Gods! Laat ons ooge niet boos zijn/ om dat God goed is: laat het om 't even zyn/ door wien het God believt sijn waarheyd te verdadigen/ de Godvrugtigheyd voor te setten/ de wijsheyd van sijn Woord en des selfs wonderen te ontdekken/als 't maar geschied/ op dat God daar door sijn eere krijgt/ en Gods Kerk gestigt word: dat moet ons wit zijn: hier in zy een peders oog reyn: en hier in moet elk Christen sig verblijden. Is 'er een kleyn verschil in gedagten/ laat ons 't geen waar in wy over een komen/ en al het goede/ dat wy noch konnen merken in onsen Broeder/ in de weegschale leggen/ tegen dat kleyn verschilletje/ en siet/ oft niet verre sal overhalen? Laat de bescheydentheyd boven aan geprezen/ hier benevens komen/ om de argwaan de stof van quaat herkaauwen en nadenken te ontnemen. Van Colonius, en Festus Hommius twee ligten van haren tijd/ getuygt haren mede-arbeyder/ hoe heugelijk „het was te sien/ die twee mannen met verscheyden insigten/ al„ tijd in een wit t'samen komen/ ende een selve koorde trecken: ende „ vereenigt zijn in een selve gevoelen aangaande de saken des geloofs/ „ nochtans in anderen/ wat aangaat het raden/ en yet uyt te werken in „ oordeel verschillende/ de een des anderen loop niet te beletten: Soo „ dat het geene by sommige somtijts is een oorsake van onmin/ daar is „ geweest een voetsel van vriendschap/ ende een band van meerder Lief„ de. Dat het God beliefde ons sulken geest te geven! 't waar voor seker/ dat men de verschillen van sijn broeders heden soo hoog niet wicken/ noch opnemen soude!

§. 4. Het opentlijk bestrijden van sijn broeders gevoelens, is een korte en by na onvermijdelijke weg/ om den broeder krijg aan te stellen; dat is den allarm trompet/ waar op alle man op schrikt; en waar door 't gantsche land onser ontsteltenissen mede deelagtig werd/ terstont sal de versoeker siende strijdende partyen/ daar op inschieten/ met sijne lagen toe te leggen/ en van sijn huyrlingen volk werven/ die gesint zijn quade wapenen te voeren: 't gebreekt hem noyt aan oorblasers en aanhitsers/ die altoos gesind zijn om 't quaatste ook sonder bescheyt en sekerheyd over te brieven/ meer genegen brand te blasen als te blussen. Moet het dan de wereld altijd weten/ als wy in verschil zijn? Moeten Papen en Monniken/ en al die buyten zijn/ terstond de monden geopent worden/ en gelegentheyd gegeven/ om met onse liefdeloosheden te braveren? en onse verschillen als een bewijs op te steken van onse onvastigheyd? Niemand maakt over sijn huys-twist die verstandig is terstont een buyten gerugt/ maar dekt het/ en bewaart de eere van sijn familie. En leyd ons de eere van Gods huys niet soo na aan 't herte/ als die van ons lighamelijk gesin? Meent yemand dat de gantsche kerke daar van behoort verwittigt te worden/ als 'er vremde en nieuwe gevoelens in geschrift/ of by monde worden geleert? den soodanigen willen wy de consideratie van den Hr. Gisbertus Voetius: (een man van groote diensten in sijn leven) in bedenking geven. Die wy vinden in sijn disputt. *De moder: & toler.* §. IV. *prob.* VIII. *concl.* 3. „ Yemand sal misschien seg-

„gen/ dat de kerken tegen sulken uytlegging der Schrift/ tegen sulken „particuleren grond [hypothesis] tegen soodanigen practischen raad/ „tegen sulken bepalinge van die leer-stoffige/ of geene zeden-betreffende „vraagstuk/ tegen soodanigen uytwijsing van geval behoorden gewaar-„schout te worden. Maar ik antwoorde/ dat het NB. van de billijkheyd/ „liefde/voorsigtigheyd en gematigtheyd der Christenen is/ dat men sijn „gevoelen niet alleen over de waarheyd, maar ook NB. over het gewigte „dier dingen (die men in de predicatien/ lessen/ Theses/ of boeken „sijner Mede-arbeyders sig dunkt opgemerkt te hebben) op een behoor-„lijke wijse en ordre eerst mede deele aan de kerken/ en Theologische „Faculteyt/ en met haar overlegge/ of men niet door particuliere „vermaningen het gevreesde gevaar/ of ergernisse soude konnen „voorkomen. Dit dunkt ons een gulde raat: ja wy doen daar by/ dat men alder-eerst behoort sijn toe keer te nemen tot de broeder/ tegen wien men dese beswarenissen heeft/ en dan geen genoegen krijgende/ een hooger oordeel en raad versoeken. Waarom sou men hier niet handelen na de lesse Christi. Matth. 18: 15-17. welke beval/ dat men eerst de sondigende broeder, tusschen u en hem soude vermanen, eer men hem rugtbaar maakt: en soo hy hoort, hem voor gewonnen houden. Soo soude men betoonen dat men sorge draagt voor sijn goede naam/ en uyt liefde vermaant.

Die tegen sijn broeders schriften of prediken opentlijk predikt of schrijft/ eer dat hy kan toonẽ door papierẽ van onderlinge redenwisseling sijn vlijt te hebben aangewent/ om den selvigen te regte te brengen/ en alsoo wel versekert te zijn van sijns broeders meyninge; waarom die niet ingetoomt door kerkelijke wettẽ? en daar op ordre gestelt? soo soude men yder eerst benootsaken tot een redenwisseling in't verborgen/ die van soo grooten nutte sou zijn als 'er yets ter wereld bedenkelijk is! Men soude dan soo lang in openbare twisten/ soo grooten onkunde niet begaan van den staat des geschils/ gelijk nu dagelijks geschiet/ datmen dikmaal al verantwoording en weder antwoort heeft in't ligt gebragt/ sonder dat men 't gevoelen/ 't welk men bestrijt/ doorgrond. Wat weg bequamer als dese om yemand van sijn mis-verstand te rug te brengen? Vermits men dan een weg open siet/ om sonder kreuk of krenking van de agting sijns talents sig te konnen verbeteren/ wat liefde soude dat verwecken jegens sijn trouhertigen waarschouwer? Hoe stille soude dat sonder ergernisse der swacken/ en sonder juyching der vyanden toegaan! En wanneer de vermaande den Geest Augustini tragte te voeden/ die hoewel een Bisschop van veele jaren/ noch wel geern van een min als een jarigen Mede-arbeyder wilde onderwesen werden/ die seggen dorst. „'Ken sal 't my niet laten verdrieten/ soo ik elders hayer/ te vragen; „noch my schamen/ soo ik elders feyle/ te leeren. Derhalven al wie „dese mijne schriften leest/ gaa met my voort/ waar hy met my even-„versekert is. Keere weder tot my/ waar hy sijn dooling bekent. En „waar hy de mijne bespeurt/ roepe my te rug: Laat ons dus gesament-„lijk de liefdes weg inslaan/ tot hem ons streckende/ van welken geseyt

„is

„ is soekt sijn aangesigte t'allen tijde. *libr. de trinitate.* 1 *Cap.* 3. Wat souder soo doende een aanwasch komen in de kennisse? elk soude leeren ten minsten sijne gedagten beschaven / sijn rauwe stellingen versagten / en alles tot stigtinge toepassen. Hoor noch eens dien grooten en voortreffelijken voorstander van Gods sake / tegen den menschen. *Qui hæc legens, dicit: intelligo quidem quid dictum sit, sed non verè dictum est, asserat si placet sententiam suam & redarguat meam si possit. Quod si* NB. *cum caritate & veritate fecerit, mihique etiam cognoscendum curaverit, uberrimum fructum hujus laboris cepero.* Dat is: „ Soo wie dese (mijne gedagten) leest, „ segt wel te verstaan wat'er gesegt is. Maar houd het niet na de waarheyd „ gesegt, die sterke sijn gevoelen soo 't hem belieft, en wederlegge 't mijne „ indien hy kan: 't gunt by aldien hy NB. met *liefde* en *waarheyd* sal gedaan „ hebben, en maken dat het ook van my gekent werde, soo sal ik een seer „ overvloedige vrugt van mijn arbeyd verkregen hebben. En met regt/wat dan heeft sijn schrijven gelegentheyd verschaft tot opheldering der waarheyd/en 't voorval gegeven/dat so kostelijken saak ook by hem te meerder beseten werd: waarom hy ook sig niet schaamde boeken van intrecking en wederroepinge te schrijven / waar in hy sijn eygen misgrepen opentlijk verbeterde. Maar liefde eyschte die groote man in de betooging der waarheyd: en die vorderen wy ook in 't particulier onderwijsen / en de verborgen vermaningen / op dat anders de bevattingen van beledigt te zijn / het ongenoegen niet verwecke / en 't oordeel verblinde / waar door de gene wiens verbetering men moet soeken buyten postuyr geraakt / om sig door sulken hand te konnen laten verbeteren: selden wil men wat verstaan van de gene / die men niet anders kan aansien als sijn party / die niet anders schijnt voor te hebben / als u te overwinnen / en een triumph over u weg te dragen. Die averegtsche bewegingen moet men dan vermijden om gaande te maken / en hem liever occasie geven van sig selven te overwinnen / en over sijn eygen misverstand te triumpheren.

§. 5. Maar aller-schadelijkst zijn die publijcke twist-schriften, die met sulke fijne steekjens, of smadelijke verwijten te voorschijn komen / en die soo argumenteren / om het gevoelen sijner Broederen met ongerijmde gevolgen te beswaren: hier en behoorde geen geschrift / schoon na onderlinge redenwisselingen / en vrugteloos pogen tot vereffening des geschils het ligt te sien / of door approbatie tot den druk-pers toegelaten te werden / voor en al eer alle sulke argumenten / beschuldigingen / en steeken / die de gantsche Kerk by haar partyen doen tot een aansluytinge zijn / waren door geschrapt en verbetert. Indien de revisie en approbatie eenig nut verschaft / hier soude sy het grootste toebrengen: en het soude by den verweerder / by aldien daar een weynig zouts in gelaten was / oorsaak geven / om dat te verdragen / ten aanzien van sulken Kerkelijken oordeel / en dat tot sijn verbetering te gebruyken.

§. 6. Het Schrijven onder vermomde benamingen, verargert de conditie van sulke scherpe Hekel-schriften noch te meer: overmits men schuylende agter dat deksel / dikmaal te stoutmoediger worde / om sijn

Broeder deure te strijken; van achter die hegge werpt men somtijds bitse pijlen, en derft alles seggen, om dat men vermeynd geen bewijs te behoeven, noch van geen vrees om schaamroot te worden, beteugelt werd. Soo weet men te gelijk op 't Thoneel voor speler en aanschouwer te dienen. Wel is waar, dat het somtijts dienstig is, dat de waarheyd alleen in 't ligt kome, sonder swiete en gevolg van haar dienaars: vermits de verkeerdheyd der Menschen somwijlen van haar oordeelt, niet uyt haar eygen beelt, maar uyt de conditie van haar dienstknecht: en na dat de geene, diese in 't ligt te voorschijn brengt, geliefd, of verdagt is by 't gemeen, daar na word sy of geroskamt, of somtijts selfs in de vlecken, die van de hand hares uytbrengers haar sijn aangeklad, voor schoon geroemt, daar van sy nochtans verlangt gesuyvert te werden: in welken geval het niet ondienstig is sonder naam te schrijven, op dat die naam geen schade en doe aan de waarheyd. Het kan ook voorvallen, dat in publijke verwijdering men soude willen wegen inslaan, om sijn party te ontwapenen, en door weygering van approbatie verhinderen hunne sake te verdedigen tegen de schriften, die haar opentlijk bestrijden, in welken voorval een yder raat soekt. Maar als men vrede soude willen bewaren, moest men nimant gelegentheyd geven, om tot sulken uytweg sijn toevlugt te soeken: Maar in de approbatie de saak in weerde latende, die problematicq is, acht geven op 't gene daar in de ruste kan stooren, de Broederen verbitteren, en de band der Broederschap verbreeken. En wanneer eenig vermomt geschrift van sulken liefdeloosen allop in 't ligt quam, daar tegen alle voorsteninge doen soo Politicq als Kerkelijck: soo ontrent den Drucker als den Schrijver, wanneer die mogte openbaar en bekent werden.

§. 7. Somtijts begint de questie sich te openbaren, en de partyschap eerst uyt te hangen in 't bevorderen van sijn creaturen, met kleynagting van anderen, die van deselve cabale niet en zijn. Veel woelens is 'er aan vast, om desen te weeren, om geene voort te setten, tot groote ontrusting van sijn Mede-broeder, die sig verschoven bevint: dat maakt partyschap in 't gemoet van die persoon, en de reden bekent zijnde, partyschap by al de begunstigers van dat selve gevoelen. Weshalven 't wenschelijk ware, dat men op heden eens met een volkomen Amnestie van alle ontfangen leet en ongelijk malkanderen omhelsende, de vereeniging aantrok, en tegen sulke Machinatien in alle vacante Kerken waakte, mits deselve te vermanen, en uyt Synodale authoriteyt te obligeren, dat sy alle verdagt-makers van Publijke Leeraren souden hebben in haar woorden vast te houden, en voor hooger vergaderinge brengen en aan geven, of andersins soo sy bevonden wierden, daar op eenige reflexie genomen te hebben, soodanigen Kerken-raad selve soude voor censurabel gehouden werden.

§. 8. Maar vermits der noch andere quaden zijn, die de amnestie en versoening verhinderen, soo laat ons die ook ter loops aanroeren. Daar en is niets dat meer hebsegt is, om ongenoegen en afkeerigheyd te verwecken, als dat men 1. een monstreus gevoelen, op de rekening

sijner

sijner Broederen geformeert hebbende / 't selve tegen haar protest en betuyginge aen / nochtans herhaalt: dit geeft gelegentheyd tot klagte / datmen haar gevoelens wil over-strijden / waar van sy selfs een afkeer hebben: en die sy gereet zijn in dat verstand als men haar opdigt / opentlijk [af] te keuren. Waarom de redelijkheyd eyscht / in haar verklaring te berusten / en die in nette artijkelen op te nemen. Soo moest men toonen / dat men niet soekt Broeders verhaat te maken by de gemeyntens / en hare diensten ten instal te brengen. Soo moest men voorkomen / de gramschap van gelijke weder-vergeldinge / waar door men sou bestaan op gelijke wijse / en met gelijke munt te betalen / alle onbedagte woorden der andere party op te soeken / en gevolgen tot haar beswaring te formeren / welken handel gerigt is / om alle vrede te verbannen en de scheuring te bevestigen.

§. 9. Van gelijke is 't 2. een vileyne saak malkanders gevoelen op een spottelijke wijse te gaan voorstellen, en als kinderlijk / sot / en belaggelijk te gaan uyt sunsen. Is het waar Broeders / dat sommige uwer medebroeders soo dwaas en kranksinnig zijn / toont mededoogen in haar misverstand / geen schettering en genoegte in haar val: toont doch een gemoed dat haar heyl en beterschap soekt / niet dat haar verbluft / bedroeft en doet sugten. Waar heeft Gods Geest de misverstanden in sijn volk bespot? 't Is waar / de Afgoderye vinden wy gehoont / als de Afgodische Papen beschaamt stonden / om se hun schaamte te doen gevoelen / en dat sy niet verbeterlijk waren. Maar dat men oyt sijne Broeders in sijn misverstanden bespot / en vergupst heeft / kan ik in de H. Schrift niet lesen dat gedaan of geprezen is: noch ook niet gelooven dat sulks is een werkinge van de geest der sagtmoedigheyd / die de dwalende / of van Menschelijke swakheyd overvallene / te regte brengt: maar veel eer sullen 't alle vrome houden voor een vrugt van scherpe passien / en sig daar over bedroeven. Sullen wy dan tot versoening komen / wy moeten ernstig met malkander handelen. Op dat men mag gelooven / dat wy met den anderen in de vreese Gods handelen.

§. 10. Ook bevind ik 3. dat alle sectarisse benamingen hier ten uytersten te vermijden zijn: waar tegen Paulus in de gemeynte van Corinthen seer yverde / 1 Corinth. 1: 12-13. My is van uw bekent gemaakt, mijne Broeders, door die van Chloës huysgesin zijn, dat'er twisten onder u zijn. Ende dit segge ik, dat een yegelijk van uw segt, ik ben Pauli, ende ik Apollo, ende ik Cephe, ende ik Christi. Is Christus gedeelt? is Paulus voor uw gekruyst? of zijt gy in Pauli name Gedoopt? Sondigde men doe / om dat men sig na Paulus en Cephas noemde / schoon uytsteekende mannen onder de Apostelen / en van wegens het geley des Geestes in alle waarheyd van een vaste onfeylbaarheyd in de Leere: Die dese Kerken niet alleen bestroeyt maar geplantet hadden: hoe veel te swaarder sondigt men nu / dat men malkanderen noemt na feylbare besproeyers / en met gewelt een hooft wil geven / om daar een factie van te maken. Het scheurt en verdeelt het lichaam Christi / ja Christum selve: en sijn Prophetenschap scheyd het van sijn Koninkrijk / het verdonkert

donkert Christi kruys, als of 'er Ledematen waren / die in Menschen te roemen hadden / en niet in 't Kruyce Christi / de eenigste oorsaak van alle heyl en genade giften: 't is een versakinge van onsen Doop, daar aan ons geen naam is voorgestelt / in wiens getuygenis en gezag wy ons geloof moeten grond-vesten / als de naam des Vaders die van sijnen Soon getuygt heeft / dat hy ons 't leven geschonken heeft / en dat leven in sijnen Sone is: de name des Soons die ons den Vader verklaart heeft / en sijnen naam geopenbaart / ende de name des Heyligen Geestes die van Christo heeft getuygt / en de dienaars Christi bekent gemaakt het gene hy uyt het sijne genomen had: in somma / het is verfoeyelijk / een merkteeken van scheuringe / en een oneere aan Christus, sijn Kruys en onsen Doop die benamingen te handhaven. Is'er yemant / die een Leermeester erkent buyten Christum? Matth. 23: vers. 8–10. Is'er yemant die de Heeren Voetius of Heidanus, Maresius of Coccejus hooger erkent als dienaars? die niet en gelooft dat het God alleen is / die den Wasdom geeft! 1 Corinth. 3:4/7.

Men konde ligt besluyten / als de Remonstrantsche verselheyd begonde hare wederstanders de regtzinnige Leeraars / en die deselve beminden / met de naam van Gomaristen, als een andere gesintheyd te benoemen / wat dat haar gemoed geladen had. Ik sal dit de Broeders smakelijker maken door de woorden van Gelasius Mullens, by ons allen meest welbekent. „ Niet min vreemd behoorde men ook altijt te zijn / „ van sig in geval van eenige discrepantien / na sommige geleerde luy„ den / Professoren / Meesters of Predicanten &c. te noemen / of te „ laten noemen / of andere soodanige benamingen te imponeren. *Neque* „ *enim* seyd Lipsius, (middelen aanwijsende / om factien voor te komen) „ *insignia ulla, aut discrimina nominum, aut vestium convenit permittere.* „ dat is / ten is niet geraden datter in sulken geval eenige kenteekenen / of „ onderscheydingen in namen / of kleederen / toegelaten worden. Vele „ scheuringen in de Kerke / die dikwils met'er daad noch geensins en „ waren / hebben met de naam van dese of gene / diese dan 't hertste „ dreven / haren aanvang genomen / gelijk dit verijkel Paulus ook soo „ gaande maakte om die van Corinthen soo ernstig daar tegen te waar„ schouwen 1 Corinth 1: 12/13. Hy wiste seer wel / dat verdeeltheyd „ in de benaming / haast een verdeeltheyd in Christi Lichaam / soude „ te wege brengen. *Christiani esse desierunt* seyd *Lactantius, qui Christi nomine amisso, humana & externa vocabulo inducrunt.* dat is / sy zijn geen „ Christenen meer / die Christi naam verlooren hebbende / Mensche„ lijke en uyterlijke benamingen hebben aangenomen. Dit bestrafte A„ thanasius in de Arrianen, Epiphanius in de Marcioniten: Chrysostomus in „ allerley Hooft-ketteren en haren aanhang. De Heer Spanheimius, noemt „ het een oorsaak ende occasie van verwijdering onder de Broederen, ende „ waar door die gene die buyten zijn / de Kerk leeren aansien, als een Rijk, „ dat in sig selven verdeelt is, wordende van vele daar door van deselve af„ geschrikt / om datse sien / datse door sulke benamingen hare Religie,

Neerlands interest pag. 48.

Lactant. de Sap. Lib. 10. cap. 30.

Athanas. contr. Arrian. Epiphan. contr. Marc Chrisost. in act. Hom. 33. Spanh Syntagm. pag. 1. Fol, 306 307 Catal. testium Verit. II, lir p.43.

„ die

„ die sy belijden, meer eenige aansienelijke Menschen onder haar, als den
„ waren Godt souden schijnen toe te schrijven. Als het dan daar toe be=
„ gint te komen / dat men als van Hoeks en Cabbeljauws begint te spre=
„ ken / ende de verschillende Broeders / na dese of gene persoon / saak
„ of plaats beginnen benaamt te worden: dan steekt men eerst te regt de
„ bloed vlag op / &c.

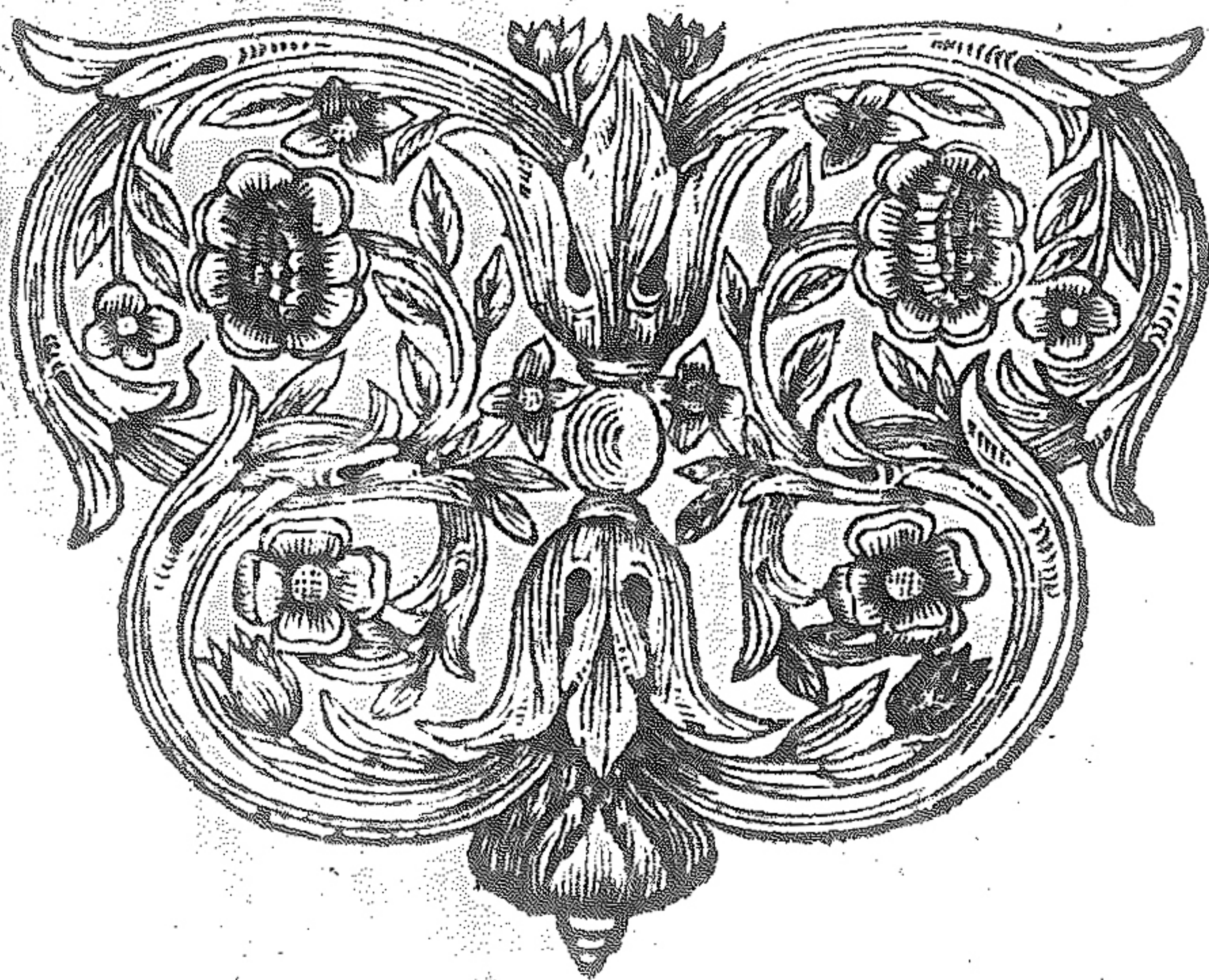
§. 11. Indien men 4. geen scheuring wil bevestigen / soo moet men geen Synodale vonnissen soeke tot voorvoordeelinge van d'eene partye: en alsoo min eenige maximen / die d'eene kant voordeelig en d'andere tot een strik souden strecken / door Kerkelijke authoriteyt tragten in te voeren: Want / daar uyt niet anders volgen kan / als cassatien / deportementen / en groote twisten over allerleye voorvallen / of men daar in tegen de Kerkelijke wet / en geleyde maxime heeft gesondigt of niet? Laat dit wederom dien verstandigen Gelasius Mullens voor my seggen. Neerlands intrest. pag. 37.
„ In verscheydentheyd van opinien dienense malkanderen ook niet lig=
„ telijk te beswaren / veel min met Kerkelijke / Classicale / en Synodale
„ decreten de voet te setten. Ik segge niet ligtelijk dat is / ten zy de
„ verschillen NB. seer important, ende andere sagte middelen tot vrede
„ getenteert zijn. Men moet als Broeders met malkanderen hande=
„ len; ende altijdt eerst sien / of men door minnelijke conferentien niet in
„ een Schuyt soude konnen komen. Dat is een bewijs van gesegge=
„ lijkheyd / en dat men de verschillen noch altijdt minder agt / als de
„ liefde en eendragt met sijne mede Broeders. De onlijdelijke Geest
„ van Osiander dient hier t'eenemaal versoeyt / welke geraden zijnde / dat
„ hy over sijn nieuwe gevoelen rakende 't stuk van de regtveerdigma=
„ kinge met andere Theologanten wat confereren soude / daar op ant=
„ woorde / dat hy die Ezels genoeg gedaan hadde / die niet weerdig en
„ waren / sijne Schoenen hem na te dragen. Wat een droevig seggen
„ was dat! Daar nochtans die onderlinge conferentien / een veel ge=
„ reeder weg zijn / om 't eens te worden; of ten minsten / om klaar
„ te konnen sien / of men wel soo ver verschilt / als het schijnt / en of
„ men om die dingen / daar men doch eens in is / die dikmaals ontallijk
„ meer zijn / als daar men in verschilt / ook in die verschillen malkan=
„ der niet wat behoorde toe te geven.

Daar eens de saak door een Synodaal oordeel uytgesproken is / daar komt toegeven te laat / en werd alles geschikt tot strengheyd en executie.

§. 12. Voor al moet men 5. geen Kerkelijke geschillen met Politijke vermengen / en onder de betigtinge van een Politijke be-ooging / die een misdaad mogt schijnen in 't ooge der gener die in hoogheyd geseten zijn / sig wagten / sijn mede Broeders verhaat te maken / of de gramschap des genes die de magt heeft voor te werpen / eerst tot toorne getergt door verscheydene aanklagten en oorblasingen: want / dat kan geen andere indruk geven / als dat sulke Menschen de ruine soeken van hare Broeders / en terwijl sy tot versieninge benodigen de geene wiens borsten de Kerke soekt te suygen / wiens gunstige voorstand sy wenscht tot haar uyterlijke bescherminge / dat als dan voor haar een

uyt=

uytdrijving berept werd / of door hare leere / die staande haar tegenwoordige overtuyging / van haar personen on-afscheydelijk is: ik wil niet twijffelen of alle redelijke Christenen konnen dit met ons bedroeden / dat als men soo Zions breuke meesteren wil / dit een procedurre soude zijn / om 't vier daar in te helpen / maar niet om te genesen. Ons past het niet / de magt des Sweerts den Broederen op 't Lijf te schenden: De Wapenen onses krijgs en zijn niet Vleeschelijk, maar geestelijk. Veel min yemant by sijn wettige Overheyd verdagt te maken / van ontrouwe onderdanigheyd / en bedwongen gehoorsaamheyd: als of onse Gods-geleerden niet geleert en hadden uyt Gods woord in aller regeeringen / Gods voorsienigheyd te kussen / en om de conscientie wille / een conscientieuse gehoorsaamheyd / die de aldergetrouwste is / te bewijsen: en boven al die magten met blymoedigheyd en danksegginge tot God te omhelsen selfs in haren stillen Geest / de welke zijn van haar Landsaard / en geloofs genoten / van haren eygene Godsdienst / onder wiens schaduwe sy in vryheyd / en met handhaving van haar ruste haren God mogen dienen en verheerlijken.

SALEMS VREDE.

HET TWEEDE DEEL.

Handelende van de hedendaagsche verschillen; haar kleyn-gewichte, en ligte bemiddeling.

CAPITTEL. I.

Van het leven, en de leere, van D. Johannes Coccejus.

§. 1. Elijk Gods Geest in de Wagters op Salems toornen, een al te grooten stilswijgen tegen de vyanden beschreeft/ Esai. 56: vers 10. seggende: Hare Wagters zijn alle stomme honden, sy en konnen niet bassen. Soo verfoeytse ook een bytelige aanzarringe tegen hare Mede-wagters en vrienden Salems: ook soo verr' dat den H. Paulus Gal. 5: 15. waarschouwt. Indien gy malkanderen bijt ende vereet, siet toe dat gy van malkanderen niet verteert en word: ja het quaat spreken tegen de broeders/ wierd van den H. Apostel Jacobus soo aangetast/ dat hy sig niet en ontsiet te seggen: Jac. 4: 11. Die van sijnen broeder qualijk spreekt, ende sijnen broeder oordeelt, die spreekt qualijk van de wet, ende oordeelt de Wet. Indien gy nu de Wet oordeelt, soo en zijt gy geen dader der Wet, maar een Regter: en nadien hier door de rust der Kerke ontrust word/ soo maakt hy sig schuldig aan beroeringe Israels/ die sulken twist en broederkrijg souden willen met hartneckigheyd en onversoenelijkheyd hant-haben. Daarom gaan wy nu over van de algemeene verhandelinge der vrede/ tot de tegenwoordige verschillen: en sullen vertoonen/ dat de leere van saliger Johannes Coccejus, in sijn leven vermaard Leer-meester der H. Theologie in de befaamste Universiteyt des Gereformeerden Christendoms, de Universiteyt van Leyden/ welke hedendaags is aangegrepen met ontallijke strijd-schriften, en wederom van andere verdedigt, niet en is van dat gewigte: noch van die distantie en wijt verschillende afstand/ dat men met een goed gemoed soo ergerlijken en scheuring dreygenden broeder-krijg/ daarom behoorde te handhaben: en overmits dat men tot bevordering van Vrede niet alleen een regt gevoelen van de saak/ maar ook een goed gevoelen van de Persoon behoort te hebben/ dewijl het quade oogwit van een Persoon een kleyn verschil kan van groot na bedenken maken/ ja dat ook veele sulken vooroordeel

tegen sijn Persoon schijnen geschept te hebben / dat sy daarom tegen sijne leere ontsteken zijn: even als waar hy een man geweest / die in sijn jeugt quade borsten gesoogen / en in sijn leer-ampt een afkeerig gemoed van de leere der kerke gedragen had / walgende van 't oude en 't aangenomene / jeukerig na 't nieuwe, kleynagtend ontrent dien dierbaren en geleerden arbeyd van onse Nederlandsche oversetting / en altijd toeleggende om die tegen te gaan: ik sal voor by gaan 't geen de hevigheyd meer tot sijn beswaring voortgebragt heeft / maar 't geen by die personen selfs in haar bedaartheyd niet gelooft en werd: op dat sy geen occasie en scheppen om te willen beweeren / 't geen noch sy in hare bedaartheyd / noch de verstandigste van de hare / geen geloof opdragen.

§. 2. Die Man dan / die het voorwerp is van deser haat / van onser liefde / van veelen aangesien als een zaayer van schadelijke nieuwigheden: by ons bemind / als een getrouw uytdeelder der menigerleye verborgentheden Gods: by de sommige afgemaalt / als een duysterling / een verderver der jonkh[illegible] en een verdraayer der H. Schrift: by ons ge-eerd als een ligt van [illegible]eeuwe / een geessel der ketteryen / een trouwen Leydsman der jeugd / en een arbeyder / die 't woord Gods regt sneed: dese is de HEER Johannes Coccejus, welken Bremen in 't ligt bragt Aº. 1603. een Sone van Timannus Cok, Secretaris der selver stadt / en van aansienelijken huyse / ge-eerd om de veele diensten / welke beyde de Kerk en de Republijk van de verwanten deser Familie genooten hadde / de getrouwe voorsorg des Godvrugtigen Vaders bestelde hem en sijn Broeder binnens huys een Kinder-meester van geoeffend verstand / op dat de onderwijsing van de Schole te beter aan haar beklijven mogte / 't geen van sulken vrugt was / dat Johannes Coccejus eer hy de plak verliet boven de Latijnsche taal / de elementen der Hebreeuwsche spraakkunde vast hadde / en in de kundschap der Griecksche seer verre gekomen was: Op de hooge Schole / om in geen wetenschap / die een geleerd man vercieren kan / onwetende te zijn / leerde hy de Philosophie onder 't bestier van de Heer Gerrhard Neufville ordinaris Professor der selve Faculteyt aldaar: sijn Griekscche spraak-kunde voltrok hy / ondersteunt en geholpen door gemeynsaamheyd met Metrophanes Critopulus, een Geboren Griek: de Hebreeusche spraak-kunde settede hy met onvermoeyden blijt voort onder Gerrhard Hanewinckel, die van deselve sijn professie maakte / en Matthias Martinius, beroemd Thelogant deser Schole / een man die de proeven van sijn regtsinnigheyd in het eerwaardig Synodus van Dordregt genoegsaam heeft doen blijken / en wiens geleerde boesem de borsten van Gods suyver Woord aan desen altoos toediende / Coccejus was sijn Geestelijken Sone / Coccejus was sijn pronk en vermaak / en hy wederom alles by Coccejus, die soodaning aan hem aankleefde / dat hy uyt hem voornamentlijk sogt de kennisse van alle taal en Gods-geleerdheyd: hier bestond hy dan onder beyder opsigt en correctie het Boek der wijsheyd in 't Hebreusch over te setten / sig in 't Chaldeeusch / Rabbinisch / Syrisch en Arabisch te oeffenen / en met een hardneckige standvastigheyd den arbeyd te versweigen / die daar-

aan.

aan vast is/altoos in sijn voornemen de raad / de gunst / en behulpsaamheyd van de Heer Martinius, als van een natuyrlyken Vader / tot sijnen Sone onderbindende: de studie der Gods-geleerdheyd ving hy aan en vervolgdese onder den selven / en Ludovicus Crocius beyde gewesene Leden op 't gemelte Nationale Synodus: waarlijk Bremen een queekschool van geleertheyd muntede in die tijd uyt van mannen / bekent van uytsteekende geleertheyd / suyverheyd / en vredelievendheyd. Voor sijn afscheyd van de hooge Schole sijner Vaderlijke Stad / leyde hem de Heer M. Martinius tot een stof van sijn oeffening op / in 't Griekts te verhandelen het geloove der Turken / 't geen hem benootsaakte tot het lesen van den Alcoraan, 't geen hy opnam / voltoyde / en in een Boek van vele bladen aan sijn E. overleverde. Om sig in 't lesen der Rabbinen vaster te maken / ried hem sijn E. sig na Hamburg te begeven / alwaar hy in 't eynde des jaars 1625. aanquam / en by gunste der Magistraat een Jode verkregen hebbende / die by hem in de Stad vry verblijf gegund wierd / bequam hy sijn oogwit: hier quam hem eerstmaal in handen den Rakauschen Catechismus, welke hy doorlas / en dat met aandagt / waar uyt hy die Ketterey soodanig leerde kennen in haar eygen gelaat / dat sijn grouwel en afkeer tegen die snoode grouwel-leer niet weynig toegenomen was.

§. 3. Hamburg verlatende/begaf hy sig na Franeker, alwaar hy van Sixtinus Amama een Rabbijn van onse eeuwe in de H. Talen / en wel geagt Professor der selver in de Friesche Academie wierd benoodigt om te blijven / en onderlinge gemeynschap te voeden door redenwisseling van dagelijksche studien, met wien hy dan verhandelt heeft verscheyden Thalmudische stoffen / en Mosis Maimons Jad Chazaka. Sijn wooning hield hy by Georgius Pasor, Professor der Grieksche spraak / en rekende het altoos voor een eere Johan Makkouski, en wel voornamentlijk Wilhelmus Amesius een seer net en grondig Theologant onder die geene te reekenen / wiens kennisse en onderwijsinge / sijn studien ook haar merkelijk voordeel hadde toegebragt. Hier bragt hy uyt de vertalinge van twee tractaten uyt den Joodschen Thalmud met namen Sanhedrin en Maccoth, met des selfs Gemarah, 't geen met rijke aanteykeningen wiert verligt / en te nutter gemaakt / een werk / dat tot op heden by alle minnaars van Oostersche spraken / en van de wetenschap der Oudheden in groote agtinge en aangenaam geweest is. Dit gaf hem aansien/ eere / en vriendschap by alle geleerde lieden/ en wierd van de uytstekenste mannen van die leeftijd met groote lof en wondere opsettinge gepresen: als met namen / van Heinsius, Grotius, Seldenus, Salmasius, Rivetus, L'Empereur, de Dieu, en vele andere mannen van beroemde wetenschap. Sijn Academischen wandel heeft dit getuygenis van den voornoemden Professor Sixtinus Amama sijn gemeensame vriend/dat sy zedig/godvrugtig / en eensaam was / schuwende de veelheyd van het geselschap / als dieven van de kostelijke tijd: voorts schreef hy aldus/ aan de Heer Martinius: ,, Van sijn studien gevoel ik dit in 't kort / dat hy van God verwekt is om de studien der Oostersche spraken hooger te verheffen / en

„ de geheym thresoiren der Joden voor ons te ontsluyten. . . misschien is
„ die tijd voor de deur / die God verordineert heeft voor de bekeeringe
„ der Joden. Ik derf beloven dat hem geen eerlijke conditie in dese of gee-
„ ne Academie en sal gebreken / als desen geletterden arbeyd in der ge-
„ leerden handen komt.

Dit was den loop van sijne studien / waar uyt wel te bevroeden is / hoedanigen hoop dat hy alle eerlijke mannen gaf van sijne toekomende nuttigheyd / als hem eens een standplaatse soude bereyd worden / en gelegentheyd gegeven / om sijn talent te werk te stellen: werwaarts wy onse oogen wenden / wy sien niet anders als bewijsen van regtsinnigheyd / en godvrugtigheyd: Sijn leer-meester in de Theologie Matthias Martinius, en Ludovicus Crocius, tot Bremen: Johannes Maccovius, en Guilhelmus Amesius. tot Franeker: en selfs Sixtinus Amama, die vierigen voortsetter van Bybelsche Godsgeleerdheyd. Sijn kinder Meester Adolphus Henkelius: naderhand getrouw bedienaar des Goddelijken Woords tot Oyen by Nimwegen: Sijn familiare vrienden en medegesellen van sijn jeugt / (indien anders gelijkheyd van humeuren den zeylsteen van vriendschap en den band van maatschappy is) konnen getuygen van sijn humeur: als die tot Bremen sig tot boesem vrienden verkoren had Matthæus Czanaki een Hongaar, Johannes Martinius, naderhand beroemt Predikant tot Groeningen / en Wilhelmus Hatzfeldius.

Tot Francker Johannes Persius een Amsterdammer / een geleerd Jongman / maar door een al te vroege dood de Kerke ontrukt: en voorts de Heeren Pasor, en Amama Professoren selve. En is te verwonderen dat men tegen de klare waarheyd aan / de Werelt soekt wijs te maken dat een man van sulken beleyding en bestier in sijne studien de Theologie sonder leer-meesters alleen by sig selven soude hebbe geleert / en daarom soo een wijse van verklaren en bysondere stijl van de verhandeling / by sig selven hebben gekookt en gebrouwt: die selfs tot Bremen verscheyde malen in de Theologie / onder de Professoren van die faculteyt gedefendeert heeft: en 't is te bedenken of sijn beschuldigers al beter bewijsen van goede Meesters onderwijs souden konnen te voorschijn brengen / als de Historie van deses leven ons ter hand stelt.

§. 4. Na sijn Vaderland dan wederkeerende met die eere krans A°. 1629. wierd hy op 't overlijden van de Heer Matthias Martinius sijn getrouwen Leydsman (wiens vaderlijke gunste gesmaakt te hebben / hem sijn dood smertelijk dede zijn:) verkooren in sijn stede tot de Professie / daar in hem naderhand in 't bysonder de Heylige Taalgeleertheyd wierd toegewesen te bevorderen: en beneffens het selve de studie der H. Schrift voort te setten: terwijl de Heer Conradus Bergius de Professie van de Theologie, beneffens de Heer Crocius wierd opgeleyt: soo rustede nu de bedieninge diens vierigen voorstanders van Taal- en Godgeleertheyd op dubbele Schouders: en wierden sy beyde tot de professie ingewyet A°. 1630. den 30 September. Hier poogde sijn Eerwaarde nu sig te quijten / en diende terstond een yeder toe / na de mate sijner gaven: oeffende eenige uytstekende mannen (waar onder de Heeren,

Johan

Johan Frederic Gronovius onlangs een eere van de Leydsche Academie. Johan van Dalen Hofpredikker van de Vorstin van Simmeren. Christianus Perizonius gewesen Professor der Medicijnen tot Groeningen/ en Johan Heilersig gewesen Pedagog van sijn Hoogheyd Prins Willem, de 2, hooglosselijke memorie) in de Griecksche spraak. Het Oude Testament verklaarde hy in sijn publijke lessen/ en als hy Salomons Prediker alsoo verhandelt hadde/ gaf hy dien in Druk A°. 1631. ook presideerde hy volgens het mede-believen van sijn Collegen over de disputen/ en School-oeffeningen der Studenten in de Theologie/ welke gesint waren over de Heylige Schrifts bewering haar selven op te wecken/ en magtig te maken tot voorstand van haar regten draat/ verstand/ en waarheyd tegen de glossen en verdraayingen der buyten vyanden. Soo was het Heylig blad der Schrift in sijn grond-text het onderwerp van sijn Professie/ ook selfs eer onse Nederduytsche vertaling noch volbragt of in 't ligt gekomen was: Die ook voor de Nederlandsche Kerken wiert bereydet/ en niet voor de Hoogduytsche: waarom 't geen wonder was/ dat een vertaling die eerst het ligt sag seven jaren na den aanvang van sijn dienst/ als wanneer hy de meeste moeyelijkheden verswolgen had/ om over de vertalinge der grond-texten te konnen oordeelen; een vertalinge die in 't Nederduyts was/ en niet in 't Latijn/ waar in sijn E. tot sijne leerlingen moeste spreken/ een vertaling die van Leeraren was toebereyd van sijn eeuw/ en voor wien hy in kennisse des selfs niet en behoefde te wijken/ maar vele der selver te boven ging/ dat seg ik die vertaling by hem niet blindeling/ of als geloofweerdig om 't aansien der mannen wiert opgenomen/ met verwerping van al sijn eygen notulen en aanmerkingen/ de vrugten van sijn sweet en nagt-braken/ en dat sonder sig te konnen overtuygt sien/ dat sy lieden het wit der Schrijveren/ of de kragt der Gront-spraak beter en volkomender hadden aangetroffen: ja in tegendeel was sijn zedigheyd te verwonderen/ dat hy altoos met sulken agting/ noyt tot laak van dier mannen arbeyd en spraak/ en schoon sy menigmaal van hem verschilden/ nochtans nimmermeer/ als met respect het sijne beweerde: daar men onder de Broeders Revisores, eenige vond/ die al vry meer werks en swarigheyds daar tegen maakten/ wiens notulen en swarigheden men heeft moeten dempen/ op dat sy geen wangeslag aan dit groot werk soude komen toe te brengē/ gelijk men ook alle de notitien en memorie van dē Heer Bogermannus wel sorgvuldig opgesogt/ en in een geslotē plaatse van de Staat weg gelegt heeft.

§. 5. Maar Bremen en genoot maar ses jaren sijnen dienst/ als wanneer Franeker die de waardy kende van dit verstant/ hem met verhooging van haar tractement en goede beloften bewilligde de Professie van de Heylige Taal in hare Academie aan te vaarden/ alwaar hy A° 1636. in October beneffens D. Johannes Bogermannus, gewesen Præses des Nationale Synodi van de verrigting der Nederlantse Oversettinge weder keerende/ die de Theologische Professie wiert opgelegt/ in de Academie aldaar wiert ingevestigt. Seven jaren had hy in dit perk om de grontspraak in sijn kragt te verklaren wederom toegebragt op een

nieuw in Friesland, en met vlytige gebeden/ en vreese Gods/ 't getuygenisse Gods/ tot syn geduyrige overdenkingen gemaakt/ en daar door hem selven by de H. H. A. A. Curateuren soodanig in de gunste ingeboesemt/ dat sy nu het ooge op hem wierpen/ om de Theologische Professie boven syn voorgaande hem toe te voegen: en dat daarom te meer/ nadien hy proeven gegeven had van syn geoeffent verstant in de H. Schrift/ in twee geschriften uytgegeven tegen den Groot vermaarden Grotius: waar van het eerste verhandelde sommige Schriftuyr-passagien sprekende van den Antichrist, want als dien schranderen politicq nu de Roomsche Kerke begonde te vleyen [terwyl hy by den Franschen Koning aanhoud/ en hoop van bevordering vont] onderleyde hy den Paus van Roomen te bevryden van de wyt van een Antichrist te zyn/ om dan de versoeninge der uyt geweken/ of liever uytgedreven Kerken met de Roomschen te bevorderen/ daar op verhandelende de Schrift/ die van den Antichrist spreekt/ poogde hy te vertoonen dat deselve al lang in Keyser Cajus, Simon Magus, Nero, Domitianus, Trajanus, of in Bar Coziba vervult was: Hier van een exemplaar gesonden hebbende aan een Burgemeester van Bremen/ den Heer Rhedenius, vond dat selve by den Heer Professor Bergius A°. 1640. en ging het aanstonts overwegen/ wederleggen/ en syn groote kennisse en geoeffent verstand in de Prophetien daar in openbaren/ 't welk A°. 1641. in 't ligt quam. Het andere was geschreven over het beginsel van den Sendbrief Pauli tot den Ephesen: waar in de argelistige verkeering van den Apostolischen sin wiert ontdekt; want dien geletterden doorsoeker der outheyd in syn verhandeling over dat capittel/ de voorname sitplaats van de leere der predestinatie/ en der kragtig werkende genade Gods/ voor had de leere van de verkiesing uyt een voorgesien geloove met Paulo over een te brengen/ van de betigting van Pelagianery te ontlasten/ en deselve mitsgaders de Leere van de vrye wille met getuygenissen der Oudvaders te onderschragen: dese wederlegging van Grotius quam A°. 1643. in druk/ en gaf een proef van grondig begrip der diepste geheymen onser Religie/ en van wel geoeffent te zyn in het lesen der Oudvaders van de eerste Kerke.

Op dit selve jaar dan A°. 1643. den 18 December leyde hy de aanvang-rede van syn nieuwe Professie af: en kreeg eerlang Johannes Cloppenburg by hem tot syn Amptsgenoot uyt de Academie van Harderwyk/ met wien hy (want Maccovius kort daar op ontsliep) een seer soete en vreedsame gemeynschap onderhielt/ onderwysende/ ende wordende onderwesen: wiens t'samenspraken en onderlinge overwegingen/ selden sonder vrugt waren. Nu begond hy/ als een regt Schriftgeleerde onderwesen in het Koninkryke Gods/ dien Heere des Huyses noch meerder gelyk te zyn/ die uyt synen schat nieuwe ende oude dingen voort brengt: want na syn commentarien over Job doorspekt met Hebreeusche Taal geleertheyd/ en Godsgeleerde Wysheyd/ syn schrandere gissing over Gog en Magog tot verklaring van Ezech. 38. 39. versamelde hy syn disputen by een/ onder dit hooft schrift/ De somma der Leere van Gods

Ver-

Verbond en Testament. Een gulden tractaat dat A°. 1648. eerstmaal gedrukt zijnde / soo geliefd / gelesen / en getrocken is / dat men 't naderhand wegens gebrek van exemplaren noch driemaal is genootsaakt geweest te herdrucken / gelijk het selve in onse moeder-spraak sonder twijfel met die vrugt / die het aan alle Kerken Leeraren in Europa geschaft heeft / sal gelesen worden / en waar alle de gronden van sijn leere / en wijse van verklaringe / naakt en in een nette ordre voorgestelt zijn.

Naderhand rustede hy op deselve wijse sijne aanmerkingen toe over de laatste handel en bedrijven van Moses in 67. Disputen, waar in hy had getoont / hoe by Moses te vinden waren beyde de grond artijkelen des Christelijken Geloofs/en 't rigtsnoer der Propheten: hier leyde hy voor Joden en Christenen open de overeenstemminge der Propheten onder malkanderen / en met 't nieuwe Testament: hier wees hy Israel den waren Christum en sijn Koninkrijk in al sijn loop en voortgang: In dese twee geschriften sag men als in een bondel / het summier van 't gene hy uyt Gods Woord geleert had: en hoe groot het ligt was / 't welke God in hem voor sijn Kerke deed opgaan: waardig dat het verplant wierd tot een hooger kandelaar / gelijk ook eerlang sijn Leydsche beroepinge daar op is gevolgt: veertien jaren had hy nu versleten in de Academie van Franeker: en reets met de jaren van sijn bediening 20. jaren toegebragt in het ondersoeken / en verklaren van Gods Woord uyt de grond-spraak: en dat alles sonder opspraak / sonder met yemant van sijn Broederen te twisten over eenig verschil / sonder eenige klagte van Gereformeerde Theologanten tegen 't minste van sijne gedagten: Befaamt by yeder een / voor een man van weergadeloos verstand in de grond-spraken / en diepe geleertheyd in sijn Professie.

§. 6. Voor soodanig ge-agt zijnde / wierd sijn EERWAARDE in de plaats des overledenen Heers, Frederic Spanheym beroepen tot de Theologischen Stoel in de Universiteyt van Leyden: om beneffens de Heeren Jacob Trigland, en Abraham Heydanus, mannen van groote verdiensten aan de Kerke Gods / de Jeugd / die tot den Kerken-dienst onses Vaderlandts toegerust wierd / toe te dienen de ware Leere uyt den suyveren Bron van Gods H. Woord: hier toe deed hy sijn intree met een aanspraaks-rede / over de oorsaken der Joodsche ongeloovigheyd op den 4. October in 't Jubel-jaar van onse eeuwe A°. 1650. Hier poogde hy van 't begin af het oogwit van sijne beroepinge te volbrengen / en de verwagting der H H. A A. Curateuren van sijn persoon te voldoen: welke was tot overtuyging van de Joden / en versterking der Christenen in 't Oude Testament te vertoonen Christus en sijn Koninkrijk / mitsgaders haar over-een-stemming in alle deelen met het Nieuwe Testament / met alle klaarheyd van betooging open te leggen: Daarom verklaarde hy in sijn lessen den Propheet Esaias den welsprekenste der Propheten / wiens toon en tale menigmaal verdient heeft / eer een Euangelist van het Nieuwe Testament als een Propheet des Ouden genaamt te werden: ook gaf hy sijne Commentarien uyt / over de 12. kleyne Propheten: naderhand verkregen wy sijn uytleggingen over

den

den Brief tot den Hebreen, en over de Psalmen, als streckende tot het selfde oogwit.

Middelerwijlen betoonde hy sig een schranderen Verdediger, van de regtsinnige leere der gereformeerde Kerke tegen de Roomsche dwalingen/ soo in 't wederleggen van die schalke stricken/ waar door twee gebroeders Hollanders van Walenburg toegenaamd/ in Duytsland veel schade aan de Kerke Gods toebragten/ en verscheyden Baronnen en Grooten weder tot het Pausdom aftrocken; als ook in 't antwoorden op de Schriften van Masenius een Jesuyt/ en Leermeester in de Scholen van Dusseldorp/ welke de Leydsche Faculteyt tot dispuyt versogt/ en als uytgedaagt hadde. Insonderheyd quam'er een treffelijk tractaat te voorschijn: getituleert Van de Kerk en Babel, waar in sijn E. eenige twijfel-vragen van den Landgraaf van Hessen hem toegesonden/ seer treffelijk oploste. Soo verre betoonde hy hem althans van 't Pausdom/ soo vyand van dse Moeder der Geestelijke Hoeeryen/ soo yverig tot voorstand van de nooyt volpresene Reformatie/ dat hy soo veel in hem was/ de vyanden geen voordeel toeliet/ om met eenigen schijn te braveren tegen de waarheyd: Ja alom in de Propheten haar poogde den Antichrist met sijn levendige treeken/ en lineamenten aan te wijsen.

Tegen de snoode kettery der Socinianen stond hy niet minder schrap: hy verdedigde het beginsel van 't Euangelium Johannis/ tegen de valsche glosen van Faustus Socinus, Georgius Enjedinus, Valentinus Smalcius, en Jonas Schlichtingius: adviseerde uyt de naam der faculteyt A°. 1653. over de schadelijkheyd der Sociniaansche kettery/ om de H. H. M. M. HEEREN Staten van Holland en West-Vriesland te dienen/ op haar versoek/ met sulken nadruk/ bondigheyd en oordeel/ dat de HEER Triglandius P. M. niet vergenoegt zijnde met het hooren van de voorlesinge/ het selver heeft onder handen genomen/ en wel bedagt overlesen/ gevende het selve weder over met dese woorden/ van uyterste genoeging. Hoe ik het meer lees, hoe 't my meer behaagt. En als de gramschap der Socinianen daar over ontsteken was/ en daar tegen/ als mede tegen 't advijs van beyde de Synoden en het vonnis van den Staat/ een hevige en scherpe verantwoordinge in 't druk bragten/geschreven so men meynd van Jonas Schlichting van BUKOVIEC, onder de naam van een Poolsen Ridder; soo heeft sijn E. A°. 1656. sijn verdediging daar tegen soo geluckig gemaakt en in 't ligt gebragt/ dat hy van sijn party met stilswijgen/ en van de kerken met een uytstekent bewijs van Dankbaarheyd is beantwoort. Rev. D. Althusius vertaalde terstond sijn werk/ en Rev. D. Derramoutius nam de moeyte van te oversien: en soo werde de gantsche Nederlandsche kerke gedient van sijn geleerden arbeyd: Het geen de Synodus van Noord-Holland bewoog/ vermits sijn E. ook het Synodaal advijs verdedigt had/ haren Gedeputeerden D. Jacobus Triglandius en D. Johannes Knijf respective Predicanten van Haarlem, en Alkmaar, in last te geven hem over sijnen dienst aan de kerke besteet/ te bedanken/ gelijk sy ook in 't breede verrigt hebben. De Synodus van Zuyd-Holland heeft het selve gedaan met een Brief/ wiens inhoud aldus luyde.

EERWAARDE, *Godsalige, Hoog-geleerde, seer voorsienige*, HEER, *ende Broeder.*

DE Christelijke Synodus van Zuyd-Holland, tegenwoordig door des Heeren segen vergadert binnen Dordregt, heeft met sonderling genoegen verstaan, uyt hare Gedeputeerden U.E. Goddelijcken, en brandenden yver tegens de vuyle, en ziel-verdervende Apologie, van een Poolsch Ridder, in welke onder-schijn van goeden drank, het schadelijkste fenijn aan de Christen wereld, en bysonder aan ons Nederland werd toegedroncken: U.E. heeft niet lang vertoeft gehad de Christelijke, en Geestelijke wapenen in de hand te nemen, als een oud en ervaren Soldaat in de krijgen des Heeren, om desen Amalek te beôorlogen, en te verbannen. De Synodus heeft niet konnen onderlaten, U.E. daar voor hertelijk te bedanken, vertrouwen dat de HEERE met sijnen segen U.E. werk bedouwen sal, gelijk wy sijn Goddelijke Majesteyt daarom smeken. Wenschen U.E. vorder des HEEREN rijken segen, over U.E. Persoon, en ampt, blijvende &c.

Gedaan in onse Synodale
Vergadering tot Dordregt
den 20. Julij 1656.

Uyt aller name ELEAZAR LOOTIUS *&c.*

Tot noch toe en had niemand op sijn leere/of handel yets aangemerkt/ niemant noch Collegien, noch Professoren van buyten-Academien/noch Curatoren, noch Synoden op 't minste geschrolt/ niet tegenstaande sijn E. sonder yets achter te houden / het alles had geleert / dat men nu bestrijdet: ja dat hy die bedenckingen selfs tot sijn tegen-weer had laten dienen/ tegens den Socinianen. Boven de voorige 20 jaren van sijn professie/ had hy tot Leyden over de seven jaren sonder yemants wederstand in brede geleert/ 't geene hy uyt Gods Woord begrepen had: en dat selfs met sulken beangenaaming van beyde Synoden, die sijn E. niet anders konde opnemen/ als een spore / om soo met sijn aangevangen werk / en op dien voet voort te gaan: gelijk hy ook tsedert in al sijn commentarien altoos beyde Grotius en de Sociniaansche Commentateurs heeft waar genomen/en de uytlegging van hare besmettelijke glosen gesuyvert / met den regten sin des geestes uyt te halen / en te betoogen.

§. 7. Dit was den tijd van Coccejus rust: maar als 't God beliefde hem te oeffenen / en dat door wederstand van sijn broederen / begon dit onweder in 't jaer 1658. nemende / hoewel met tusschen-poosen van dees en geene kalmte / soo toe / dat het in onse dagen schijnt alles te willen 't onderste boven werpê/de geschillen over den Sabbath, dat is/rust

tijd des Ouden/en Nieuwe Testaments/veroorsaakten die onrust. Want het viel den Hr. Abraham Heidanus, die Tullius in wel-sprekenthepd/ dien schrik der Remonstranten, en EERE van onse kerk te beurt/ om na de gewoonte der Professoren in de Leydsche Universitept doenmaals gebruykelijk/ in 't vervolg van de gemeyne plaatsen/ een dispuyt te moeten houden over het vierde gebod/ welke in de rang was het XXXI. en sijn opschrift/ van den Sabbath, en den dag des HEEREN. Hier was dien eerwaardigen HEER genootsaakt sijn gevoelen te openbaren/ een man/ die anders spaarsaam was/ en menagerende in 't verhandelen van problematique questien, gewoon in niet nootsakelijke stoffen sijn gevoelen agter te houden/ en voor by te stappen de occasien van onstigtelijke disputen. Maar als hem de saak/ sijn ampt/ en de verwagting van verstandige oordeelen/ riep tot de verhandeling van een materie/ als dan was 't al van ouds her sijn aard/ met een Hollandsche mond/ en pen de waarheyd sijn eere te geven/ en sijn vryheyd van Propheteeren te gebruyken/ liever gants stilswijgende als de grond der waarheyd te verbergen/ en waarom soud hy hier anders handelen? 't was de Leydsche Academie, daar in sijn gevoelen altoos opentlijk voor hem/ en vrypelijk was voorgedragen; in dit gevoelen waren geweest/ Lambertus Danæus, eene van hare eerste Professoren. En Johannes Cuchlinus, d'eerste Regent van 't Staten Collegie: wiens woorden om dat sy kort/ en rond gaan/ ik hier ter nederstelle. „Dat het een Apostolische gewoon„te was/ dat de Christenen op den eersten dag der weke haar t'samen„komsten hielden/ en ontkennen wy niet/ maar dat deselve Christenen „door eenige nootwendigheyd/ of opinie van Gods-dienstigheyd aan „de waarneming van dien dag/ zijn verbonden of verschuldigt geweest; „of ook dat de Apostelen daar van eenig gebod soude hebben nagelaten/ „ontkennen wy volstandiglijk. Na desen hebben dit ook staande gehouden/ Franciscus Gomarus, dien dapperen wederstander van Arminius, dewelke bemerkende/ dat eenige Zeeuwse Broederen het gevoelen van de Engelsche Doctoren seer vierig inscherpten/ die sy tot Leermeesters hadden gehad/ het noodig agtede haar tot meerder satighepd te brengen. Hier op volgden Andreas Rivetus, Anthonius Thysius, Ludovicus de Dieu: alle mannen van grooten roem/en in haar tijd de kroone van onse Vaderlandsche Universitept; en 't was in de kerke noch niet beslicht/ hoemen daar van te gevoelen/ of te spreken hadde: Ook had D. Isaacus Junius, in sijn wederlegging van de Apologie der Remonstranté uytgegaan met approbatie/en revisie van beyde de Synoden/en de Leydsche Faculteyt/sijn gevoelen niet heel lang te voren in conformite van 't gevoelé van D. Heidanus vrypelijk mogen uyten: want soo leggen sijne woorden tegen Episcopius [Aº. 1639.] „Buyten alle reden onderstelt den voorvegter/ dat het lid „des vierden Gebods van de precise heylliging des sevenden daags niet „behoort tot de Ceremonie, maar tot de Morele Wet. Dit presupposit „loopt aan tegen de leere des O. en N. T. en daarom ook tegen de spreek„wijse selve des vierden Gebods: want volgens de leere des O. T. „was den Sabbath een bysonder teeken aan 't volk Israels gegeven tot

„een

,, een getuygenisse des Verbonds / 't welk God met hare Vaderen ge-
,, maakt hadde. Het N. T. erkent niet Moreels in de precise waarne-
,, ming des sevenden daags / maar voegt de Sabbath by de Feesten/
,, en nieuwe maanden/ en getuygt dat sy schaduwen der toekomende
,, goederen waren. Col. 2: 17. Het voorgaande leven onser Voor-ou-
,, deren [verstaat Adam, en Eva.] was NB. geheel / en al een Sabbats-
,, viering: ook wierd in de Joodsche Sabbatten afgebeeld NB. den ge-
,, duyrigen Sabbath den ware Godsaligen in den Heere Christo toebe-
,, reyd. Hebr. 4: 3-12. Gewisselijk dit Gebod heeft wat Moreels/
,, want in dit Gebod word na den bysonderen Gods-dienst / de Open-
,, bare bevolen: maar in weer-wil van den Text/ word de precise waar-
,, neminge des sevenden daags gerekend by de Morele deugden. De
,, Heere Christus/ de beste tolck des Wets / heeft sig niet ontsien dit deel
,, des Gebods te stellen by de offerhanden. Matt. 12:7. etc. De uytwen-
,, dige Morele werken zijn in der menschen herten ingeschreven/ 't welk
,, niet en sluyt op den Sabbath: maar oock de voor-reden des Gebods
,, selve uytgedrukt met dese woorden. Gedenkt den Sabbathdaags, dat gy
,, dien heyliget, geeft genoeg te kennen / datter een vloeybare / slegts
,, voor een tijd duyrende / en schaduwige saak bevolen word / welke in
,, de memorie des menschen niet diep is ingeprent / maar ligt kan in
,, 't vergeet-boek geraken.

Soo hadde onsen Heer Coccejus sijn een-stemmigen Collega alreede tot Franeker in een expres dispuyt onder dit hooft / van den Sabbath, en de Feesten, als mede in sijn disputen over de Hooft-somme van de leere des Verbonds, en der Testamenten/ sijn gevoelen sonder molest voorgestelt. En wederom tot Leyden in sijn verklaring over Hosea 2. In sijn geschrift van 't vermogen der Schriftuur tegen de Walenburgers, en noch jaars te voren over Hebr. 4. by disputen verhandelt / hoe wel sommige daar over doe al begonden scheef te sien. Men had den Heer Hoornbeek sijn vryheyd gelaten / A°. 1655. als hy in 't tweede jaar van sijn Leydsche Professie/een tractaat liet uytgaan in onse Moeders Spraak/ onder den Titul van Des HEEREN Dags-Heyliginge. Wie konde anders gelooven / of den oudsten Collega had deselve vryheyd/ sonder daarom te behoeven in een strijt met sijne Broederen betrocken te worden. De tijd scheen ook te vereysschen / dat men hier van bescheydentlijk leerde/ dewijl de preciesheyd van sommige buyten de schreef ging/ en Synodale klagten veroorsaakt waren: Daarom dan verbeerdigde dien Heer sijn Dispuyt in weynige bladen / en beweerde het op den XI. Map dies gemelten jaars.

§. 8. ,, Dit en behaagde veele niet [segt D. Leydecker,] ende en
,, wiert niet weynig gecensureert van ongeleerde/ en geleerde: Onder
,, de laatste was D. Essenius Professor tot Uytregt / gelijk uyt sijn Dis-
,, putatien de Fœdere Legali, en andere tractaten blijken kan. Dewelke niet alleen D. Heidani dispuyt / wederleyde / maar ook de consideratien van de Heer Coccejus over Hebr. 4. 's jaars te voren verdedigt. En dat in sulker voegen/dat hare woorden voor de hand afwierden opgenomen: nu

nu was het Disputt aangeknoopt / en wierd de Heer Heidanus te rade met een Apologetisch Disputt de voorspraak voor sijn eerste op te nemen / gehouden noch in 't selve jaar den 16. November / en de Heer Coccejus poogde hem selven in de saak nader te verklaren / en meerder ligt toe te brengē met een tractaat van verdediging / getituleert Ondersoek van de Natuyr des Sabbaths, en der ruste des Nieuwen Testaments: 't welk in deselve maand het ligt sag: nochtans en konden se hier mede geen genoegen geven aan de Broeders: De Heer Essenius vergroot sijn tractaat van de Zedelijkheyd des vierden Gebods, om daar tusschen in / dese beyde wederom tegen te gaan: dien sy voortaan gewerden lieten / en sig vermaken met sijn gevoelen. Maar het geen de wonde grooter dede werden / was dat de Heer Hoornbeek haar beyder mede-arbeyder / en amptsgenoot in 't begin des jaars 1659. sijn geschrift voor heen gemelt / hervattede onder de titel van Heyligïng van Gods Naam, en dag: met een volkomen tegen-spraak van beyde sijne Collegen / waar op de Heer Heidanus sijne Consideratien over den Sabbath het 1. Deel dede volgen / en om dat de Heer Hoornbeek een nader bewering van 's Heeren dags Heyliging instelde / en uytgaf Het 2. Deel sijner Consideratien, 't welk echter nochmaal tegen gesproken wierd in het tractaat genaamt Sondag rustdag, van den selven Auther: waar op van Hooger Hand de Disputen wierden verboden: Ondertusschen hadde de Heer Coccejus een wijltijts te vooren uytgegevē sijn *Typum Concordiæ Amicorum circa Honorem Dominicæ.* dat is / Voorbeeld van der Vrienden Eendragt, ontrent de eere van des Heeren Dag, met oogwit om te vertoonen / dat het gevoelen van de Heer Hoornbeek, ontrent de onderhoudinge van den publijken Gods dienst / op den dag des Heeren, geen meer Godvrugtigheyd mede-bragt / als dat van de Heer Heidanus, en 't sijne / op dat alsoo daar mede de vrede gevordert mogte werden: waar tegen nochtans de Heer Hoornbeek sijn wederspraak even voor 't hoogmagtig bevel ook had in 't ligt gebragt.

Insonderheyd haddent nu eenige op Coccejus geladen: welke voornamelijk wierd aangetast door een bits tractaat met desen vinnigen Tijtel. *Sententia Sociniana, &c.* Het Sociniaans gevoelen van den Sabbath vyandig tegen de Godsaligheyd / met een verdediging des uytgedrukten Gebods / &c. door Nathanael Johnson, een vermomden naam / om sonder gevaar te konnen schaden / en was den Schrijver / soo men ons nu verseekeren wil / D. Passchasius Th. D. dese quam A°. 1659. in May uyt: en moest de Heer Coccejus in dat geschrift menigmaal hooren / dat hy Socinianiseerde, en alle practijck der Godsaligheyd sogte te verbannen: desen censureerde de Heer Coccejus in een kort geschrift / dat opereuse werk ontzenuwende in weynig bladen / en liet daar mede sijne sake Gode / en 't oordeel der Godvrugtige aanbevolen. Hy sag men het Land in roer / de Kerk in Brand: en veele Patroonen van de practijkige Gods-geleertheyd soodanig in yver ontsteken / dat sy niet weynig de practijck der Liefde schenen vergeten te hebben: sy waren van de tijden van Mr. Willem Teling af / door den Heer Voetius, en d' Academie van Uytregt, het hoekjen te boven gekomen / en nu scheen het / dat die voorige oot-

moedigheyd/ die haar doe dede verdraagsaamheyd versoeken/ uytgedient had: warelijk het sag 'er doe bijster uyt! 't en ware de Christelijke Synodus, en den Staat der Lande tot een kalmte gebragt/ en de magt van sommiger uytwerking/ van korter bereyk/ als de begeerte van haar gemoed hadde doen zijn: De Synodus van Gouda neemt het werk A°. 1659. by de hand/ laat de Heeren Heidanus, en Coccejus, versoeken om alles tot vrede by te brengen/ die ook na haar gewoone vredelievendheyd/ dit volgende tot genoegen van den Christelijken Synodus overgaven.

Op minnelijk, en ernstig versoek des E. Synodi van Zuyd-Holland, tegenwoordig vergadert binnen Gouda, door hare A. Gedeputeerden aan den Professoren der H. Theologie, in de Universiteyt tot Leyden gedaan; hebben wy ondergeschreven, uyt enkele sugt, en Liefde tot den Vrede der Kerken, sonder de Academie, of yemands anders prejudicie in desen, om alle bedenkingen, die over 't stuk van den Sabbath, en onderhoudinge van den dag des HEEREN tegen ons mogten opgenomen zijn, voor te komen, en soo veel doenelijk, weg te nemen, dese volgende verklaringe neergestelt, op hope, dat dit sal konnen dienen tot bedaringe der ontstelde gemoederen, en een goede aanleydinge geven tot Vrede.

1. EErst, dat wy om Vredes wille, en alle aanstoot weg te nemen, bereyd zijn: die ses regulen, die in postactis Synodi Nationalis tot Dordregt, tot vergelijking van de verschillende partyen, van die selve, die in desen verschil met malkanderen hadden, en sonder d'een den anderen te veroordeelen, zijn goetgevonden in sulken sin, als die met de H. Schrift over een komen, aan te nemen, en te volgen: als die oordeelen, dat, wat de Substantie der saken aangaat, de Kerke met soodanigen bepalinge van goede ordre, kan en behoort Contentement te nemen: gelijk dan ook verscheyden Synoden deser Provincie, en met namen die tot Leyden voorleden jaar gehoudene Synodus, van dit oordeel geweest zijn, en dien volgens de respective Kerken onder haar gehoorig gerecommandeert hebben.

Dit te meer, om dat die dese regelen houd, sig versekeren kan, dat hy niet en doet tegen het vierde Gebod, nogte tegen 't gene den Apostel soo sorgvuldelijk wil gemijdet hebben, Colos. 2: 16. namentlijk. *Dat ons niemant en mag oordeelen in spijse ofte drank, of in het stuk des Feestdaags, ofte der nieuwe Mane, ofte der Sabbathen: welke zijn een schaduwe der toekomende dingen, maar het Lighaam is Christi:*

sti: want wy oordeelen, dat het vierde Gebod niet en kan, nochte en moet sijne plaatse uyt den Decalogo, ofte tien Geboden verliesen: dewijle ook de Kerke des Nieuwen Testaments haren Sabbath heeft, in den ouden Sabbath begrepen, en betekent, gelijk ons den Apostel leert, Hebr. 4:9. en van welken Esaias de Propheet ook te voren geprophetеert heeft, Esai. 56. 58. en 66.

2. Aangaande nu 't morele des Sabbaths, agten wy 't selve seer klaar uytgedrukt te zijn in onsen Christelijken Catechismo vrag. 103. en approberen 't gene over dese materie, rakenden den Sabbath, van Piæ Memoriæ Thysio, onse voorzaat, met toestemminge van de andere Professoren in dese Academie is voorgestelt geweest, en te lesen is in *Synopsi Purioris Theologiæ disp.* 21. Soo nochtans, dat wy nochte ons selven, nochte ook anderen daar mede willen geprejudiceert hebben, nopende dese of gene opinie 't principale poinct niet rakende, en daar over noch onder de Geleerden gedisputeert word.

3. Voorts oordeelen wy dat den Sondag, ofte dag des Heeren, soo Universeel van allen Christen Kerken geapprobeert en aangenomen, en met soo goeden stigting tot noch toe onderhouden, in 't minste niet en mag, noch en kan in eenen anderen dag verandert, veel min t'eenemaal afgeschaft werden: en dat men, volgens den festen regel, die tot den Gods-dienst moet heyligen en rusten.

En alsoo de E. Synodus oordeelt / dat sy haar oogmerk / om tot den Vrede te komen / niet en soude konnen bereyken / by aldien noch wederzijts het Schrijven / en Predicken over dese materie / soo als tot noch toe geschiet / bleve continueeren: soo ist dat wy / soo veel ons aangaat / seer dienstig oordeelen / dat de Kerke voortaan niet meer of door Predicatien / of door twistschriften werde bekommert: maar dat de Conscientie werde ge-informeert door die dingen / die secker zijn / en haar bewijs hebben uyt Gods Woord: dienvolgens sy ook wel bereyt zijn dit van harent wegen na te komen / mits dat ook van de Professoren soo deser / als anderer Academien, ende den Predicanten deser Provincie verkregen werde / dat sy haar houden binnen deselve palen / ende die nochte in 't Schrijven, nochte in 't Predicken te buyten gaan. Vertrouwende / dat wy hier mede onse Liefde tot den Vrede der Kerke / en bevordering der Godsaligheyd / voor dese tijd genoeg gedaan hebben: en dat de E. Synodus noch van onse acten / noch van onse Leere eenig quaad gevoelen sal nemen; indien eenige ons daar over wilden bedenken / sonder alvorens ons berigt gehoort te hebben.

ABRAHAMUS HEIDANUS.
JOHANNES COCCEIUS.

§. 9. Nochtans was dit geschil de Baar-moeder van de andere/ welke men rakende de verscheydentheyd der Goddelijke Huyshoudinge in sijn Kerke onder 't Oude/ en Nieuwe Testament/ tegen de Leere van de Heer Coccejus, heeft opgeworpen: want vermids de voorstanders van de zedelijkheyd des vierden Gebods steunden op twee gronden/ die haar/ als vaste vooroordeelen/ van 't begrip harer mede-broederen dede afkeerig zijn: [het eene was/ dat sy de tien woorden als de Wet begrijpende/ waar onder Adam stond voor den val/ daar uyt besloten/ dat in die Wet geen ceremonieel Gebod konde zijn/ dat in Christo soude ophouden: het tweede dat sy niet konden sien/ wat lighaam/ tegen de schaduw over stond/ en op wat dingen die Sabbaths ruste geduydet soude hebben) want/ dat siende souden sy hebben moeten bekennen/ dat de Sabbaths viering na de kragt van dat Gebod was een verlooch̄ening van die genade.] Daarom hadde de Hr. Coccejus daar van sijn werk gemaakt/ om voor al die vooroordeelen weg te nemen: en te toonen nopende het eerste/ dat dese tien woorden wel begrijpen het voorschrift van de morele pligten/ die den ongeschonden Adam ingegrieft waren in de Wet van sijn Conscientie/ maar dat sy noch meer begrijpen/ en die op een andere wijsen begrijpen: op een andere wijse begrijpen de 2. steene Tafelen het bevel van die eerste/ en morele plichten/ om dat sy daar niet bevolen worden met de belofte, en bedreyging, die Adam ook daar beneven in sijne Conscientie waren bekent/ en ingeschreven voor den val: want die en staan in de steenen Tafelen niet/ maar soo dat sy daar geboden worden/ als een regel van Dankbaarheyd voor de gemelte genaden des Testaments: en daarom staan met meer bijvoegselen/ en wel voor eerst met bijvoegselen der grootste genaden-beloften/ Ick ben u God, Ik sal barmhertigheyd bewijsen, &c. Als ook met bijvoegen van voorbeeldende beloften: De gifte van 't Land Canaan, en lang leven in deselve. Daarom toonde hy/ konde dan dat voorschrift van morele pligten/ ook wel/ ten aansien van 't gebod des Sabbaths, zijn een voeging na haar conditie/ en een gifte van een teeken, en voorbeelt der toekomende genaden in Christo: en dit bleek klaarder/ als men nu aanmerkte/ dat dit gantsche gestel een Verbond genaamt wierd: het Verbond der werken en was het niet: ergo het genaden-Verbond/ dewijl'er geen meer als twee Verbonden zijn. Nu was 't dan klaar/ dat men die Sabbath in dit Verbond/ als een teeken, en Sacrament kan aanmerken/ met Gods Woord; beteekenende/ dat de HEERE haar Verlosser met het Bloed der Versoeninge haar eenmaal soude Heyligen/ en de ruste des nieuwen Testaments verwerven. Soo merkte hy dan aan/ dat dese pligten/ als een weder eysch op de genaden belofte staande/ hier waren bevolen: en dat alsoo hier was een Formulier, dat is/ ontwerp des genaden-verbonds: en dat alle de woorden in de 2 steenen Tafelen daar toe strekten/ volgens het oogmerk des Wetgevers in sijn eerste afkondiging. Dit konde sommige niet begrijpen/ en daarom wierd daar over een nieuwe questie geformeert. „Of de tien Woorden, soo als sy geheel daar leggen in de twee „steenen Tafelen, zijn een Formulier, of ontwerp van het genade-Verbond:

„waar

" waar op een Geloovig Israëlijt die aanbieding, en wedereysch aannemende,
" tot allen tijden met sijn God het Verbond sloot, en sig aan God vast maakte.
Het is waar / dat veele dese bevatting bestreden / sonder begrip van den staat des verschils / en andere uitteden op de spreekwijse / Dat de tien Geboden niet en behelsden als 't genaden-Verbond. Welke woorden nogtans niet anders en be-oogden / als datter in de tien geboden niet anders was voorgestelt / of 't was al te samen noodigh voorgestelt in 't oprechten van 't genaden-Verbond / soo als 't accomodabel tot den staat der kinderen Israels soude konnen opgerecht worden: de beloften waren een toesegging / die enkel genade afspraken / of onderpanden van genade: Het voorschrift van plichten was een geloovige aanneminge van Godt voor haar Godt / sonder yemand meer benessens hem: en van een dankbare Liefde / hem erkennende in sijn eer / lof / en glorie / sonder hem in 't minste te vernederen tot een smadelijke vergelijking met sijn schepselen: hem eerbiedig / en oprechtelijk sonder ligtveerdigheyd belijdende in sijn naam / en deugden: sijn Sabbath / als een teeken van haar beloofde Heyliging / door het Bloed der versoeninge / Heyligende / en met alle erkentenisse vierende: ja ook haar naasten beminnende als haar selven / om sijnent wille. De dreygementen waren een versterkinge en sanctie van 't genaden-Verbond / daar toe streckende / om de aanneming en sluyting van dit Verbond van den bondgenoten te vorderen met alle Heylig ontsag; want de bondgenoten des genaden-Verbonds ook voorgestelt word / welke dat is de vrugt van de versmade genade / en van de verworpene aanbiedinge der saligheyd.

§. 10. Edoch / om de swarigheden der Broederen voor te komen / welke daar op stonden / dat de tien Woorden geduurig de Wet genaamt worden / en soo aangemerkt niet alleen was het voorschrift van des Menschen algemeene pligt / soo sonder de Wet / als onder de genade / maar aangemerkt moeste werden als een bedieninge des Doods / en der Verdoemenisse / ja onder de Belofte / en *penale Sanctie* van 't Verbond der werken: soo toonde sijn E. wederom / dat de tien Woorden na de sonde des gulden Kalfs / als Moses niet sonder aandrijven van Gods Geest dat ontwerp des genaden-Verbonds in de eerste Tafelen had aan stucken geslagen / en betoont / dat veele dit Verbond niet opregtelijk hadden aangenomen / maar de aangeboden genaden nu versmadet) een geheel ander gebruyk kregen boven het voorgaande / dat sy werden verordineert / om onder het deksel Mosis wederom herschreven te werden / waar door de genaden-belofte wierde verdonkert / want door de verswaring der Ceremonien / en de verdere beschreven plichten wierde sy als van de beloften afgescheyden / vermits dit verband soo niet aanmerkelijk was: waar by dat God de Heere noch met der tijd liet komen de twee hooftspreuken / namel. de Belofte en penale Sanctie van 't Verbond der werken: hier door kreeg dit het gelaat van de Wet der werken, en soo eē bysondere Schesis, of vertooninge / waar door heen haar eygen gestalte niet en konde werden gesien / als van die geene / die door het geloove het deksel Mosis als opligtende / haar eerste verband kondē aanmerken: dit gaf gelegentheyd tot een

nieuw

nieuw ondersoek: nam. Of de tien woorden, na de verbreeking der eerste Tafelen, om de Sonde des gulden Kalfs, van God sijn verordineert, om onder het dekfel Mosis een gedaante te vertoonen van de Wet der werken?

§. 11. Het tweede voorvoordeel der Broederen, die den Sabbath des vierden gebods gantschelijk voor moreel aansagen, was, dat sy niet konden sien, wat de Waarheyd van die schaduwe was: waarom de Heer Coccejus ging aan wijsen, datter in het Nieuwe Testament een speciale ruste was, verbeeldet in de Sabbath, dat is, in de rust-tijd des Ouden Testaments, by ons genoten, en van Paulus aangewesen, Hebr. 4: En om te verklaren, waar in die ruste bestont, wees hy aan, dat Christus door sijn komste en dood, ruste gaf van den voorigen DORST, en van 't voorig JOCK der Dienstbaarheyd. De DORST vertoonde hy, dat voor henen geweest was een brandende begeerte en smachtig verlangen in de geloovige Patriarchen, voor, en onder de Wet, haakende na de volheyd des tijts, in welke God sijn belofte van 't Vrouwen zaet soude volbrengen: dese Dorst ontstond uyt de natuyr der Belofte, en was een begeerte, om te sien het gene wy sien in 't Koninkrijke der Hemelen.

Hier by quam de Wet, en leyde een Jok der Dienstbaarheyd op de Israëliten, door den dienst van Moses: dit Jok, leerde hy, was haar opgeleyd als een tugt, en gestrenger Huyshouding, om de hardneckigheyd des Volks, bewesen in het proef-stuk van haar ongehoorsaamheyd ontrent het gulden Kalf, waar in sy haren aart openbaarden: ende en bestont niet slegts in de ceremonien, maar in die beswarende ceremonien, die Moses ontfing aan de tente der t'samen komste, die ook daar door de voorgaande anderfins by haar selven ligte, soetvloeyende en troostelijke sinnebeelden, tot een ondraaglijk jok maakten met malkanderen: dese beswaarde dienst had nog daar en boven sware penen en dreygementen: alsoo verminderende sy de troost, en rekenden eeniger mate de Sonde, die als openstaande schulden waren overgesien. Waarom dan ten aansien van dat jok de vergeving der Sonden over ons, als een voorregt des Nieuwen Testaments werd geroemd, als hebbende nu yets in sig dat incompatibel, en van onmogelijken t'samen-stand is met de offerhanden: dit is een bysondere ruste, met sulken vergeving der Sonden begenadigt te werden, die ons ontslaat van alle verband tot offerhanden, of schuld-rekeningen; en schulds-gedagtenissen: daar in men onder de Wet de rekening moest houden, na denken, en voor den schuldheer belijdoen, dat sy noch open stonden, wagtende om des borgtogts wille haar proces te vorderé, en staande tot op sijn genoegdoeninge sonder uytwissing des handschrifs. Van dit drijven deses tugtmeesters hebben wy nu ruste, die ons niet meer kan aan-eyschen tot die moeyelijke schuld bekentenis.

In dese vertooning scheenen onse Broeders verscheyden dingen aan te merken, die haar niet en behaagden: 't en behaagde haar niet 1. dat den staat der Patriarchen voor de Wet, soo veel vryer, en troostelijker beschreven wierd boven de Vaderen onder de Wet. 2. Noch minder dat men de dienstbaarheyd aanmerkte, als een vrugt van Gods gestrengheyd over

de Israelyten/om haar hartneckigen-aart/bewesen in de afgoderye van 't gulden Kalf: meenende / dat God al voor de Sonde haar dit Jok had begonnen op te leggen. 3. Sy stieten haer seer / dat men de pene / die de Wet der dienstbaarheyd had / toeschreef een werking van beschroomtheyd/ en vreese/ ja ook van vreese des doods. 4. Het misverstand deed de toe-eygening van seker ruste aan 't N. Testament opvatten / als of alle gerustigheyd / en vrede der Conscientie den Vaderen onder de Wet ontseyt wierde. 5. De rekening der opstaande schulden / veroorsakende in onse vergevinge der sonden/een sonderling inmengsel van genade/welke staande de Offerdienst geen plaats had/veroorsaakte het dispuyt over *Paresis*, en *Afesis*, in 't verschil van de kragt dier woorden: En by gevolg over het onderscheyd der regtveerdigmakinge voor, onder, en na de Wet.

Dese waren de stoffen/welke ter gelegentheyd van den Sabbath, soo hier als elders sachtelijk wierden voor / en tegen gesproken / en occasien gaven / dat men de verscheydentheyd der huys-houdinge voor, onder, en na de Wet, wat nader ondersogt. En onse voorige Theloganten opstaande by haar allen ook geen eenderleye gedagten vond: en by sommige de saak soo verwerret verhandeld / dat men ligt kon bevroeden / deselve dese stoffe niet seer ter harten genomen te hebben.

§. 12. Nu begonden de Studenten dese verschillen ook onder malkanderen op te halen / en elkander te oeffenen; D. Wilhelmus Momma, een Hamburger, (nu Professor, en Predicant tot Middelburg) Ontwierp in een bevnogt/en bondigh dispuyt/die verscheydentheyd der Goddelijke Huyshoudinge na 't vervolg der tijden/ en beweerde het in de Leydsche Academie onder de voorsittinge van de Hr. Coccejus A°. 1662. den 9. September; maar in syn Vaderland komende / om sig tot den dienst der kerke aan te bieden / bejegende yemand in die quartieren / welke dese leere onsmakelijk was / en daarom uyt dit dispuyt/ 't zy het aan trouw / of oordeel gebrak/niet seer na de meyning des disputants 83. questien uyttrok/ en na Groeningen over sond / aan de Hr. Maresius met versoek van antwoord op deselve: de vlugge Geest/en precipitanten inborst van dien Hr. om op alles terstond te antwoorden / deed hem tot voldoening van het versoek syn antwoord vervaardigen sonder te wetẽ [gelijk hy namaals betuygde] op wien sy sagen / of uyt wat kooker sy voort gekomen waren/ en op dat syn antwoord niet sonder vrugt soude zijn / liet deselve voor stoffe van een dispuyt verstrecken: Men verneemt eerlang/dat die vraagstucken uyt het gemelde dispuyt geformeert waren: en de vlugge faom de quaad-stokers ten dienste staande / doet een gerugt verspreyden eerst tot Groningen / en van daar tot Leyden / dat dien vermaarden Hr. tegen den Hr. Coccejus geschreven had/ en op den 21. Januarij 1663. opentlijk gedisputeert: dit quam ter ooren van hem / die na syn beste weten / en Godsaligen inborst de waarheyd/ en de vrede lief had: waarom hy sijne aanmerkingen schreef op dat dispuyt met een seer beleefde toeeygening/ en opdragt aan de Hr. Maresius selve / streckende alles daar henen/ om te toonen/ dat de vrager door quaad opgeven / somtyts den Hr. Maresius

had

had mislepd / en daarom sijne antwoorden buyten propoost doen uyt vallen / 't geen uyt den Text van 't dispuyt van wierd aangewesen; of dat de Hr. Maresius beter had geantwoord / als de vraag wel opgestelt was; en conform sijne/ en sijns discipels mepninge: Daar sy maar alleen in spreek-wijsen verschilden: wierd de harmonie der saken aangevrongen: en daar sy waarelijk van verschepdē oordeel waren/ wierd de saak op het minsaamste beweerd / en altoos getoond / dat het niet en was van die aangelegenthepd/dat vriendē daarom behoordē in twist te geraken: waar op de Hr. Maresius voor die tijd dat dispuyt staakte / en den brief van de Hr. Coccejus met een weder-brief beantwoorde/ betuygende/ dat sy in de hooft-som der saaken over een quamen. Evenwel meende sijn E. dat de jeukerighepd om wat nieuws te seggen / den Hr. Coccejus die bysondere spreek-wijsen/en bevattingen hadden aangebragt: want soo oordeeld men ligt/ als men de 'toogpunt van yemants studien/en den draad van sijn oeffeningen niet en weet: daar nogtans ten aansien van de spreekwijsen sijn E. geen nieuwe/ maar de oude spreek-wijsen der schrift volgde: die daarom nieuw scheen / om dat sijn studie was/ die in te wisselen voor alle termen / welke opt of opt een woorden-strijt onder de broeders hadden gebaard: daar men over dese termen niet kon twisten / of men moest de mepning van die Text / of geene Schriftuyr-plaats betwisten/ 't geen dan toch altijd een nuttige verhandelinge toebragt. En wat sommige bevattingen belangt / rakende de verschepdenthepd der goddelijke huyshoudinge / die waren hem toegekomen in sijn studie van vergelijking des O. T. met het nieuwe/ als hy om Israëls wille/ en om onse vastighepd des Geloofs / het N. T. soude betoogen uyt het Oude / en bepder Harmonie vertoonen: Hier quamen knoopen / die op dese wijse haar selven ontlosten: En wat het dispuyt belangt tusschen haar tween / daar in was 't nu alles / wat men rakende die huys-houding Gods huyden betwist. En nochtans en brak het doen de Vrede niet / maar oordeelde men van malkanderen / datter een eendragt in de hooft-somme der saken bleef. Hier na hield wel Rev. D. Gisbertus Voetius, een dispuyt A°. 1665. tegen het onderschepd der woorden *Paresis*, en *Afesis*, in welke meer beswaringen tegen den Hr. Coccejus ingemengd waren: Doch zijn beantwoord / met een seer beweegelijk / en zielroerend geschriftje genaamd/ More Nebochim. De Leer-meester der twijffelende, of der verstelden. In welke 't geschil over 't voorregt van de vergevinge der sonden in 't Nieuwe Testament / soo wierd verhandelt / en de nuttighepd der onderschepding van de vragt / dier twee onderschepden Grieksche benamingen / tot voorstand van de Gereformeerde leer tegen Sociniaansche, Paapsche, en andere ketterpen soo getoont / dat men aan D. Coccejus regtsinnighepd over den staat der Vaderen niet langer/ het en ware/ men moetwillens tot tegenspreken gesint was / of sijn gevoelen niet verwaardigde te behartigen/ en konde twijffelen.

§. 13. Maar helaas het jaar van 1669. was 't jaar van dien vernieuwden storm / die t'zedert sonder tusschen-kalmten / ons tot op huyden heeft doen schudden / en soo hand over hand is toegenomen/ dat wy/

ten zy de Heere Christus die winden bestraffe met sijn Geest/ en bedwinge/ het schipken der kerke gewisselijk sullen sien aan stukken stooten: In 't jaar 1668. raakte de Hr. Maresius in verschil met sijn Collega, de Hr. Altingius, welke van de Hr. Maresius met 31. Artijkelen voor de H. H. A. A. Heeren Curateuren der Academie van Groeningen wierd beswaard/ en de beschuldiging schriftelijk in handen van den beschuldigden gesteld/ om sig daar op rondelijk te verklaren: dese Artijkelen met hare verklaring wierden gesonden/ ach fatalè noodlot! tot de Leydsche Faculteyt/ met versoek om hare Hoog-Agtbaarheden/ in desen te dienen van haar oordeel/ en raad: want soo luyden hare woorden op 't laatste van de Missive. „ Om dese oorsaak van senden wy D. Maresij Theses „ met D. Altingij antwoorden daar op/ tot U L. seer eerwaarde, en ver„ maarde mannen over/ versoekende gy l. ons verweerdiget/ als beyder „ schrift wel overwogen sal zijn/ ons uw oordeel/ en raad mede te deelen/ „ soo over de saken/ die in verschil staan: als ook over de wijse van desen „ twee-spalt by te leggen: en voornamentlijk N.B. of de opinien van D. Al„ tingius, na kettery smaken/ en aanloopen tegen de formulieren van de „ gemeyne eendragt: gy l. weter/ hoe veel daar de Gereformeerde Ker„ ke Christi/ en onse Academie, ja ook de Republijcq aangelegen is/ dat „ dese jalousyen, en twisten/ tusschen twee voornaamste Theologanten van „ dese Provincie, om de grootheyd/ en 't gevolg der sake/ in 't begin ge„ smoort werden/ &c. In Groeningen den 28. December, 1668. *stilo Iulian.*

Hier op nu volgde den 17. Januarij 1669. het vereyste oordeel/ onderteekent van de Heeren Abrah: Heidanus, Johannes Coccejus, en Johannes Valkenier, in 't welke den opheff D. Maresij tegen sijn ampt-genoot wierd mispresen/ en sijn Mede-arbeyder/ de beschuldige van kettery/ vry gesproken: soo nochtans/ dat men aangaande de saak/ sommige verklaarde voor onsekere raadselen: sommige voor woorden-twist: en sommige over 't verstand van Schriftuur-Texten/ of sy meer/ of min begrepen. Sy verklaarden ook wel gewenst te hebben/ dat D. Altingius sijn gedagten wat langer had overwogen/ en met geleerde mannen daar over geconfereerd/ en dat sijn E. den ouderdom en scherpen aard van sijn ampts-genoot wat hadde ontweken/ en ontsien/ en sig voor de Gedeputeerden des Synodi met wat bedaarder gemoed had gedragen etc. Dit was haar oordeel/ 't welk hoe moderaat en onzijdig het was/ een yder beoordeelen kan: En dewijl haren raad ook versogt wierd/ om de verschillen by te leggen: schreven sy diens aangaande. Dat D. Maresius sig moest verklaren voldaan te zijn/ in de Apologie van sijn ampts-genoot/ en hem vry houden van 't nadenken van kettery etc. Dat D. Altingius moest aannemen/ de vermaning van sijn ampts-genoot niet in de wint te slaan: hem om sijn ouderdom en verdiensten te eeren/ sig na sijn humeur een weynig te voegen/ en hem als een vriend te gebruyken. Daarenboven wierd ook voorgestelt/ dat hare Hoog-Agtbaarheden behoorden/ D. Maresius in 't bysonder te vermanen/ om niet te meenen/ dat al 't geene van sijn ampts-genoot/ of anderen geseyd word/ aanstonds van hem behoord te-

gen

gen gegaan te werden / en daar van geen controverse questien te maken; noch dat hy sig selven soo niet en moeste behagen; dat hy soude meynen / als of het sijne niet was te verbeteren / of dat hy den sin Christi tot een eygendom had / en niet wijders uyt de heylige letteren sou konnen leeren / als hy geleerd heeft / etc.

De H.H.A.A. Heeren Curateuren die ontfangen hebbende / namen daar na hare Mesures: tot tweemaal toe / besluyten de H.H.M.M. Heeren Staten van de Provincie in haren Provincialen dag-vaard: dat D. Maresius sal hebben te berusten in de verklaring van sijn ampts-genoot: en sy beyde in 't oordeel des eerweerdigen Faculteyts. Waar op D. Alringius niet alleen gehoorsaamt / maar ook van selfs een stilswijgen aanbied over dese stoffen / en den prijs van reckelijkheyd by de Staten verwerft: die dan 't selvige den Hr. Maresius bevolen: gelijk ook allen / en een yeder der Kerken-Dienaren binnen hare Provincie op pene van cassatie / soo wie over dese controversien bevonden wierde eenig verschil op te wroeten.

Dit was her advijs / wel van de Hr. Coccejus [wiens beurt het was / de pen te voeren] ingesteld: maar van beyde sijne Collegen aangenomen als het hare / en onderteekent: dit was het advijs / 't geen echter de Hr. Maresius (niet konnende 't selve verkroppen) tot die gramschap ontstak / dat hy voortaan tegen de Hr. Coccejus de pen in de hand nam / het advijs met twee Tractaten, onder den Titel *audi & alteram partem* heftig doorstreek / en voornam sig tegen sijne leere / en conceptien aan te kanten: gelijk hy ook tegen D. Altingius, en Rev. D. Comenius scherpelijk uytvoer: oorsaak / waarom door publijke authoriteyt bevolen werd / die Tractaten by de Boekverkoopers op te soeken / en te supprimeren. Dese ongestuymigheyd van dien ouden / en andersins vermaarden Hr. welke dese swakheyd met sommige groote mannen gemeyn had / die in Lutherus, hoe uytstekenden ligt! noch al vry heviger woede / die in Schaliger, Salmasius, en andere ook als vlecken gesien wierden in sulke sonnen: namen sommige waar / om sijn E. met D. Voetius te versoenen; daar toe dit motief gebruykende / by haar beyde / dat als sy de handen in malkander sloegen, sy beyder-zijds de Wapenen konden bewegen tegen dese alder-periculeuste Novateurs: Men merkte dese tijden aan als sware tijden van wegen de inkruypende nieuwigheden, die sulken nader Unie in Nederland vereyschte, om gesamentlijk te strijden voor 't Geloove een-maal den heyligen gegeven. En werd dese vrede beslooten in 't jaar 1669. in de maand van November. En 't geen wel te noteren staat / gesloten met dit voor-beding / dat elk vryheyd behielt / te mogen beweren / en voorstaan sijn gevoelen over Theologische, en andere questien / omtrent welke sy in sentiment van den andere verschillende waren. Maar 't en beliefde de goede God niet die vrome ziele langer door dese moeyelijkheden te oeffenen: maar het jaar / en de maand / van die sware verbintenisse tegen hem en sijne Mede-arbeyders / was ook het jaar / en de maand van sijn ontbindinge uyt dit sterflijke lighaam: in welke hy op den 5. November sijn strijd volstredē hebbende / tot de triumpherende kerke wierd over gebragt / sluytende hy sijne oogen toe / voor al die machinatien en ontstelteniffen / die

die deyse de Kerke / en 't Vaderland van die uyt aan over 't hooft hingen.

Dit is het leven, de worsteling, en 't uyt-eynde van die man, wiens naam door de hedensdaagsche verschillen soo landeugtig geworden is. In de grond-spraak was hy tot benijdens toe uytstekend ervaren: segt Rev. D. Witsius, en D. Leydecker, hoewel onder sijn bestrijders geeft hem dit getuygenisse. „ Het is buyten dispuyt dat de Hr. Coccejus is geweest een man ervaren / en magtig in de Schriften, waar toe hem geen „ kleyn behulp geweest is sijn groote ervarentheyd in d'Oostersche, by„ sonderlijk in de Grieksche, en Hebreeusche talen / en hadde sijn werk „ een langen tijd gemaakt / ja sijn meeste / en als sommige van hem ge„ tuygen / sijn eenigste werk / van de H. Schriften te deur soeken. Hy be„ kend / dat deselve aller wegen uytnemende blijken van geleertheyd / en „ arbeydsame neerstigheyd gegeven heeft / alsoo dat daar van sijne Schrif„ ten altijd sullen getuygenisse geven / en sijn lof en onsterfelijke naam al„ toos leven sal. De Heer Johan Henric Heidegger, vermaard Professor tot Zurig in Zwitzerland, die in sijn stede tot Leyden beroepen zijnde / niet konde volgen: schreef aan de H. H. A. A. Heeren Curateuren der Leydsche Universiteyt aldus. „ Het is uwe gunst uwe verweerdiging / dat „ ik onlangs in stede van dien hoogsten / in geduyrige levens-bloey al„ der waardigst en Man, Johannes Coccejus, [in wien of de Godvrugtigheyd „ en heyligheyd der zeden / of de geleerdheyd en scherpe schranderheyd „ eens alder-doorsmeersten oordeels in de Schrift uyt te leggen / hooger „ uytgesteken heeft / staat my niet te seggen] en die nu van dit ligts aan„ schouwen tot seer grooten rouw van alle goeden ontbloot ligt / ben ge„ sogt / en verordineerd geweest tot een successeur &c. Wie kan beter van sijn innigste getuygen / als sijn boesem vriend / die ouden en getrouwen Leeraar der Kerke / de Heer Abrahamus Heidanus, gelijk men sijn Attestatien in sijne jongst uytgegevene Consideratien sien kan.

Iudæus Christianus p. 28.

CAP. II.

Van de Gesondheyd van Cocceji Theologie, en Leere, soo veel de grond-Leere der Saligheyd betreft.

§ 1. Gelijk van in Cocceji levé niet en blijkt / waarom dat hy behoord verdagt te werden / als dat hy / 't geen hy met alle Theologanten van ons Vaderland by na gemeen heeft / somtijts over sijn gevoelen met sijn Broederen heeft moeten eenige Schriften wisselen / en dat in 't laatste van sijn dienst / en by sulke occasien / die ons ligtelijk laten sien / hoe onverhoets men in on-eenigheyd met sijn Broeders kan ingewickelt worden: Soo sal ook altijd sijn sagtsinnigheyd / respect aan sijn bestrijders / en vrede-lievendheyd / om sijne questien ter neer te leggen / en studie om sijne Broeders door nader verklaring genoegen te geven van de volgende

de nakomelingen/ als sy eens met bedaarder oogen onse voorstellingen
van agteren sullen aanschouwen/ ten hoogsten geroemt en geprezen
werden: en dat te meer/ als sy sullen sien het kleyn gewigte der ver-
schillen tegen sijn E. opgeworpen/ tot welkers vertooning wy nu over-
gaan. Het verhaal selfs vertoont ons/ dat (schoon genomen de Heer
Coccejus in die stoffen sijne misgrepen hadde gehad/gelijk het mensche-
lijk is te dwalen/ en niemant alles sal aan nemen of verwerpen/ 't geen
sijn E. wel in geschriften heeft ter neder gestelt: die selfs beleet te leeren
en toe te nemen, die somtijts sijn eygen gevoelen beproefde en verbeterde:
of spreekwijsen beschaafde en bepaalde/ die de misduyding konden on-
derworpen zijn. De menschelijke onvolmaaktheyd heeft God alle/ selfs
de aldergrootste verstanden van onse belijdenisse laten by blijven/ by
welke wel bevattingen/ en ontvallene spreekwijsen zijn/ die in 't gemeyn
niet goet gekeurt zijn) Dat seg ik/ diens onverminderd blijkt/ hoe deselve
Heer niet en kan van Kettery/ oft gevaarlijke dwalingen beschuldigt
worden/ die het fondament souden om verre stooten/ of selfs daar tegen
aan loopen: sijn bestrijders selve/ die wat gematigder van passien zijn/
geven dit oordeel. Laat hier wederom D. Leydecker voor andere spreken/
wiens woorden aldus luyden. ,, Hoe wel wy voor al vast stellen moeten/
,, dat wy niet en weten/ dat de Heer Coccejus in sijn vertalingen/ of uyt-
,, leggingen de voet aan Ketters soude gegeven hebben/ om hare dwa-
,, lingen te bevestigen/ de fundamenten NB. te verswacken/ en de
,, poincten des Geloofs te bestrijden; ja heeft sig N B. aan de fondamen-
,, ten des Geloofs vasthoudende/ argumenten gesogt/ om de waarheyd te
,, bevestigen, en de tegen-spreekers de mond te stoppen/ waar van sijn
,, Schriften getuygenisse geven. [b] Daar benevens is 't waaragtig dat de
,, Heer Coccejus de vryheyd van Propheteren, welke geoeffende verstan-
,, den toekomt gebruykt heeft: Maar 't zy verre van ons te gevoelen/ dat
,, sijn E. die vryheyd hebbende geoeffent/ vervallen soude zijn tot NB. on-
,, verdraaglijke gevoelens en dwalingen/ en met de vyanden der waar-
,, heyd/ bysonder met de Socinianen soude heymelijk verstand gehad hebbẽ/
,, van welke hy altoos een vyand geweest is/ en welkers gronden NB.
,, tegen der Socinianen fondamenten aanloopen. Derhalven soude yemand
,, hem ongelijk aandoen/ die hem van dwalingen NB. in de fondamenten,
,, of Sociniaansche Ketteryen beschuldigen soude/ die veel werks gemaakt
,, heeft om de waarheyd des Geloofs tegen dese vyanden te beschermen/
,, en in onse gemeynschap/ en Theologische Professie is gestorve. Sijn ver-
,, schil van andere Godsgeleerden was meest gelegen in verklaringen der
,, Schriftuyr, en van sommige Geloofs-poincten/ welke even altoos van
,, sijn E. als van de Gereformeerde Kerk, zijn beleden geweest. Wanneer
dan sommige Broeders schijnen in haar hevigheyd anders te spreken/
dat schrijven wy haar ontsteltenisse toe/ en vertrouwen dat sy in hare
bedaartheyd/ dit alles sullen toestemmen: 't geen eene uyt de hare/ en
geensins van de minste agting/ dus geliest heeft opentlijk voor de Neder-
landtsche Kerken te verklaren.

§. 2. Gy selve/ goedwillige Leser/ siet een man/ in de scheurder

Kerke geboren / aan de Borsten van orthodoxe mannen gesoogd / wiens ommegang / en vriendschap was met Helden in Israel / wiens studie was Gods Woord / wiens dapperheyd Socinianen, en Papisten te keer ging / wiens sagtmoedigheyd sijn Broederen spaarde / en wiens vredelievenheyd ontrent sijn eygen opinien toegaf / soekende sijne verklaeringen te brengen soo na aan 't sentiment sijner ampts-genooten / als 't mogelijk was: die noyt en is tegen-gesproken / als over de manier van verklaringe / hoe men 't onderscheyt sal vertoonen tusschen 't Oude en Nieuwe Testament / benessens beyder huys versorginge, midsgaders ook over 't verstand van eenige Prophetyen, en Schriftuur-Texten.

Ik beroep my op 't oordeel van de geheele Christenheyd: of een Theologant / die van God / en sijn eygenschappen: Van de Leer der verborgen Drie eenigheyd, en Gods hooge besluyten: van des Menschen Schepping na Gods beeld / en des selfs Val: van onse verdorventheyd en onvermogen: van Christi persoon / Staten / Ampten / en verdiensten: Van onse roeping / wedergeboorte / geloove / en regtveerdigmakinge / van onse vaste vertroosting / en sekere bewaringe in de genade Gods / van onse dood / Zielen-staet / Opstandinge / en heerlijkheyd / suyver leert en spreekt: de suyvere / en regtmatige bedieninge der Sacramenten aandringt / en de oeffeninge der kerkelijke tugt na de instellinge Christi / en 't gebruyk der Apostelen de Kerke recomandeert: en in dit alles met de Confessie Catechismus, ja selfs met sijn strijdige Broederen eens gesint is: of yemant / seg ik / met eenige conscientie kan oordeelen / dat sulken Theologant noch kan dwalen in eenig fondament stuk des Geloofs, of gehouden werden eenige periculeuse dwalingen te voeden? Indien 't regt is / 't geen Doctor Luther plag te seggen / Dat hy de hand van Broederschap wilde geven aan dien / die de leere der regtveerdigmakinge suyver predikt, d. i. die de mensch leert sijn selven / eygenweerdigheyd / kragten en verdiensten versaken / door 't geloove alleen op Christi dood en verdiensten / als d'eenigste oorsaak der Saligheyd vertrouwen / en in dat vertrouwen sijn Ziele met weldoen te bevelen in de handen van sijn getrouwen Schepper: hoe veel te meer regt hebben wy over de over-een-komste van soo vele / ja alle die gewigtige stucken de hand van Broederschap te eyschen. En op dat geen Nederlander daar aan en twijffele, soo versoeken wy de aandagtige overweging / en nalesing van het Tractaat, dat in onse Moeders taal is overgeset uyt sijne Schriften / en 't welk een kort begrip van sijn gantsche Leer bevat / uytgegeven onder den Titel van Het eygentlijk gevoelen van Johannes Coccejus, 't welk om sijn kortheyd / bondigheyd / en algemeenheyd daer toe is vertaalt / ende den Nederlanders ten dienste uytgegeven: te meer / na dien het selve als een privaat huys-model was tot oeffening van de sijne. En die van wijders belieft berigt te zijn / kan in de Nederlandsche Spraak sien / hoe hy de Leere der Gereformeerde Kerke heeft verdedigt tegen den Poolschen Ridder, en hy sal in alle die gemelte stoffen / en artijkelen vinden een volkomen accoort / en accurate suyverheyd.

§. 3. En wat noch meer is: men twist niet over de genade / die wy

in 't

in 't Nieuwe Testament ontfangen/ hier in zijn wy 't eens: ons Testament erkennen wy alle dat ons erfgenamen maakt/ niet alleen van de heerlijkheyd hier na/ maer bysonderlijk van die genaden hier/ welke by Jer. 31: 33. 34. gespecificeert staan. Niemant en twijffelt aan onse vryheyd/ volkomene vergeving der Sonden/ sonder die meer door eenig handschrift te gedenken/ noch aan die groote mate des Geestes/ die Christus over ons overvloediger uytstort: Soo dat al het gene ons na den rijkdom des Nieuwen Testaments werd aangeboden/ en door den geloove aangenomen/ in onse predikingen sonder verschil den geloovigen werd voorgestelt: alleenlijk komt het aan op de geloovigen voor Christi komste/ en daar ontrent zijn wy in dese voorname stucken noch wederom van een selve gevoelen/ en van een selve belijdenis: namentlijk/ dat alle de Vaderen van Adam af tot op Christus toe, soo vele als 'er 't Woord der beloften hebben aangenomen en geloofd, door de genade Gods, sijn weder-geboren door sijn Geest, geregtveerdigt door 't Geloove, versekert van haar Saligheyd, bewaart voor den boosen: gestorven in genade; na de Ziele ingegaan in de heerlijkheyd, en dat aanstonts na haar overlijden. Wy bekennen ook beyden/ dat de mate der genade nochtans voor de komste Christi aldaar in meerder schaarsheyd is geweest/ als onder ons: dit is bekent selfs in de Confessie der Gereformeerde Kerken. Soo spreekt de Zwitsersche Confessie uytgegeven A°. 1566. cap. 17. den staat der strijdende Kerke verklarende: ,, Dese is anders aangestelt geweest voor de Wet, ,, onder de Patriarchen, anders onder Moses door de Wet, anders van ,, Christus door 't Euangelium. Gemeenelijk worden'er byna twee volkeren getelt: namentlijk/ 't volk der Israeliten ende der Heydenen, of ,, der gener die uyt de Joden, en die uyt de Heydenen tot een Kerke vergadert zijn: als ook twee Testamenten/ 't Oude en 't Nieuwe. Nochtans alle dese volkeren/ was en is maar eene Maatschappy, eene Saligheyd, in den eenen Messias, in wien sy alle als leden van een lighaam ,, onder een hooft t'samen verbonden worden/ ook in een geloove van deselve geestelijke spijs/ en drank deelagtig zijnde. Nochtans erkennen ,, wy hier/ dat 'er geweest zijn verscheyden tijden/ verscheyden panden ,, des beloofden/ en des gekomenen Messiæ, en dat de Ceremonien weg genomen zijnde/ het ligt ons veel klaarder schijnt: en veele overvloediger ,, genade-giften geschonken werden/ en de vryheyd volkomender is. ,, En Cap. 19. En wat het gene in de Sacramenten 't voornaamste/ en ,, de saak selfs is/ belangt/ soo zijn de Sacramenten van beyde volkeren ,, egaal, welke nochtans in tekenen verscheyden waren: ja ook stellen ,, wy daar in een breeder verschil: want 1. de onse zijn vast/ bestendiger/ ,, en meer geduyrsaam/ als dewelke tot op het eynde der Werelt toe/ ,, noyt sullen verandert worden. Ja ook 2. geven sy getuygenisse/ dat ,, de saak en de belofte is volbragt/ en volmaakt in Christo/ welke gene ,, [Sacramenten] beteekenden: dat noch vervult moesten worden. Ook ,, 3. zijn de onse eenvoudiger/ en min operceus/ ook van minder kosten/ ,, en minder in de Ceremonien bewickelt. Daar-en-boven 4. behooren ,, sy tot een wijd streckender volk/ over den gantschen Aart-kloot ver-

„ spreyt. Gelijk sy ook 5. heerlijk-schijnender zijn / en 6. door den „ Heyligen Geest een grooter Geloove verwecken. En 7. een rijker over- „ vloed des Geestes haar gebruyk agtervolgt. In dit alles siet gy we- derom over-een-stemming; soo is 'er van geen verschil als over de ma- nier van verklaren: vermits de Heer Coccejus gepoogt heeft het wat na- der open te leggen / welke die genaden-giften zijn / die ons in meerder overvloet geschonken zijn / en wat inmengselen in de selve komen / die onse mate doen volder zijn / en meerder overloopen: en die haar ont- braken / daarom se in der selver genot scharser gesegt word en geweest te zijn.

§. 4. Dewijle wy dan soo weynig verschillen / en soo na gekomen zijn door Gods openbaring tot een selve sin: wy hadden voorwaar groo- te redenen / om God te danken / dat wy in dit stuk soo veel gevordert zijn: en minder van malkanderen verschillen / als van de Oudvaders van de eerste Kerke / ende van eenige onser voortreffelijkste Reformateurs. Welke het onderschept van den staat der geloovigen voor / en na Chri- stus / selfs uytstrekten tot den staat der Zielen na dit leven. 't Geen ik liever wil / dat men hoore met de Woorden van dien vermaarden Heer Ger- hardus Johannes Vossius, wiens belesene geleertheyd in de Schriften der Oudvaders / sijn E. veelen hebben tot een verwondering doen zijn: als met de mijne: soo spreekt dan dien Heer, in sijn seste disputatie. „ Het „ is het gemeynste, en aangenomen gevoelen der oude tot op onse eeuwe toe „ geweest dat de Zielen der geloovigen des Ouden Testaments niet eerder „ in 't Paradijs en zijn ingelaten en ontfangen, eer dat Christus den selven met „ sijn dood had ontslooten, en daar in alder-eerst met den Moordenaar was in- „ gegaan.

Vossii disp. VI. quæ est de statu animæ 2. ex prima.

Dit toont sijn E. uyt de woorden / en aangetoogen plaatsen der Oud- vaders / en werden hy gebragt: Theophilus, Antiochenus, Chrisosto- mus, Hieronymus, Augustinus, Het Concilium Toletanum A°. 633. ge- houden. Irenæus, Tertullianus, Origenes, Gregorius, Thaumaturgus, Eusebius, Thaddeus, Marius Hierosolymitanus, Basilius, Athanasius, Epiphanius, Cyrillus, Ambrosius, Ruffinus, Synesius, als hy dese nu aangetogen hadde in 't breede / komt hy tot onse tijden van Reformatie, en seyt: „ Ja ook uyt de geene / die jonger zijn / schrijft Zwinglius aldus „ over de woorden van die laatste passagie / die wy terstont getekent heb- „ ben / [te weten / Hebr. 11: 39. 40.] Sy en hebben de belofte niet ver- „ kregen, dat is Christum gebragt in de Wereld / en daarom ook noch „ het eeuwige leven niet / want sy alle en zijn niet terstont ingegaan na „ de dood in dat volle en absoluyt eeuwige leven / maar sy verwagteden „ in Abrahams schoot den verlosser Christum. En over die woorden: „ Dat God over ons wat beters voorsien had. Geeft hy reden / waarom „ dit aldus van God geschiet is: Tot onsen goede segt hy: want God en „ wilde niet / dat sy voor henen de heerlijkheyd souden smaken / eer dat hy „ door sijne Christum uyt die beyde een volk gemaakt hadde / en tot een „ Kerke had doen t' samen-kleven Joden, en Heydenen, gelijk in Ephes. 2. „ te sien is. Schoon Zwinglius aldaar over die woorden ook een andere

„ uyt-

„ uytleggynge bybrengt. Calvinus heeft desen gelijke in sijn Psycho Pan-
„ nychia, ter plaatse daar hy handelt van de woorden Petri 1 Petr. 3: 19.
„ Ook Bullingerus over Luc. 16: 23. en Hebr. 9: 18. en 1 Petr. 3: 19.
„ ook Martyr 2 Reg. 2: 13. Dese questie (segt voort de Heer Vossius)
„ is onder die geene / om welker wille / (gelijk Calvinus wel waarelijk
„ schrijft in sijn Institutien 4 boek cap. 1. §. 12.) de Kerke Gods geen-
„ sins en behoort/ of moet beroert/ of gescheurt worden ; voornamentlijk
„ als men daer in een parig accordeert / dat de Zielen der Oude Vade-
„ ren terstont na haar afsterven de Saligheyd / en gunstige præsentie
„ Gods genoten hebben.

Den Leser moet wel verdacht zijn / dat die Vaders / en Reformateurs niet en verstonden een plaatse/ alwaer de afgestorvene Zielen waren sonder vreugde / sonder Gods Saligende tegenwoordigheyd / en als een duyster Voorburgt der Helle: maar dat sy niet ingegaan waren in de plaats daar God de hoogste volmaaktheyd / die wy in de euwigheyd sullen smaken / toebragt: Soo spreekt ook Beza over Hebr. 9: 8. als in twijffeling zijnde/ „ Den Apostel en handelt hier niet van de Vaderen/ „ welke buyten twijfel in de selve geluckigheyd/ *Quamvis fortasse non pa-* „ *rem*, hoewel mogelijk niet even gelijk / doenmaals zijn ingenomen. Soo sprak hy tegens 't Voorburg ; haer staat voor Christi komste met die na Christi hemelvaart vergelijkende.

In de Kerke van Engeland kreeg dit gevoelen een sterken voorstander aan den Bisschop Montacutius: tegen wien hier in onse Nederlanden de Hr. Johannes Cloppenburgius rakende dit poinct een geleert dispuyt schreef [De V. T. *Ecclesiæ communi nobis cum Salute*] beweert A°. 1642. den 8. December. Nu indien Calvinus, en Vossius hebben geoordeelt / dat men de Kerke niet en moeste beroeren over die questie/ of de Zielen voor Christi Hemelvaart niet zijn in Abrahams schoot geweest / in een staat van minder glorie, en dat wy selfs die Godsgeleerden welke aldus voor vast hielden/ houden voor regtsinnige Leeraars in de Gereformeerde Kerke/ ja voor onse eerste Reformateurs, die aldermeest van ons verdient hebben. Hoe veel te grooter is de reden/ dat wy om ons minder verschil de Kerke niet ontrusten ; gemerkt het snoodste gevolg / dat men als een grouwelijke ongerijmtheyd tegen D. Cocceji gevoelen heeft konnen trecken/ dese was ; dat daar uyt moeste volgen / dat de Vaders des Ouden Testamentes niet waren in de volmaakte Saligheyd ingebragt: welk gevolg de Heer Coccejus niet alleen loochende: maer hy bewees uyt sijn gevoelen opentlijk het tegendeel te volgen / en de Leere der Kerke hedensdaags kragtiger in dit stuk te konnen verdedigt worden. Siet sijn More Nebochim. Cloppenb. Syntagm. P. 396.

§. 6. Het is heuchelijk / dat wy malkanderen in Nederland, noch over dit stuk bry nader zijn / en beter verstaan/ als de broeders in Vrankrijk, die nogtans daarom haar onderlinge eenigheyd niet soeken te breeken/ en die wy selver/ vertrouw ik/ niet geerne de broederschap souden opseggen: want het is bekent/ wat dat aldaar eertijts Camero, en noch sijne Discipelen beweeren van de verbonde Gods; dat namentlijk Het verbond

der nature met Adam in sijn staat voor den val, niet alleen geen hooger belofte en had, als een geluckig leven: in een onsterfelijke eeuwigdurentheyd in 't Paradijs, sonder verwagting van een overvoering in den Hemel der heerlijkheyd Gods. Het welke met kragtige demonstratien is weder-sproken van de Heer Coccejus, in sijn tractaat van de Verbonden, en Testamenten Gods §. 30. met oplossinge van de tegen-bedenkingen des vermaarden Heers Moyses Amyrald. Maar, dat sy daar-en-boven tusschen het Verbond der nature, en der genaden hebben willen sustineren een Middel-Verbond, by haar *Fædus legale & subserviens*, een wettisch en mede hulpsaam Verbond genaamt, 't geen Johannes Camero in een Disputt tot Heydelberg gehouden A°. 1608. onder het hooft schrift van Het drievoudig Verbond Gods, heeft verdedigt. Dit middel-verbond begrijpen sy in sijn eysch het Verbond der nature gelijk, vorderende volkomen gehoorsaamheyd uyt eygen kragten, met belofte van 't selve leven, namentlijk in een aardsch Paradijs, als sy in Canaan gestorven soude zijn: en vermits door den Val, de gehoorsaamheyd onmogelijk was, soo hiet God haar nogtans deselve beloven, op dat sy in de proef te kort schietende, haar swakheyd, en onmagt souden leeren kennen. Ook leerdense, dat God van haar daar by gaf den geest der dienstbaarheyd, die in haar wrogt een vreese onder de dreygementen deses Verbonds, waar door sy werden ingetoomt, aldus strekte dit gantsche Verbond alleen om haar te ontrusten, te verschrikken, en gevoelig te maken, dat sy een ander verbond, 't geen in genade met haar handelde, behoefden. En soo was dit Verbond na hare stellinge met het Jodendom opgeregt. *ut fæderi gratiæ in Christo subserviret, quod viam præparet & sternat, ut gratiæ fædus deinde inducat.* (Ten eynde het genade-verbond in Christo behulpsaam ware, dat het den weg bereyde, en baande, op dat het naderhand het verbond der genade in voerde.

Maar Gode zy dank, die sijn diergekogte Kerke in Nederland, tot op heden toe noch voor sulke vremde gevoelens bewaart; alleenlijk dat wy met onse twisten en krakeelen dien geest des eendragts nieten verstooten, Godts gramschap tergen, en aldus een deure openen onder Gods oordeel voor dien geest des twistes, en der verwerringen, die met een kragt van dwalinge (om dat wy de waarheyd niet heyliglijk in liefde, en vrede liefhebben) invallende, ons noch wanschikkelijker opinien toe en sende, door een verkeerde lust van tegenspreken: het gaat al veel soo toe, dat op kleyne krakeelē door Gods regtveerdig oordeel wel swaarder redenē van strijt te voeren volgen: als in de eerste Kerke 't onnodig twisten over den tijt des Paschaas voetsel kreeg, sag men deselve eerlang rontsom van allerleye Ketteryen omgeven, en met grouwelijke, en gedrogtelijke gevoelens belemmeren. De boose geest krijgt daar door een toegang, tot het huys dat met besemen gekeert was, en soekt'er een sleep van seven en noch erger als hy was mede in te trecken, waarom het wel noodig is in dese min gewigtige stoffen de Sonne niet te laten ondergaan over onse toorne, op dat wy den Duyvel geen plaatse en geven.

§. 7. En dit seg ik te meer, dewijl wy wel weten, datter noch swaar-

der

der verschillen onder ons schuylen / die nu wel een weynig rust hebben, maar ligtelijk/wanneer wy 't in alles soo willen beschaven/dat men geen verschil en wil verdragen / te sijner tijd in noch heeter vlam sullen komen uyt te barsten / en van waar al vry gewigtiger artijkelen des geloofs afhangen / en mede gemeynschap hebben. Wie kan onbewust zijn van de heete pleydoyen over het voorwerp van de predestinatie ? van de aanbiddinge Christi / geconsidereert als Middelaar ? van de magt der Overheyd in de Kerkelijke saken ? van de Lombaarden, en Canonike goederen ? Indien eens de geschillen weder 't hooft op staken over 't regt Gods in 't straffen van een onschuldig schepsel ? over de mogelijkheyd van een sondaars verlossinge/en herstellinge sonder tusschen koment soen-offer van de dood Christi ? over de dispensatie Gods ontrent sijne morele Wetten ? over 't hooren van Gods Woord voor de wedergeboorte ter Saligheyd ? over de preparatien eens Sondaars tot de bekeeringe ? over 't vermogen der wedergeboornen/om meer goet te doen/als sy doen/ en meer quaat te laten / als sy laten ? en wat dat sulke stoffen meer zijn / die onder de problematische questien / voor lange tijd beyderzijds van voorname Theologanten in ons Vaderland zijn geventileert: soude men niet moeten besluyten uyt de handelingen van onse leeftijd/ dat sy sonder de uytbundigste bewegginge niet en souden konnen geregt worden ? want / wildemen aan dat snoer treeken/om die dingen met ongerijmde gevolgen/elk na sijn oordeel/ te beswaren / lieve God / wat voor Ketters soude men niet wel haast maken van onse befaamste Gods-geleerden ! En nu/ indien men poincten van soo veel meer belang / en soo gewigtiger artijkelen beyde de leere/ en practijke der Godsaligheyd betreffende / ja rakende het oplossen van gevallen der Conscientie / die yemand doen schuldig staen aan grouwelijke Sonden / Sonden strafbaar met de uyterste verdoemenisse / en ongenaden / hoedanig sijn Kerk-dievery/of Heylig-roof/en bloed-suyging der Armen / indien menseʼ na 't gevoelen van de eene zijde oplost / nochtans heeft konnen verdragen / en dat men / behoudens elk sijn gevoelen/ sonder de minste artijkelen van eendragt heeft konnen versoeninge maken met malkanderen ! Hoe veel te meer behoort de versoening plaats te hebben over eenige verschillen / de welke noch het geloove des Nieuwen Testaments / noch den staat harer geloovigen / noch de practijk der Godsaligheyd en betreffen: want wat dat de waarneminge van den dag des Heeren belangt / wy verschillen daar in niets over de onderhouding : als die beyde leeren/ dat een yeder solemnelen dag van onse Godtsdienst [welke insonderheyd is den dag des HEEREN] moet besteet worden tot een Heylige betragtinge van Gods Woord / om dat te hooren / te bewaren/ te herdenken / en te nutte van onse Ziele sig toe te eygenen / met nalating van alle dienst-werk/ dat ons daar in eeniger maten hinderlijk kan zijn : en dat ook uyt dien hoofde / om dat ik uyt het vierde Gebod leere / Den Sabbath,die my God geeft , soo waar te nemen/dat ik ook met onderlating van mijn dagelijks beroep , het Koninkrijke Gods / en sijn geregtigheyd soeken moet. En sal 't verschil maar alleen blijven in de maniere / hoe men dien regel uyt het vierde Gebod moet uythalen/en op onse tijden van openbaren Gods-dienst toepassen.

CAP. III.

Van de verschillende Artijkelen in't bysonder, rakende de huyshoudinge Gods onder het Oude Testament, waarin getoont werd, hoe ver wy over-een-stemmen, waar in wy verschillen, hoe kleynen gewigte het overig verschil heeft, en hoe't ligt te bemiddelen soude zijn: of te verdragen, als een verscheyde uytlegginge eens Schiftuyr-Texts.

Maar noyt en voldeden wy ons oogwit / noch de verwagting onser Broederen met meer genoegen / als dat wy ons nader inlieten tot de verschillen selfs: en uyt de vergelijking der Leer-stoffen / waar in wy een-stemmig zijn; ons accoort open leyden / ten eynde men de engte des verschil-points siende / van haar geringheyd kan oordeelen. Wy hebben voorgenomen / om elcken artijkel te betoogen uyt de Schriften van onse Reformateurs, en Theologanten, die voor regtsinnig bekent zijn: op dat men na dien regel / Hy spreekt regtsinnig, die met den regtsinnigen spreekt, soude betoonen / dat die poincten het gewigt niet hadden / noch van dien aart niet en waren / om daar over een Kerkelijk slotvonnis te geven; Het en ware wy alsoo met een wilden veroordeelen / en buyten de Kerke sluyten / mannen / diens namen altoos by de Kerke in zegening geweest zijn / en by anders gevoelende Theologanten, voor orthodoxe, en gesond-gevoelende broederen zijn omhelst / en geliefe. Hier by voegen wy eenige passagien uyt onser verschillende Broederen schriften / ten eynde de over-een-stemminge daar uyt mogte blijken. De poincten dan / die wy in dit hooft-stuck sullen overwegen / rakende de huys-houdinge Gods onder het Oude Testament / zijn sprekende / van

1. De Natuyr, en aanvang des Ouden Test.
2. Den aard der tien woorden, in de tafelen des Verbonds.
3. De occasie van 't opleggen van Mosis jok / op de schouderen der kinderen Israels.
4. De dienstbaarheyd des Wets, en hare swaarheyd.
5. De Vreese des doods, uyt die gestrengheyd der dienstbaarheyd ontstaande.
6. De dienstbaarheyd des Wets, werkende op 't gemoed der geloovige onder de Wet.
7. Het onderscheyt tusschen de vergevinge der Sonden, voor / en na Christi komste.
8. De natuyr des vierden Gebods, met sijn aanhangsel van den dag des HEEREN.

§. 1 Van

§. 1. Van de natuyr, en aanvang des Ouden Testaments.

§. 1. Het genaden-Verbond Gods aangekundigd in de eerste beloften van 't Vrouwen-zaat/ Genes. 3. en bedient onder de Patriarchen/ kreeg een andere gedaante van bediening aan den berg Sinai, en door den dienst van Moses/ als Godt te voren gehouden had onder de Patriarchen.

De Zwitserse Confessie c. 17. segt/ De Kercke is anders aangestelt geweest voor de wet, onder de Patriarchen: anders onder Moses door de Wet: anders van Christus door het Euangelium.

Dit blijkt uyt de stucken selfs/ sonder dat het van yemand geloochent werd: want voor Moses, ten tijden der Patriarchen wierd de hemelsche geluksaligheyd/ en den Saligmaker in 't genaden-Verbond belooft/ door het Woord der belofte voorgestelt/ sonder onderpand van een aardsche erf-besitting/ en sonder verwerping van eenige geslagten. Maar met den dienst van Moses wierd die selve geluckfaligheyd/ en Saligmaker alleen voorgedragen aan de kinderen Israels: en die beloften aan haar bedient/ en verpandet door de gifte haars erflands/ het land Canaan met den Tabernakel/ en Levitischen dienst: welke in die gifte ingesloten/ dat land deden tot een heyligdom zijn: en alsoo gaf God overvloedige schaduwen van Christus/ sijn Koninkrijk/ weldaden/ en van den Hemel selve/ waar uyt het ontstont/ dat in de Godsdienst de genade toe-ge-eygent wierd onder andere plegtigheden/ en gedaantens/ door andere middelen van bedieninge/ boven het woort der beloften ingestelt/ onder/ en na den dienst van Moses/ als voorhenen/ onder de Israeliten/ als onder de Patriarchen.

§. 2. Ten tijden van Moses, gaf Godt aan Israël het *Landt Canaan* tot een besittinge, maar alsoo, dat sy het moesten aanveerden als *een voorbeelt en onderpant van de Beloften:* af beeldende beyde Christi Koninkrijk, en 't eeuwig Hemelrijk.

§. 2. Dit beweerden altoos onse Godsgeleerden/ en stampten het sorgvuldig in/ tegen de Socinaansche hooft-dwaling/ drijvende: dat Godt den Vaderen des Ouden Testaments geen andere beloften opentlijk opt heeft afgesproken/ als aardsche/ sonder dat hy van de Hemelsche geluksaligheyd elders klaar gewag gemaakt heeft/ om haar op een gerustte staat te konnen maken. Hier tegen toonden sy/ dat in de belofte Ik ben u Godt: een klare/ en ligt bevattelijke toesegging begrepen is/ van haar toekomende heerlijkheyt/ die sy na Ziel/ en Lichaam hadden te verwagten/ en dat de gifte van 't landt Canaan/ met alle den aanhang van haar tijdelijke beloften/ hen was gegeven tot versterkingh/ bekragtiging/

tigingh/ en versekering van die belofte / als een hypoteecq van 't Hemelsche Jeru'salem / een wagt-plaats van den Saligmaker/ die hen in dit Land by komen soude/om daar in het bloed te storten/'t welk zyn Kerck in beter staat sou grondvesten / en de Zaligheydt voor haar / en alle geloovigen / van 't begin / tot op 't eynde der Werelt verwerven/ en vastmaken : soo dat hen dit land niet gegeven was als een aardsch gemack : maar dat land/ met haar gemack / en ruste/ als een schaduw / en voorbeeld : waarom 't qualijck van die vleesselijke Joden wierd aangeveert/ die 't niet aangrepē met de hand des geloofs/ die met de oogen des geloofs niet en sagen op haar tegenbeeld. Hoort insonderheyd Calvinus tegen die dwalinge aldus opheffende : *Tametsi olim quoque Dominus populi sui* „ *Mentes in Cœlestem hæreditatem volebat collimare, arrectosque esse animos: quo tamen in spe illius Melius alerentur, contemplandam sub beneficiis terrenis, ac quodammodo degustandam exhibebat: nunc clarius, liquidiusque revelata per Euangelium Futuræ vitæ gratia rectâ ad ejus Meditationem, omisso inferiori, quem apud Isaëlitas adhibebat exercitationis modo, mentes nostras dirigit. Hoc consilium Dei, qui non animadvertunt, non putant veterem populum altius conscendisse, quam ad illa; quæ corpori promittebantur, bona. Audiunt toties terram Chanaan nominari, velut insigne, adeoque unicum legis divinæ cultoribus præmium. Audiunt nihil severius Dominum ejusdem, legis transgressoribus interminari, quam ab ejus terræ possessione expellendos, ac dispergendos in alienas regiones. vident in hanc fere summam recidere quæcunque vel benedictiones, vel maledictiones à Mose denuntiantur. Ex iis minimè dubitanter constituunt, Judæos non sine causâ fuisse à cæteris populis segregatos: nempe ut imaginem haberet Christiana ecclesia, in cujus externæ specie Spiritualium rerum documenta cerneret. Sed quum aliquoties Scriptura demonstret, hæc terrena, quibus eos prosequebatur, beneficia Deum destinasse, ut NB. ad spem Cœlestium ita ipsos manuduceret;* „ ejus modi dispensationem non *considerare, nimiæ imperitiæ, ne dicam, hebetudinis fuit. Cum hoc hominum genere status controversiæ nobis est, quod illi possessionem terræ Chanaan Israelitis pro summa, atque ultima beatitudine habitam, nobis post revelatum Christum cœlestem hæreditatem figurare docent. Nos contra contendimus in terrena, quâ fruebantur, possessione, NB. velut in speculo futuram, quam sibi in cœlis præparatam crederent, hæreditatem esse intuitos.* Dat is / Of schoon de HEERE ook eertijts wilde/ dat de gemoederen van sijn volck souden doelen / en opgerigt zijn na de Hemelsche erffenisse : op dat sy nogtans te beter in des selfs hope gevoedet souden worden / heeft hy hun deselve voorgestelt te beschouwen / en eeniger maten te smaken onder aardsche weldaden. Daar hy nu / na dat de genade des toekomenden levens door

Calv. Inst. lib. 2. c. 11. parag. 1.

door 't Euangelium duydelijker en daarblijkelijker is geopenbaart/ onse gemoederen regt slaags tot des selfs overdenkinge henen stiert / nalatende die geringer wijse van oeffening / welke hy by de Israëliten aanwende. Die desen raad-slag Gods niet bevroeden / meenen / dat het oude volk niet hooger opgeklommen is / als tot de verwagting van die goederen / die aan 't Lighaam wierden afgesproken. Sy hoorden het Land Canaan, soo vaak genoemt gelijk als een uytmuntende / en alsoo als de eenige premie/die aan de waarnemers van de goddelijke Wet toegekeurt wert. Sy hoorden/dat de HEER den overtreders van die selve Wet geen swaarder straf en dreygde/ als dat sy souden uyt de besitting van dat Land uytgedreven / en tot vreemde gewesten verstroyt worden. Sy sien dat by na alle de segeningen / en vloeken van Moses aangekondigt / op die hooft-som uytloopen. Waar uyt sy als ongetwijfelt vaststellen / dat de Joden van andere volkeren niet om haren wille zijn afgesondert / maar op dat de Christen-Kerk een beelt soude hebben / in wiens uyterlijk gelaat deselve soude aanschouwen de bewijsen van haar geestelijke goederen. Maer nadien de Schrift tot eenige malen toont/ dat God sijn aardsche weldaden / waar mede hy haar agtervolgde/ hier toe had verordent/op dat hy NB. haar alsoo/ als met de hand/ tot de hoope der Hemelsche goederen soude geleyden / soo ist een bewijs van al te grooten onervarentheyd in de Schrift / (op dat ik niet segge plompigheyd) daar in soodanigen huys-bestellinge/en bedeelinge niet te aanmerken. Met dit slag van menschen hebben wy dien staat van verschil/ dat sy drijven/dat de besitting van 't Land Canaan van de Israeliten gehouden voor haar hoogste / en uyterste geluksaligheyd / ons na de verschijninge Christi afmaalt de Hemelsche erfenisse. Wy ter contrarie houden'er sterk voor/ dat sy in de aardsche besittinge/ die sy genooten/ gelijk als in een Spiegel / de Hemelsche erfenisse (dien sy geloofden hun in den Hemel bereyt te zijn) hebben aanschouwt.

Dit heeft men altoos in de Gereformeerde Kerke hooren beweeren/ en dat uyt verscheyden consideratien/ en wel 1. om dat dit Land van een besondere Heyligheyd wert beroemt/ Exod. 3: 5. Jos. 5: 15. Psal. 78: 54. En wederom de sonden geseyt worden dit Land Gods, en sijne erfenisse te ontheyligen. Jer. 16: vers 18. Mich. 2: 10. gelijk ook het selve door ceremonien geheyligt wierd / of door haar nalating verontheyligt, Deut. 21: 23. waarom anders? als om dat het een ceremoniele heyligheyd hadde / beduydende een heylige saak / een Heylige wooninge / en een beter Burgerschap: alle de ceremoniele reynigingen heyligden de inwoonders van dit Heylig land na den vleesche: nu gelijk de reynigingen schaduwen waren van de reynigingen door 't bloed Christi/ soo toonden sy ook / dat het eynde van Christi dood was / sig een eygen volk te reynigen tot sijn Koninkrijk / en tot de Burgerschap des Hemelschen Jerusalems. 2. Hier by voegt men / dat de belofte van dit Land/ verknoopt gaat met die belofte in het Verbond Abrahams / Ik ben uw God, soo dat de gifte van Chanaan daar by quam als een teken/en proefstuk van Gods trouw/ en woort-houdentheyd: in de belofte wierd verbla-

Siet ook Calvin Inst. lib. 2. cap. xi. parag. 1.

klaring gedaan / dat God haar een Stad bereyt had, Hebr. 11: 16. namentlijk / den Hemel tot een Stad: en daar op wierd dit gevoegt tot versekering: soo was dan Canaan / als het hypoteecq van die bereyde Stad / siet Becius in sijn verhandeling van Abrahams vremdelingschap. 3. Wanneer de Propheten het Lighaam gewoon zijn te noemen met de naam der schaduwe / soo leeren sy ons / datter in die aardsche elementen een voorbeeld was; nu vinden wy het Rijke Christi in 't Nieuwe Testam. eyndigende in den Hemel der heerlijkheyd / somtijts beschreven onder die benamingen van de Aerde erflijk te besitten Jes. 60: 21. Psal. 37: 29. waar in gespeelt wert op 't Land Canaan. Soo besluyten onse Geleerde Oversetters in de kant-teykening / „ dat van de Kerke Gods in „ dit leven / en 't eeuwig Koninkrijk der Hemelen hiernamaals / beyde „ het land Canaan een voorbeeld geweest is / siet Jes. 60. N°. 92. en op Psal. 37. N°. 50. Dat sy een pand was van het Hemelsche. 4. Wanneer dit Land benaamt wert het seer gewenschte Land, ארץ חמדה het Land hares lustes / dat lieffelijk / en behaaglijk was voor Israel. Psal. 106: 24. het Land des çieraats, Dan. 11: 16. het welke de çieraat is aller Landen, Ezech. 20: 6. soo en konde dit geen vollen sin hebben / als in soo verre het was de Herberg van Gods Tempel / en de wagt-plaats van den Messias / daar toe gegeven tot versekering van de komste des Verlossers / in wiens toekomstige genoegdoeninge de oorsaak was harer Saligheyd: dus segt seer wel Calvinus over Ps. 106: 24. „ *Terra desideri tam, hic quam pluribus aliis locis non abs re vocatur regio Chanaan, quæ illis destinata erat, in qua foverentur paterno Dei sinu & segregrati à profanis gentibus Deum purè colerent: imò NB. quæ cœlestis hæreditis arrha illis erat*: dat is / 't Landschap Canaan werd soo hier / als in veele andere plaatsen niet sonder nadruk genaamt / 't Land der begeerte, zijnde 't Land / 't welk haar toegeleyd was / waar in sy in Gods Vaderlijke schoot gekoestert souden werden / en van de onheylige Heydenen afgesondert / God suyver souden dienen. Ja 't welke haar een onderpant was van de Hemelsche erfenis. 5. Dit Land wert ook een ruste genaamt: en onder die naam weder een ander goed / dat te volgen stond / belooft: haar vermanende derhalven een nader / en beter ruste te verwagten / siet Deut. 12: 9. 10. Jos. 1: 13. vergeleken met Psal. 95: 11. en Hebr. 4: 8. 9. over welks laatste plaats Calvinus wederom aldus schrijft / „ *Terra Chanaan non aliunde tanti æstimabatur, nisi quod Spiritualis hæreditatis imago erat, ac Symbolum, ergo possessionem adepti, non debuerunt quiescere, ac si ad summam votorum perventum foret: Sed potius Meditari, quod erat in ea Spirituale: Possessione fruebantur, quibus David Psalmum dictavit: sed admonebantur de querenda meliori requie: videmus ut terra Chanaan fuerit requies, sed umbratilis, & ultra quam fidelis progredi oportuit*: dat is / 't Land Canaan wiert uyt geen andere hoofde soo seer geestimeert / als om dat het een beelt en geheym-teken was van de geestelijke erfenis. Ergo moesten sy de besittinge verkregen hebbende / daar in niet berusten / als of sy tot het sommier van haar wensch gekomen waren / maar liever versinnen wat dat daar in geestelijk was. Sy / wien David desen Psalm heeft

heeft voorgeschreven / genoten de besitting / maar wierden vermaant een beter rust te soeken: soo sien wy dat 't Land Canaan een ruste was / maar in schaduwe / en boven welke de geloovige moesten doortgaen / namentlijk / om een beter te soeken. 6. Dit alles gaat daarom te vaster / om dat Abraham / en de volgende Patriarchen dit Land in de belofte / door de besittinge / met sulken oog aansagen door 't geloove, daar uyt het heyl treckende / 't geen haar kinderen daar uyt souden trecken / en leerden alsoo met haar exempel / hoe hare kinderen / hun daar in naderhand moesten dragen / siet Hebr. 11: 9. 10. 13-16. en aldaar onse Geleerde uytleggers op N°. 31. welke daar uyt besluyten / Dat van den Hemel, het Land Cananaan, en daar na ook Jerusalem, schaduwen waren.

§. 3. Dit erfland, een beter erf voorbeeldende, gaf Godt aan Israël *Verbonds-wyse.*

§. 3. Soo leert Gods Woord duydelijk / Gen. 15: 18. Te dien selven dage maakte de HEERE een VERBOND met Abram. seggende, uwen zade heb ik dit Land gegeven, van de Riviere Ægypti af: tot aan de groote Riviere: de Riviere Pharath. De Sanger volgt dit na Psal. 105: 8-11. Hy gedenkt sijns Verbonds tot in der eeuwigheyd: ook des Verbonds, dat hy met Abraham heeft gemaakt, ende sijns eeds aan Isaac, welken hy ook gestelt heeft aan Jacob tot een insettinge: aan Israël tot een eeuwig VERBOND, seggende, ik sal uw geven het Land Canaan, het snoer van u-lieder erfdeel.

Hier over en hebben wy ook geen verschil met onse Broeders / dewelke dit Verbond noemen het Nationale / Polityque / Koninklijke / schaduwende / en voorbeeldend / of Typisch verbond / gelijk men sien kan by Dr. Rysen, *exercit. de justificatione Patrum*, pag. 96-98. De Deventersche Theologanten, *tract. de decalogo &c.* pag. 9-12. en 121. Christianus Patrophilus tegen Groenewegen. p. 71. Wy sullen alleen de woorden van D. Leydecker hier ter neder stellen uyt sijn Sulamith, pag. 94. 96. „ Wy „ erkennen wel / dat Godt met Israel / boven het Verbond der genade / „ opgeregt heeft een uyterlijk Verbond / Het Landt Canaan betreffende / „ welk wy een polityck / NB. Typisch / en nationaal Verbond konnen „ noemen. D. Coccejus schijnt het een wettisch Verbond te heeten / van „ wegen de tusschen-koming der Wet. Dit Verbond schijnen ons dese „ plaatsen te leeren / Jer. 31: 33. Jer. 11: 4. 5. Exod. 34: 27. Deut. „ 9: 9. en Deut. 5: 1. 2. 3. In dit Verbond

„ 1. Had Godt sig selven in 't opregten / als de verlosser Israels uyt „ Egyptenland voorgestelt: En Israel als de familie van Abraham / „ Isaac / en Jacob / verlost uyt den diensthuyse. Exod. 20. 2. „ Deut. 33. ult. 7: 7.

„ 2. De beloften deses Verbonds / waren de inleydinge in het Land „ Canaan / bescherminge tegen haar vyanden / ruste en bewaringe in „ het selve / zegeninge met alle weldaden etc. Deut. 6: en 11: 21. 22. Deut 28.

„ Deut. 28. en Levit. 26.

„ 3. De gehoorsaamheyd die vereyscht was / is geboden geweest in „ de morele / ceremoniele / en politijcke Wetten Deut. 28. en 30. waar „ door sy haar afsonderen moesten van de regten der Heydenen / als een afgesondert eygen volk Godts.

„ 4. De Middelaar deses Verbonds was Moses, Gal. 3: 19. etc.

Dit Verbond was wel aan Abraham verstendigt / en haar belofte en goed daar besproken / maar wiert eerst plegtelijk gesloten aan den Berg Sinai / Exod. 24. en weder na de Sonde van Afgoderye herhaalt/ Exod. 34:

§. 4. Dit Typisch Verbond werd van Paulo, en van verscheyden Godsgeleerden aangewesen het Oude Testament te zijn, in tegenstellinge tegen 't Nieuwe.

§. 4. Hier over schijnen hedensdaags de Broederen van elkander te verschillen / niet of dit Typisch Verbond tot het Oude Testament behoort: maar of de H. Geest dit Verbond niet en noemt / en beschrijft te wesen het eygenste oude Verbond / of Testament selve / 't geen tegen het Nieuwe Testament over staat / en daar voor geweken is: want / soo spreekt D. Leydecker. „ Hoewel de belofte van 't Landt Canaan, de in„ leydinge Israels in het selve, en de besitting van dat Landt tot het Oude Te„ stament behoorden, als tot de uyterlijke bedeelinge van het Verbond der „ genade, welke geweest is na den tijd van Moses, evenwel is niet noot„ sakelijk het Oude Testament / met de belofte des Lands Canaans, voor „ een, en 't selve te houden. D. Witsius in sijn seer geleerd werk nu nieuw uyt gegeven. De Æconom Foeder. Dei lib. III. cap. III. §. XXI. segt mede / „ sy schijnen het Oude Testament al te engh te beschrijven / die „ het definieren alleen te bestaan in een toewijsing van 't Landt Canaan/ „ tot een pand van den Hemel. De erfenisse van 't Land Canaan is „ Israel gewisselijk gegeven NB. uyt het Oude Testament / maar dat „ en beslaat de geheele natuyr van 't Oude Testament niet, welke Paulus „ klaar genoeg leert Galat. 4. en Hebr. 9. sonder eenig gewag te maken „ van 't Land Canaan / in een Typische voorstellinge van de Hemelsche „ erfenis te bestaan / en al 't gene mede ingewickelt / en behelst te heb„ ben / 't geen een voorbeeldende dienstbaarheyd met sig bragt / en door „ de inboeringe des Nieuwen Testaments / stont te werden vernie„ tigt.

Evog / als wy op de plaatse Jer. 31: 33. sien / daar dit Typische verbond beschreven word met dese woorden / Niet na het Verbond, dat ik met hare Vaderen gemaakt hebbe, ten dage als ik hare hand aangreep, om haar uyt Egyptenland uyt te voeren, welk mijn Verbond sy vernietigt hebben, soo bemerk ik / dat dit Verbond of Testament / gestelt werd tegen het nieuwe Verbond, of Testament, dat God in de volgende dagen [dat is in de volheyd des tijds] maken soude / en gemaakt heeft/

met ons op de verschijninge Christi in het vleesch: daar-en-boven / dat de gantsche manier van spreken van Oud, en Nieuwe Testament, van Christus / en Paulus alleen genomen is uyt die plaats / met een oog op die prophetye / om deselve te verklaren: en dat Paulus in de verklaringe van die stoffe / deselve text repeteert / ontknoopt / en gantschelijk agtervolgt. Hebr. 8: 6-13. Daar hy Christus beschrijft / als een Priester van uytnemender bedieninge / boven de Priesteren van Aarons linie / dewijl hy middelaer is van beter Testament / of Verbond als 't hare: en daarom beter, om haar betere beloften: en om dat haar Test. niet sonder klagte was / oorsaak gaf / waarom een beter moest succederen. Dit bewijsende trekt hy dese plaats aan met dese woorden: want berispende, of klagende / segt hy tot haar, siet de dagen komen spreekt de HEERE, ende ik sal over het huys Israels, ende over het huys Juda een nieuw Testament opregten, niet na het Testament, dat ik met hare vaderen gemaakt hebbe, als ik haar by de hand nam, &c. want, dit is het Testament, dat ik met den huyse Israels maken sal, na die dagen segt de Heere, ik sal mijne Wetten in haar verstand geven, &c. Hoe dringt nu den Apostel dese text aan / op 't gemoet der Hebreen? Aldus / Als hy segt een nieu Testament, soo heeft hy het eerste oud gemaakt: dat nu oud gemaakt is, ende veroudet, is na by de verdwijninge. Sie daer / hoe Paulus het Testament / 't geen Aarons Priesteren bediende / toont te moeten wijken voor Christi beter Testament: en het hare noemt het eerste, en oude: maar Christi Testament het tweede, en nieuwe: en dat God selfs had voorsegt / dat dit nieuwe niet soude zijn na 't model van 't eerste / maar gansch nieuw / en daarom het oude doende verdwijnen: daar op gaat de Apostel noch wijder voort / om uyt dese plaatse de leere van beyde die Testamenten Israels te agtervolgen. Hebr. 9: 1-21. soo hadde dan wel ook het eerste Testament regten des Gods diensts, ende het wereltlijke Heyligdom, maar Christus de Hoogepriester der toekomende goederen gekomen zijnde, is door een meerderen, en volmaakteren Tabernakel door sijn eygen bloed eenmaal ingegaan. En daarom is hy de Middelaar des Nieuwen Testaments, op dat de dood daar tusschen gekomen zijnde tot versoening der overtredingen, die onder het eerste Testament waren, de gene die geroepen zijn, de belofte der eeuwige erve ontfangen souden: want waar een Testament is, daar is het nootsake, dat de doot des testamentmakers tusschen kome, want een testament is vast in de dooden: waarom ook het eerste, namentlijk / Testament niet sonder bloed is ingewyet, &c. daar op verder beschrijvende de plegtigheden van Moses / in 't sluyten van dit Typisch Verbond of Testament. Siet hier dan / hoe Paulus noch besig zijnde met deselve saak te balanceeren / te weten / die twee verbonden by Jeremias gemeldet / wederom besluyt / dat nadien alle dingen beter moesten zijn / in het tweede Verbond / een beter Heyligdom en Tabernakel / een kragtiger bloed / een heylsamer ingang des waren Priesters tot God: Christus dan een Middelaar moest zijn / niet van dat eerste / maar des nieuwen Testaments / 't welk de Sonde kan weg nemen / en dat die versoening is gelegen in de dood des Middelaars / gelijk het eerste Testament / dat ook in de figure vertoonde /

als haar inwyding van Moses met bloed geschiede.

Niemant kan twijffelen/ of Paulus spreekt aldaar Hebr. 9: 18-20. van het selve eerste Testament/ 't geen hy Hebr. 8: 13. en 9: 1. ook het eerste Testament, en oude had genoemt/ om dat hy is in 't selfde discours/ en spreekt met een artikel/ of vingerwijs/ wijsende niet op een ander eerste Testament/ maar op het selve/ daar van hy sprak/ dewijl hy ook beyde geeft een oorsprong/ ...maakt te zijn in de uytvoeringe der kinderen Israels uyt Egypten/ ...ngewijd te zijn door Moses aan Sinai. Selfs onse Broeders noteeren de plaats Exod. 34: 10. 27. te behelsen de stoffe van dit Typisch Verbond: welke nochtans is een behorte herhaling van 't geen Moses Exod. 21. 22. en 23. had gesproken/ daar op die solemnele sluyting Exod. 24. was gevolgt/ welke herhatting noodsakelijk scheen van wegen de verbreking deses verbonds/ doe sy het gulden kalf diende: want by Jeremias ook genoteert word/ dat dit Typisch verbond van haar vaderen was vernietigt: en daarom haar gegeven voor die Sonde/ om wiens wille Moses de tafelen des Verbonds verbrak. Hier uyt besluyten wy nu/ dat Paulus geen ander oude Testament en kent/ als dat Typisch Verbond/ of Testament gemeldet/ Jer. 31. en dat toont het selve Verbond/of Testament te wesen/dat Moses Exod. 21-24. en 34. heeft met alle plegtigheden ingewijd: dat hy met haar/ en niet met hare vaderen gemaakt had/ etc.

Dit selfde politijke Verbond vinden wy by eenige van onse eerste reformateurs/ ook uytdruckelijk beschreven te wesen het eygentlijke Oude Testament: soo begreep Melanthon, die allegemeyne Leer-meester van Duyts-land/ dese saak/ hier in gevolgt zijn van sijn Discipelen. Hemmingius, ende Ursinus. siet sijn loc commun. tit. x. De discrimine Veteris & N. Testam. ,, *Quid igitur* NB. *PROPRIE nominatur Vetus*
,, *Testamentum? respondet. Vetus Testamentum propriissimè est promulgatio,*
,, *seu Pactum quo populus Israël ad legem, & NB. Hanc forman politiæ obli-*
,, *gatus est, ad hunc finem, ut in hac politiâ conservaretur, & propagaretur*
,, *Promissio de Venturo* Messia, *propter quam in hoc populo erat vera electorum*
,, *Ecclesia.* Dat is: Wat werd dan eygentlijk het Oude Testament genaamt?
,, ik antwoorde, het O.T. [verstaat Verbonds gewijse aangemerkt] is alder
,, eygentlijkst die Publicatie des Wets, of dat verdrag, waar door 't volk
,, Israëls tot de Wet, en tot, NB. die FORME van Politie wierd verbonden,
,, ten dien eynde, op dat de belofte van den toekomenden *Messias* in die Po-
,, litie soude bewaard, en voortgeset worden, om Welkers wille in dit volk
,, de ware gemeynte der uytverkorene te vinden was.

En wederom considererende de plaats Hebr. 7. daer geseyt word/ dat de Wet wierd afgeschaft/ om dat sy swak, en onprofijtelijk was/ segt hy/ die Wet considererende als een Wet-gevinge des eerste Testaments/ en begrijpende ook de belofte diens Wets. ,, *Non loquitur de promissione*
,, *Messiæ, hæc non fuit inutilis patribus, sed lex fuit infirma & inutilis sc. ad*
,, *justificandum, seu ad tollendum peccatum & mortem: hoc ipsum vult dicere:*
,, *Et si magnum beneficium erat dari certam ecclesiæ sedem in terris, consti-*
,, *tuere pulchram politiam & disciplinam, tamen hæc bona omnia erant res in*
,, *pe-*

„ *peritura & morti obnoxia, non erant justitia & vita æterna.* Dat is: Hy
„ spreekt niet van de belofte des Messie, want die en was den Vaderen niet
„ onnut, maar de Wet was swak en onnut, namentlijk ter regtveerdigma-
„ king, of tot weg-neming der sonden en des doods. Want hy wil dit seg-
„ gen, schoon het een groote weldaad was, dat de Kerke op aarde een sekere
„ sitplaats gegeven wierd; en dat God een treffelijke Politie en tugt aanstel-
„ de, nochtans waren alle dese goederen dingen, die vergaan souden en 't ver-
„ sterven onderworpen, ende waren de geregtigheyd en 't eeuwige leven niet.

Aldus merkte Melanthon het O. T. verbond wijse aan: gevende voor goederen het land Canaan aan de kinderen Israëls met een wel geordineerde Politie / niet als Politie: maar als een bewaar-plaats der ware Religie / en wagt-plaats van den beloofden Messias; daar by voegende een weder eysch / om sijn Morele, Ceremoniele, en Politijke Wetten te houden: want / die wetten te considereren zijn / als een ordinantie en wille des erf-makers / disponerende / hoe hy dit erfgoet wilde reyn bewaart / en ten aansien van haar mede-erven beslagen hebben / om bevoegt te konnen zijn / tot sijn oogwit: welk was een herberg van sijn kerk / en een Tooneel der vervullingen sijner beloften in Christo te konnen verstrecken. Sijn Discipel Hemmingius verklaart de meyninge van sijn Mr. noch wat naakter / en duydelijker / in Enchiridio Theologiæ. Class. III. cap. IX. „ *Vetus Testamentum est pactum sancitum sanguine animalium,*
„ *quo obligatus fuit vetus populus ad legem & totam politiam Mosaicam, ut*
„ *in eâ politiâ conservaretur, & propagaretur Promissio de venturo semine.*
„ *Testamentum quidem dictum est, ut author est scriptor ad Hebræos, eo quod*
„ *fœdus erat sanguine animalium & victimis confirmatum. Vetus propterea,*
„ *quod antiquandum & abolendum erat, ac potissimum ad veteris populi*
„ *pædagogiam pertinebat usque ad adventum Christi.* Dat is: Het O. T. is
„ dat verdrag met bloed der dieren gesloten / waar door 't oude volk is
„ veroblijgeert aan de Wet / en de gantsche Politie Mosis, op dat de belofte
„ van het toekomende zaad in die Politie bewaard en voortgeset werd. En
„ een Testament genaamt (gelijk de schrijver aan de Hebreen de reden
„ geeft) om dat dit Verbond gesterkt was / en bevestigt met beeste bloed
„ en slagt-offeren. En daarom 't oude: om dat het moest verandert en vernietigt worden / ende behoorde voornamentlijk tot de pedagogie [of kin-
„ der bestiering] des ouden volks / tot op de komste Christi. De selfde schrijver spreekt over Psalm 84. §. III. in Opusc. p. 1187. wederom aldus:
„ *Ex his scripturæ locis clarè habemus duo Testamenta, eaque diversa, quorum*
„ *vetus fuit mutua obligatio Dei, & populi Israelitici. Dei quidem possessio-*
„ *nem terræ Canaan [dantis] populi verò, obligantis se ad obedientiam Deo*
„ *præstandam juxta legem Mosis, cujus ut externa testificatio erat sanguis ani-*
„ *malis, quo aspergebatur populus: Ita finis ultimus erat, ut in hoc certo populo*
„ *conservaretur memoria promissionis gratiæ usque ad adventum Messiæ, qui*
„ *ex hoc populo nasceretur.* Dat is: Uyt dese Schriftuur-plaatsen heb-
„ ben wy klaar twee Testamenten / en die verscheyden: van welke het
„ Oude is geweest een wederzijdsche verbintenis tusschen God / en 't volk
„ Israels: Gods / wel als gevende de besittinge van 't land Canaan.

„ Maar ook des volks/sig verbindende/om God gehoorsaamheyd te be-
„ wijse na Mosis Wet, wiens uyterlijke betuyging gelijk het was beesten-
„ bloed / waar mee het volk besprengt wierd: Soo was haar uyterste
„ eynde ook/ op dat het geheugen van de genaden-belofte tot op des Mes-
„ sias komste / die uyt dit volk geboren soude worden / in dit seker be-
„ stemde volk mogte bewaart worden. Soo duydelijk / en met sulken onderscheyd verklaarde desen Gods-geleerde de saak: en verhandelde die in 't breede/ in sijn *Syntagma institutionum*, te wijdlustig om hier verhandelt en over-geschreven te worden: de leser selve slaa hem op cap. 39. van p. 815. 817. *in opusculis Edit Genevens.* A°. 1654.

Laat die vermaarden Zacharias Ursinus, rechtsinnigh Leeraar der Pfalsche kerke, voornaam insteller van onsen Heydelbergschē Catechismus, en recht-aardende Discipel van Melanthon hier de derde plaats hebben: dewelke Tom. 2. van sijn werken/ in sijn consideratien over Chitrei geschrift p. 1217. N°. 47. aldus spreekt. „ *Ut Vetus Testementum, seu*
„ *Fœdus in monte Sina initum sanguine victimæ fœderalis, cum Deo oblato,*
„ *tum in populum distributo, ad utramque partem Confirmandum? Ita novum*
„ *Testamentum Christus corpore & sanguine suo cum Deo oblato, tum in popu-*
„ *lum, cum quo fœdus fit, distributo utrinque sancire, & confirmare voluit.*
„ dat is: Gelijk het Oude Testament/of Verbond op den Berg Sinai, met
„ bloed van een Verbond sterkent slagt-offer/ soo aan Gode opgeoffert/
„ als over 't volk verdeelt/ is aangevangen/ om beyde de partyen vast te
„ maken: soo heeft Christus het Nieuwe Testament met sijn Lighaam
„ en bloed soo aan Gode op geoffert / als onder 't volk / waar mede het
„ Verband aangegaan werd/ verdeelt; wederzijds sluyten/ en versterken
„ willen. Alsoo toont Ursinus, dat het Verbond Exod. 24. gesloten/ waar van Paulus spreekt / Hebr. 9. is het Oude Testament / en sijn begin genomen heeft aan Sinai: dit Testament derhalven verstaande van het Typisch Verbondt / het geen hy daar na in 't verbolgh pag. 1520. N°. 66. met dese tonde woorden uyteet. „ *Ut enim Vetus Testamentum Fœdus,*
„ *seu pactum, quod fuit* promissio terræ Canaan, certæ politiæ defensionis
„ aliorumque bonorum corporalium, *Israelitis hâc conditione facta, si legi*
„ *Dei per Mosen traditæ obedirent: sanguine victimæ fœderalis seu vituli,*
„ *partim Deo in altari oblato, partim in populum resperso firmatum & sta-*
„ *bilitum est Exod. 24: Hic est sanguis F. seu T. quod pepigit vobiscum domi-*
„ *nus, ita Novum Testamentum, &c.* Dat is / want gelijk het Oude Te-
„ stament Verbond/ of verdrag welke geweest is/ NB. Een belofte van 't
„ Land Canaan, en van een sekere politie van bescherming, en andere Lic-
„ hamelijke goederen, aan de Israeliten onder dese voorwaarde gedaan/
„ by aldien sy Gods Wet door Mosem overgegeben/ souden gehoorsamen/
„ door bloed van het verbond sterkent-slagt-offer/ of des Kalfs/ dat eens-
„ deels Gode wierde opgeoffert / andersdeels over 't Volk gesprengt/ is
„ bevestigt / en bestendigt geworden / Exod. 24. Dit is 't bloed des Ver-
„ bonds, of Testaments, dat de Heere met u gemaakt heeft. Alsoo ook het
„ Nieuwe Testament / &c.

Het zy my geoorloft dat ik hier byvoege Franciscum Junium, eertijds ver-

vermaard Gods-geleerde tot Heydelberg, en naderhand Professor tot Leyden, welke Disputat. 26. §. 15. Het Oude Testament aldus definieert.
„ *V. F. fuit ordo inter Jehovam, populumq; Israëliticum, & eos, qui sese Israëlitis associabant, ortus ex mutua hujuscemodi duarum illarum partium obligatione: ut Jehovah per Mosem cum Solenni taurorum, & vitulorum sanguinis profusione testaretur Israëlitis se terram Canaan daturum, seque ipse in Deum futurum: usq; Israëlitæ promitterent, se servaturos omnia ea, quæ scripta sunt in libro legis, seque Deo in populum futuros: idque profiterentur circumcisione, usu agni passchalis, nec non victimarum mactatione: ad hoc ut esset certus populus, à quo Deus rite coleretur, cui Deus insigniter benediceret, & ex quo Messias promissus exspectaretur, ut que esset umbra æterni fœderis, & pædagogus ad Christum.* Dat is/ Het Oude Testament was „ een ordre tusschen Jehovah, en 't Israelitische Volk/ mitsgaders die gene/ die sig tot de Israeliten verwoegden / ontstaan uyt een soodanigen „ wederzijdsche obligatie van die twee zijden: ten eynde de Heere door „ Mosem met een solemnele storting van Varren, en Kalveren bloed, betuygde den Israeliten te willen geven het Land Canaan, en selfs hen tot een God „ te sullen worden. En dat de Israeliten souden belooven/ al wat geschreven is in het Boek des Wets te sullen houden / en God tot een Volk te „ sullen wesen: en sy dat souden belijden in de belijdenissen; het eten des „ Paaslams/ als ook met de slagting der offeren: alles daar toe/ op dat „ sy een bestemt volk souden zijn/ van welke God regt mogt gedient werden/ wien God mogt uytstekende segeningen bewijsen / en uyt welke „ de beloofde Messias te verwagten was; als ook op dat het een schaduwe was van 't eeuwig Verbond / ende een Leydsman tot Christum. Aldus sien wy / wat Paulus / en uyt den selven eenige van onse regtsinnige Theologanten geleert hebben / van de natuyr des Ouden Testaments. Reden van / dat wy desen artijkel stellen onder die gene / wiens verschil niet en is van 't gewigte der grond-artijkelen / en dat wy meenen de saak selfs ligt te konnen vereffent worden. Maar / op dat men het voorgestelde te min verhate / ofte verdenke / wil ik ook / dat men wel considerere / hoe dat den grooten Augustinus, met dese verklaringe ook geheel is over-een-stemmende/ wiens leere daar van dese is / lib. 2. retract. „ Wanneer ik gesegt heb met dese 14. Boeken des Ouden Testaments / eyndigt haar gesag/ heb ik na de gewoonte / volgens welke huyden de Kerke spreekt het Oude Testament genaamt. Maar „ den Apostel en schijnt niets het Oude Testament te noemen / als 't geen „ op Sinai gegeven is. De gestis Pelagii cap. 5. segt hy. „ Dat in dat „ Testament / 't welk het Oude genaamt word / en op den Berg Sinai gegeven is / niet gevonden word op 't alderopentlijkst belooft / als „ een aardsche geluksaligheyd; waar van daan dat Land / tot 't welke „ 't Volk is ingeleyd / en door de Woestijne daar heen gevoert / het „ Land der Belofte genaamt word / in 't welke Vrede / een Koninkrijk/ „ en een weg-draging van victorien over haar vyanden / mitsgaders „ overvloed van Kinderen / en Landvrugten / en wat dier soorten meer „ is / was te verwagten: dese dingen zijn de beloften des Ouden Testaments.

Alsoo leerde Augustinus, dat het Oude Testament begonnen was van den Berg Sinai, en behelsde de beloften van 't Land Canaan / mitsgaders alderley aardsche zegeningen in 't selve: niet dat de Heylige Oudvader soude gelooft hebben / dat sy geen andere beloften en hadden / die haar de genade hier / en de heerlijkheyd des Hemels hier na beloofde. Maar hy onderscheyde (gelijk ook wy) voor eerst de genaden-belofte die Adam / Abraham / en alle Propheten hebben gehoort / geleert / en breeder verklaart van de beloften des Ouden Testaments: en noemde die belofte niet alleen een voor-Evangelium, maar ook een voor-nieuwe-Testament, dat is een voorloop voor het Nieuwe Testament / waar in het Nieuwe Testament wierd belooft/en eenige harer goederen by voorsmaak wierden gegeven: Hoewel wy liever haar belofte/ en erfenis afbrengen uyt het eeuwige Testament/of gelijk Paulus het noemt/Gal. 3: vers 17. Het Testament, dat van God bevestigt is op Christum, 't welk de Wet niet krachteloos en maakte / en in 't Nieuwe Testament bleef in sijn vigeur / waar in de Vader sijnen Soone sommige ten erve heeft toegesegd / op dat hy in sijn gemeynschap haar zegenen soude. Daar-en-boven Augustinus en meende ook niet / dat het Oude Testament alleen als aardsch moeste aangemerkt worden / maar dat de aardsche beloften daar in alleen open lagen / terwijl de geestelijke onder die aardsche bedekt wierden / waarom hy menigmaal segt/ dat in 't Oude Testament was *occultatio novi*, een bedecking van 't nieuwe. Dat alles blijkt uyt sijn III. B. cap. 4. tot Bonifaas tegen den tweeden Brief Pelagii. „ 't Zy „ Abraham / 't zy de regtveerdigen / voor hem / of ook na hem / tot „ op Moses / door wien NB. Het oude Testament van den Berg Sinai, „ tot dienstbaarheyd barende / gegeven is: 't zy de volgende Propheten „ na den selven / ende de Heylige Menschen tot op Johannes den Dooper / sy zijn alle Kinderen der belofte / ende der genade / na Isaac den „ Sone der vrye / niet uit de Wet / maar uyt de belofte erfgenamen „ Gods/ ende mede-erfgenamen Christi: Het zy doch verre van ons/te „ ontkennen/dat den regtveerdigen Noach/en de regtveerdige van de eerdere tijd / en al die van den selven af tot op Abraham hebben konnen „ regtveerdig zijn / 't zy openbaar / 't zy bedekt / niet en souden behooren tot Jerusalem / dat van boven is / welke is onse Moeder.

Maar als ik de verklaring van de Heer Witsius in sijn Oeconomia, wat nader herdenk / en eenige passagien met den anderen vergelijk / soo en kan ik niet sien / of de hope tot eens-gesintheyd doet sig / hoe langer hoe meer op / in dit tegenwoordig poinct. De klare / en geleerde woorden van sijn Eerw./die ik beoog/staan lib. III. cap. III. §. III. „ De gemeyne belofte van de Zaligheyd / die in Christo is / 't zy die eerst gedaan „ is aan de voor-Vaderen / 't zy die aan ons huyden noch gedaan word/ „ en behoort niet eygentlijk als sodanig/ tot het Oude, of Nieuwe Testament / maar tot het Testament der Genade, absoluyt geconsidereert. „ De verscheydentheyd der Testamenten is in verscheyden bedeelinge/ „ en voordragingе van de selve Saligmakende genade gelegen / al wat „ in die bedeelinge voorbeeldende was / en in sijn beteekenisse een vol-

„ maakt-

„ maakthepd / en belijdenisse van dat het rantsoen noch niet betaalt was / „ insloot / dat behoort tot het Oude Testament. Waar in wy voortaan sien onse onderlinge over-een-stemminge / in 't onderscheyden tusschen het Testament der genade, op hem selven geconsidereert / en tusschen het Oude, en Nieuwe Testament: waar in wy ook blijdelijk aannemen / dat tot het Oude Testament geene dingen behooren / welke blijven: als daar zijn de eerste genaden-beloften van 't vrouwen-zaat / de gemeene toeseggingе der Saligheyd, gedaan aan de Patriarchen etc. En dat alle hare eygene dingen waren schaduwen / die vernietigt moesten worden / om haar onvolmaaktheyds wille. Zijn E. mispryjst alleen / dat men 't Land Canaan hout voor het eenigste goet van 't Oude Testament / laat ons sien of men de broederen geen contentement kan doen: Lib. IV. cap. XI. sommeert sijn Eerw. noch vier andere goederen boven het Land Canaan / seggende / dat de goederen die het Oude Testament eygen zijn / vijf in getale zijn. 1. De verkiesinge van 't Volk Israels / tot een eygen Volk. 2. De erffenisse van 't land Canaan. 3. De gemeynsame vertooning der Goddelijke Majesteyt / en des selfs wooning onder haar. 4. De afschaduwing der Goddelijke verborgentheden / en haar dagelijksche versegeling / door de Gods-dienstige viering der Ceremonien. 5. De by na geduyrige rang van Propheten, die extraordinair verligt waren. Indien sijn E. meent / dat wy de gemelte goederen boven de erffenisse van 't Land Canaan, uyt het O. T. ganschelijk uytsluyten / soo is sijn E. geabuseert in 't begrip van onse meyninge. Want het eerste goed bloeyt in die uyterste wil / in de designatie der erfgenamen van dit erfland. Het derde goed behoort tot het Land Canaan selve / aangemerkt / als de Herberg van Gods kerk / en Gods inwooning onder haar / verbeelde soo Christi komst in 't vleesch / als Gods bysondere presentie in den Hemel. Waarom dit eene was van de redenen die 't Land Canaan soo aansienelijk / en alle agting waardig maakte: 't was de preferentie van dit Land / die 't boven andere landen deed uytmunten / en eene der gronden / waarom 't Heylig-land genaamd wierd. Exod. 3: 5.

Het vierde goed merken wy aan / als een dispositie van den Testateur, waar in hy ook sijn wil verklaart / hoe hy dit land wil beseten hebben / in wat reynigingen des vleeschs / soo ten opsigt van 't land / als van de besitters / op dat het een reyn land zy / en devoegt om de reynigheyd der afgebeelde goederen te beteckenen: en de ware reynigmakinge: Wat het vijfde belangt / Propheten waren ook de Apostelen, die 't N. T. bedienden: welke ons noch Propheteren, gelijk ook wy / uyt alle de voorgaande Propheten. Want dat nu de extraordinarie gave van Propheteren opgehouden is / om dat de extraordinare Propheten in de H. schrift geduyrig onder ons Propheteren, en datter niet meer te voorseggen valt / als die aan ons voorseggen. Anders heeft het Prophetische woord / belooft aan de dagen des N. T. selfs uytnemender gaven / extraordinaire, en ordinaire Prophetien. Joel 2: 28. 29. vergelijkt 1 Cor. 12: 28. 29.

Het eenigste verschil blijft dan maar overig / of de Offerhanden, en besnijde-

snijdenisse voor Moses, moeten geconsidereert werden, of tot het O. T. te behooren, of immers te konnen bevestigen, dat het O. T. is begonnen van Adam, en loopt voor den dienst van Moses henen tot op Christum. Want dewijl de uytsondering van Israel tot een eygen volk, is geschiet onder den dienst van Moses: en 't erfland haar is gegeven in een gesolemniseerde gifte aan Sinai, niet sonder versterking van 't bloed des Testaments, en Gods inwooninge in den Tabernakel begonnen heeft, aan Sinai. Gelijk ook alle de Ceremonien by na, en haar toestel: uytgesondert alleen, dat men leest van eenige weynige vry-willige Dank-offeren, en Jobs Zoen-offer. Gelijk ook van de besnijdenisse. Wie en siet niet, dat daarom dit Testament niet seer kan gesegd worden, voor den dienst van Moses begonnen te zijn. Hoe de vorige Offerhanden en besnijdenis moeten geconsidereert werden, behoort tot een ander verschil. Siet Art. 3. §. 1.

Art. 2. Van den Aert der tien Woorden, in de Tafelen des Verbonds.

§. 1. Dat de beloste in de tien Woorden tot eenige malen herhaalt, *Ik ben Johovah uw God*, te verstaan is na de *genade*, en niet na de *Wet der werken*: is een algemeyne waarheyd, altoos gedemonstreert van alle onse oude regt-sinnige God-geleerden.

§. 1. Dit kan men sien in alle onse Schrijvers, die tot op den huydigen dag toe geschreven hebben over den Heydelbergschen Catechismus, in 't verhandelen van den 34. Sondag, als met namen den voornamen insteller des Catechismi; Zacharias Ursinus, Conradus Mylius, en onder onse oude Nederlanders Hieremias Bastingius, Ruardus Acronius, &c. dog dit staan de Broeders ook bekent: want soo spreekt D. Leydecker wederom in sijn Sulamith pag. 326. N°. 5. „ De voorreden van de Wet is ten grooten deele een Euangelische voorreden. D. Maresius, de Wet heeft gehad „ op haar maniere een Euangelische voor-reden, want voorwaar, die hier „ spreekt noemt sig de God van Israel / Ik ben de Heere uwe God: Dit „ begrijpt wat meer als Israels Schepper te zijn / of haar Verlosser „ uyt Egyptenland, het brengt haar in de gedagte de beloften aan Abra„ham geschiet. Gen. 17: 7. Welke de somma was van het Verbond der „ genade, Jerem. 31: 33. Nu maakte God de beloften / aan Abraham ge„ schiet / waaragtig / en nu betoonde God / en soude noch meerder be„ toonen / dat hy was haar God, gelijk hy Abrahams God geweest was / „ en hem belooft hadde sijns zaats God te sullen zijn. Soo verstaan het „ voorname Gods-geleerden / Alting, Weemse, Rivet, Tilenus, welke „ in 't bysonder aldus spreeke: Hy noemt sig hare God / van wegen het „ Verbond der genade / opgeregt met de Patriarchen, en hare nakomelin„ gen; dese goedheyd Gods en kan niemant sonder geloove aannemen, &c. „ Zanchius oper. tom. 8. pag. 679. *Quare ita est, ac si dicat, ego vos mihi dele„ gi in populum, cui non modo in præsenti vita benefacerem, sed vitæ quoque „ futuræ beatitudinem largirer.* Siet ook Apollonium, en andere Gods„ geleerde.

Ik doe hier noch toe / de voortreffelijke verklaringe van Godefridus Udemans, uyt sijn Practijke pag. 136. „Uwe God: desen tytel is ge„nomen van het regt des Verbonds, dat Godt gemaakt hadde met Abra„ham, Isaac ende Jacob; want daarom wort hy haren God genoemt/ „om dat hy sijn Verbondt met haar / ende met haar zaat gemaakt hadde „Genes. 17:7. ende om dat hy dat Hemelsche Jerusalem voor haar be„reyt hadde. Hebr. 11: 16. ende hier in bestaat onse Salighepd / ende „eeuwig welvaren/ dat God onse God is, dat is/ dat hy onsen genadigen „Vader is / in Jesu Christo. Psal. 33: 12. Psal. 144: 15. want dan „zijn wy gewis / dat hy ons sal versorgen in dit leven. Psal. 36: 7. en „dat hy ons de Salighepd schenken sal naar onse dood / te weten/ na der „Zielen / stracks naar onse affchepd uyt dese Wereld / ende na ons Lig„haam/ ten jongsten dage. Matth. 22: 32. Voorts / al ist dat Godt in „den Ouden Testamente sijn Verbond eygentlijk gemaakt heeft met A„braham, ende met sijn zaad / Genes. 17:7. Soo zijn wy evenwel me„de-genoten van dit Verbond / wanneer wy volgen de voetstappen van „het geloove Abrahams. Rom. 4: 16. Galat. 3: 9. In somma de „Heere wil seggen: Indien ik uwe God ben, uyt kragt van het Verbond „der genade, soo moet gy ook mijn volk zijn, ende dat bewijsen met de ge„hoorsaamheyd van mijne Geboden. Jer. 31: 33.

§. 2. Het is ook gewis, dat de pligten van de *eerste*, en *tweede Tafel*, dat is, de *Liefde* tot *God*, en onsen *Naasten*, alhier werden niet alleen blootelijk geeyscht, als een algemeyne schult van de natuyr, maar speciaal uyt dien hoofde, consideratie, en beweeg-reden, *om dat God haar God is*.

§. 2. De pligten van gehoorsaamhepd alle Menschen tot onderdanighepd verpligtende/ 't zy voor den Val/ 't zy na den Val/ 't zy den Mensch/ noch leggende in de Sonde/ 't zy de begenadigden des Heeren, veranderé wel niet in haar grond/ door dit/ of geen Verbond/ maar veranderé nochtans in haar omstandigheden / en in haar aandringen/ na dat sy worden voorgestelt: 't zy met beweeg-redené/ genomen uyt 't Verbond der Werken, of uyt het Verbond der Genaden. Ik segge/ dat de geboden van dien eeuwigen regel der geregtighepd veranderen in omstandigheden / wanneer sy met de beloften van dit / of geen Verbond verknogt worden: als by exempel / het eerste gebod / Gy en sult geen andere Goden voor mijn aangesigte hebben: aangemerkt in 't verband van 't genaden-Verband/ betekent ook/ gy en sult geen andere Verlosser erkennen / die uw van de Sonde / en van de Hel vry make / en een geregtighepd verwerve / als my: ik ben uwe God. De manier van aandringen verschilt ook veel / want als die eeuwigen regel der geregtighepdt wiert aangedrongen met de belofte / en pene van de Wet / dan eyscht sy een gehoorsaamhepd / die vol-maakt

maakt is / in alle deelen / en trappen / soo wel in de uytwerking / als in de genegentheyd. Maar / als sy aangedrongen word / met de belofte van 't genaden-Verbond, dan eyscht sy alleen de gehoorsaamheyd / die de volmaaktheyd wel genegen / en gesint zijnde / daar na tragt / schoon sy die niet en bereykt in alle trappen / en deelen van uytwerking: geene regtveerdigt het doen: dese prijst / en kroont uyt genade het willen, en pogen, in haar struykelende uytwerkingen: verheerlijkende den genen / welke in de eerste consideratie hoorde de stemme / vervloekt is een yegelijk / die niet en blijft in alles / dat geschreven is / in 't Boek des Wets / dat hy dat doe.

Nu soo seg ik: dat de pligten van eeuwige verpligtinge / namentlijk / de liefde Gods / en des naasten / in dese Tafelen niet en staan voorgestelt blootelijk / en sonder verband / sonder door consideratien uyt het een / oft andere Verbond aangedrongen te worden: maar sijn geschikt na de beloften des genaden-verbonds, en uyt die consideratie worden aangedrongen. Dit blijkt uyt het gebod selfs / wiens paraphrasis ons den Godsgeleerden Udemans terstond seer net aldus opgaf: ,, in somma / de Heere ,, wil seggen: Indien ik uwe Godt ben uyt kragt van het Verbond der ,, genaden: soo moet gy ook mijn Volk zijn / en dat bewijsen met de gehoorsaamheyd van mijne Geboden. Jerem. 31: 33. soo eyschte God van sulken gehoorsaamheyd / welke konde bewijsen dat sy Gods volk waren / die een verlosser / Heyligmaker / en Saligmaker hadden / welke was Godt selfs haar Schepper / en onderhouder / die haar tot sijn volk / vrienden / en huys-genoten onder sijn Hemelsche bescherming had aangenomen. Doet hier by Mr. Wilhem Perkins in sijn uytlegginge over de tien Geboden: ,, Uwe Godt, dit zijn de woorden des Genaden- ,, Verbonds, Jerem. 31: 33. waar door de Heere sijn volk toesegt ver- ,, gevinge van Sonden / en 't eeuwige leven. Ja dese woorden zijn als ,, NB. een tweede reden der Geboden, aldus: Indien ik ben uwen Godt ,, soo moet gy wederom mijn volk wesen / ende mijn alleen voor uwen ,, Godt houden / &c. By aldien ik meer wilde by halen / soud ik de tijd / en 't papier onnut verslijten / dewijl dit onse Broeders selve bekent staan. D. Leydecker in sijn Sulam. p. 327. ,, Derhalve is de voorreden van ,, de tien Geboden / tot het Verbond der genade behoorende / waarom ,, en mogen wy niet seggen / dat het Verbond der genade in de Wet be- ,, grepen is? Nadeinaal de voor-reden van de Wet tot de Wet behoort / ,, en NB. de reden, en gronden van Israels gehoorsaamheyd begrijpt / ,, ja Godt in de geboden selve sig noch meermaal Israels God noemen- ,, de / om haar des te meer NB. tot gehoorsaamheyd aan te moedigen.

Van gelijken Rev. D. Witsius, nu Professor tot Franeker, in sijn aanstootelijk nieuw pag. 90. vertoont mede. ,, Dat de Wet [dat is dien ,, regel des levens / uytgedrukt in de tien geboden] is bekragtigt met be- ,, weegh-redenen van beloften, die ontleent zijn uyt het Verbond der ge- ,, naden, en daar na / dat het was een verplichtinge der kinderen Israels, ,, die voor-uyt-stellende het verbond der werken / en der genade / door ,, aanmerkinge van beyden bewegt wierden / om God geen volmaakte /

,, maar

,, maar opregte gehoorsaamheyd te belooven / Godt weder beloovende, ,, dat hy haar als dan / na Ziel / en Lichaam rijkelijk segenen soude/ ,, Sulk een verbond maakt elk geloovige in 't besonder dikwils met ,, Godt weder: wanneer hy voor sijn aangesigte betuyging doet / van ,, het opregte voornemen sijns Herten ten dienste van Godt de Heere: ,, seggende met David: Ik hebbe geswooren, en sal 't bevestigen, dat ik onderhouden sal de regten uwer geregtigheyd. Psal. 119: 106. &c.

§. 3. Dewijl dan de *steenen Tafelen*, in haar geheel behelsden de *beloften* des genaden-Verbonds, mitsgaders een verpligtinge tot een *nieuwe gehoorsaamheyd*, uyt kracht van de *genade-belofte* gevordert, soo hebben verscheyden Gods-geleerden wel gesegt, datter in de Tafelen des Verbonds een *formulier*, of model, en ontwerp was van 't *genaden-verbondt*.

§. 3. Ick seg een verpligting tot een nieuwe gehoorsaamheydt, gelijk ook het formulier van den Heyligen Doop spreekt / seggende: ,, overmits dat in alle Verbonden twee deelē begrepē zijn/soo worden wy ook ,, wederom van Godt door den Doop vermaant / en verplicht tot een ,, nieuwe gehoorsaamheyd. Want of wel die gehoorsaamheyd niet nieuw en is / ten aansien van haar regel, welk altoos deselve blijft in haar gront / soo is sy echter nieuw ten aansien van den ouden Mensch: en een nieuwigheyd des levens, die de outheyd der Sonden nalaat. Nu alwaar de genadige toesegging is van 't Testament der genade / en daar op gefondeert een weder-eysch van den begenadigden/ om die genade weerdig te wandelen / waar door hy verpligt staat tot de nieuwe gehoorsaamheyd / met verlating van sijn Sondig leven: daar vint een arm Sondaar een model / en voorschrift / welke hem leert / dat God onsen God wil zijn, dat wy hem daar voor moeten houden, en aannemen, door 't geloove: en aannemende ons verpligt houden om aldus te wandelen: hier op sluytende / dit inwilligende / treet hy met God in 't Verbond der genade: en houd dese Tafelen daar van het voorschrift te wesen / en 't formulier. Met een woord / daar men vind de belofte, en weder-eysch van het genaden-Verbond / als twee deelen / die in alle Verbonden begrepen zijn / daar hebt gy het ontwerp van 't genaden-verbond / waar na sig een yeder ziele moet rigten/ die Gods aangeboden heyl aannemen/ en sijn verbond met hem sluyten sal: en nu dit hebben wy in dese Tafelen des Verbonds / voor eerst de belofte van 't genaden-Verbond; Ik ben uw God, als boven §. 1. gebleken is: En den weder-eysch / vermaning/ of verpligting van 't genaden-Verbond/ namentlijk/ de nieuwe gehoorsaamheyd: daar in bestaande / dat men God voor sijn God erkenne/ aanneme / en soo houde / dat men niemand benessens hem stelle: Sijn

tiet/

eere/ naam/ en dienst liefhebbe/ en om sijnent wille onsen naasten beminne: aangedrongen als een eysch van dankbaarheyd/ en bewijs/ dat wy de naam/ van Gods volk te zijn/ regtdragen als blijkt §. 2. Sodanig ist gevoelen geweest van veele Theologanten/ al van 't begin der Reformatie af. Henricus Bulingerus tract. de Testamento Dei æterno. segt rondelijk: ,, De tien Woorden selve schijnen gelijk als een sekere paraphrasis/ [dat is wijder verbreyding] te zijn van de condirien des genaden-Verbonds. Want/ 't geen alhier [Gen. 17: 1.] met weynige woorden staat uytgedrukt/ Ik ben God de algenoegsame, word in dese tien woorden wijt-loopiger verklaart/ op dusdanigen wijse/ ik ben de Heere uwe God, die uw uytgeleyd hebbe uyt Egyptenland. Wederom/ 't geen in dese woorden des Testaments seer kortelijk word uytgesproken/ gy sult mijn Verbond houden, voor mijn aangesigt sult gy wandelen, en opregt zijn, 't selfde word onderscheydelijk als by optellinge aldus uytgeleyd/ gy en sult geen andere goden voor mijn aangesigt hebben/ noch eenige beeltenisse maken, &c. En wederom in sijn Huys-boek/ 't v 1. Sermoen. Dos God wilde sijn genade den menschelijken geslagte verklaren/ ende hem selven geheel/ en alle sijne goederen ons gemeyn maken/ en in ons uytstorten/ op dat het ons wel ginge/ soo maakte hy een verbond met de Menschen. Dit Verbond en heeft hy niet eerst met Abraham gemaakt; Maar heeft het Oude Verbond met hem vernieuwt. Maar hy heeft het Verbond eerst gemaakt met Adam onser aller Vader/ te weten/ doe hy hem/ die van hem blood/ in genade omfing/ ende hem sijnen eenigen geboren Sone beloofde/ door den welken hy wilde de Werelt genadig zijn/ ende hem selven geheel ons geven/ alle sijne goederen ons gemeyn makende/ ende ons wederomme met geloove/ en gehoorsaamheyd aan hem verbindende. Dat eerste/ en aldet oudste Verbond heeft hy daar na met Noë vernieuwt/ en daer na noch klaarder met Abraham; en na vier hondert/ en dertigh jaren heeft hy dat selve onder Mose op den Berg Sinai wederom vernieuwt/ NB. De conditien des Verbonds rijkelijker in twee Tafelen stellende.

Dit werd gevolgt van M. Jodocus Nahumius, eertijts gewesen Professor/ en Kercken-Leeraer tot Herbon, over den vierden Sondag Trinitatis. ,, Het Verbond dat Godt met de Menschen heeft gemaakt/ bestaat in twee deelen/ eerst geeft het te kennen/ wat God ons belooft/ namelijk/ dat hy wil onsen God zijn: dat is/ onse Sonden niet straffen/ maar ons liefhebben/ en gunstig zijn/ ons tegen alle vyanden beschermen/ ende eyndelijk ons dat eeuwige leven schenken. Ten tweeden/ stelt het ons voor oogen/ wat wy daar-en-tegen Gode schuldig zijn te bewijsen: namelijk/ dat wy voor sijn aangesigte heyliglijk/ en Godsaliglijk moeten wandelen. stelt het formulier des Verbonds Gen. 17: 1. den inhoud dies Verbonds verhaalt/ en draagt ons God over al neerstigh voor: alsoo ons de tien geboden voorschrijvende/ dat hy deselve begint van het eerste deel des Verbonds/ of van sijne beloften: Ik ben de HEERE uwe God, die uw uyt Egyptenland uyt den

,, dienst-

„ diensthuyse uytgeleyd hebbe. Daar na ons vermanende van onse pligt/
„ vereyscht hy van ons een gehoorsaamheyd des levens/ na het uytwijsen
„ van sijne geboden. Gy en sult geen vreemde Goden voor my hebben &c.
„ Exod. cap. 20.

Dit gevoelen heeft seer treffelijk beweert/ Guilhelmus Apollonius, in sijn leven Professor/ en Predicant tot Middelburg/ in sijn tractaat van de Wet Gods: insonderheyd cap. 7. welke den taal-kundigen leser mag opslaan/ en nalesen. Andere hebben ook verscheyden beroemde Engelsche/ en Schotsche Gods-geleerden aangetrocken: waarom wy besluyten/ dat dit gevoelen sonder veroordeeling van veele uytstekende mannen niet en kan gedoemt worden. Te meer/ alsoo het een geschil is/ waar over de Broeders/ die Cocceji gevoelen bestrijden/ selfs ver na geen een lijn trecken. Eenige en willen geen genade daar in hebben aangemerkt; sommige (als D. Leydecker) bekennen/ Dat het Verbond der genaden in die wet begrepen was. Andere makender het politijcq Verbond af: sommige houdent voor een herhaling van 't Verbond der Werken. Rev. D. Witsius wil dat het is een particulier Verbond, dat het Verbond der werken/ en der genade presupponeert/ hoedanigen alle geloovigen voor haar hooft nu de genade deelagtig geworden zijnde/ met God maken.

§. 4. Wy bekennen ondertusschen, dat in beyde de Tafelen staan die Geboden, welke op haar selven aangemerkt, buyten de beloften des genaden-Verbonds, en eenige andere woorden, Israel in 't bysonder betreffende, *zijn de eeuwige regel der gereg-tigheyd*, vertoonende, waar toe den Mensch van natuyren in alle staat, en conditie is verpligt.

§. 4. Voor Apollonius, welke segt: „ Dat dit Verbond ook in sig
„ bevat een voorstelling van de Zedelijke Wet: en dat [derhalven] ten
„ opsigt van dat eene gedeelte dat Mosaische Verbond somtijts in de
„ Heylige Schrift De Wet genaamd word: en wanneer de Schrift van
„ dit gedeelte deses Wets NB. afsonderlijk, en op hem selfs alleen aange-
„ merkt handelt/ syse dan noemt een bedieninge des doods.

Dit heeft D. Coccejus ook geleert in sijn tractaat van 't verbond §. 13.
„ Dat de eerste Mensch gekent heeft [namentlijk voor den Val.] 't geene regt is/ leert het getuygenis der conscientie soo als't noch overig is
„ in den gevallen Mensch/ Prov. 20: 27. Jerem. 17: 1. Rom. 2: 14.
„ 15. Middelerwyl en bevatten de tafelen des Verbonds/ en 't Wet-
„ boek ook geen andere dingen/ als de welke de Wet der Natuyre geboou
„ aan den ongeschonden Mensch/ ten minsten in 't geene raakt het wesen
„ van den Godsdienst/ en om soo te seggen de fonteyn van nauw beset-

,, ter geboden: alsoo rustede ook het gebod van den Sabbath voor soo ver-
,, re/ dat deselve immers aan Israel die tijd gaf/ om de wet te overdenc-
,, ken/ ende te aanhooren/ op die natuyrlijke billikheyd/ welke belast
,, Hert en Ziele Gode te verledigen/ en tot sijn dienst/ ook in de samen
,, komste der Broederen/ den tijd/ die God verkiest voor sig/ te besteden/
,, om haar tot haar hoogste goed te helpen bevorderen. Dat nu al die
,, dingen ten aansien van haar grond/ in de Wet der natuyr begrepen
,, zijn/ blijkt daar uyt/ dat Moses/ gelijk ook den Apostel het leven/
,, 't welk den Mensch in den staat der regt geschapentheyd beloofd was/
,, vast maken aan de werken/ die volgens de beschreven Wet zijn/ en
,, de dood benessens de verdoemenis/ waar in wy zijn vervallen in Adam/
,, en waar van wy door Christum werden verlost/ den Mensch aansept/
,, als aan luyden/ die de geschreven Wet niet gedaan hebben: want het
,, nootsakelijk is/ datter maar eene Wet der werken/ of des levens/ of
,, des doods oorsaak zy; derhalven is de Wet der natuyre/ en de tien
,, geboden/ behelsende de geboden: in welke het leven is, of de geschre-
,, ven Wet, eene ende deselfde Wet.

Maar om dit wel te begrijpen/ moet men niet vergeten/ dat in dit ge-
val de tien geboden alleen aangesien werden/ buyten haar aangehegte
beloften, en particuliere omstandigheden: want dit moest de Kerke wel in-
geprent werden/ dat den regel van onse heiligmakinge geen ander was,
als van onse eerste Heylige Schepping: nadien wy in de weder-geboorte
vernieuwt worden/ en herstelt na het beeld Gods, waar na onse eerste
Vader geschapen was: onsen tweeden Adam, moeste de eerste verban-
gen/ en onder deselve Wet staan/ welke hy nogtans gehoorsamende/
ons een voorbeeld van navolging moest zijn in heyligheyd des levens/
overmits wy geordineert waren sijnen beelde gelijkformig te moeten
worden: als Gods geest ons dit wil leeren/ segt hy/ dat de geboden/ die
God in de Tafelen des Verbonds sijn volk voorschreef/ waren die ge-
boden, welke in de Wet der natuyre hebben dese belofte aangehegt/ dat
soo welke Mensche deselve doet, daar in sal leven, schoon sy met die aan-
gehegte belofte niet voorquamen in de Tafelen des Verbonds.

§. 5. Daar-en-boven, konden die geboden, geconsidereert buyten haar verband met de genade, en den bysonderen staat van Israël, gebragt worden tot de twee sluyt-spreuken van 't Verbond der Werken, namentlijk, haar belofte, en des selfs tegen-gestelde pene: welke aldus luyden: *de Mensche, die dese dingen doet, sal in deselve leven*: en ter contrarie: *vervloekt is een yegelijk, die niet en blijft in alles, dat geschreven is in 't Boek des Wets, dat hy dat doe.*

En

En alsoo heeft men een gedaante van 't Verbond der Natuyre, of van de Wet der Werken.

§. 5. Dit heeft de Heer Coccejus ook menigmaal geleert: siet maar syne Animadversien, op Maresii Dispuyt over de 83. vraag-stucken: Quæst. 33. ,, Seer wel statueert D. Maresius: Op aldien datter tot de ,, geboden/ welke wiese doet, sal daar in leven, die in de tien woorden ,, staan (daar van weg-genomen zijnde/ meen ik de Euangelische voor- ,, reden/ en de overige dingen/ welke de genaden getuygenis geven/ en ,, tot een teken zijn van de toekomende heyligmakinge) by gevoegt word/ ,, soo wie dese sal gedaan hebben, sal daar in leven, en vervloekt is hy,&c. ,, Dat deselve dan is een uytdrucking van de Wet der Werken. Daar ,, van is't dat den Apostel getuygt in die geseyde plaatsen.

§. 6. Soo hadden dan die Geboden tweederley gebruyk: Het eerste gebruyk was, te versterken voor *een Wetgevinge van 't Testament der genade*: en soo staan sy in de Tafelen des Verbonds aangemerkt in al haar draad en rang.

§. 6. Hier vind ik my genootsaakt eenige passagien van de Heer Coccejus op te halen/ die op dese stellinge oogen/ en van sommige Broeders niet na syn meyninge zijn gevat. De eerste komt ons voor in syn ondersoek van de natuyr des Sabbaths. §.8. *Ergo decalogus nihil nisi fœdus ,, gratiæ continuit, sive fidem promissionis, quæ operosa esset per charitatem.* Welke woorden men aldus moet oversetten. ,, Derhalven en behelsden de ,, tien woorden, niet als het Verbond der genade, of 't geloove der belofte/ ,, dat werksaam moest zijn door de liefde. In dese woorden moet men letten/ dat sijn E. niet en seyt de Wet der tien geboden, of de tien geboden/ gelijk sommige door onbedreventheyd in sijn spreekwijsen dit hebben opgenomen. Maar de tien woorden, want de tien geboden zijn maar een gedeelte van de tien Woorden/ hebbende de belofte tot haar eerste deel als het fundament van de tien geboden/ welke het voorschrift van pligt zijn determinatie geeft. En daar in siet sijn E. op de plaats van Moses. Exod. 24: 27, 28. De Heere seyde tot Moses, schrijft u dese woorden: want na luyt deser woorden, hebbe ik een Verbond met u ende met Israel gemaakt, ende hy schreef op de tafelen de woorden, NB. des Verbonds, de tien woorden. Siet ook Deut. 4: 13. nu dan/ de tien woorden zijnde by Moses de woorden des Verbonds, behelsende het Verbond/ soo moeten sy ook begrijpen alle de woorden/ die God sprak: want/ die geboden alleen en zijn geen Verbond noch der genade/ noch der werken/ maar alleen een voorschrift van pligt: en nochtans zijn de tien woorden een Verbond: hoe anders? als aangemerkt in haar twee deelen/ beloften, en geboden, en die t'samen aan een verbonden. Dese woorden nu en zijn niet het Ver-

bond der werken, en nochtans een verbond, ergo besluyt Coccejus niet anders/dan dat dit geen ander Verbond is/als 't Verbond der genade: want het Typisch Verbond, was ook een bedieninge van 't genaden-Verbond/ en slegts een speciale schicking des selfs/ na haren tegenwoordigen staat. Zijn E. voegt daar by tot verklaringe/ hoe hy dit Verbond der genade verstaat; namentlijk/ dat de steenen Tafelen begrepen het geloove der beloften &c. want sy stelden Godt voor als sig aanbiedende/ Ik sal uw Godt zijn, of ben uw Godt. Met een eysch/om hem daar voor te houden/ en niemant anders: dat is by sijn E. die belofte door 't geloove aannemen. Voorts eyschen die tafelen Godt lief te hebben, uyt die consideratie, en derhalven dat die erkentenis des geloofs haar tot de liefde bewerken moet. Apollonius cap. 7. §. 8. „*Rectè observant Theologi primo decalogi* „*præcepto non tantum dependentiæ, sed & fiduciæ fidem in Deum deman-* „*dari homini peccatori & amorem Dei, quem Christus hoc mandato præcipi* „*ostendit.* Matth. 22: 37.

In sijn somma der Gods-geleertheyd cap. 54. §. 16. maakt sijn E. dit besluyt uyt sijn lange demonstratie, „Uyt desen allen is 't klaar/ dat door „Moses aan Israël is voorgestelt *merum fœdus gratiæ*, het suyvere genaden-verbond, of de Wet des geloofs, en der bekeeringe. Maar/ lieve/ wat willen die woorden anders/ als dat alles/ wat dat Moses in de steenen tafelen afbragt/ sterkte tot het voorstellen van 't genaden-verbond? want alle hare leden/ en deelen daar henen strekten/ en alle hare woorden daar toe dienden om Israel dat verbond te doen wel betragten: selfs het vernieuwen van 't verbond der werken/ en het betoonen van haar eysch/ des menschen onmagt/en onderwerping onder den vloek/geschiet in 't Euangelium als een fondament om de genade Christi te verklaren/ en daarom en laat het Euangelium niet na een suyver Euangelium te zijn: want/ het verbond der genade en kan niet verklaart/ en voorgestelt worden; of het moet toonen/ in wat elende sy de ongeloobigen vint/ en wat genesing sy den genen toebrengt/ die uytverkooren zijn. Hier uyt kan men ook bevroeden/ als hy sijn aanmerking geeft over de 53. Quæst. aan de Heer Maresius „Of de tien Woorden/ welke God heeft uytgesproken op den „berg Sinaï, sijn *purum putum* het klink-klare genaden-verbond? dat hy wederom het genaden Verbond niet anders en verstaat/ als gevoegt na den staat der kinderen Israels/ nemende/ dat woord Verbond voor het Testament der genade, voorgestelt in een verband met het Testament des huys Israels haar toeschickende de besittinge van haar voorbeeldend erfland Canaan. En dit alles agtervolgt met die Wetgevinge/ welke haar de nieuwe gehoorsaamheyd/ bestaande in geloof en bekeeringe/voor hielt.

Dit alles segt dan Coccejus van de tien woorden: maar niet van de tien geboden: want de tien geboden en zijn geen verbond: veel min dan het genaden verbond: om dat geboden/geen beloften zijn? en als men de tien geboden seyt/of de Wet der tien geboden/dan verstaat men die geboden/ uytgescheyden uyt het midden van die beloften/ waar mede God deselve op Sinai, en in de tafelen des Wets verbonden en t' samen geslecht hadde:

hadde: 't welk men soo aanmerkt/ en doet om die geboden pligten te konnen considereren/ als een uytdruckinge van de deugden van Gods beeld/ zijnde puyr/ en gants over-een-stemmende met de Wet der natuyre/ beschrijvende deselve Heyligheyd. Nu die consideratie kan niet beletten/ waarom men echter van 't geheele gestel niet en sou seggen/ dat al haar woorden en deelen zijn stellingen en leden tot voorstellinge van 't genaden-verbond/ en in dat verband van redenen/ niet anders en konnen seggen/ of mede brengen.

§. 7. Het tweede gebruyk van die Morele geboden was, ten aansien van 't *Verbond der werken*: en is haar gegeven door het voorstellen van die twee wesentlijke sententien van 't verbond der werken: *Soo wie deese dingen doet sal in deselve leven*, en *vervloekt is een yegelik &c.* want, hier mede wierd de natuyr van de Wet der werken uytgedrukt, en beschreven.

§. 7. Als nu de Heylige Apostel Paulus soo menigmaal spreekt van de Wet/ en hare werkinge van beroordeeling en overtuyging des Sondaars: soo considereert hy de Morele geboden/ als verbonden met dese beloften, en pene des Wets, die wy niet en lesen in de steenen tafelen/ maar Lev. 18: 5. en Deut. 27: 26. die regel van heyligheyd wierd eerst gescheyden van haar eygen verband/ en dan daar by gevoegt de beschrijving van de geregtigheyd/ die uyt de Wet is: Want/ doe God de Heere verklaarde/ dat in de tafelen waren die geboden/ welke soo wie deselve doed, sal in deselve leven: gaf hy Israel te verstaan/ 1. Dat al soo de mensch van natuyren aldereerst gestelt was onder het Verbond der natuyre; verpligt/ om het leven door volmaakte gehoorsaamheyd te soeken/ en werkende in de wet den loon te verwagten/ die na schult was. 2. Dat de regel van die gehoorsaamheyd wel soo lang was geschreven in de conscientie; maar dat die ook tot een beschreven wet geworden was/ en te vinden in haar regel van dankbaarheyd. 3. Dat sy derhalven/ wanneer sy haren staat na de Wet der natuyre moeten afnemen/ niet alleen met de Wet van haar conscientie/ maar insonderheyd met dese geschreven Wet moeten raat plegen; want na de sonde somtijts voor lief-hosery de Wet der conscientie benevelt word. 4. Dese consideratie was haar ook noodig/ om te weten/ wat Wet den tweeden Adam moest volbrengen/ want dese moest deselve zijn/ welke den eersten Adam overge[illegible] den had. Hier by quam naderhand de stemme des vloeks, [illegible] Israel te verstaan gaf de grootheyd van des menschen ellende/ en dat dese Wet eeuwig blijft/ om te zijn een rigt-snoer van Gods regtveerdig oordeel tegen al de onbekeerelijke Sondaren/ en om te wesen een tuchtmeester benevens de ceremonien, welke de andere drijven soude/ tot de verwagtinge des Verlossers, om haar van dien vloek te verlossen.

Dit gebruyk van de geboden des Wets wierd grootelijks van het vleesschelijk Israel misbruykt; welke daar uyt een bevattinge formeerden / dat God haar de verkrijginge van haar eygen geregtigheyd door het bevel van gehoorsaamheyd da[illegible]e geboden had opgeleyt. Welke dwalinge en haar ziel-verderfel[illegible]heyd den Apostel toont. Rom. 9: 31. 32. en Rom. 10: 3. 4. Die buyten Christum die sprake der Wet aanmerkten / en meenden / dat God die beschrijvinge van de regtveerdigheyd der Wet gegeven had / om haar door eygen verdienste den weg ten leven te wijsen / die en begrepen niet / dat d[illegible] Wet na 430 jaren inkomende, het Testament niet kragteloos gemaakt heeft, om de beloftenisse Abrahams, te niete te doen. Gal. 3:17. Maar namen die sprake der Wet / 't geen den Apostel het deksel Mosis noemt / en leyden dat op haar herte / waarom sy Christum in 't lesen des O. T. dat is in de figuren en voorbeelden van haar Tempel-dienst niet en konden bevroeden: tegen dit misbruyk ging Paulus aan. 1 Tim. 1: 5-8. Maar het eynde des gebods is liefde uyt een reyn herte, en uyt een goede conscientie, ende uyt een ongeveynst geloove, van welke sommige afgeweken zijnde, hebben haar gewendet tot ydelsprekinge: willende Leeraars zijn der Wet, verstaande, noch wat sy seggen, noch wat sy bevestigen. Doch wy weten dat de Wet goed is, soo yemand die wettelijk gebruykt. God heeft noyt tot den Sondaar gesegt / doet dese dingen / en gy sult in de selve leven / dat is: hem noyt bevolen om sijn eygen geregtigheyd te werken / met hoope te geven van daar door te sullen salig worden. Maar hy stelde hem alleen voor een beschrijvinge van de geregtigheyd die uyt de Wet is. Rom. 10: 5.

§. 8. Met dese verklaringe maken wy *geen vermenging van de Wet met het Euangelium.* Want wy toonen alleen, hoe deselve geboden wanneer sy gebragt worden tot verscheyden beloften, konnen zijn een *Wet-geving van 't Testament der genade*, of ver strecken voor een vertooning van den eysch van de *Wet der Werken.*

§. 8. Want het genaden-verbond in de tien woorden, wierd door de verkondiging van die twee spreuken des Wets niet verandert in een Wet der werken: want dat woord en heeft sijn kragt niet verlooren / maar bleef altoos / 't geen het was: en hare geboden behielden haar eerste gebruyk / krijgende alleen dit nieuwe gebruyk boven 't eerste / dat Israel om de wet der natuyre te weten / en te konnen aansien in haar suyverheyd / derwaarts wierd gewesen met verklaring / dat die geboden [die haar een regel waren van heyligmakinge] waren deselve geboden / in welke de mensch leven sal / wie hy is / deselve doet. Wanneer dan dese geboden de Wet genaamt werden / men verstaat door die Wet een regel des levens.

Wan-

Wanneer sy de Wet der werken genaamt werden / men begrypt daar onder de belofte/en eene des Wets; wanneer sy in haar geheel met de genaden belofte werd geconsidereert / is sy een Wet-gevinge des Testaments: en de belofte Wets-gewijse voorgestelt/ is een Formulier des verbonds/ en des genaden-verbonds, als de belofte de genade begrypt. Als men dese dingen soo onderscheyt/ hoe kan men aan vermenging schuldig zijn? want van een saak konnen contrarie dingen werden geaffirmeert / maar niet Secundum idem, ad idem, eodem modo. Gelijk men in de Schoolen spreekt. De sonne doodet/en maakt levendig / doet stincken / en wel rieken / groenen en verslensen / en wat sulker werkingen meer zijn. Maar in dese syne werking moet hy hebben een verscheyden subject / of immers verscheydentlijk gedisponeert.

Ook en street de werking der Wet niet met de bediening der genade van die tijd: want de beschrijving van de Wet der werken/ ook geen ander oogwit hadde / als om Israel te brengen tot kennisse der sonden/ tot het besessen van dien wel verdienden vloek / tot erkentenisse van de nootsakelijkheyd des verlossers/ tot bevroeding van de kostelijkheyd des vereyschten rantsoens / en van de hooge volmaaktheyd der vry-makende en heyl-verwerbende geregtigheyd. Eyndelijk tot een belijdenisse van de af-wesigheyd van dien soo grooten / en noodigen Verlosser/ die wel stond te komen / maar egter niet gekomen zijnde / haar open-staande schult noch niet had uytgewischt: dese bedieninge des Wets was aan de bedieninge der genade / veel eer behulpsaam / en vorderlijk.

Laat dan ophouden / broeders / die verdenckinge / als of uwe Medebroeders de Wet in de belofte, in 't Euangelium, en in een suyver genaden-Verbond veranderden, want sy en maken van de Geboden geen beloften/ nog Euangelium / nog verbond: maar merken in de tien woorden aan/ die beloften/ en geen Geboden; zijn Euangelium / en geen Wet der werken / zijnde de suyvere toesegging van 't Testament der genade / en dat de Geboden daar by gevoegt zijn / als een regel om die genade weerdig te wandelen / haar bevelende in dien genadigen God te geloven / de sonden daar beschreven / voortaan na te laten / en de liefde Gods en hares naasten te betragten / bekennende ondertusschen / dat dien regel ook een ander gebruyk gekregen heeft / maar aangemerkt buyten die t' samen-knoopinge / die sy daar heeft met het woord der belofte. En ik mene niet als de broeders haar wel bedencken / dat wy tot noch toe eenig verschil hebben; maer in desen allen wel accorderen.

§. 9. *Om die vermenging van de Wet met de belofte,* en '*t genaden-Verbond* te vermijden, soo leerde de Heer Coccejus, dat de tien geboden dit tweede gebruyk, ten aansien van het Verbondt der werken, eerst kregen, doe die twee spreuken des Wets wierden gehoort.

§. 9. Dit hebben sommige Broeders niet konnen inschicken / dat de tien geboden in haar eerste gifte/en publicatie dit gebruyk niet souden gehad hebben / om een Wet der werken voor te stellen: en alsoo eenige werkingen te oeffenen die der Wet zijn: maar dat den gantschen toestel/ en toerustinge deselve alleen soude hebben laten verluyden / als een regel van dankbaarheyd / en nieuwe gehoorsaamheyd.

Maar dewijl men siet het onschadelijk oogwit van die sustinue / en hoe de grond der saeke in alles onvermindert deselve blijft/dat wy alle met den Catechismus de menschen sulllende wijsen tot den regel van haar dankbaarheyt/ wijsen tot de tien woorden: sullende wijsen tot den spiegel van haar ellendigheyd / wijsen tot de tien geboden / daar aan hangende de belofte / en pene van de Wet: seg my wat reden daar is / dat men staande dit kleyn verschil geen vrede / en verdraegsaamheyd soude konnen oeffenen!

En meent ook niet / dat de bekommeringen van dien Heer sijn van kleyn gewigte: want / 1. Godt beoogde met het voorstellen deser geboden / Israel te stellen onder der selver verpligtinge: want hy liet'se antwoorden / en beloven / al wat de Heere gebied sullen wy doen. Exod. 24:3. Hy sloot daar op dit Verbondt met groote plechtigheden / verbindende hem selven / en het volk / elk aan sijn belofte; niet sonder tusschenkoment bloedt: nu tot hoedanigen gehoorsaamheydt stond Israel hier verpligt? tot een wettische / of Euangelische gehoorsaamheyd? laat my toe dat ik soo spreeke: of alle beyde? verpligtede hy hier Israel / om door hare werken / en die sonder vleck / of rimpel / haar eygen gerechtigheyd te soeken? of stelde hyse schuldenaars / om haar genadigen God door een opregten wandel te verheerlijken? Het eerste houden onse Broeders alle eenparig voor ongerijmt. Derhalven is 't klaar / en openbaar / dat de tien-geboden doe nog niet en beoogden / een beschrijving te vertoonen van de Wet der werken. 2. Het voorschrift van pligt / en kan ook niet vertoonen de gedaante van de Wet der werken: insonderheyd als het staat met beloften van 't genaden-Verbond: want dan sou de genade beloofd worden aan een volmaakte / en wettische gehoorsaamheyd. 't welk seer ongerijmt is. 3. Het is bekent dat die geboden maar alleen konnen uytmaken een stuk van de Wet der werken / en dat wel door een scheydinge van al haar aankleven: maar souden sy de werkinge van de Wet der werken volbrengen / soo moesten sy ook met het ander stuk / waar in de forme / en 't wesen bestaat / van de Wet der werken t' samen gestelt werden: 't welk Godt Israel noch niet bevolen had / veel min selfs gedaan in de steenen Tafelen: want het Lichaam sonder Ziele dood is / sonder werkingen: soo was het voorschrift van pligten sonder werkingen des Wets / soo lang haar forme / en wesentlijke deelen het selve de gedaante der Wet niet gaven. Wy kennen den eysch der Wet niet / als uyt die woorden / welke spreken van die te doen, alle te doen, en daar in te blijven: daar in bestaat eerst de gestrengheyd der Wet / welke ons toont sie hoe-grootheyd van onse ellende / etc.

Wie en siet niet / datter als dan een vermenging geschiet van de Wet/

en

en 't genaden-Verbond: wanneer wy de geboden aanmerken / als geboden van den eysch der Wet / na des Wets gestrengheyd / vorderende volmaakte gehoorsaamheyd / en dat in dien staat daar aangehegt word de belofte des genaden-Verbonds: En soo die geboden niet worden aangesien na den strengen eysch der Wet / soo en konnen sy de elendigheyd des menschen niet regt leeren kennen: noch vertoonen de geregtigheyd die ons moet vrymaken. Uyt dese swarigheyd vinden wy ons gereddet als wy de tijden onderscheyden / en leeren / dat de tien geboden ons voorschrijven alle morele deugden in haar grond / en dat gebruyk naderhand verkregen hebben / om op het byvoegen van die spreuken des Wets de forme des Wets te kunnen vertoonen: en uyt de kragt van die spreuken de Mensch sijn ellende te kunnen voorstellen.

Die onderscheyding van tijden / lag in de saak selfs: want het spreekt van selfs / dat in de steenen Tafelen niet eenen woord is / 't geen haar leeren kan / dat de Mensch van natuyren verpligt is tot een verdienstige gehoorsaamheyd: de aanwijsing van die verpligting is noch in / noch omtrent die Wergevinge gehoort / maar naderhand: vervolgens kon Israel die verpligting daar in niet aanmerken / en die tafelen anders gebruyken als na haar eygen instellinge. Hier komt by / dat de bedieninge der verdoemenisse, welke aan Moses toe geschreven word / was een ampt 't geen hem opgeleyd wierd na de Sonde Israels met het gulden Kalf / by welke occasie Godt die gestrenge bedieninge des Wets aanving / en van tijt tot tijd agtervolgde / tot dat op Hebal de swaarste vloeken gehoort wierden: gelijk in de volgende artijkelen sal blijken; nu dit tweede gebruyk der tien geboden behoort tot die gestrenge bedieninge ten aansien van haar vloek / en gestrenge aandringinge op de werken / onder een donkere vertooninge van de genade.

Altoos en kan het niet geloochent worden / dat buyten de conscientie der Menschen / God niet eer de forme van de Wet der werken heeft laten beschrijven / als na dat snood bedrijf van sijn Volk / om welke hy de steenen Tafelen had laten verbreken door Moses / die hy met sijn vinger geschreven had.

Ik en kan het niet voor by / om een of twee bedenkingen van de Broederen voor te komen / of het tot eens-gesintheyd dienen mogte. Het eerste is, dat in de tweede afbrenging der Tafelen / na Gods bevel deselve woorden moesten geschreven worden. Exod. 34: 1-27. welke nochtans geschiede na de verbreking der eerste Tafelen: en derhalven dat daar geen verandering is geschiet in de woorden / ook geene is geschiet in 't gebruyk. Maar de Broeders moeten weten / dat 'er geen verandering en moeste geschieden in 't genaden-Verbond: maar dat de verandering alleen bestont in de bedieninge van 't genaden-verbond / door het Wettisch dat daar boven in quam: het welke Paulus noemt het dekſel Moſis, 2 Cor. 3: 13. 15. Hier door wierden de beloften eenigsins bedekt / en met de beloften het verstand van de schaduwen / en haar beduytsel: soo dat de natuyrlijke Menschen / die door verligting van Gods Geest / niet konden daar door henen sien op 't eynde van de Wet / daar door de genaden

Siet ook Wits Æcon. libr. iv. cap. xiij. parag. vj. & vij.

niet en ſagen / maar alleen den eyſch van gehoorſaamheyd / het voorſchrift van haar pligt : en de ware geloovigen konden ook bevroeden / dat men buyten de aanmerkinge van de genaden-belofte / den regel des levens kon aanſien / en bevinden te zijn conform de Wet der natuyre / en een billijk voorſchrift van aller Menſchen pligt.

Ons wert voorgeworpen 2 Corinth. 3: 7. alwaar Paulus ſegt / dat de bediening des doods in letteren beſtaande, in ſteenen ingedrukt was, doe Moſes met ſijn blinkent aangeſigt de Tafelen tot het Volk bragt : ergo ſoo hadden de tien geboden dat tweede gebruyk / door die twee ſpreuken der Wet: Ik antwoorde / dat Paulus ſpreekt van de letter der tien woorden / welke Gods geeſt niet en ſchrijft in 't herte : de letter alleen aangeſien (en niet door 't dekſel van Moſes heen te ſien op 't woord der genade) is een misbruyk van die Tafelen. Wy bekennen geern / dat na de Sonde van Iſraels afgoderye de preparatie gemaakt is tot dit tweede gebruyk ; doe Moſes de Tafelen van ſijn geſchrift (in plaats van dat voorig werk van Gods vingeren) met een glinſterent aangeſigt afbragt en daar op ſijn dekſel leyde / verſtaat de ceremonien van verſoening / en reyniging / waar door de letter niet meer ſcheen te ſeggen / als dat ſy die geboden moeſten waarnemen / en ſondigende / haar wenden tot haar bevolen verſoeninge / en reyningen : dat ſy van daar op alles goets / hier / en hier na te verwagten hadden: die letter behelsde doe de ſteenen Tafelen, wanneer 't woord der genade onder dat dekſel was : maar met intentie / om daar door de bedieninge des doods / en der verdoemeniſſe aan te vangen / de Menſchen in die gedagten moede te maken / haar daar na door de ſpreuken des Wets nog egter van Sonden te overtuygen / en te verklaren onder de vloek te zijn. Soo doode dan haar letter, mits door ervarentheyd betoonende / dat het een menſch / die na ſulken letter ſijn eygen gerechtigheyd wilde opregten / niet mogelijk was ſijn conſcientie te voldoen : welke noch naderhand den vloek moeſt hooren over de gene die niet en blijft in alles : en hooren de beſchrijving van de geregtigheyd der Wet / de gewaande geregtigheyd uyt de letter beſchamen. Beza ad Galat. 4: 3. *Erant premiſſiones ſub lege per-opſcuræ & NB. cæremoniarum velamine obductæ tegebantur, eminus duntaxat Chriſtum venturum indicantes;*

Art. 3. De occasie van 't opleggen van Mosis Jok, op de schouderen der kinderen Israels.

§. I. Men moet wel aanmerken, dat alle ceremonien altijd geen Jok èn zijn: maar als Paulus *het Jok der dienstbaarheyd* noemt Gal. 5:1. 't geen Actor. 15:10. beschreven word *een Jok te zijn; dat de Vaders*, mitsgaders *hare kinderen noyt hebben konnen dragen*, soo moet men daar door verstaan, alle die sware, en NB. *Lastige* bepalingen omtrent die dagelijksche Elementen, welke ingekomen zijnde, een verband met de voorige ceremonien hebben verkregen, en die ook tot een Jok gemaakt.

§. 1. Soo was de besnijdenisse voor de Wet, een suyvere ceremonie, en Sacrament des genaden-Verbonds, gelijk ook het Pascha: maar als de Wet ingekomen was, maakte sy schuldenaars, om de geheele Wet te onderhouden, en wierd daar door tot een swaer Jok gestelt. Galat. 5: 2. 3. Soo waren de offerhanden voor de Wet vrye en soete exercitien, en oeffeningen des geloofs, welke ongebonden aan tijd, plaats, of Priester, wierden geslagtet, als de contemplatien, en verheffingen des geloofs, in 't overdenken van haar verwagten Goël en versoenende bloedverwant, waren ingespannen. De orthodoxe Vaders der eerste Christenheyd merken dit ook aan. Eusebius præpar. Euang. libr. Ἑβραῖοι ἢ πρεσβύτεροι μωσέως γενόμενοι τοῖς χρόνοις πάσης τῆς διὰ μωσέως νομοθεσίας ἀπήλλαγμένοι ὄντες ἐλεύθεροι καὶ ἀνειμένον τὸν δι' εὐσεβείας κατόρθουν τρόπον, &c. Dat is, „De oude „Hebreen voor Moses, de Wetgevinge door Mosen niet gehoort heb„bende, hebben een vrye, en ongebonden wijse van Godsdienstigheyd „geoeffent. Dit selfde sullen wy §. 2. hooren uyt de mond van vele andere getuygen. De H. Schrift gaat haar daar in voor. Wy lesen Johan. 1: 17. De Wet is door Mosen gegeven, de genade ende de waarheyd is door Christum geworden. Galat. 4: 24. word het Testament beschreven van Sina te zijn, 't welk tot dienstbaarheyd heeft gebaart. Dese zijn de twee Testamenten, het eene van den Berg Sina, tot dienstbaarheyd barende: welke is Agar. De Patriarchen voor de Wet, werden aangemerkt als onse Vaders, en vrye, vers 31. wy en zijn niet kinderen der dienstmaagt, maar der vrye. Het word de Wet, die 430. jaar na de belofte aan Abraham gekomen is, toegeschreven, dat sy dienstbaar maakte, en in bewaring opgesloten hielt. Galat. 3: 17. 23. 4: 2. daar mede beswaart te zijn, dat was met het Jok der dienstbaarheyd bevangen zijn. Galat. 5: 1.

§. 2. Die *swaarste Wille-keuren*, die van de moeyelijkste onderhouding zijn, welke den Ceremonie-dienst maakten tot een *Jok der dienstbaarheydt*, en *ondragelijken last*, zijn Israel gegeven *na de Sonden met het gulden Kalf*: en Moses gegeven aan de deure van de Tente der t'samenkomste.

§. 2. Dit blijkt uyt het gantsche Priester-boek van Moses / vergeleken met het geene Israel te vooren ontfangen had / geduyrende het veertigdaagsche vertoef van Moses op den Berg Sinai. 't Is waar / dat Godt doe order had gestelt om den Tabernakel te bouwen/seggende daar van / Sy sullen my een Heyligdom maaken, dat ik in't midden van henlieden woone. Exod. 25: 8. maar dit was een van de heerlijkheden deses Lands / dat Godt een huys sijner wooninge aldaar onder haar wilde hebben: daar hy hun in swaare gelegentheden wilde te spraak staan; al wat aan dien Tabernakel geordineert was / gaf een heerlijke / en troostrijke vertooning / de Arke, het versoendeksel, den Tafel der toonbrooden, den gouden Kandelaar, den reuk Altaar, en 't Altaar des brandoffers, 't kopere Waschvat, de Heylige Olye, en priesterlijke zeden, waren soete figueren / magtig om aangename invallen / en contemplatien te verwecken over de uytwerking der Salighеyd door Christus: hebbende niets by sig van swaare waarneming. Daar by beschreef den Heere des huyses Aarons inwyinng tot sijn Hooge-priesters ampt / en de Heyliging van dien Tabernakel. Het dagelijks offer op den Altaar/ en de jaarlijksche versoening op de hoornen des reuk-altaars/ hervattende weder het gebodt des Sabbaths, wiens eynde hy verklaart / namentlijk/ dat het een teeken moest zijn tusschen God / en haar. In dit alles en was niets dat noch na een ondragelijk jok smaakte: 't is waar het dagelijks offer / en de jaarlijksche versoeninge toonden wel de open staande schulden in 't gemeyn: maar en wierden niet agtervolgt / met de bewijsen van onreynigheyd in de personen / en familien der Israeliten in 't bysonder/ die van de offeren/ welke een versoeninge genaamt wierden/ wederkeerden / na haar huys / sonder gedenk-tekenen van noch blijvende onreynigheyd daar te ontmoeten: en sonder honderden van gevallen onderworpen te zijn / die haar benootsaakten tot personele offerhanden.

Maar hier na hoorde men de offerhanden vermenigvuldigen, verscheydene soorten van deselve gebieden / en in menigerley gevallen deselve opleggen: hier na wiert 'er onderscheyd gemaakt tusschen reyn, en onreyn, en dat uytgebreydet over spijse, personen, kleeding &c. En allerleye wassingen en reynigingen bestelt: sommige dingen mogt men selfs niet aan raken: eenige dingen verontreynigden voor een dag / andere voor een week/ andere voor een maand / en voor een jaar. Het naderen tot Godt / in 't Heylige der Heyligen voor eenmaal maar des jaars / wierd strengelijk be-

besteken; de Feesten boven de drie jaar-feesten vermeerdert: de Sabbathen der maanden en jaren ingestelt / der dagen in eigenr verswaart. Ja wat meer is / ontrent Heylige plaatsen, personen, en saken wierden eenige vrydommen verandert / en wetten als ingetrocken: als voor eerst de vrydom om ook aan alle plaatse een altaar op te rigten. Exod. cap. 20: vers. 23. 25. wierd weg genomen door de Wet/ die alleen wilde/ en beval voor den Tabernakel te offeren. Deut. 12:5.6. Ten tweede stond het voor henen alle stammen vry te offeren. Exod. 24: 5. En had God in Egypten geboden / dat men alle eerstgeboorne soude doen in syn dienst tot hem overgaan. Exod. 13: 12. ja men sag het gantsche volk die hoop gegeven van te sullen zyn een Koninkrijke van Priesteren Exod. 19: 6. maar naderhand wierden sy geschift / de grootste hoop met haar giften onreyn verklaart, geweert van den Altaar / en alleen de Leviten toegelaten tot den dienst des Heyligdoms / niet sonder uptmunstering wederom van familien onder haar. Num. 3:12.45. 8:6.16.19. 't geen daar na die twist veroorsaakt heeft in Corahs t'samenrottinge. Num. 16: 3.5. Daar by quam ten derden/ dat sy hier na geene van die Heylige dingen en mogten aanraken, willende Godt de Arke / en Heylige vaten alleen gedragen hebben van de Leviten.

§. 3. *De Afgodery gepleegt* met het *gulden Kalf*, dunkt ons by Godt opgenomen te wesen niet alleen als een *privée misgreep:* maar insonderheyd als een proef-stuk van Israëls *hartneckigheyd*, en een ontdeckinge van den aard en gesintheyd deses volks: en dat sy daarom een occasie verstrekt heeft, en reden, waar om God haar dat sware dienst-jok heeft opgeleyt.

§. 3. Soo gevoelen beyde Joden en Christenen: De Joden hielden die sonde voor soo swaar / dat Maimonides volgens de aanteykening van Paulus Fagius sig niet ontsag te schrijven אין לך ישראל פירעון שאין בו ב׳אקיא מעון העגל Geen wrake en komt u, ô Israël over, in welk niet en is een once van de ongeregtigheyd des Kalfs. Ja sy sustineren / dat de Hooge-Priester der Hebreen op den groosten Versoendag voor syn persoon / familie en gantsch Israël den Veerse heeft geslagt en geoffert / ter gedagtenisse van die bedreven en vergeven misdaad met dien Egyptischen Apis. Cod. Joma. Den Heer Spanhemius van vermaarder geheugen / schreef in syn Dub. Euang. p. 3. fol. 553. Van de Joden sprekende / aldus: ,, Sy selven belijden dat die ceremoniële geboden meer gegeven zijn / om de hardnec-
,, kigheyd des volks, en den inborst des geslagts / geneygt tot superstitien/
,, welke haar diep in 't gemoed saten / als dat sy om haar volmaaktheyd
,, souden gegeven zijn: en dat men hier toe de woorden van den Psalmist
,, moest brengen. Psal. 32: 9. Breydelt haar kaken met toom ende gebit.
,, Siet Galatin. de arc. Cath. ver. lib. x. c. 1. & lib. xi. integro. En R. Da-

vid Kimchi word dese spreuke toegeschreven. אלו לא חטאו ישראל במדבר לא צוה אותם אתכן על הקרבנות Indien Israël niet gesondigt had in de Woestijne, God en soude haar geen geboden van Offerhande gegeven hebben.

De Christenen schrijven meest alle / dat God sijn volk door de mengte der ceremonien, waar in haar swaarwigtigheyd lag / heeft willen ontwennen de Heydensche afgoderyen, en gebruyken van Gods-dienst / alsoo in Israël bleek een neyging tot die lang gewoone kerk-zeden der Sabeërs, en Egyptenaren: en dat sy daarom dese geboden ontfingen als een breydel om haar te bedwingen / en scheyds-muyr om se af te weeren van die Afgodische costuymen der vreemde volkeren. En gewisselijk dat Afgodisch bedrijf met het gouden Kalf was een blijk-bewijs / hoe diepe wortelen dat die Heydensche leer / en bevattinge van God / sijn eygenschappen / en dienst in haar herte geschoten had / en hoe beswarelijk sy daer van te brengen waren: hebbende die natie een geneygden aard vergezelt met stijfneckigheyd / om Afgodische superstitien te hanthaven; oorsaak waarom sy een Tugt-meester van nooden hadden om niet uyt te spatten: immers God selfs merkt sijnen handel op Sinaï aan / als een beproevinge van Israel / daar in sy haren aard ontdecken souden. Exod. 20: 20. My dunckt dat de oude Christenheyd de saak wel bevat heeft: 't Geene als een deksel gekomen is op het woord der genade / en alsoo tot een vermindering verstrekte van klaarheyd. 2 Cor. 3: 13-15. 't Geen de vryheden van den altaar wegnam / als een verklaring dat de voorige bedienaars des altaars onreyn waren in hare giften. Ezech. 20: 26. 't Geen om der overtredinge wille is ingekomen / bewarende en besluytende / en dat als een Tugt-meester. Gal. 3: 21. 23. 24. 't Geen opgeleyt wierd als een ondragelijk jok. Actor. 15: 10. Dat was een vrugt van een tugtigende hand / en van een gestrenger handel / van den huys-vader geraden geoordeelt / niet alleen om den aard van 't volk / die hy kende na sijn alwetentheyd die gestrenger huys-houding te behoeven: maar ook na gegeven blijk van dien aard / gelijk God gewoon is in sijn tugting om die te regtveerdigen / want God wil althans sijne wegen billijken: En dit dunkt ons klaar genoeg te leggen in de plaats. Jer. 31: 32. Niet na het Verbond, dat ik met hare Vaderen gemaakt hebbe, ten dage als ik hare hand aangreep, om haar uyt Egypten land uyt te voeren: welke mijn Verbond sy vernietigt hebben. ואנכי בעלתי בם ende ik hebbe op haar niet geagt: of haar niet als agtbaar gehandelt / maar gelijk een Heer sijn dienstknegten / die hy niet ontsiet noch schroomd / maar aan alle sware en verdrietige werken aanset. Wy behouden daarom liever de oversettinge des Apostels / niet alleen om dat sy een onfaalbaar gesag heeft / maar ook uyt den aard der Hebreeusche en haren gebuyr-spraken bewesen is / van den seer geleerden Eduard Pococke te zijn de ware en eygentlijkste uytdruckinge aan de kragt des Grond Texts. Daar word de reden van voor af gesonden / waarom God sijn volk heeft met minder agting gehandelt / om dat sy dat Verbond hadden vernietigt / en daar in niet waren gebleven / maar dat hadden overgetreden: en daarom en konde dat Verbond niet zijn het model van 't Verbond Gods met sijn volk

Vide viri doctissimi notas misc. post Portam Mosis lectu dignissimas c. I.

volk ten tijden Christi; niet om dat Israel dat had overtreden alleen/ maar om dat tot des selfs bedieninge/ dat geene was toegekomen/'tgeen die huys-houding gestrenger maakte/ en 't huys Israels dede dienstbaar zijn.

Het gevoelen van de Heer Coccejus: was seer ampel van de oude Kerken Leeraren der eerste Christenheyd al voorgestelt.

Justinus Martyr tegen Trypho de Jode sprekende segt. „Wy souden/ „ook de besnijdenisse na den vleesche ende de Sabbathen ende alle Feesten „waarnemen: indien wy niet bekent hadden/ om wat oorsaak sy u lieden „mede waren opgelegt/ namentlijk om uwe rebellyen en hardigheyd „des herten.

Den schrijver van de Apostolische Constitutien onder de naam van Clemens Romanus beveelt lib. cap. 6. „Die de Wet leest onthoude „sig van die dingen/ die daar-en-boven tot deselve zijn ingevoert: indien „niet van alle/ immers gewis van sommige bedelen der tweede Wet-„gevinge/ lees alleenlijk maar tot kennisse/ op dat hy God kennet en „verheerlijkt/ dat hy uw van sooodanige en soo vele banden heeft ver-„lost: houd doch voor oogen te kennen/ wat dat de natuurlijke Wet „is/ en wat de dingen zijn tot de tweede Wet-geving behoorende/ en „wat dingen den makers van 't kalfs-beeld gegeven zijn in de woestijne. „Want 't geen God de Heer gesproken heeft/ voor dat afgod-dienen/ „en gieren van 't kalfs-beeld, dat hy de Egyptenaars haar Apis was/ is de „Wet/ [namentlijk die natuyrlijke Wet.] En dese is den Decalogus of de tienwoorden. Maar de banden welke den geenen/ die gesondigt „hadden opgelegt zijn/ en trek gy lieden niet aan. Want onsen Salig-„maker is om geen andere oorsaek gekomen/ als op dat hy de schuldi-„ge soude verlossen van den bereyden toorn/ de Wet/ en de Propheten „vervullen/ en de banden der tweede Wet-gevinge der geboden/ daar „boven ingevoert/ soude of doen rusten of oversetten. Daarom ons „tot hem roepende/ segt hy/ komt alle tot my die vermoeyt en beladen „zijt, ende ik sal u doen rusten. En lib. 6. cap. 20. Sprekende van 't „maken van dat kalfs-beeld en haar dienst/ segt hy. Doe heeft God „vertoornt zijnde/ die ondankbare met enge banden gebonden: en met „een swaren last, en hard jok begordet. En niet meer gesept/ indien gy „dit gedaan sult hebben: maar/ maek altoos Altaar en Offerhanden: „want gy zijt vergeetachtig en ondankbaar. Want nadien gy de vryheyd „misbruykende ondankbaar zijt/ soo leg ik uw voor de rest de nootsaa-„kelijkheyd op: en onthoud u van soodanige spijse. Ook schrijf ik u „voor/ de onderscheydingen van reyne en onreyne dieren. etc.

Den H. Irenæus. lib. 4. cap. 29. *At ubi conversi sunt in vituli factionem & reversi sunt animis suis in Egyptum servi pro liberis cupientes esse, aptam concupiscentiæ suæ acceperunt reliquam servitutem, à Deo quidem non abscindentem, in servitutis autem jugo dominantem eis. Quemadm. & Ezech. Propheta causas legis talis datæ reddens ait: Et post concupiscentiam cordis sui erant oculi eorum, & ego dedi eis præcepta non bona, & justificationes, in quibus non vivent in eis.* „Dat is: Maar als sy haar gewendet hebben tot het ma-

„ken

„ken des Kalver-beelds, en met hare gemoederen zijn wedergekeert na „Egypten, begeerende dienstbare/ voor vrye te zijn/ hebben sy de overige dienstbaarheyd/ bevoegt na haar begeerlijkheyd ontfangen/ welke wel niet af en sneed van God/ maer echter over haar heerschappy voerde voor 'tjok der dienstbaarheyd: gelijk ook Ezechiel de Propheet, „de oorsaeken van 't geven eens soodanigen Wets gevende sept: Geboden die niet goed en zijn, en rechtveerdigmakingen in dewelke sy niet leven sullen door deselve.

Hieronymus over Ezechiel. 20. „Ook kan dit gesegt worden dat sy „door de overtredinge alleen de tien woorden ontfangen hebben/ Maar „naar hare begane Afgodery en lasteringe de veelvuldige ceremonien „van de Wet: op dat sy liever Gode souden de offerhanden offeren/ die „sy andersins den Duyvelen offerden: Ec.

Chrysosthomus over 1 Cor. 2: 14. „Dese (verstaat de Israeliten/ „wanneer sy geen lastig leven leefden/ maar vryheyd genoten/ die „goede dagen niet dragende/ zijn uytgespat tot goddeloosheyd; maar „wat heeft God naderhand gedaen? hy heeft een groote menigte van „geboden haar opgelegt/ haar vryheyd daar mede besnoejende: En op „dat gy soudet weten/dat die geboden eygentlijk tot de deugt niet behoorden, maar haar voor eenen toom en gebit verstrekten, haar gelegentheyd „van besigheyd gevende/ hoord wat van deselve de Propheet segt: ik „hebbe haar gegeven geboden die niet goed en zijn. En wat is dat „die niet goed en zijn? die niet bysonderlijk tot de deugt en helpen; „daarom doet hy daer by/ rechten in de welke men niet leven kan.

Cyrillus Alexandrinus lib. 6. Contra Julium. „Maer dat God „Israel als het gestruykeld had/ en dwaselijk handelde/ en niet rechte „handelen konde/ de Wet bestaande in schaduwen en letteren gegeven „heeft/ kan geleert werden uyt de woorden van den Propheet. Ende „ik heb mijn hand opgeheven, ende hebbe haar gegeven geboden die niet „goed en zijn, &c. Het betaamde voorwaar dat die geene/ die van Gods „goedertierendheyd waren achter uytgeslag/ enende haar schuldig gemaekt hadden aen het gulde Kalf (want dat meene ik/ dat verstaon „werd door het keeren harer oogen na de gedagten der vaderen) gantsch „en gaer van Gods gemeensaamheyd souden uytgesloten worden/ en „omswerven sonder eenige genade in de landen der Heydenen: maer „om dat God goed is/ en dat hy eerde de afbiddingen van den wijsen „Moses, soo heeft hy haar wetten des tuchts gegeven. Maar die niet „goed waren gelijk hy segt. Ec.

§. 4. In-

§. 4. Indien het ons met veele oude, en nieuwe Leeraars geoorloft is, door *de geboden, die niet goed en zijn*, te verstaan de *Ceremonien*, die van *Moses* aan de deure der tente der t'samen-komste ontfangen zijn: Soo leyd alles onwedersprekelijk klaar. Want soo luyden de woorden van den Propheet Ezechiel. cap. 20: 24. 25. *Om datse mijne rechte niet gedaan en hadden, maar mijne insettinge verworpen, ende mijne Sabbathen ontheyligt hadden: ende* NB *hare oogen achter de drek-goden harer vaderen waren. Daarom gaf ik hen* NB. *ook geboden, die niet goed en waren, ende rechten, daar by sy niet leven en souden.*

§. 4. Daar sien wy een reden gegeven/ waarom God/ die haar gegeven hadde/ die geboden/ welke soo wiese doet/ daar in leven sal/ haar NB. ook/ [dat is daar-en-boven] nog gegeven heeft/ andere geboden [חקים Chukim betekent besette geboden, van een bepaalt omschreven/ en besloten getal/ daar men toe/ noch af mag doen.] en regten: maar hoedanig? die niet goed en zijn, en daar by sy niet leven en souden. Dat is/ wiens onderhouding niet bysonder hielp tot de deugd/ en wiens natuyr niet was/ als de geboden van de Wet der Werken/ welke niet konden aangemerkt worden/ onder de belofte des levens. Wy konnen door die woorden niet goed, twee dingen t' samen aanmerken/ voor eerst, dat sy niet bestaande in eyschen van deugden/ nog in beduydinge van aangenamer vertroostingen/ gelijk de voorige vrye Ceremonien, niet en waren een vrugt van Gods rijke barmhertigheyd/ maar van sijn gematigde tugtinge/ welke haar goede/ en aangename vryheyd verminderden. Ten tweeden, dat haar werkinge/ en beduydinge niet anders in voesemde als 't geen dat treuriger was/ en meer behoorde tot de Schesis/ en opsigt van de Wet: gelijk dit klaar is/ in de Wetten van reyn/ en onreyn/ die niet anders vertoonen als de tegenwoordigheyd der onreynigheyd/ en afwesigheyd van 't reynigende soen-bloed/ sonder veel kragtige/ en levendige Evangelische vertooningen te maken. Nu dese reden van 't geven deser geboden/ en regten is; om dat hare oogen waren agter de drek-goden harer vaderen/ en om dat sy Gods regten niet gedaan hadden/ maar sijne insettingen verworpen/ gelijk sy sijne Sabbathen verontheyligt hadden. Ergo zijn dese na de sonde van 't gulde Kalf haar opgelept/ en in de Woestijne voort en voort Sondigende/ ook soo langs soo meer verswaart.

Dat sommige Broeders hier over dit verstand der woorden, geboden, die niet goed en zijn, haar soo vremt houden / is gebrek van aanmerking / daar dit nogtans is de uytlegging van de meeste / indien niet alle ouden Kerken-Leeraren / en van een groot getal der gereformeerde Gods-geleerden. Wy hebben terstont dese Prophetische passagien aldus hooren verklaren van de H. Vaderen : Ierenæus, Chrysostomus, Hieronymus, en Cyrillus Alexandrinus. Wy sullender over dese text noch twee bysvoegen / dien Grooten Augustinus, ende Theodoretus.

Augustinus in sekere Brief / zijnde 97. in de werken Hieron. „ Waarom sal ik niet seggen / dat die geboden van de oude Sacramenten niet goed „ en zijn? om dat de Menschen door deselve niet geregtveerdigt en wer„ den : want het zijn schaduwen / etc. nochtans niet quaad? om dat sy „ van Godt geboden zijn naar de gelegentheyd van tijden / en personen / „ naar dien ook het seggen van de Propheet my helpt / seggende / Godt „ by den selven / dat hy aan dat volk gegeven heeft, Geboden die niet goed „ en zijn. Misschien heeft hy ook daarom deselve niet quaad genoemt / „ maar alleen niet goed: dat is / niet soodanig / dat door deselve / de Men„ schen souden goed / of sonder deselve niet goed werden.

Theodoretus over dese plaats. „ Sommige verstaan dit als van den „ dienst der Afgoden gesegt / gegeven door ik hebbe toegelaten verstaande: „ maar NB. het is openbaar / dat sy de sin van dese woorden niet regt ge„ vat hebben : want die regt van gevoelen is / en sal een godloose Afgo„ den-dienst niet noemen / niet goed, maar seer quaad / ende soo en kan „ Godt deselve ook alsoo niet noemen / etc. De sin van de woorden „ moet dan anders wesen : want nadien ik haar gegeven hadde / segt „ Godt / regten / welk soo een Mensche doet / hy leven sal / soo hebbe „ ik haar aan andere geboden verbonden / en vast gemaakt / dewelke „ haar het leven niet konden toebrengen : maar met hare onderhoudinge „ ende besigheyd in deselve te wege bragten / dat sy die andere nootsake„ lijke Wetten niet en overtraden. En daar door verstaat hy de gebo„ den van melaatsheyd / van de beenderen van een dood Lichaam / ende „ dood aas : ende van andere diergelijke saken / ende de menigvuldige „ reynigingen / en offerhanden om de selve : want / sy met de onderhou„ dinge van dese geboden besig zijnde / en konden die nootsakelijke / en „ nuttige wetten niet veragten / daarom heeft hy niet gesegt / dat hy „ haar quade geboden gegeven heeft / maar die niet goed en zijn, &c.

Maar om tot onse Gereformeerde Godsgeleerden te komen / het is bekent / dat Franciscus Ridderus in sijn Apollos over dese plaatse dese uytlegging beweert / als 't opregte gevoelen der Christenen tegen de Joden. En selfs onse Broeders hebben dit concept in de Engelsche vertaalde Schrijvers niet gereprobeert / maar door hare approbatien getoont / dat het een uytlegginge was / die wel passeren mogt : want soo vint ik in Rogers Samaritaan [een tractaat van de eerwaarde Classis van Alkmaar / niet alleen geapprobeert / maar ook geprezen] pag. 53. 54. dese woorden als een antwoord op de plaats Ezech. 20: 25. „ Daar zijn driederleye wet„ ten / of geboden. 1. Mala quade / als Mich. 6: 16. de insettingen van

„ Omri,

„ Omri. 2. Non bona. die niet goed zijn/ als de ceremoniele Wet. 3. Bona, „ goed/ soo is morale/ of zedelijke Wet: nu de wetten/ daar van al„ daar gesproken wort/ waren de Wetten der Ceremonien/ dewelke de „ Heere noemt niet goed, om datse geen ding tot de volmaaktheyd kon„ den brengen/ zijnde alleenlijk schaduwen der tot komende dingen. Hebr. „ 10: 1. Maar de zedelijke geboden zijn regtveerdig/ en Heylig/ en de „ Mensche die deselve doet/ sal door deselve leven.

Fredericus Spanhemius selve/ eertijts een eer, en kroone van de Leydsche Academie, in sijn voortreffelijke Dubiis Euangelicis p. 3. fol. 533. sullende dese plaats illustreren, en ligt toebrengen/ uytet sijne illustratie met het gevoelen van Theodoretus boven aangetrocken/ aldus: „ *Sic „ Theodoreto & aliis visum jam olim apud Prophetam Ezechielem cap.* 20: „ 25. *Deum vocare præcepta ceremonialia* חקים לא טובים præcepta non „ bona. *non* ἁπλῶς, *sed* συγκριτικῶς *tantum, non absolute, sed com„ paraté solum, imperata quippe à Deo, & commendata alibi. Id præcipuè „ spectatum à Spiritu S. cultum moralem præferendum ceremoniali, virtutes „ ceremoniis, sanctitatem, & ejus appendices histrionicæ, sacrificia, per „ quæ propria caro mactatur, sacrificiis, per quæ mactatur aliena.*

De wel geagten Casparus Streso, in sijn leven vermaard Prediker in 's Gravenhage/ is over dit subject nu van andere al menigmaal aangetrocken/ en by gebragt sijn commentarie over Hebr. 8: 7. 8. pag. 410.

Art. 4 De dienstbaarheyd des Wets, en hare swaarheyd.

§. 1. Het is seker uyt Godts woord, datter onder het Oude Testament *een dienstbaarheyd was*, waar van wy onder 't Nieuwe Testament zijn vry gemaakt door het bloed Christi.

§. 1. Dese dienstbaarheyd bestont in het waarnemen van die menigte der Ceremonien des Wets/ welke nu met Christi dood zijn gecasseert/ ten aansien van 't regt/ hoewel sy uytgesleten zijn met de tijd: want met Christo zijn wy die afgestorven/ en met Jerusalems verstooring zijn sy gantsch begraven: siet van dese dienstbaarheyd. Galat. 4: 1-9. en vers. 22-31. Galat. 5: 1. 13. Col. 2. 20. etc.

§. 2. In dese *dienstbaarheyd* wierd geheel Israal gevoelig van een *swaar Iok:* want sy tot het waarnemen van seer veele, en seer nauw luysterende Ceremonien verplight wierden, door een seer gestrenge, en rigoreuse straf-dreygende pligt-vordering des Wets.

§. 2. Twee dingen dan maakten hare dienstbaarheyd/ten aansien van het vleesch, dat is/ van 't uyterlijke seer swaar: voor eerst de veel vuldige menigte der willekeuren: hier waren onreynigheden sonder getal/ en reynigingen overvloedig: besmettingen/ wiens vermijding groote omsigtigheyd/ met gestadige kommer/ en toesigt vorderden: omsien soo binnen/ als buytens huys/ op spijs/ op drank/ op kleeding/ en ommegang met Menschen/ en wat al niet moester gestadig gebruykt werden: en nadien 't er alom soo nauw te wagten was/ soo bevont men 't onmogelijk alle Ceremoniele verontreynigingen te ontgaan: insonderheyd bevont men de occasien van vergrijpingen ontrent hoog-gedugter Heyligdommen veele en ligt-verruckende/ 't welk dan op 't geweten van versuymde pligt/ een overtuyging van schuld-/ en aandrift/ om weder een soen-offer te binden wrogt/ of op 't bevinden van verontreyniging een middel tot reynigheyd/ en suyvering des vleeschs. Het tweede, dat dien dienst beswaarde/ was/ dat 'er vooraan by na niets gelaten was aan 't vry believen/ maar alles wierd bepaalt/ of in sekere voorvallen/ die vreemd mogten zijn/ de bepaling den Priester opgedragen/ en sijnen Raadt: tegen welke wederspannig te zijn/ groote straffe in dit geval was bedreygt: gelijk ook al die Wetten geleydt wierden onder de uytspraak van de gemeyne vloeken: en dit wrogt in haar een gedult/om de boetende tugt te dragen/ of anders een onderwerping aan sware straffen. Aldus talmden sy onder de Wet in die veelerhande diensten.

Piscator segt seer wel in sijn Aphorism. loc. IX. §. 20. ,, Het vierde on-
,, derscheyd [tusschen 't Oude/ en nieuwe Testament] is/ dat de bedie-
,, ninge des Ouden Verbonds lastiger/ en moeijelijker is geweest van
,, wege de menigte der conditien, of aard der Ceremonien: vermits sy
,, meerder waren als nu/ ende van grooter arbeyd/ en kosten. Actor.
,, 15: 10. Galat. 3: 24. 4: 1. 2. 3.

Amesius in sijn Merg der Gods-geleerheyd 't eerste boek. cap. 39. §. 9.
,, De vryheyd bestaat ten tweeden daar in/ dat het jok der Ceremoniele
,, Wet/ voor soo ver het een handschrift was tegen de Sondaren, of het
,, gebruyk der dingen uyt eygener aard middel-matiger/ verboot/ of
,, veele lastige waarnemingen der selvige beval/ of ook de waarheyd
,, selve door vele vleesselijke Ceremonien bedekte/ nu gantschelijk is
,, weg-genomen. Col. 2: 14. 17.

§. 3. Dese gestrengheyd der Wet had sijne *Drijvers*, die haren eysch *invorderden*, en haar tugt-boete, of straf uytvoerden: en dese waaren met namen de *Engelen* uyt den Hemel, en de *Oversten*, en *Priesters* der Joden, van der Aarde.

§. 3. Dit en sal/ nog en kan van niemand in twijfel getrokken worden/ ten aansien van de Joodsche Magten/ en Geestelijken/ die maar insiet/ Deut. 17:8-13. 1 Chron. 19:8-11. en de saak selfs overweegt. Wat de Engelen belangt/ het is seker/ dat sy gestaan hebben over het geven der Wet. Hebr. 2:2. Gal. 3:19. En dat sy haar commissie/ en bestellinge daar ontrent ook hebben ontfangen. Actor. 7:53. en toesigt moesten gebruyken/ dat alle overtreding/ en ongehoorsaamheyd tegen 't woord/ dat ten haren overstaan gesprooken is/ regtveerdige vergelding ontfing. Heb. 2:2. Sulken tugtmeester sag David met het ontblootte sweerd der Pestilentie in de vuyst/ waar mede dat'er alreede t' seventig duysend verslagen waren/ 1 Chron. 21:16. Haar gewoone ampt van toesigt op Gods volk/ en van straffen toe te brengen aan de quaden/ aangevaart in 't opnemen des viersigen lemmers/ doe men Adam uyt het Paradijs dreef/ moesten sy sonder twijfel ook quijten tot handhaving der Wet: waarom haar dan op een gestrenger Wet ook een gestrenger straf/ en tugthouding te beurt viel: Vogelsang in exercitat. Theolog. pag. 625. *Longe verissimum est, Angelos vetusti fœderis quasi assessores, & executores, & vindices fuisse NB. peculiari quadam ratione, quorum* sanctissimas inter Myriadas Deut. 33:2. *legem Deus tulit in monte Sinâ.* Siet beneden. §. 5.

§. 4. Soo waren dan de Israeliten, in soo verre ook die versorgers der Wet onderworpen: dat sy ter arbitragie van de Joodsche Magten de gestrenge tugt der Wet moesten ontsien, dragen, en haar daar onder onderwerpen, deselve aanmerkende als tugt-houders in Gods naam.

§. 4. Als ik Joodsche Magten noem/ soo bepaal ik dat niet alleen tot de Overheden van haar Typische politie, maar versta ook de Geestelijke order van Aäron: 't zy die beyde orders in den grooten Raad waren: 't zy de Priesters een bysonder Collegie van Magts-pleging/ en geestelijke jurisdictie betreffende den Tempel dienst etc. was toegestaan. Waar over de geleerde verschillen/ en 't geen wy veylig in 't midden konnen laten: ofschoon wy niet wel konnen sien: hoe de bewijsen van den ver-

vermaarden Heer Johannes Seldenus voor het eerste / en tegen het tweede grondig konnen worden opgelost. Immers en kan niemand dit wederspreeken. Dat 1. De bepalinge van sommige omstandigheden der Ceremonien / het goed vinden van de Joodsche Magten was aanbevolen / 't gunt de Joden moesten gehoorsaamen. Om die magt / en dat regt van sommige twijffelige Ceremoniele omstandigheden te mogen bepalen / als het diende tot een Heyning van de Wet / en verhoetsel tegen de vergrijpingen / daar ontrent (wegnemende de occasien / die de Menschen meesten tijd verrukten tot overtreding) werden sy in de Heylige Schrift den Wetgever genaamt. Gen. 49: 10. Jud. 5: 9. daarom noemtse Paulus voogden, die Israel dienstbaar maakten onder de Elementen der Werelt. Galat. 4: 2. 3. vermits sy magt hadden / om bestelling te geven / van 't geen diende tot onderhouding der Wet; en haar gestelde ordre / als sy niet en street tegen 't gebod / maar daar-en-tegen des selfs waarneminge behulpig was / moesten sy gehoorsamen / als staande onder die voogdyschap. Siet ook Malach. 2: 7. Hoor Witsen in sijn Oeconomia daar van spreeken. lib. III. cap. x. §. xi. ,, De geloovigen des Ouden Testaments waren waarlijk kinderen / maar kinderen van den Vader onderworpen / onder 't oog-wenken / de plak / en ,, roede der kindermeesters / dewelke sware lasten, en beswaarlijk te dragen bonden, en opleyden op hare schouderen, van welke nochtans de ,, Vader seyde / alles, wat sy u gebieden sullen te houden, dat houdet, ende ,, doet. Matt. 23: 3. 4. soo lang / namentlijk / als sy niets bevolen / ,, 't geen / welkers uytwerking met den wille des Huysvaders strijdig ,, was / etc. 2. Dat de tugt over sommige overtredingen ook stont ter arbitragie van dese magten / spreekt van selfs: Israel moest terwijlen sy deselve verswaarden / of matigden / de lasten dragen / die hun opgeleyd wierden / Matth. 23: 2. 3. 4. Schoon sy / die op Mosis stoel saten veelsins de rigireuse kant hielden ten tijden van Christus / en de schare een sware boete opleyden / daar sy selfs haar eygen persoonen verschoonden / en onder de minste last haar boeting sogten. Dit dunkt my goed met de woorden van den vermaarden Heer Johannes Cloppenburg Z. voor te stellen / die in sijn schoole der offerhanden aldus spreekt p. 50.

,, Sacrificia Imperata per censuram Ecclesiasticam, *Denique præter stati tem-*
,, *poris illas oblationes, &c. Censemus occasione publici scandali, vel gravioris*
,, *peccati, quod occultum esse non potuit, injuncta fuisse juxta legem divinam*
,, NB. Sacerdotum Judicio *peccata confessis, & pænitentibus, per modum pu-*
,, *blicæ reconciliationis cum Deo, & Ecclesia: qualia Sacrificia antonomastice*
,, *scriptura vocat* חטאות περὶ ἁμαρτίας *oblata pro peccatis, &* אשם περὶ πλημ-
,, μελείας *oblata pro delicto. Lev. 4. 5. 6. & passim in Mose.* De offerhanden door Kerkelijke censure geboden. ,, Eyndelijk behalven de offerhande op ,, elk gesette tijt / ect. achten wy / datter ook offerhanden / ter occasie van ,, eenig publijk schandael / of van swaarder Sonde / die niet en konde ,, bedekt zijn / den genen / die haar Sonden hadden beleden / en berouw ,, toonden / volgens de goddelijke Wet op het oordeel de Priesteren bevolen wierden / by wege van publijke versoeninge met Godt / en de

,, Kerk:

„ Kerk: hoedanige offerhanden de Schriftuyr noemt fond-offeren / en „ schuld-offeren. Levit. cap. 4. vers. 5. 6. en alomme by Moses.

§. 5. Of nu de plaets Hebr. 2: 5. siet op die *onderwerping des Ouden Testaments* onder die opsicht, en commissie der *Engelen?* en beyde de *Engelen*, en de Joodsche Magten, om dat Ampt *Goden* zijn genaemt? dat raakt maar een verscheyden uytlegginge van eenige Schriftuyr-texten, en sware plaatsen, sonder verschil in de sake selfs: waarom wy daar in malkanderen vryheyd van verschillen schuldig zijn.

§. 5. Ik seg / dat de verscheydentheyd maar is in 't opvatten van die Schriftuyr-texten/ en geensins in de saak: want dat sommige Coccejus hebben toegeschreven / de sustenue / als of de Engelen onderworpen te zijn / is de Engelen te dienen, en met een religieuse eere te aanbidden/ dat is gekomen by een mis-verstand van sijn woorden: immers wy houden de Engelen-dienst / en religieuse eere / altoos geweest te zijn / een snoode afgodery / en merken in haar niet meer aan / als dat sy doen waren geseten over de Wet / en op een bysondere wijse uytvoerders tot bevordering van haar eysch / en wreekers tot straffe / of tugting tegen de overtreders: 't geen de Heer Vogelsang segt / *longe verissimum esse*, gantschelijk waaragtig te zijn. Daar-en-boven door 't Ampt van Goden te zijn / dit voogdyschap uyt kragt van de Wet te verstaan: en daarom in 't Nieuwe Testament geen Goden te erkennen / en strekt niet tot vermindering van de agtbaarheyt onser overheden / die des niet te min bekent werden voor Godts dienaresse, Rom. 13: 4. en 't gerigte niet den Menschen te houden, maar den HEERE, die by haar is in de saake van 't gerichte. 2 Chron. 19: 6. wiens magt in de gront niet minder is/ als de magt der Joodsche Magten ontrent de politie / aangemerkt als een Maatschappy van menschen in de Werelt: noch ontrent de uyterlijke maintenue / en bevordering van de welstand der Kerke / in soo verre sy Godt / en de waarheyd behoudens de natuyr der Kerke konnen dienst doen. Maar haar magt is minder / ten aansien van de Wet / om dat sy geen gesag hebben / noch bestel / om sulken Wet te handhaven / noch sulken gestrengheyd te gebruyken als in Israel; soo dat hy / die sijn magt heeft willen mis-bruyken tot aanstelling / en executie van die gecasseerde Willekeuren / daar in selfs sig bewijst den Antichrist te zijn / en een tyran tegen de Kerk.

Maar eer ik hier van afscheyde / moet ik toonen de over-een-stemming van andere Theologanten. En wat de plaats Hebr. 2: 5. belangt / dese is / altoos gehouden onder de sware plaatsen / welkers verstand soo ter eerster insien niet seer klaar scheen / maar uyt dat verscheydene uytleg-

leggingen daar over zijn ontstaan / alsoo luyden de woorden. Want hy heeft de Engelen niet onderworpen de toekomende wereld, van welke wy spreken. Sommige hebben door de toekomende wereld verstaan de Kerke Christi/na de eerste genaden-belofte / in tegen-stelling van de wereld voor den val: welke kerke Christi maakt een tweede wereld / van Adam af tot op den jongsten dag: en soo verstond het den grooten Calvinus: Maar weynig over-een-komende met Pauli oogwit; welke spreekt van den Heere Christus als de aankondiger van die soo groote saligheyd / in tegen-stellinge tegen het woord/dat ten overstaan der Engelen is verkondigt: en wil nu bewijsen / dat dese is na sijn vernedering verhoogt aan Gods regterhand / als een hooft der kerke / wiens voeten alle dingen onderworpen zijn. Daarom verklaren / onse wel geagte uytleggers de toekomende wereld te wesen / die wereld / van welker toekomste / of
„ stand de Propheten soo veel hebben gesproken / en daar David van
„ spreekt in de aangetogene plaatse Psal. 110. welke wereld toekomen-
„ de word genaamt / ten aansien van Gods beloften in 't O. T. en van
„ de opregtinge aller dingen / die door het sitten Christi ter regterhand
„ sijns Vaders door de geheele Werelt is begonnen / ende ten uytersten
„ dage sal voleyndight worden. Den Hoog-geleerden/en Eerwaarden Vader D. Edward Reynolds Bisschop van Norwich schrijft in sijne werken over Hos. 14. p. 360. b. „ Niet vremd is het mijns bedenkens/in de
„ Schriftuyr / dat de woorden eeuwe, of Werelt somtijts aan de Kerk
„ beperckt zijn. Gelijk nu Israel Gods eerstgeboorene, en d' eerstelin-
„ gen sijner inkomste was. Exod. 4: 22. Jer. 31: 9. Jer. 2: 3. soo is de
„ Kerke van Israel gesegt de gemeynte der eerstgeboorne. Hebr. 12:
„ 23. de eerste Tabernakel / een wereltlijk Heyligdom, Hebr. 9: vers.
„ 1. 8. en Jerusalem dat nu is. Gal. 4: 25. En dan moet by de toeko-
„ mende eeuwe, of Werelt, de Christelijke Kerke naderhant te planten/
„ verstaan worden; want soo word de Euangelische Kerke in de Schrif-
„ tuyr NB. gemeenlijk gesegt de toekomende Werelt. Dus wort ge-
„ segt/ D'Engelen heeft hy de toekomende Werelt niet onderworpen. Hebr.
„ 2: 5.

Maar / hier quam wel eer op den Heer Jacobus Capellus, in sijn leven gewesen Professor tot Sedan, die in bedenking nam / waarom de toekomende eeuwe wierd gesept/by wege van preferentie de Engelen niet onderworpen? of van de voorige eeuwe / dat is de Kerke des Ouden Testaments de Engelen was onderworpen geweest? en hoedanig? hy sustineert van ja / en beschrijft het aldus: „ Vermits het eerste woort/ te
„ weten: het wettische, en voorbeeldende Verbond, is afgepubliceert
„ door den dienst der Engelen, en somwijlen vernieuwt / vermeert / en
„ bevestigt/ soo was dan die eeuwe, gedestineert/ om onder dat Typische
„ Verbond te zijn / eeniger maten de Engelen onderworpen. Maar vermids het laatste woord / te weten / het Euangelische Verbond / niet
„ en is gepubliceert van de Engelen/ maar alder-eerst van Christo selve/
„ en daar na van sijne Apostelen / beneffens hare navolgers / soo en was
„ dese eeuw, verordent tot de Prediking deses Euangelischen Verbonds

den

,, den Engelen niet onderworpen, maar Christo alleen. Om welke oor-
,, saak de verschijningen der Engelen / welke eertijts dikmaals geschiet
,, waren / na het van de Apostelen gestabiliteerde Rijke Christi / zijn op-
,, gehouden / of seer selden begosten te gebeuren: en die daar gebeurden /
,, behoorden NB. tot de verlossinge der geloovigen, maar niet tot openba-
,, ringe van nieuwe verborgentheden. Maar men moet ook dat onder-
,, schepd niet versmaden / welke wy sien tusschen de eeuwen des Ouden,
,, en nieuwen Testaments. Onder 't Oude / worden Abraham / Josua
,, Daniel / door de Engelen nedervallende / niet bestraft. Maar onder
,, 't Nieuw Johannes 't selve tweemaal doende / tweemaal bestraft.
,, Apoc. 19. en 22. Dese bedenkinge van dien vermaarden Leeraar / ga-
ven ander occasie dit concept te beschaven. Soo vind ik de Heer Vogel-
sang dit concept voorstellen / en verbeteren in sijn exercitatien. pag. 625.
,, Maar en ontbroken geen groote / en uytstekende mannen / dewelke
,, meynen / dat van den Apostel de ware / en regt-schapen reden wort te
,, kennen gegeven [van de dikwijlige verschijning der Engelen van outs /]
,, als hy segt / Dat God de toekomende Wereld, dat is / de Kerke des
,, Nieuwen Testaments / na 't gepubliceert Euangelium den Engelen
,, niet heeft onderworpen. Nadien het Oude Verbond wel door den dienst
,, der Engelen was gepubliceert / maar niet het Euangelische Verbond.
,, En dat derhalven in den loop van dat Verbond wel gedagt werden de
,, veelvoudige verschijningen der Engelen / om dat namentlijk de Ker-
,, ke den selven als Huys-versorgers was aanvertrouwt / terwijl het Heer-
,, schap noch niet binnens huys was ingevoert: Maar / dat doe Christus
,, als de Heer nu ingebragt was / de saak selfs eyschte / dat men of gee-
,, ne / of maar selden verschijninge der Engelen naderhand verworf.
,, Dese antwoort voldoet my wel niet: want gelijk wy niet en ontkennen,
,, 't geen ver alderwaaragtigst is, dat de Engelen gelijk als assesseurs, en uyt-
,, voerders, en wreekers op een sekere bysondere wijse van 't eerste Ver-
,, bond geweest zijn, onder welkers al derheyligste duysentalen Deut. 33:2.
,, Godt sijn Wet gegeven heeft op den Berg Sinai; nochtans en volgt
,, daar uyt / gelijk ik men / niet even seer / dat de Engelen niet gevoeg-
,, lijk na Christi geboorte / en hemelvaart / en konden verschijnen als
,, gemeynsame geesten: met namen van God dienst-halven gesonden /
,, om der gener wille, die erfgenamen der eeuwiger Saligheyd zijn sullen.
,, Maar egter sal 't dien / die de saak nader bevroedet / openbaar worden /
,, dat de Engelen van outs den Vaderen soo dikmaal zijn verschenen in
,, een sigtbaar gelaat / insonderheyd om twee oorsaken. Op dat sy na-
,, mentlijk / of toekomende dingen souden voorseggen / of andersins Gods
,, wille te voorschijn brengen. Of ook een alderdaad-veerdigste hulp
,, toebrengen. Maar na Christus / en 't Euangelium / en behoeven
,, wy geen nieuwe / of wijdere openbaringe: en de Kerke naderhand met
,, wijd overvloediger mate des alderheyligsten Geests overstortet / en
,, behoeft ook de behulpselen der Engelsche verschijninge niet / ten vol-
,, len genoegt zijnde met Gods onkreukbare beloften / en met der onsterf-
,, felijker en Hemelscher Geesten onsigtbare omlegering / agtervolgens

„ de selve. Maar gelijk den Levitischen Gods-dienst / en de Ceremo-
„ nien / na dat Christus nu ten Hemel opgevaren is / egter voor een tijd
„ noch eenigsins stand gehouden hebben ; want de Synagoge eenen lan-
„ gen uytvaart gehad heeft : Alsoo en is 't geen wonder / dat schoon de
„ Euangelische predikinge begonnen was / nochtans de Engelen tot ee-
„ nige malen in een sigtbare gestalte zijn gesien : Edoch de Euangelische
„ predikinge eyndelijk wel bevestigt zijnde / zijn de verscheyninge der
„ Engelen wel niet aan geene / maar nochtans / gelijk ik meyne / aan
„ weynige wedervaren.

Alsoo siet men wat occasien de Heer Coccejus mede gehad heeft / om dien text te bemediteren / nadenkende / dat het Woord onderworpen beteekent een onderdanigheyd / en dienstbaarheyd : soo heeft sijn E. lie-ver de reden daar van gestelt in 't geene het alderwaaragtigst was / en niemant ontkennen kan / dat de Engelen als assesseurs, stonden over de Wet-gevinge / en daar ontrent bestellinge verkregen / om als executeurs haar stand te bevorderen / en als wreekers / en tugt-houders haar autho-riteyt te mainteneren: niet als Heeren van de Kerke / die daar over Sou-verain souden gebieden: maar als kragten, en Magten, die in den naam van 't Hooft geauthoriseerd waren; welke gelijk Capelli laatste conside-ratie medebrengt / eertijds met buyging / en nedervalling wierden ge-eert [niet aangebeden /] maar nu die eere wraken uyt die consideratie / om dat sy onse meerder niet en zijn : maar mede-dienstknegten der Apo-stelen.

En wat de naam van Goden belangt / of men in 't Nieuwe Testa-ment Engelen, of Menschen vint Goden genaamt / en of sy die in 't Oude Testament soo genaamt waren / die naam niet en droegen om sulken re-den / die in 't Nieuwe Testament geen plaats heeft? Daar ontrent heeft ons het tegen berigt by gebragt D. Petrum de Witte, die in sijn wederleg-ging der Sociniaansche dwalingen dese woorden heeft. „ Want dewijle
„ nu de Sonne der gerechtigheyd is opgegaan / soo blijkt sulken onder-
„ scheyd tusschen God, ende de Engelen, dat sy nu NB. ophouden Goden
„ genaamt te worden, zijnde gebragt in de ordre der dienstknegten, Esai.
„ 2: 17. De HEERE alleen sal in dien dag verheven zijn. Siet Ioh.
„ Placei. Disp. de Testim; & Arg. V. T. &c.

Art. 5. De vreese des Doods.

§. 1. Men moet altijd Gods dreygementen, oordeelen, en tugtingen *Vreesen*, sal men de overtredingen ver-mijden : want dese vreese hout de Ziele van 't quade terug, om niet in straf, of tugt te vallen : welke vree-se dan te meer prijselijk is, als sy werkt een bekom-me-

mering om de bewijsen van Gods goedertierendheyd niet door oorsaken, en gegeven redenen van ongenoegen te veranderen in slagen van sijn strenge handt, wegnemende de onderpanden van sijn gunst.

§. 1. Seer wel seyde een Poëet: *Res est solliciti plena timoris amor.* De liefde selfs is een saak vol van bekommerde vreese: welke Gods gemeynschap keurende voor sijn hoogste goed, en Gods goedertierentheyd voor dierbaarder schattende, als het leven, daarom vreest de minste blijk en pand van deselve door sijn schult te verliesen: En ter contrarie, de verduystering van dit schijnsel der genade hout voor verschrickelijker, als sy haar selven inbeelden kan, met Moses Psal. 90:11. Wie kent de sterkte uwes toorns, ende uwe verbolgentheyd na dat gy te vreesen zijt?

§. 2. De *dienstbarende* Wet nu, hadde beyde gestrenge bedreygingen, en ligte occasien van vergrijpingen: welke wierden gestraft somtijdts van den Hemel, of andersints, en dat met een wegneming van haar genaden-panden: dit kon dan niet anders werken, als een bysondere *vreese*, om doch niet te vallen door sijn selfs verroekeloosing in 't geene, dat op 't gemoed een gedaante had van Godts geweken gunst door 't ontnemen van sijn gunst-panden. Onder die straffe bedreygingen, staken uyt een *dood*, die in der *jeugt*, of in gemeyne *land-plagen* yemand weg-rukte, en een *ballingschap*, die yemand in een onreyn land deed leven, en sterven: welke hadden de gedaante van een uytvaging uyt dat *land*, 't geen sy als een *hypoteecq* van het Hemelsche Vaderland besaten.

§. 2. Dit alles is uyt de natuyr der saken selfs klaer, en openbaar, en altoos van verstandige Godts geleerden, met Calvinus, dat groote ligt van Reformatie, aangemerkt: diens getuygenissen wy alleen, om te bekorten, sullen by brengen: Dese spreekt in sijn Institutien, dat gulden werk, waar uyt onse vorige Godsgeleerden geleert hebben haar concepten te formeren, aldus: lib. 2. c. 11. §. 2. 3. „Derhalven behielt de HEERE
„haar onder dit tugt-meesterschap, op dat hy de geestelijke beloften hun
„soo naakt, en bloot niet en gave, maar eenigermaten onder aardsche
„toeseggingen beschaduwt. §. 3. Dese is de rede, waaromme de Heyligen

,, onder het Oude Testament gelesen worden dit sterffelijk leven, beneffens ,, des selfs segeningen ,, hooger, als nu wel betamen soude, gewaardeert te ,, hebben. Want of sy schoon seer wel wisten / dat sy geensins daar in/ ,, als in 't eynd-perk van haar loop / en ingesten staan blijven: dewijl sy ,, nochtans bekenden/ hoedanige trecken van sijne genaden God de Heere/ ,, om haar na de mate van haar tederheyd te oeffenen/ daar in ingedrukt ,, hadde / soo werden sy in de selve met meerder soetigheyd aangedaan/ ,, als of sy de selve genaden by haar selven hadde bevroedet. Gelijk dan nu ,, God de Heer sijne goedgunstigheyd jegens de geloovigē met die tegen- ,, woordige goederen betuygende / haar geestelijke geluksaligheyd met ,, voorbeelden, en sinnebeelden, doe der tijd afschaduwde; alsoo gaf hy ter ,, contrarie in de Lichamelijke straffen proef-stucken van sijn Oordeel ,, tegen de heyloosen. Soo dan / gelijk Gods weldaden in aardsche din- ,, gen meer blijkbaar waren / alsoo waren ook de straffen. Dese even- ,, redigheyd/ en over-een-komste (op dat ik soo spreke) tusschen straffen ,, en prijsen / terwijl de onbedrevene niet aanmerken / soo verwonderen ,, sy haer over soo grooten veranderlijkheyd in God / als die op elke ,, overtreding des Menschen met wreede / en grousame straffen te wree- ,, ken / eertijts soo subit, en haast gereet was / nu gelijk als ter neder ,, geset hebbende de hertstocht van sijn oude gramschap te gelijk/ en veel ,, sachter / en veel seldener straft: en het scheelt maar weynig / of sy ,, verbeelden sig daarom verscheyden Goden onder 't Oude / en Nieuwe ,, Testament: 't gunt ook van de Manicheen geschiede. Maer uyt sulke ,, schrupelen sullen wy ligt ons redderen / by aldien wy onse aendagt ,, vestigen op die dispensatie Gods / welk ik nu genoteert hebbe. Dat ,, deselve voor die tijd soo wel de genade der toekomende / en eeuwige ,, geluksaligheyd door aardsche weldaden, als de swaarheyd des geeste- ,, lijken doods / door Lichamelijke straffen heeft willen betrecken / en ,, af-malen / met welke hy het volk Israel sijn Testament noch eeniger ,, maten bewimpelt heeft willen overleveren.

Van haar ballingschappen, en uytdrijvingen uyt het Land/ wat vreese deselve wracht / en gedaente van toorn sy vertoonden / spreekt deselve dierbare man/ Johan Calvinus in sijn Commentarien aldus: over Hos. 9: 17. ,, Sy sullen omswervende zijn onder de Heydenen. Dit schijnt lichter ,, straf te zijn/ als 't geen hy te voren heeft gesegt van haar zaed te dooden. ,, Maar men moet onthouden de tegenstellingen tusschen de ruste Gods, ,, en dese omswervende omdwaling / waar van de Propheet nu handelt: ,, Het Landt Canaän was haar een gerustige stand-plaats, waar onder sy ,, rusteden / als of God haar koesterde onder sijn vleugelen / en daar- ,, om word het ook genaamt De Ruste des Heeren. Ps. 95: Maer nu/ ,, als de verdrevene Israeliten omswervende/ en herwaarts / en der- ,, waarts een sitplaats soeken / sonder ergens te vinden/ soo is haar ,, [*Abdicatio*] verwerping klaar: want de Heere alle dagen / en allen oo- ,, genblik vertoont/ dat sy nu van hem verworpen zijn/ om dat sy van die ,, ruste berooft werden / welke haar belooft was.

Dit alles vertoont sijn E: over Zephanj. 3: vs 17. nadrukelij-

kek

her. „ Hier upt besluyten wy/ dat die vergrootingen niet ongerymt zyn/
„ Wanneer de Propheten seggen NB. Gy en sult naderhant niet vreesen,
„ of gy en sult geen quaad sien, om dat wanneer wy op de verstroping
„ des volks sien/ soo en kan ons gene soo sware tentatie wedervaren/
„ by aldien wy ons lot vergelyken met den staat NB. des ouden
„ volks. Want het Land Canaan was doen het eenigste pand der ge-
„ nade, en der liefde Gods. Wanneer dan de Joden van die hare
„ erfenisse waren uytgeworpen / dat was / gelijk wy elders gesegt heb-
„ ben / een sekere [*Abdicatio*] verwerping, even eens / of een Vader
„ syn Soon ten huyse uytwierp / en verstiet. Christus was nog niet
„ voorgekomen in de Wereld. De ellendige Joden hadden 't getuyge-
„ nis der toekomende genaden in figuren / en schaduwen : welke genade
„ naderhand ons door 't Evangelium is openbaar gemaakt. Dewijl
„ dan God haar een schaarse preuve van sijne genade gaf : hoe konde het
„ zijn / dat sy niet en beswyken / als sy soo ver waren uytgeworpen?
„ Maar schoon nu de Kerke verstropt / en gescheurt is / ja sy ook wey-
„ nig af was van den ondergang / nochtans is God altijd by ons door
„ sijnen eenig-geboren Soone. Daar-en-boven hebben wy de deure des
„ Hemelschen koninkryks altijd open. Derhalven hebben wy nu altijd
„ overvloediger vreugde-stof / als eertyts het oude volk : insonderheyd
„ als 't soo konde schijnen van God verworpen. Dit is de rede waar-
„ om de Propheet niet sonder reden seyt / dat de kerke bevrijt sal sijn voor
„ alle quaat, als Godt haar wederom sal vergadert hebben.

Immers Rev. D. Witsius, (om te toonen hoe ver onse verschillende Broederen in dit stuk ook met ons eens zijn) verklaart sig alsoo in sijn Dispuyt De Spiritu Servituris, over Rom. 8: 15. §. VI. Maar daar was nog yet wat bysonders in de Israeliten / namentlijk / „ een grou-
„ wen voor een wreede dood, ook door een tijdelijk, maar ontijdige doodt,
„ wanneer 't gebeurde dat sy de geboden van Moses verwaarloost had-
„ den. Hebr. 10: 28. Die de Wet Mosis heeft versmadet, die sterft son-
„ der barmhartigheyd op 't getuygenis van twee, of drie. Godt selfs had
„ gelast tegen de soodanige te waken met de dood-straf. Lev. 24: 16.
„ Num. 15: 35. En hy selve heeft in soodanige somtyts een exempel
„ gestatueert / die straffende met een van God-neerkomende dood / die
„ eenige dingen van omstandigheyd minder omsigtig waarnamen.
„ Levit. 10: 2. 1 Sam. 6: 20. 2 Sam. 6: 7. Dit kon niet anders
„ als een schrik aanbrengen ; als de Bethsemiten sagen de plage / waar
„ mede Godt de geene / die in de Arke ingesien hadden / geslagen had/
„ seyden sy : Wie soude konnen bestaan voor 't aangesigt des HEE-
„ REN des alderheyligsten Gods ! En tot wien van ons sal hy optrecken !
„ 1 Sam. 6: 20. Als God soo streng het onvoorsichtig bestaan van
„ Huzza gewroken had. Zoo mishaagde het David, om dat de HEE-
„ RE met een inbreuk ingebrooken was tegen Huzza. Ende vreesende den
„ HEERE ten selven dage, seyde hy, Hoe soude de Arke des HEE-
„ REN tot my komen? 2 Sam. 6: vers. 8. 9. En men kan der niet aan
„ twyfelen of de godvrugtige Israeliten alomme met soo veel insettin-

„ gen omset, door soo veel bedreygingen van uythouwing uyt haar volk
„ verschrikt, hebben NB. in de grootste vreese geleeft, dat sy niet mo-
„ gelijk by onvoorsigtigheyd yetwes, of begaande, of nalatende, en
„ quamen te vervallen in de straffe haar gedreygd.

En §. XXXI. „ Groote dienstbaarheyd was 't sig in 't naukeuriger
„ waarnemen van de Wet des vleeschelijken Gebods te vermoeyen.
„ Sy hielt het gemoet geoccupeert in aardsche dingen, waar in geen wa-
„ re Heyligheyd bestaat. Sy sloeg deselve met een vreese des doods, en
„ van een aardsch pand te verliesen, by aldiender yets, selfs maar door
„ versuym, daar tegen begaan ware. Van welke vreese des doods,
„ hoewel niet alleen, noch ten principale Paulus ook schijnt te spreeken.
„ Hebr. 2: 15.

§. 3. Die geene nu welke de passagien Rom. 8: 15. *Ghy en hebt niet ontfangen den Geest der dienstbaarheyd wederom tot vreese*, en Hebr. 2. 15. *Ende verlossen soude alle de gene, die met vreese des doods door al haar leven der dienstbaarheyd onderworpen waren*, uyt die gronden verklaren, verstaande een vreese, die met alle verhoetsel de Ceremonien waarneemt, om niet in haar straf te vallen, welke haar van de troost des genaden-Pands kon berooven: die seg ik, en sondigen niet tegen de over-een-stemming des geloofs.

§. 3. Dit blijkt klaar uyt de eerste twee artijkelen: ja ter contrarie, sy leggen daarom onder andere redenen de plaatse Hebr. 2:15. liever soo uyt: om de gronden des geloofs te beter te konnen maintineeren tegen de Patronen van de algemeyne genade: die een sterk argument andersins daar uyt formeeren, besluytende dat Christus ook gestorven is voor al de gene, die tot op haar dood de Sonde dienen, met sulken vermaak, dat sy de dood vreesen, om dat sy geen vreugde meer dan dese te verwagten hebben. Dit valt om ver, als wy toonen, dat hier niet van de dienstbaarheyd der Sonden gesproken werd, noch van die vreese des doods, welke haar volgt. Maar van de dienstbaarheyd der Hebreen onder de Wet, en Aarons Priesterschap; met een vreese des doods, die de selve dienstbaarheyd dede betragten in een heylige bekommering. Den Geest der dienstbaarheyd wederom tot vreese en word van ons niet ontfangen seyt Paulus: en toont daar mede, dat hy ook niet en siet op die werking des H. Geests, welke in de eerste bekeeringe somtijts een angstige ontrusting werkt over den staat der Zielen, als of daar beswaarlijk hoop van Saligheyd was uyt aanschouwing van Gods Heyligen toorn: maar op die werking van

ge-

gehoorsaamheyd: die de Israelitische Kerke dede doen de gebodene Ceremonien/ en de naauw-keurige betragting opscherpte door die consideratie van vreese/ welke haar deed door de wegneming van eenig genaden-pand by wege van straffen beangst zijn.

Dit leert Calvinus in zijn Institutien mede sonnen-klaar/lib. II. cap. XI. §. 9. seggende/ De Schriftuyr noemt het Oude Testament der dienst-„ baarheyd, 't geen vreese baart in de gemoederen/ maar 't nieuwe „ der vryheyd, 't geen deselve opregt tot vertrouwen/ en heylige gerustig-„ heyd/ alsoo Paulus tot den Romeynen/ Ghy en hebt, segt hy/ niet ont-„ fangen den geest der dienstbaarheyd wederom tot vreese, maar den Geest „ der aanneminge tot Soonen, door welke wy roepen, Abba. Vader.

„ De somma komt hier op uyt/ dat het Oude Testament den Con-„ scientien vreese, en bevinge heeft aangejaagt, maar dat het door 't Nieu-„ we Testament geschiet/ dat wy in blijdschap worden uytgelaten. Gee-„ ne heeft de Conscientie door 't jok der dienstbaarheyd gebonden gehou-„ den/ welke door deses mildigheyd tot vryheyd vrygelaten worden. „ Maar indien my de Heylige Vaders uyt het volk van Israel werden „ tegengeworpen/ welke nadien het blijkt/ datse met eenen Geest des „ Geloofs zijn begaaft/ als wy/ ook volgen moet derselver vryheyd/ en „ blijheyd deelachtig geweest te zijn. Wy antwoorden: dat geen van „ tween van de Wet is onstaan; daar na hebben wy ook ontkent/ dat sy „ alsoo zijn begaaft geweest met den geest der vryheyd/ en heylige ge-„ rustigheyd/ dat sy niet van eeniger zijde beproeft en hebben/ en de „ vreese van de Wet/ en de dienstbaarheyd: want schoon sy die voorrech-„ ten/ welke sy door de genade des Euangeliums verkregen hadden/ „ genoten/ nochtans NB. waren sy deselve banden van Observantie, en „ lasten met het gemeyne volk onderworpen. Nadien sy derhalven wier-„ den NB. aengedreven/ om die Ceremonien NB. sorgvuldelijk (Solicite „ met een kommer.) waar te nemen/ welke waren leverepen eens tucht-„ meesterschaps/ een dienstbaarheyd gelijk: en hand-schriften/ waar „ in sy haar der Sonden schuldenaars beleden/ en van de verbintenisse „ niet ontbonden wierden/ soo worden sy met recht gesegt onder het „ Testament der dienstbaarheyd, en der vreese geweest te zijn/ meer als „ wy/ terwijl aldaar die gemeyne dispensatie wierd beoogt/ na welke de „ Heere doenmaals met het Israelitische volk handelde.

Laat hier by komen Casparus Olevianus, dien geleerden Mede-helper van Zacharias Ursinus in 't instellen van de Heydelbergse Catechismus, welke over de plaats Rom. 8:15. aldus spreekt: „ Laat ons hier leeren „ groot maken de gave des H. Geests in 't Nieuwe Testament: te dien „ eynde moet de bedeelinge van Gods genade onder 't Oude T. vergele-„ ken worden met die van 't Nieuwe. Dit doet Paulus/ wanneer hy „ segt/ wy hebben den Geest der dienstbaarheyd wederom tot vreese, niet „ ontfangen.

Vele andere gaan wy voor by.

Art. 6. De dienstbaarheyd des Wets, werkende op 't gemoed der Geloovigen onder de Wet.

Wy hebben Art. 4. De dienstbaarheyd des Wets aangemerkt als een sware last/ ten aansien van haar uyterlijke bediening/ door de menigte van haar nauw-luysterende geboden/en strenge tugt: en 't geen daar aan vast was Art. 5. De vreese des doods: nu moeten wy haar swaarheyd considereren/ en wat sy werkte op 't gemoed.

§. 1. De *dienstbarende Wet*, was vergeselschapt met een gestrenge prediking van de Wet der werken.

§. 1. Ten dien aansien seyd Rev. D. Voetius in sijn afscheyd-predicatie van Heusden, pag. 3. ,, Dat'er doe was/ het drijven, ende de voogdy van dien harden bengel-meester, de Wet seg ik / die dan in den Oude Testament soo veel/ soo lang/ soo opereus hard/ verhaald/ ingescherpt/ en door de korte vertooninge van het Euangelium door uytgesonden wiert/ dat'er anders niet en scheen ten besten te zijn/ als enkel Wet, en oude Verbond.

Siet ook Wits disp. de Spiritu Servit. § xxiv. N° iv. Spiritus erat Minas legis frequentissime, & disertis verbis intonans, promissa fœderis gratiæ rarius, & sub involucris quasi divinanda suggerens, magis eos metu coërcuisse, quam generosa alacritate ad officium impulisse videri potest.

§. 2. Dese t'samen-gevoegde Prediking der *dienstbaarheyd* wrogt een dikwijliger interruptie, en verduystering van haar *troost*, en daarom een veel meerder worsteling met hare bekommeringe over haar Saligheyd.

§. 2. Dit verstaan onse Theologanten te regt van de werkinge des geestes door den bank: sonder daar mede te ontkennen/ dat die meer als geloovige/ maar veel liever Prophetische verligtingen van David, Hiskias &c. wel somtijts haar Ziele heeft verheven boven de mate van onse vertroostingen/ maar anderssins bekennen sy alle een minder mate/ en meerder verduystering in de vertroosting. Laat alleen D. Leydecker spreken in sijn Sulamith. pag. 190. Het is buyten dispuyt. ,, 4. Dat in ,, 't Oude Testament aan de Conscientien der geloovigen de vergevinge ,, der Sonden, met minder vertroostinge, vreugde, en sekerheyd ordinaris ,, wierd toegeeygend/ als in het Nieuwe Testament/ waar meer vrede ,, der conscientie/ en gevoelen van Gods barmhertigheyd is in de Herten der geloovigen/ van wegen de klaarheyd des Euangeliums NB. ,, Wegneming van de sware bedieninge der Wet, kragt des geloofs/ en ,, bysonderlijk overvloediger gave des Heyligen Geests/welke overvloedige

dige

„ dige uytstortinge tot de Hemelvaard / heerlijkheyd / en verhooginge „ des Messiæ bewaart is. Joh. cap. 7. vers 38.

En pag. 147. verklaart hy wel te konnen gelooven / dat de getuygenissen „ van den Geest der aanneminge tot kinderen / niet soo langduyrig „ zijn geweest als onder 't Nieuwe Testament: maar die werkingen „ zijn geturbeerd / en beroerd geweest door dikwijlsige werkingen van den „ Geest der dienstbaarheyd tot vreese.

§. 3. Ook veroorsaakte de Wet der Ceremonien in haren dienst met haar Wetten van afsondering ontrent het heyligdom (waar door 't den Israëliten niet vry stond tot den Tabernakel te naderen, noch ook sonder schuld-offeren God aan te soeken) een beschroomde aannadering; die haar niet toeliet tot den throon der schaduwige inwooninge Gods na by te komen: en alsoo in haar een minder vrymoedigheyd overliet.

§. 3. Mr. Willem Teling, over Rom. 7. pag. 184. sprekende van de innerlijke bewegingen / welke de Geloovigen des Oudẽ Testaments doen hadden over hare Ceremonie-diensten / seydt: „ Wat aangaat nu het „ tweede (namentlijk die innerlijke bewegingen die het Volk gemeenlijk „ hadde in den ouden Gods-dienst Mosis / die nu is afgeschaft) die „ bestond in den Geest der dienstbaarheyd tot vreese, dat sy / namentlijk / „ hare dingen veel deden / met soo een beschroomt, en bekommert herte, „ ende gemoed, sonder die vrymoedigheyd des vertrouwens, welke den „ Apostel den Hebreen aanprijst.

Calvinus over Daniel 9: 25. „ *Patres sperarunt quidem sibi peccata re„mitti, sed conditio eorum fuit inferior duobus modis. Neque enim tam „ luculenta erat tunc doctrina, neque tam plenæ, & firmæ promissiones. „ Præcellimus igitur eos hac in parte. Quod Deus testatur se nobis patrem „ esse, ita ut liberum sit nobis intrepide ad ipsum confugere &c.* Dat is / De „ Vaders hebben gehoopt, dat haar de sonden vergeven werden / maar „ haar conditie was nochtans tweederley-wijse beneden de onse: want „ de onderwijsinge en was doen soo volkomen niet, noch de beloften en „ waren ook soo vol, en vast niet: wy gaan haar dan in desen deele te bo„ven / dat God getuygt ons te willen tot een Vader zijn, alsoo dat het ons „ vry staat onbedeest tot hem den toevlugt te nemen / &c.

Witf. disp. de Spiritu Servitutis. §. XXXI. *Tum etiam procul stare jubebat, neque confidenter accedere uti ad patrem permittebat.* Dat is / Hy beval se doe ook van verre te staan / ende liet se niet toe vrypostig toe te naderen / als tot een Vader.

En in sijn Oecon. lib. III. cap. X. par. XX. „ 't Was niemand van „ hen geoorloft tot het Heylige der Heyligen te naderen / 't welk was als

,, 't binnen Zalet van de Vader / ja tot den Tempel self / welk 't huys
,, van de Vader was / stond den toegang niet open / als door tusschen
,, komen van altaar / en offer: en priesteren / sonder welke / soo sy be-
,, staan hadden tot God te komen / souden sy / in plaats van segen / die
,, sy sogten / in de verontweerdiging gevallen zijn van den Vader.

§. 4. Daar-en-boven, dewijl de ceremonien waren een *hand-schrift der Sonden, eeniger maten tegen de geloovige Joden*, soo wrogten sy by en op hare gemoederen een *Conscientie der sonden*, dat is een geweten van openstaande schulden, tot op de komste, en dood Christi, als dewelke alleen die gedagtenisse der Sonden kan wegnemen.

§. 4. Dit alles leert ons den Apostel Paulus / Col. 2: 14. en Heb. 10: 1. 2. 3. en bekennen onse Broeders ook / D. Leydeker in sijn Sulammith, pag. 275. over de plaats Hebr. 10: 3. ,, Daar was een gedagtenisse der ,, Sonden in de offerhanden door soo veel 1. De offerhanden leerden door ,, hare herhalinge / datse selve de Sonden niet konden wegnemen. 2. En ,, bespiegelen. 3. En om datse leerden / dat NB. De Sonden noch niet ,, versoent en waren / maar in Christo versoent souden worden / van ,, welke sy voorbeelden / en zegelen waren. Dit was ook de reden / ,, waaromse Paulus noemt handtschriften / eeniger maten tegen ons. Colos. 2: 14.

Voegt hier by Dr. Ryssen, in sijn exercitatien. pag. 77. wiens woorden vertaalt / alsoo luyden: ,, Die gedagtenisse, door herhaling der offer- ,, handen gedaan / beteekende alleen: dat het regtveerdigh rantsoen / of ,, den prijs der genoegdoening noch niet betaalt was / noch oock in die ,, offerhanden betaalt wierd.

En op den aanhoud / dat Paulus leert soo sy gereynight waren geweest / dat sy geen Conscientie der sonden langer souden gehad hebben / antwoort hy: ,, De Conscientie der Sonden is by Paulus niet het geheu- ,, gen en gevoelen van Sonden / welke ook in ons zijn / en wesen moe- ,, ten: maar is een kennisse / en overtuyging der gewisse / dat de Son- ,, de noch niet geboetet is.

Laet ons den vermaarden / en in sijn leven seer ge-eerden Heer Casparus Streso hooren / welke over Hebr. 10. in sijn Commentarien pag. 273 aldus spreekt: ,, De meyninge is: dat de geloovigen in 't Nieuwe Te- ,, stament door de Conscientie der Sonden, soo swarelijk niet verbrijselt / en ,, geknaagt werden als de geloovigen des Ouden Testaments: want ,, sy hebben een tegenwoordige / en dadelijke versoeninge der Sonde / ,, welke sy tegens de knagingen der Conscientie setten konnen / het wel- ,, ke de Geloovigen des Ouden Testaments niet en hadden / en daer om

„ deden sy door het herhalen van de offerhanden der beesten een dagelijk„ sche belijdenisse der onversoende Sonden. Sy hebben soo veel van den „ Geest der dienstbaarheyd niet/ als de Ouden hadden. De geloovigen „ des Nieuwen Testaments belijden eygentlijk te spreken niet / dat sy „ schuldenaars des doods / en der verdoemenisse zijn / op die wijse / op „ welke de geloovigen des Ouden Testaments. Want die / welke van „ hare schuld ten vollen geregtveerdigt / en vry-gesproken zijn / konnen „ niet belijden / dat sy schuldenaars zijn / maar sy belijden veel eer, dat „ sy schuldenaars geweest zijn, en dat sy niet door haar selve, maar door de „ loutere genade van Christus voor God regtveerdig zijn. De geloovi„ gen des Ouden Testaments hadden de schult tegenwoordig / die noch „ niet versoent / noch van haar weggenomen / en vernietigt was / en „ dat beleden sy dagelijks met een verse belijdenisse door hare offerhan„ den / soo dat hare offerhanden een handschrift van hare misdaden / en „ schuld waren. Maar onse schuld is waarelijk vernietigt door de ge„ regtigheyd Christi / en soo zijn onse Sacramenten geen hand-schriften „ van onse misdaden, en schuld, maar quijt-scheldingen, en verzegelingen „ van een aangenome voldoening, en vergevene misdaad. Hier om is de „ vrede van onse Conscientien veel grooter, om dat sy gegront is in een te„ genwoordige versoeninge / en volkomen vergevinge der Sonden: noch „ sy word niet beroert door een angstig verlangen / en door een smerte„ lijke verwagtinge van een toekomende voldoening: want gelijk als „ een schuldenaar veel vepliger / en geruster is als de schuld betaalt is/ „ als door een handschrift van een toekomende betaling; alsoo is de Con„ scientie veel geruster / en meer gestilt door het geloove in de volbragte „ voldoeninge van Christus/ als de geloovigen des Ouden Testaments „ waren / of door de verwagtinge van de voldoeninge / die noch te vol„ brengen was / etc.

Art. 7. Het verschil, en onderscheyd tusschen de *vergevinge der Sonden* onder 't oude en Nieuwe Testament.

§. 1. Het is buyten dispuyt, dat den Geloovigen des Ouden Testaments voor Christi komste de *Sonden vergeven zijn*.

§. 2. Dit stond by de Heer Coccejus soo vast / dat als sijn Broeders hem van een contrarie gevoelen verdagt hielden / hy sich niet ontsag in dese ronden woorden sijn regtsinnigheyd te betuygen. More Neboch. § 8 1. Het zy verre van my / dat ik soude ontkennen / dat hen geen ver„ gevinge van alle hare Sonden soude zijn geschiet en regtveerdigma„ kinge / om den grooten loon te mogen verwagten; welke loon geen „ ander is als de grooste / die men van sijn God verwagten kan. Ik

 kan

,, kan hier in een goede Conscientie seggen met den Apostel/ Galat. 1.8.
,, Anathema, die anders gevoelt, of leert.

§. 2. Wy en hebben ook geen verschil met de Broeders over dese vrage: of de Sonden onder de Wet niet op een andere wijse zijn vergeven, als onder 't Euangelium?

§. 2 Calvinus over Hebr. 10. ,, De Vaderen hadden ook onder de ,, Wet deselfde beloften van vergevinge/ die wy hebben/ en beroemden ,, sig mede over de verkregene vergevinge: nochtans de Propheet belooft ,, dit als NB. Een nieuwe weldaad, Dat Godt de Sonden niet meer en sou- ,, de gedenken, waar uyt wy besluyten mogen/ dat NB. op verscheyden ,, wijsen de Sonden nu vergeven worden, als wel te vooren. En dit onder- ,, scheyd is niet gelegen soo seer sin 't woord/ noch in 't geloove:, maar ,, in den prijs der vergevinge: Godt en gedenkt de Sonden niet meer/ ,, om datter een versoeninge van die alle geschiet is.

Dit zijn guldene woorden/ schoon in het woort/ en 't geloove weynig onderscheyd is/ als maar alleen in klaarheyd/ of meerder duysterheyd: siende ook in de eerste tijd soo wel op Christus/ als in de laatste tijd: in de eerste tijd op hem die komen soude/ in de laatste op hem die gekomen is: soo en is egter dit onderscheyd tusschen de vergevinge der Sonden niet soo seer te soeken in 't woord der belofte, noch in de natuyr des geloofs: als wel in den prijs der vergevinge: voor soo ver de geschiede versoeninge door de actuële dood Christi, veroorsaakt een sekere wegneminge, van alle gedagtenisse der Sonden.

Selfs D. Leydecker [om niet het aantrecken van andere Theologanten geen onnut werk te doen] p. 189. ,, Ook en is het dispuyt niet tusschen Coccejus, en sijn party/ of 'er eenig onderscheyd zy, tusschen de ,, vergeving der Sonden des Ouden/ en des Nieuwen Testaments: ,, dit is by beyde bekent/ en beleden/ dat hoewel in substantie/ en we- ,, sen/ de regtveerdigmakinge des Ouden/ en Nieuwen Testaments ,, over-een-komt/ datse evenwel verschilt in de manier van toedieninge/ ,, administratie, en toe-eygeninge aan de geloovigen.

By aldien men dan soude verschillen/ het moest zijn over de manier van uytdruckinge/ en verklaringe/ nopende die verscheyden wijse/ en dat onderscheyd/ waar in sulks bestaat/ of niet en bestaat.

§. 3. De vergevinge der Sonden *voor Christi komste*, was een vryspraak Gods, waar door de geloovigen in Christum ontslagen wierden van alle hare *schulden*, in soo ver sy haar personen strafbaar maakten na de

Vloek

,, *Vloek des Wets:* en in soo ver komt sy gantschelijk
over een met de vergevinge der Sonden onder het
Nieuwe Testament.

§. 3. Om dit wel te verstaan/ laat my toe dese korte opening. Door de vloek des Wets, versta ik de dood der Sonden/ des Lichaams (voor soo ver sy een straffe is) en der verdoemenisse. De kragt der Sonden, welke haar personen strafbaar maakte, is doe veroordeelt door een Goddelijk ontslag: en soo zijn sy/ die geloofden/ geoordeelt niet meer in haar selven bevonden te worden/ maar in Christo haren borge, die de voldoeninge in sijn borgtog had belooft. Waarom de Wet niet en konde pretenderen/ dat haar vloek juyst in hare personen soude moeten gedragen werden; oordeelende God/ dat het om haar gemeynschap met haren Goël genoeg was/ dat de vloek gedragen wierde van haar hooft: en soo die deselve overwon/ gelijk seker was/ dat hy soude; dat dan de Wet geen regt meer en had tegen de Ledematen van dat hooft. De Heer Coccejus, om sijn Broeders te gemoete te komen/ verklaarde sig aldus: Dat den Va-
,, deren alle hare Sonden vergeven waren, ten aansien van de straffe, en dat
,, wel alle straffen, en dat wederom navolgens het Verbond Gods. En [illegible]- Mote Neboch. §. 101.
,, derom willen wy hier de woorden van sijn E. geconsidereert hebben/
,, welke staan in sijn Summa Theolog. cap. 35. Het effect van de Borgtogt
,, Jesu Cristi is geweest/ dat de Sonde den erfgenamen niet en konde
,, toegerekent werden: dat is; datter in Godt niet wesen en konde/ een
,, wille om de Sonde in haar persoon te straffen: wantse op de borge
,, gelept was/ op hem moeste aanloopen, en van hem geeyscht werden.
,, *Jes.* 53: 6. 7. want indien 'er een wille om haar te straffen in Godt
,, was/ soo en soude de toevluge/ noch heyligmakinge geen plaatse heb-
,, ben gehad: waar uyt vloeyt/ dat sy van het oordeel Gods verlost zijn
,, geweest, en geen quelling/ die waarlijk een straffe was/ hen konde wer-
,, den opgelept.

§. 4. Maar *voor Christi komste*, en was 'er geen ontslag van de schuld, en van de verpligtinge tot het *handschrift der Sonden, dat haar eeniger maten tegen was:* voor soo veel daar in geschiede een weder-gedagtenisse der openstaande schulden. En dese vry spraak, en intimatie geschiet 'er nu in 't Nieuwe Testament, in de vergevinge der Sonden.

D. Leydecker bekent dit weder in p. 270. De vergevinge/ waar van
,, Paulus spreekt, vers 18. is deselfde/ die door Jeremias belooft is.
,, Jeremias had gesegt/ dat God in het Nieuwe Verbond de Sonden, en
,, ongeregtigheden niet meer gedenken en soude. Ergo/ den Apostel
,, spreekt van soodanigen vergevinge/ welke soude geschieden sonder ge-

„ dagtenisse der Sonden: soo dat Paulus wil seggen/ waar nu vergevinge „ is sonder gedagtenisse der Sonden, daar is geen offerhande meer van noo- „ den, (en daar op p. 272.) Ik segge dan de Apostel maakt aan het „ Nieuwe Testament maar eygen de vergevinge/ die sonder eenige ge- „ dagtenisse der Sonden is, waarom en kan ik niet seggen/ dat in 't Ou- „ de Testament vergevinge met eenige gedagtenisse der Sonden geweest „ is?

Siet hier dan beminde Broeders/ al ons verschil geeffent/ in 't Oude Testament was 'er vergevinge der Sonden, met een gedagtenisse der Sonden: onder de belofte was 'er een vergevinge der Sonden, behoudens regt, om de Sonden in de offerhanden als openstaande te mogen gedenken; Maar in het Nieuwe Testament is een vergevinge der Sonden, sonder gedagtenisse der Sonden opt meer te verwagten/ overmits het hand-schrift gescheurt is. Nu seggen wy/ dat Paulus die vergeving der Sonden/ welke een weder-gedenken der Sonden toeliet/ noemde Paresis, een voorbygang, of voorbylatinge, Rom. 3:25. om dat God syn proceduren/ van de openstaande Sonden niet te straffen in den geloovigen Sondaar/ met verwijsinge van den aanklager (schoon die pretendeerde/ dat na de strengheyd der Wet de personele straf verdient was) noch niet betoont hadde regtveerdig te zijn/ door het Kruyce Christi: en daarom vertoonde een gedaante van voorbylating, en ooglupking der Sonde/ dewijl men noch niet sag/ dat God regard nam op den gestrengen eysch syns Wets/ om die met blijk van geregtigheyd te salveren: sijn interpretatien van de Wet/ toonden wel/ dat sy in den Borg konden/ en souden betalen/ maar de afwesigheyd van den Borge/ voor soo veel hy haar Broeder moeste zijn/ en onser natuyr deelagtig/ en de uytstelling van de betaling/ gaf evenwel ruymte aan de aanklager/ om te vertoonen/ dat het regt der Wet noch niet volbragt was/ welke pretensie eerst stond weggenomen te worden/ en beantwoord in de dood Christi: welke is alleen de oorsaak/ grond/ en voorwaarde van haar bylating. En wederom noemt Paulus Hebr. 10: 18. die eeuwige vergetinge der Sonden/ sonder die opt meer te gedenken, AFESIS, om dat die mede behoort tot de quijtscheldinge der Sonden onder 't Nieuwe Testament/ en betoont dat de Sonden nu vergeven worden uyt kragt van 't verworven regt/ na de genoegdoening van Gods geregtigheyd.

§. 5. Dewijl 'er dan in de saak geen verschil is: soo moet men sig niet stooten aan eenige spreek-wijsen, waar door sommige de eene noemen een *min-volle*, of *onvolkomene*, en *onvolmaakte vergevinge*, en d'andere beschrijven *vol*, *volkomen*, *volmaakt te zijn*. Noch ook schrollen tegen die geene, die de kragt der

der twee Griekſche woorden *Pareſis*, en *Afeſis* onderſcheyden: meynende, dat wanneer 't woord *Afeſis* in ſijn kragt genomen word, betekend *een vergetende vergevinge.*

§. 5. Want als ſommige de vergevinge in het Nieuwe Teſtament/ vol, volkomen, en volmaakt noemen/ en 't Oude Teſtament toeſchrijven een ſeker gebrek/ dat door een nieuwe weldaad moeſte vervult worden. Soo en is de meyning niet/ dat in 't Oude Teſtament niet alle Sonden ſouden vergeven zijn/ en ſy ontſlagen van de verpligting tot alle ſtraffen: Maar dat de weldaad van de openſtaande ſchulden by haar gemaakt by haar echter nimmermeer te gedenken, haar noch ontbrak: welke komende by de vryplating der gel[illegible]vigen uyt alle ſtraffen/ is een volmakinge van onſe vergevinge/ een [illegible]rvullinge van 't geen 'er manqueerde/ en vierig verwagt en begee[illegible]ofert.

Wanneer ſommige Theologanten tegen die ſpreekwijſen haar uyten/ die hadden het oog op ſulke Menſchen/ die ſcheenen te begrijpen/ een vergevinge van ſommige/ en niet van alle Sonden/ daar wederom andere geagte Theologanten/ ſprekende ten regard van die nieuwe weldaad des Nieuwen Teſtaments/ ons daar in al lang zijn voorgegaan/ om onſe vergevinge volmaakter/ en volkomener te noemen.

Bullingerus over Hebr. 10: 18. ſtelt het argument des Apoſtels aldus voor: ,, Daar NB. eene volkomene vergevinge der Sonden is/ daar en ,, is geen offerhande voor de Sonde meer overig. Maar in den Nieu- ,, wen Teſtamente/ is een volkomene [*plenaria*] vergevinge der Son- ,, den. Dien volgens heeft in 't Nieuwe Teſtament geen offerhande ,, voor de Sonde meer plaats.

Pareus over Hebr. 10: 15. onder 't Nieuwe Teſtament hebben wy een volle vergevinge, en vers 18. maakt hy onderſcheyd tuſſchen een *remiſſio promiſſoria*, en *remiſſio impletoria*, een vergevinge/ die noch yets daar omtrent maar beloofde: en een vergevinge/ die 't alles vervulde.

Gomarus over het ſelfde cap. pag. 356. b. ,, Daar werd een dubbelde ,, belofte des Nieuwen verbonds voorgeſtelt: te weten/ de genade der ,, wedergeboorte, waar van vers 16. De genade der regtveerdigmakinge, ,, waar van vers 17. welke beſchreven word in een volle, en volkomene ,, vergevinge [*plena, & perfecta remiſſione*] en NB. vergetinge *metaphorice* ,, verſtaan zijnde: welke geſtelt word tegen het Oude Teſtament/ in ,, wiens offerhanden een jaarlijks herhaalde gewag geſchiede/ gelijk ,, boven vers 3. is uytgeleyt. En hier uyt diſputeert de Apoſtel voor- ,, der/ alwaar vergevinge (te weten/ een ſoodanige/ dat is/ NB. vol- ,, maakte vergevinge) deſer Sonden is, aldaar is geen offerhande meer voor ,, de Sonde. Maar in 't Nieuwe Teſtament is een geduyrige verge- ,, vinge der Sonden geſchiet. Ergo:

Dit is den Broeders nu van anderen alreeden getoont/ uyt Spanhe-

mius de Oude in sijn Dub. pag. 3. fol. 531. Maresius in Anti Tirino tom. 2. pag. 984, Cloppenburgius in Syntagm. disp. 6. §. 7. 8. ult. dat de vergevinge des Ouden Testaments niet is geweest in even-grooten trap/ mate/ en overvloed/ als in het Nieuwe Testament. Dat haar regtveerdigmakinge niet en heeft gehad τελείωσιν de volmaakinge &c.

Maar laat voor allen staan de geleerde kant-verklaringe van onse nieuwe oversettinge over Heb. 10. N°. 30. Daar onse uytstekende mannen aldus spreken: „ Want hoewel in het Formulier des Nieuwe Testaments „ Jer. 31. geen gewag en word gemaakt van offerhande/ nochtans de= „ wijl NB. volkomene vergevinge der Sonden daar belooft werd/ en de „ Apostel tot hier toe hadde bewesen/ dat de doodt des Testament-ma= „ kers daar tusschen moest komen/ op dat het Nieuwe Testament vast „ zijn soude/ en hy sulks ook bewesen had uyt den 40. Psalm/ soo be= „ sluyt hy dan onwedersprekelijk/ dat dit door dese eenige offerhande in „ 't Nieuwe Testament moeste te wege gebragt werden. Ja wat meer is/ de Catechismus selve in de 80. antwoord/ stellende het Avondmaal tegen de Misse/ segt: „ Dat Avondmaal des Heeren betuygt ons/ „ dat wy volkomene vergevinge aller onser Sonde hebben, door de NB. „ eenige offerhande Jesu Christi, die hy selve eenmaal aan het kruys volbragt „ heeft. Soo toont sy/ dat de vergevinge der sonden/ die allen offer uyt-sluyt/ is de volkomene vergevinge, welke geschied na Christi volbragte offerhande: en dat daarom in de Sacramenten van 't N. T. geen offerhande kan zijn: of toepassing der vergevinge door offerhanden. Dat sommige Broeders soo sterk aanvallen/ tegen de onderscheydinge der twee Grieksche woorden/ Paresis, en Afesis (welke nochtans van Coccejus niet en herkomt/ maar eerst aangemerkt is van Theodorus Beza, en is aangenomen niet alleen van dien grooten taal-geleerden Hugo Grotius, maar ook gevolgt van aansienelijke mannen in ons Vaderland/ die de Professorale stoel betreden hebben in haar leven/ de Heeren Johannes Cloppenburgius, Wilhelmus Apollonius, en Andræas Essenius) geeft ons oorsaak van verwondering/ te meer/ nadien onse kant-teykeningen de verklaringen van Beza niet en verwerpen. De woorden van Beza leggen rond: „ Het is dan na mijn oordeel verkeerd/ dat de Vulgata, „ en (welke oversetting ook ik met de rest/ in de voorige editien gevolgt „ hebbe) wy Paresis hebben overgeset vergevinge, als of 'er stond Afe„ sis; want dese twee verschillen seer veel van malkanderen. En toonende/ dat Paresis komt van Parienai, voorbygaan, bewijst sijn E. dat dien voorbygang is te verstaan/ dat God in 't Oude Testament na sijn singuliere verdraagsaamheyd/ haar Sonden sagtjens is voor by gegaan/ sonder die te straffen: ter tijd toe/ dat hyse in Christo heeft gestraft/ en doen boeten/ te gelijk met de Sonden der gener/ die na den tijd van Christi verlossing noch volgen souden. Ik kan niet nalaten hier te noteren dat D. Cloppenburg alreede A°. 1614. op den 22 Julij dit gevoelen heeft voorgestelt in de Academie van Basel, in sijne lessen over Esa. 53. alwaar hy pag. 57. 58. sprekende van de Priesters des Ouden Testaments/ segt: „ *Ipsi peccatorum πάρεσιν tantum impetrarunt*

„ *à Deo, spem & fidem obsignantes, per quam unum erant cum venturo*
„ *sponsore, qui plenam λύτρωσιν esset promeriturus. Quod verò illi sacramentali-*
„ *ter tantum, & typicè spoponderunt, & præstiterunt, id Christus vere demum*
„ *spopondit. Unde ob illos quoque necessarium fuisse dicit Apostolus, ut Chri-*
„ *stum Deus statueret propitiatorium in sanguine ipsius: nimirum quia tan-*
„ *dem aliquando demonstranda erat ejus justitia in Novo Testamento.* Διὰ
„ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. *q. d. quia eousque*
„ *non accepta ulla verâ satisfactione pro peccatis illa verius tolerasset, & dis-*
„ *simulasset quam remisisset:* πάρεσις *n. præteritionem, seu dissimulationem,*
„ *non remissionem significat; cui respondet* ἀνοχὴ *tolerantia, quæ pœnæ dila-*
„ *tionem non ablationem notat. De peccatis autem veteris populi ante Chri-*
„ *sti adventum Paulum loqui apparet ex eo, quod præterita peccata dicas*
„ *opposite* τῷ νῦν καιρῷ *tempori præsenti, nim. exhibiti Christi.*

Maar laet ons de rand-verklaring hooren: dese spreken op Rom. 3: N°. 54. aldus: „ De Sonden, die tevoren geschied zijn, namentlijk/ on-
„ der het Oude Testament/ die God in de volheyd des tijts eerst gestraft
„ heeft tot dien tijd NB. Deselve oversiende Hebr. 9: 15. En wederom
„ over Hebr. 9. N°. 46. overtredingen, die onder 't eerste Testament waren,
„ dat is/ die ten tijden des Ouden Testaments geschiet/ en onversoent
„ gebleven waren/ maar NB. van Godt voor by gegaan, ende vergeven
„ waren, om de offerhande, ende genoegdoeninge Christi, die daar na ge-
„ schieden soude, siet Actor. 15: 11. Rom. 3: 25. 26.

Ergo/ Paresis beteekent by haar ook een voorbygang der Sonden, als een soorte van vergevinge der Sonden/ maar een soodanige vergevinge/ welke geschiede ontrent Sonden die overzoent bleven/ en wiens genoegdoeninge niet en was geschied/ maar geschieden soude. Indien wy niet meer sogten vrede/ en rust als dispuyt/ wy souden konnen betoonen de kragt van 't woord Parienai, hoe het verschilt van Afienai uyt de Griecksche Text Hebr. 7: 4. en Syrach. 23: 2. *Hippocrates de victu acutorum ex editione & cum commentariis Heurny lib. 1. §. 1: & 24.* gebruykt het voor een saak overslaan, en voor by gaan, die men konde verhandelen.

Maar eer wy hier afscheyden/ kan ik niet nalaten/ noch te vertoonen/ hoe betreffende dese saak twee voorname Godts-geleerden spreken/ welker getuygenissen by anderen mijns weten noch niet aangetrocken zijn. De eerste is Johannes Calvinus in sijn Commentarien over Daniel c. 9. vers 25. p. m. 129. b. „ volgt nu een uytstekende plaats van het Ampt
„ Christi/ want den Engel leert/ wat daar van Christo is te verwagten/
„ en hy stelt in de eerste plaats de vergevinge der Sonden: men moet sig
„ weer herinneren/ dat'er een tegenstelling onderligt tusschen de verge-
„ vinge/ hoedanig sy ons voorgedragen word in den Evangelio/ en hoe-
„ danig sy eertijts onder Wet den Vaderen is voorgedragen. Want van
„ des Werelds Scheppinge af/ en konde niemand Godt met een ge-
„ rust gemoed/ en seker vertrouwen aanroepen/ ten zy hy voor vast
„ hielt de hoope van vergevinge. Want/ wy weten dat ons allen de
„ deure gesloten is/ om dat wy verdient hebben van God verhaat te zijn/
„ verhalven soo de leere van de genadige vergevinge der Sonden niet

„ door en ligte / sal der geen vryheyd zijn Godt aan te roepen / en sal te
„ gelijk alle hoope van Saligheyd uytgeblust zijn: soo dat daar om volgt
„ dat de Vaders onder de Wet dese weldaad met ons gemeen gehad heb-
„ ben / dat sy sekerlijk overredet waren / dat Godt haar genadig was /
„ om dat hy haar sonden [Ignosceret] vergaf. Wat wil dan dit seggen /
„ dat Christus met sijn komste de Sonden soude verzegelen, en de ongere-
„ tigheden boeten? Hier wort / gelijk ik gesegt hebbe / het onderschepd ge-
„ toont tusschen den staat der oude, en der nieuwe Kerke: want de Va-
„ ders hebben wel gehoopt / dat haar de sonden wierden vergeven / maar
„ hunne staat / of conditie was op tweederly wijse minder als harer: want
„ 1. Deseere was doen soo klaarschijnend niet, noch de belofte soo vol, en
„ vast: wy steken dan in dit deel boven haar uyt / dat Godt sig getuygt ons
„ een Vader te zijn / in sulker voegen / dat het ons vry staat onvertsaagt
„ tot hem den toevlught te neemen. 2. Daar na ook komt hier noch op /
„ dat Christus ons door sijn bloed met sijn Vader versoent heeft. Der-
„ halven steken wy boven haar behalven in de leere / te gelijk ook uyt / in
„ NB. de effecte / en de verbullinge selfs / vermits Godt ons huyden
„ niet alleen NB. belooft vergevinge der Sonden, maar getuygt / en be-
„ vestigt / dat onse Sonden NB. uytgewischt, en vernietigt zijn, door 't
„ slagtoffer Christi sijns Soons. Dit onderschept werd derhalve opent-
„ lijk te verstaan gegeven van den Engel / wanneer hy seyd, dat de Sonde
„ sal geslooten, ende verzegelt, en de ongeregtigheyd geboetet worden, als
„ Christus sal gekomen zijn. Daarom is 'er voorheen gesegt / dat hier
„ wat beters belooft word / als de Vaders voor Christi sending onder-
„ vonden hadden. Wy hebben derhalven gesien hoe Christus de Son-
„ den geslooten, de feyten verzegelt, en de ongeregtigheyd geboetet heeft,
„ namentlijk / om dat hy niet alleen de leere heeft mede gebragt van de ge-
„ nadige vergevinge / noch ook alleen belooft heeft / dat God verbiddelijk
„ soude zijn van sijn volk / om dat hy haar ongeregtigheyd wilde ver-
„ geven / maar dat hy met der daad selfs ook gequeten heeft / 't geen noot-
„ sakelijk was om de Menschen Gode te versoenen: want hy heeft sijn
„ bloed gestort / waar mede hy onse Sonden heeft uytgewischt. Daar
„ toe ook sig voorgestelt tot een boet- en slagt-offer / en heeft met het of-
„ fer sijns doods Gode genoeg gedaan / alsoo dat hy NB. ons heeft ont-
„ bonden van de schuld.

Daar siet gy de vergevinge der Sonden in 't Nieuwe Testament be-
schreven / als hebbende behalven haar klaarheyd in 't aanseggen / en voor-
stellen van Gods vaderlijke toegenegentheyd / ook dese preferentie bo-
ven de vergevinge des Ouden Testaments / dat sy is een getuygenisse /
en bevestiging / en alsoo een sterker intimatie / en inboesfeming dat de
Sonden zijn uytgewischt / en vernietigt / die te voren bleven: en wy
alsoo ontbonden / en geabsolveert zijn van de schuld / voor welke Chri-
stus geboetet heeft.

Laat hier nu noch by komen Casparus Olevianus, dien wy benevens
Ursinus onsen Chatechismus dank te wijten hebben / welkers notelen
over den Zend-brief tot den Collossensen met een approbatie / en loffe-
lijke

lijke recommandatie van Theodorus Beza zijn uytgegaan: dese spreekt over Colos. 2: 14. handelende van 't hand-schrift der Sonden in willekeuren, aldus: „ 't Is nootsakelijk dat de Sonde een schrickelijk ding/
„ en de hoogste schuld zy/ en de gestrengheyd der Goddelijker geregtig-
„ heyd ook seer groot is; voor dien sy met soo veel hand-schriften/ en
„ soo veele/ en verscheydene offerhanden heeft moeten bezegelt worden
„ gelijk als hier Colos. 2. gesegt word/ en tot de Hebreen/ dat de over-
„ tredingen onder 't eerste Testament wierden gehouden, en na dat de Son-
„ de groot of van grooter ergernisse was/ soo moest men een groot offer/
„ dat is/ een grooter hand-schrift geven. Daarom Lev. 4. de Hoo-
„ ge-priester/ en de Overste belast worden voor haar mis-greep groo-
„ ter offer te offeren als yemand van het Volk: niet als of dat selve meer
„ schulds af betaalde: maar op dat men door dit grooter hand-schrift
„ betuygen soude/ een grooter schuld/ 't geen ook meer aanstoots met
„ sig sleepte. Daar na werpt hy dese swarigheyd voor/ indien sy voor
„ God hand-schriften waren/ waarom worden sy dan genoemt reyni-
„ gingen der Sonden? Ik antwoort (segt hy:) 1. Dat sy waren rey-
„ nigingen, en genoegdoeningen ten dien aansien/ op dat sy haar souden
„ heyligen/ en sy gehouden werden onder 't Volk Israels te behooren:
„ niet als of de Sonde in der daad voor God geboetet ware/ Hebr. 9.
„ De assche van de Koe heyligde tot reynigheyd des vleeschs. 2. Sy wa-
„ ren een schaduwe der toekomende dingen Hebr. capit. 9. En om
„ dat sy schaduwen waren van de toekomende betalinge/ soo wa-
„ ren sy te gelijk hand-schriften van dat de Sonden/ die NB. gehou-
„ den wierden onder 't eerste Testament, NB. nog niet en waren ver-
„ geven of geboetet. Hebr. 9: vers 15. Soo dat de Brief tot de
„ Hebreen selfs hier uyt bewijst/ datter geen offerhande en resteert voor
„ de Sonden, NB. gelijk als in 't Oude Testament/ om dat de Son-
„ den vergeven zijn, Jerem. 31. Hebr. 10. En wederom/ onse Sa-
„ cramenten zijn geen hand-schriften der Sonden, maar veel eer quitan-
„ tien, 1 Cor. 6: 11. Soodanige waart gy lieden wel, maar gy zijt afge-
„ wasschen, maar gy zijt geheyligt, maar gy zijt geregtveerdigt in de name
„ Jesu, en door den geest onses Gods. Soo van 't Avontmaal is 'er soo
„ ver af/ dat het een hand-schrift der Sonde/ of offer voor de Sonde
„ zy/ dat het een quitantie is/ dat de Sonde vergeven is: waar van de
„ Apostel wil/ dat onse publijke vreugde/ en dankseggende dienst van
„ onse zijde een getuygenisse zy/ 1 Corinth. 10. De drinkbeker der dank-
„ segginge, daar mede wy dankseggen, &c. De reden van dit onderscheyd
„ staat ons te vertoonen: want yemand sal seggen/ is 'er niet in de Doop
„ gelijk als een hand-schrift dat wy besoedelt zijn? etc. Ik antwoorde
„ het oogwit des Goddelijken raads waarom hy een andere huys-ver-
„ sorginge zijner genade gewilt heeft onder het Oude Testament/ een
„ ander onder het Nieuwe Testament is dese/ om dat hy haar door den
„ Geest der dienstbaarheyd heeft willen brengen tot de genade Christi.
„ Hebr. 12. Rom. 8. Daarom waren hare offerhanden principalijk
„ hand-schriften der Sonden: maar de genade wiert daar duysterder

 „ afgescha-

„ afgeschaduwt: Maar in 't Nieuwe Testament / dewijl hy ons door
„ den Geest der sagtheyd, en der kinderen Gods tot sijn erkentenisse wil
„ geleyden / daarom en wil hy niet dat onse Sacramenten in 't bedeelen
„ van dese genade / hand-schriften der Sonden zijn / om door de groot-
„ heyd des schulds tot Christum gedreven te werden: Maar veel liever
„ quitantien of quijt-brieven der oneyndiger genade ons in Christo be-
„ wesen / op dat hy ons Vaderlijk tot hem locke.

Art. 8. De natuyr des vierden Gebods en den dag des Heeren.

§. 1. Het vierde gebod is ten deele *moreel*, en ten deele *ceremonieel*.

§. 1. Dit is de aangenomen leere in de Gereformeerde Kerke: welke by na eenparig werd verdedigt / en voorgestelt in Catechismen, Synodale determinatien, en van meest alle de Godsgeleerden: welke hier in 't breede op te halen / was tijd / en papier verquist.

§. 2. Voor *moreel* houden wy in 't vierde Gebod dese 3. dingen. 1. De *ruste Gods* in sijn volmaakte werk te Heyligen. 2. Lighaam en Ziele God in sijnen *dienste te verledigen.* 3. *Sekere tijden voor publijcq geset te houden*, waar in men sijn tijdelijk *beroep staake*, om in de by-een-komste der Broederen, God met sijns naastens stigting te verheerlijken.

Siet Witsii Oecon. lib. 1. cap. vij.

§. 2. Het eerste, vinden wy in den Sabbath voor den Val / welke wy gelooven niet te wesen een verkiesing van eenen dag / maar een instelling om den gantschen tijd, daar in God met lust en ruste sijn werk volkomen siet, te heyligen, dat is soo heyliglijk toe te brengen / dat God een behagen mag hebben in sijn volmaakte werk. En werd dit moreele tot een fondament van 't gebod geleyt / om te toonen / dat Gods ruste door de Sonde gestoort zijnde / terwijl hem de overtredingen arbeyd en moeyte hebben gemaakt / nochtans sal herstelt worden door den grooten hersteller / en volmaaker Christus: en dat daar van de sevende dag [een Sabbath genaamt / een figure was] die tot betuyginge van dat ons die eerste Sabbath soude weder gebragt werden / gevierd moest worden. Dit vint ook onsen Catechismus in 't vierde Gebod ons Christenen aan te gaan. vrag. 103. „ Dat ik alle de dagen mijns levens, van mijne boo-
„ se werken viere / den Heere door sijn Geest in my werken late / en al-
„ soo den eeuwigen Sabbath in desen leven aanvange.

Het

Het tweede, van Lighaam, en Ziele God in zijn dienst te verledigen, dat legt klaar in de beteykenis van 't ceremoniele des gebods/ met den grond des gebods vergeleken: want daar werd bevolen met onderlating van sijn tijdelijk beroep, te gaan nadenken de voortreffelijkheyd van de toekomende ruste, en geeft dit sekere besluyt/ dat indien de overdenking van de verwagte ruste in de schaduw moet hooger in waarde staan/ als de winst van ons tijdelijk beroep. Ergo de occasien van in de tegenwoordigheyd dier ruste selve te konnen vrolijk zijn/ en getroost worden/ moet men meer agten/ als de winste van ons tijdelijk beroep/ en voortrecken.

Dit is conform de lesse Christi Matth. 6: 33. soekt eerst het Koninkrijke Gods, en sijn geregtigheyd. En daar op fondeert ook onse Catechismus. ,, Dat den Kerken-dienst ofte het Predik-ampt, en de Schoolen ,, onderhouden werden; want dat zijn de middelen/ die ons dese ruste deelagtig maken/ daar voor wy dan geen kosten en moeten ontsien: maar meerder agtende ook daar voor inwisselen. De Post-acta van 't Synodus van Dordregt/ eyschen soodanigen ruste als tot den Gods-dienst, en d'Heylige overdenkinge noodig is.

Het derde, namentlijk/ een gesette tijd, tot publijke t'samen-komste, volgt ook daar uyt/ om dat het Heyligen van die ruste, is God verheerlijken: nu dewijl God te verheerlijken heeft een opsigt op de Broederen by wien men hem verheerlijkt: en dat men daar toe moet bequaam gemaakt worden door de predikinge van Gods werken/ waar door hy ons de ruste heeft bereydet/ volgens den aard des Menschen na de eerste NB. Sonde/ soo heeft God getoont/ dat men tijd behoeft/ die geset is/ en tot aller kennisse kan zijn/ om in de broederschap t'samen te komen/ ten eynde onderwesen te werden/ en wederom andere te stigten: en alsoo te bevorderen/ dat God sijn lof hebbe over 't werk der verlossinge. Dit morele eyscht wederom den Catechismus: wiens originele Hoogduytsche Text aldus luyt in onse spraak: En dat ik insonderheyd op den vierdag tot der gemeynte Gods neerstelijk kome, om Gods Woord te hooren, de Sacramenten te gebruyken, God den Heere opentlijk aen te roepen, en den Armen Christelijke handreyking te doen. Soo ook de Post-acta: moreel was, dat een sekeren, en gesetten dag, den Gods-dienst moeste toe-geeygent worden.

§. 3. Voor *ceremonieel* houden wy met de Post-acta, Art. 2. *De ruste des sevenden daags van de Scheppinge,* en *de nauwe onderhoudinge van dien dag, het Joodsche volk bysonderlijk voorgeschreven.*

§. 3. Den sevenden dag der weke is nu afgeschaft: na dat Christus op dien dag in 't graf gelegen heeft: en daags daar na opstaande/ heeft betoont dat hy 't alles nu hadde volmaakt. De ruste heyligen betekende/ dat onsen grooten Herschepper ons soude Heyligen door

door zijn bloed/ en alsoo de ruste verwerven na de Ziele/ welke bestaat in een ruste van de smerte der oude verwagtinge/ en een ruste van het dragen des swaren/ en vermoeyenden dienst-jokx/ 't welk Moses de Israeliten had opgeleyt.

§. 4. In 't Nieuwe Testament houden wy den *dag des Heeren* voor den dag van onsen Solemnelen Gods-dienst: om dat wy schuldig zijn, een gesette dag te hebben: en wy desen vinden waargenomen van de algemeyne Christenheyd met een groote stigtinge.

Post-acta. art. 4. Den Joodschen Sabbath afgeschaft zijnde, moet des Heeren dag van de Christenen solemnelijk geheyligt worden.

§. 5. Ja schoon de *dag des Heeren* gehouden word volgens de Christelijke vryheyd, sonder dat wy daarom den eenen dag hooger agten als den anderen: soo oordeelen wy dien dag nochtans niet veranderlijk, noch op eenen anderen te konnen verleyt werden. 1. Om dat haar waarneming heeft een *Apostolisch exempel*. 2. En *een soete belijdenisse van Christi opstandinge*. 3. En daar door als *een leuse der Christenheyd is* geworden, die sy gelijker hand opsteken.

§. 5. Want waarlijk het verleggen van dien dag soude schijnen een verloochening van Christi opstanding, en een verwerping van het kenteeken des Christendoms: te meer nadien'er geen reden kan zijn / die een ander dag boven dese daar toe kan nutter / of stigtelijker maken.

§. 6. Het verwaarloosen van den *Gods-dienst* op dien dag is ook een schending van den *Sabbath des Nieuwen Testaments*, gelijk ook alle afkeeringen van den Gods-dienst, tot dienst-werken, en sondige, of ook aftreckende vermakelijkheden, die 't woord des Euangeliums onnut maken.

§. 6. Den Sabbath des N: Testaments, is de ruste des gemoeds, en versadiging der Ziele in Christo, by alle occasien / uyt het Euangelium te laten in ons bewerken en bevorderen. Want Paulus leert ons Hebr. 4: 9. Dat 'er een Sabbats-vieringe overig is voor Gods volk, daar in bestaande / dat men heden terwijl men sijne stemme hoort sijn harte niet verharde, vers 7. Dit drukte Paulus soo uyt / Hebr. 3: 13. vermaant malkanderen NB. Alle dagen soo lang als het Heden genaamt werd, op dat niet yemand uyt u verhart en werde door de verleydinge der Sonden. Nu men maakt sijn herte hard / en ongevoelig / als men het zaad ontfangt tusschen distelen / en doornen van aardtsche sorge, of de stemme die de ruste verkondigt laat doorvloeyen / niet gaat hooren / niet en agt / en buyten onse meditatien weerd / etc. Dewijl dan ook den dag des HEEREN is eene en wel van de voornaamste / daar op de stemme van gerust-stelling / en des Euangeliums klinkt / soo moet men dan ook hooren / of men schendet den Sabbath des Nieuwen Testaments. Niet in den dag / maar in de occasie van den dag / om dat men den gelegen tijd niet uyt en koopt / daar in men de Predikinge des Euangeliums / dat is de blijde mare van onse verworven ruste / en Zielen-troost konde hooren / en daar mede by onse Ziele / en by onsen naasten profijt doen.

Waar uyt wy nu besluyten / hoe het blijkelijk is / dat wy in de hoofdsom der leere eens gesint zijn / in kleyne omstandigheden maar verschillen / en dat niet sonder hoop van elkander ook daar in eens te sullen tot een-stemmigheyd brengen; immers dat wy met redenen over dese poincten vorderen onderlinge verdraagsaamheyd / om haar kleyn gewigte niet alleen / maar selfs ook om dat sy niet konnen veroordeelt worden / sonder ook met dat oordeel alle de Theologanten / en Reformateurs by ons aangetogen onder het Anathema te stellen.

Cap. IV.

Van de verschillen ontrent het verstand der Prophetien.

Ik had gedagt hier mede my te verveerdigen tot mijn nareden, om mijne Broeders nu aan te spreken / en zedelijk tot haar pligt op te wecken / ten ware my mijn eygen inval by 't oor getrocken had / en vermaant om yetwets te seggen rakende Coccejii verklaring van de Prophetien: welke eenige niet alleen niet en gevalt / maar by sommige een stoffe is van boertery geworden / 't welk och! of in mannen van ernst / en wiens sedigheyd andere moet voorligten / geen plaats had / om met sulken stof haar soet-koseryen te doorspecken / en alsoo als een zege-praal de dwaasheyd [soo sy meenen] van haar Broederen omme te dragen: welke swakheyd ik ondertusschen bidde dat Godt haar wil genadiglijk vergeven. En sal haar poogen te toonen / dat D. Coccejus dikmaal beschimpt word /

in

in 't geen nochtans aansienelijke / en ge-eerde mannen voor hem hebben geleert / en voorgestelt.

Voor al moeten wy sijn E. suyveren van de laak van Chiliastery, waar mede hem eenige pogen te betigten. Daar sijn advijs was / dat soo yemand meende dat Christi Koninkrijk soude komen met een aardsche pompe / en verweent gelaat / dat Christus selfs / om als souverain Monarch op aarde een vijfde Monarchy aan te veerden / uyt den hemel soude nederdalen / en de Heylige Martelaren / en andere groote heyligen uyt den grave opstaan voor de groote opstandinge / dingen leerde / die met de natuyr van Christi Koninkrijke niet over een quamen / siet sijn brieven / p. 83. Sijn E. selve heeft getoont / dat de duysend jaren Apoc. 20. al verstreken waren / en daar ontrend geen andere uytleggingė te voorschijn gebragt / als men gewoon is in de Kerke te hooren: gelijk sijn uytlegginge over dat dierbaar juweel der Kerke / namentlijk / De Openbaringe Johannis uytwijst: gewis sijn E. heeft sig in desen veel gematigder getoont / als verscheydene wel bekende / en geagte Godsgeleerden / en groote ligten van onse eeuwe: die de duysend jaren aldaar vermeldet / noch hebben verwagt / en gestatueert te sullen beginnen met den val des Antichrists / en te sullen t'samen gaan / met een voorgaande opstanding der Martelaren: van hoedanigen gevoelen geweest zijn de vermaarde Heeren / en Professoren in onse gereformeerde Academien. D. Piscator, Alstedius, en andere.

't Geen de Heer Coccejus noch verwagtede uyt de Prophetien / rakende den staat der Kerke in de laatsten tijd des Werelts / quam daar op uyt / Dat Gods Kerke een beter staat over 't hooft hangt, mits dien 1. een bysonderen aanwas der kennisse, tot beschaming / en verdrijving van veele duysternissen: en 2. een daar op volgende val des Antichrists, met 3. een vergadering van de volheyd der Heydenen, tot de gemeynschap der Kerke; 4. en de bekeering van geheel Israel belooft is aan de Kerke; in de laatste dagen: met by gevoegde toesegging / dat als dan de gemeynte Christi soude smaken in de Werelt / de dagen harer verkoelinge, bestaande in een wegneminge van de hitte der vervolgingen om 't geloof / en een verheffing der Christenen- en gesond-gevoelende Koningen / en Vorsten boven de vyanden der Kerke / die God wil straffen / en doen t'ondergaan / op dat sijn Sion eens in de gantsche Werelt Voedsterheeren sou vinden / die haar beminnen / en met regt-schapene bewijsen van voorstand patrocineren souden: Gelijk sijn E. ook met de bekeerde Joden, meende belooft te zijn een herstellinge van haar Stadt, Land, en Republicq, niet met een Levitische / maar Christelijken Gods-dienst. Ten eynde het verwijt van haar Moord aan Christum begaan / en de ban daarom over haar land gekomen, ophielt / en het bleek dat sy met God versoent waren. Dit was het alles 't geen sijn E. dienthalven verwagtede.

§. 1. De

§. 1. De vermeerdering van kennisse, belooft in de laatste dagen, leyd klaar in de Schriften des Ouden, en des Nieuwen Testaments. Esai. 11: vers. 8. 9. Dan. 12: 4. 10. Zach. 14: vers. 6. 7. Apoc. 10: 9. 10. 11. En werd onder de beschrijvinge van een groot ligt op veele plaatsen voorgestelt.

§. 1 Dewijl datter een geduyrigen aanwasch der kennisse is, en God sijn gaven daar toe geeft om van trap tot trap toe te nemen: soo moet de latere eeuwe met een meerder ligt beschenen worden/ en immers soo veel meerder/ als 'er van nooden is tot de bekeeringe der Joden, en 't in brengen van de volheyd der Heydenen, 'twelck daarom van alle die Theologanten word voor vast gestelt/ die dese segeningen nu verwagten. M. Borrhæus, over Esai. 60. pag. 572. Brigtman, Apoc. 21: vers 23. Forbesius in Apoc. 15. pag. 161. in Apoc. 18. §. 2. in Apoc. 19. §. 22. Bysterfeld contra Crellium. pag. 73. Witsius Oeconom. lib. IV. cap. XV. §. XXXIV.

§. 2. Dat Godts bysondere wraake noch vallen sal op den Antichrist, tot sijn verstooringe, gevoelen wy met veele, en van de aensienelijkste Theologanten.

§. 2. Selfs onse geleerde kant-teykeningen: over Apoc. 16. N°. 14. 17. N°. 40. 41. 42. Apoc. 18. N°. 2. 13. 18. &c. Brigtmannus over de Openbaringen Johannis: in sijn dispuyt tegen Bellarmin. van den Antichrist cap. 9. beweert hy in dat gansche Capittel/ dat den Antichrist sal vernietigt/ en weg gedaan zijn door Christi komste ten Oordeel/ geheel en al. Den vermaarden/ en uytstekenden Forbesius, wiens geleerde werken by alle in eere/ en hoog-agting zijn/ toont en beweert het selve over Openb. 18. in 't breede/ en op verscheyden plaatsen. Van dit gevoelen was ook dien schranderen bestrijder der Sociniaansche Ketterye Joh. Henricus Bysterfeld, in sijn treffelijke wederlegging van Crellius pag. 93: op dat ik nu anders voor by gae.

§. 3 *De volheyd der Heydenen*, moet ook ingebragt, en daar toe het Euangelium noch door de gantsche Wereld verkondigt worden.

§. 3. Dit hebben onder de ouden Ambrosius, Augustinus, en Hieronymus niet alleen geleerd/ maar ook veele Gereformeerde Theologanten/ Martinus Borrhaus in Apoc. cap. 7. pag. 676. in Esai. 60. p. 574. Brigman

man over Apoc. 21. 1. Forbesius over Apoc. cap. 15. pag. 164. Bysterfeld contra Crellium. pag. 93. Den hooghgeleerden Heer Launæus, Fransch Theologant in sijn Commentarien, over Rom. 11. 15. wat sal de aanneminge wesen, namentlijk der Joden, anders dan het leven uyt den dooden? toond met groote geleerdheyd, dat die opstandinge is een toeëygening van het geestelijk leven aan de geene, die in den dood der Sonden leggen, beweerende dat de Heydenen ten tijden van de bekeering der Joden, sullen met een bysonder, en nieuw ligt werden beschenen, en tot Christum geroepen, die nu noch sitten in de duysternisse. Siet ook Witsius Oecon. lib. IV. cap. XV. §. XXXV.

§. 4. De *bekeeringe der Joden tot Christum*, is van Paulus soo klaar geleert Rom. 11:25. dat men dienthalven in de Gereformeerde Kerke, eenparighlijk haar verligting verwagt, en weynig daar aan twijfselen kan.

§. 4. Siet wederom onse rant-verklaringe op de Nieuwe Oversettinge over Rom. 11. onder de Reformateurs Beza, Martyr. M. Borrhaus, Junius, Danæus. Onder de Nederlanders, Mornay, Heurnius, Laurentius, Vossius, Maccovius, Voetius, Hoornbeek, &c. Onder de Engelsche, Forbesius in Apoc. 16. pag. 175. 176. Prideaux, Brigtman, Willetus, en selfs haar Bybelsche publijke aanteykeningen. Onder de Duytsche, Piscator, Pareus, Alstedius, Bysterfeld. Onder de Franschen, &c. Deodati, Camero, Capellus. Een gantsche Wolke van getuygen, en noch veel meer andere, die wy voor by gaan.

§. 5. Het bysonderste daar 't op aan komt, is die beter staat der Politien in de Wereld, welke door Revolutien gebieders sullen hebben, die als Voedsterheeren van de Kerke haar sullen beschermen, en dragen, waarom geen vervolgingen meer tegen haar sullen opstaan, om dat Christus alle sijne vyanden sal werpen onder den voetbank sijner voeten. Van dese stof kan men wederom sien, hoe voor de Heer Coccejus geleert hebben deselve Autheuren, Martinus Borrhaus, in Esai. 11. p. 148. 149. pag. 444. 460. p. 573. Brigtman over Apoc. cap. 21. vers 24. cap. 19. vers 14. Forbesius in Apoc. 16. pag. 177. 119. p. 214. Bysterfeld contra Crellium. pag. 88. 89. en noteer pag. 93. Het gesicht van Daniel [Dan. 7.] handelt
„ van die weldaad Christi, door welke hy den Antichrist tot de grond
„ toe uytgeroept, en de Joden miraculeuselijk tot hem bekeert hebben-
„ de, de verloste Kerke, gered van der uyterlijk vyanden-tyranny, en
„ versamelt uyt de volkeren van de geheele Wereld, selfs de Africanen
„ niet uytgesondert, sal veylig, en vrank bewaren, tot dat hy haar tot hem
„ in den Hemel, dat eeuwig Koninkrijke overvoere.

§. 6. Ook selfs hebben de gemelte Theologanten der Joden herstellinge in Canaan gesustineert, of immers voor de waarheyd naast gehouden.

M. Borrhaus in Apoc. 20. pag. 737. „ Dewijl alle de Propheten na „ Mosem / wanneer sy vermanen / dat de Israelsten door Christum den „ Verlosser sullen verlost worden / ook te gelijk gewag maken van 't „ Land Canaan, 't welk tot huyden toe / in de grootste vuyligheyd / en „ verval gelegen heeft / werwaarts sy na haar ballingschap staan we- „ dergebragt te worden: soo mogt men wel vragen / Of ook haar weder „ brenging in 't Heylig land strijdet, met het geestelijk Koninkrijke Christi? „ vermids daar mede niet en strijdet / dat de strijdende Kerke op aarde „ uytwoont / en de Elementen der Werelt gebruykt: gelijk 't ook niet „ en verhindert / dat yemand na den vleesche, en na den Geest der belofte „ een Israelijt zy. Waar op hy vast stelt: dat de besittinge van 't Land „ Canaan niet meer en strijt tegen 't rijke Christi / als de besitting van „ eenig ander Land / 't welk de Heyligen / om den Vader te verheerlyken / „ in synen Soone Christo gebruyken.

Brigtmanus over Apoc. 20: 11. uyt de plaats Ezech. 37: 12. 13. be- wijst / dat haar wederbrenging in Canaan sal geschieden / op haar gee- stelyke wederopstandinge. Forbesius over Apoc. 16. §. 10. „ Nu / of de „ Joden sullen na haar Land gevoert werdē / om dat te bewonen / schoon „ ik niet bepalen derf / om dat (dewijl dat Land voorbeeldend was) alle „ de beloften daar van konnen gequeten werden / in hare vereeniginge „ met de Kerke / welke is het ware Jerusalem uyt den Hemel: Egter „ nochtans helt mijn gemoed na dat gevoelen / dat ik meyne het alsoo te „ sullen geschieden. Om dat hare solemnele bekeeringe / een uytwissin- „ ge van hare smaadheyd nootsakelijk met sig brengt / en derhalven een „ versameling uyt haar verstroying / ten eynde sy voor de oogen der We- „ relt een republijke besitten. En de woorden des Heeren selve [Luc. „ 21: 24. die den tijd der vertredinge een mate stelt / tot dat vervult worden „ de tijden der Heydenen,] dese haar vertredinge bepalende / schijnen „ even soo veel te verstaan te geven.

De Professor Maccovius zaliger / heeft dit ook beweert in een expres dispuyt / welke onder sijn voorsittinge beantwoort is van H: Spankeranus: wiens opschrift was „ Een Theologische oeffening, behelsende der Joden „ herstellinge, soo innerlijk, en geestelijk uyt de dood ten leven, als uyter- „ lijk, en tijdelijk uyt dese verstroyinge, en dienstbaarheyd der Romeynen „ in haar Land, namentlijk Canaan, welk dispuyt of wel in sijn E. niet en hadde opgestelt / nochtans en onttrok hy sijn verdedsginge niet / gelijk ook de Discipulen gewoon zijn hare meesters opinien aldus voor te stel- len.

§. 10. Wat de Heer Coccejus de seven brieven aan de seven gemeyn- tens van Asiën uytleyd / als een Prophetische speling in de benamingen behelsende / en verstaat te behooren tot de algemeyne Kerke des N. Te- staments in seven verscheyden tijden aangemerkt: en alsoo die verdeeling der Kerke in seven tijden / in sijn uytlegging behout; daar in treet hy de voetstappen na van oude / en nieuwe Kerken-Leeraars: Ambrosius of wie anders den Autheur is van de Commentarien over de Openbarin- gen / op sijn naam uytgegeven. Gregorius lib. 30. Moral. cap. 7. vol-

gens 't getuygenis van Forbesius, Primasius. En onder de Leeraars van onse Kerke / Camerarius, Crocius, Willius, Brigtman, Forbesius, &c. Dat hy ook den nieuwen Hemel en aarde / insgelijks het nedergedaalde Jerusalem / Apoc. 21, en 22. verstaat van de laatste staat der Kerke als Joden en Heydenen / tot een gemeynte vergadert / in vrede en segen sal zijn op der Aarde / heeft hy gemeen met M. Borrhaus, Brigtmannus, Forbesius, Bisterfeld contra Crellium. p. 397.

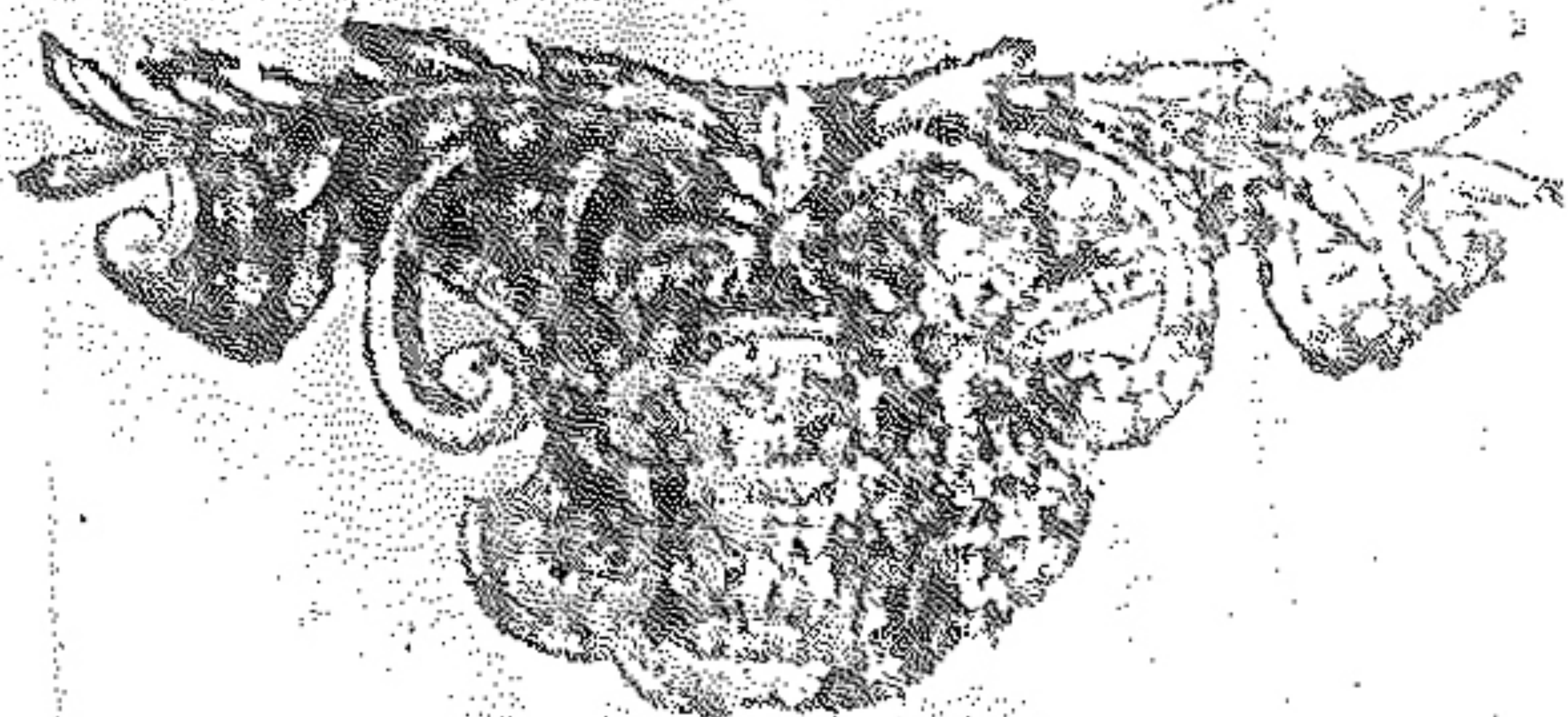
§. 11. Wy merken ook aan / dat onse rand-verklaringen in haar aanteykeningen over 't Oude Testament anders spreken over dese stoffe / als de Heeren die over het Nieuwe Testament de Openbaringe Johannis verklaart hebben / want daar werd ik geleert rakende den Antichrist: „ dat sijn rijk, ende sijn aanhang eyndelijk geheel sal uytgeroeyt, en „ gantschelijk te niete gebragt worden, ende nimmermeer weder sal opstaan „ Dan. 7. N°. 127. en dat God als dan de-sijne eyndelijk sal geven een Sa-„ lige uytkomste. N°. 128. nadien hy het rijke Christi, opgeregt door de „ Predicatie des H. Euangelij, den Godsaligen sal geven, of mede deelen, „ namentlijk, als Christus in de Herten der Godsaligen NB. by alle natien „ regeeren sal, welk rijke wel eygentlijk Christo toekomt, maar den ge-„ loovigen door mede-deelinge. N°. 130. Dit rijke nu sal geen eynde heb-„ ben, maar eeuwig duyren, N°. 132. En eenige van NB. allerleye Hee-„ ren, en heerlijkheden, die hy daar toe verkiesen sal. N°. 133. sullen den „ Heere Christum daar in eeren, en gehoorsamen. N°. 134. Men kan ook „ nasien de Annotatien over Psal. 110. Hagg. cap. 2. N°. 58.

§. 12. Nadien dan het alles soo ongehoort / soo nieuw / en vreemd luydende niet en is / 't geen de Heer Coccejus dien aangaande heeft geleert: soo moeten wy dit weten / dat sijn E. in desen niet en kan of beschimpt / of veroordeelt worden / sonder met een onder die smaat / en dat Anathema te brengen de ge-eerde namen van die voortreffelijke mannen / welke sijn E. in desen hebben voorgeligtet. En gewis / indien 'er elders vryheyd van Propheteren moet plaats hebben / en stoffe overig is / om in kennisse toe te nemen / het zijn de Prophetische Schriften: maar van niemant bequaam is te oordeelen / als die eens verscheydene Commentarien van onse Theologanten opslaat / en hare gedagten met malkanderen vergelijkt: als dan sal 't hem sonnen-klaar blijken / dat in dit stuk een eenigheyd te vorderen / gelijk als in geloofs-stukken / soo onmogelijk is / als met sijn hand den Hemel te willen bereyken: Calv. præf. ad Epist. Paulin. *Animadvertere semper licuit illos ipsos, quibus nec pietatis studium deesset, nec in tractandis Dei mysteriis religio, ac sobrietas, nequaquam ubique inter se consensisse. Nunquam enim tanto beneficio servos suos dignatus est Deus, ut singuli plena perfectaque, omni ex parte diligentia præditi essent: nec dubium, quin eo consilio, ut nos in humilitate primum, deinde communicationis fraternæ studio retineret: Ergo cum sperandum in præsenti vita non sit, quod maximè alioqui optandum esset, ut in locis scripturæ intelligendis perpetua sit inter nos consensio: danda est opera, ut nulla novandi libidine incitati, nulla sugillandi alios cupiditate impulsi, nullo instigati odio, nulla ambitione titillati: sed sola necessitate coacti nec aliud quærentes*

quam

quam prodesse, à superiorum sententiis discedamus. Deinde ut Id fiat in scripturæ expositione: in religionis autem dogmatibus, in quibus præcipuè voluit Dominus consentantas esse suorum mentes, minus sumatur libertatis.

Aldus sprak dat groote ligt onser Kerke Calvinus in sijn præfatie over de Send-brieven Pauli: „ Men heeft altoos konnen merken/ dat sp: lieden self/ wien geen vlijt tot Godvrugtigheyd/ noch in 't verhandelen „ van Gods verborgentheden/ religieusheyd/ en matigheyd/ ont„ brak; echter geenfins over al onder elkanderen hebben over-een-ge„ steemt, want noyt heeft God sijne dienaars soo grooten zegen verweer„ digt/ dat yder van haar soude begaaft zijn met een volle/ en allent„ halven volkomene neerstigheyd. En 't is buyten kijf met dat voor„ nemen/ op dat hy ons soude houden eerst in nedrigheyd/ en daar na „ ook in de besigheyd van broederlijke mede-deylinge. Derhalven/ „ dewijl wy in dit leven niet te hopen hebben (schoon 't anderssints wel „ ten hoogsten wenschelijk waar) datter in 't verstand der Schriftuyr„ plaatsen/ onder ons een geduyrige over-een-stemminge zy/ soo moet „ men sig beblijtigen/ dat men door geen lust van nieuwe dingen te „ soeken geprickelt/ door geen sugt om andere haar respect te krenken „ aangedreven/ door geen haat gespoort/ door geen naam-sugt gekeⸯ „ telt/ maar alleen door nootsakelijkheyd geperst/ niet anders soekende „ als de stigtinge der Kerke te bevorderen/ van de gevoelens der voor„ gaande af en treede. Daar benevens/ dat sulks geschiede in de uyt„ legginge der Schrift: maar dat men in de leer-poincten der Religie, in „ welke de Heere wil/ dat de verstanden van de sijne voornamentlijk in „ accoord zijn/ sig minder vryheyd aan neme. Soo oordeelde wel te regt dien verstandigen/ en welsprekende uytlegger: Ook kan men nietswaarders ondernemen/ als door prescriptie yemant een model voor te leggen van menschelijke vlijt/ om daar na te propheteren: het welke/ wanneer 't met force soude werden aangedrongen/ en den verschillende onder peenen/ en straffen opgedrongen/ by ons soude zijn een onverdragelijke overheersching in saken des geloofs: wiens weerga selfs noch de Roomsche Kerke omtrent dit stuk tot op huyden noyt bestaan heeft in 't werk te stellen: onse regel in 't Propheteren is de regelmate des geloofs na Pauli lesse/ Rom. 12:7.

NA-REDEN

Besluytende in een aanspraak tot de Broeders.

§. 1. IS 't nu waar 't geen wy tot hier toe naaktelijk hebben vertoont / dat onse verschillen niet en raken de grond-stukken des geloofs / en niet en zijn soo ongehoort / of nieuw in de Gereformeerde Kerke als men sig wel dikwijlmaakt / ja dat sy wel begrepen ligt zijn te veressenen / en men over de gewigtige stoffen daar omtrent eens gesint is in de Leere. Soo wende ik my waarde Broeders / en Mede-arbeyders / van wat zijde gy ook moogt staan / tot uwe herten / en ingewanden. Legt af alle quaatheyd, ende alle bedrog, ende geveynstheyd, ende nijdigheyd, ende agterklappingen, ende zijt als nieuwgeboren kinderkens, seer begeerig na de redelijke, en onvervalschte melk, op dat gy door deselve moogt opwassen 1. Petr. 2: 1. Alle ware Christenen / die Gods eere / en Christi Koninkrijke lief hebben / is 't een dood-steek in hare beenderen / dat wy / dien de wagte der kudde toevertrouwt is / soo veel blijken geven van quaatheyd, en qualijk-gesintheyd tegen malkanderen / schadende / en sockende te schaden. Van bedrog, terwijl men niet getrouwelijk en handelt / noch opentlijk / maar met konstige verdraayingen / en heymelijke lagen elk ander nagaat. Van geveynstheyd, vermits men ondertwijl sijn gelaat verstelt / en den schijn van beleefthejd / en broederlijke eere voordoet. Van nijdigheyd, die eens anders eere en min by den volke scheef aansien / en daar over haar ingewanden pijnigen. Van agterklappingen, die sig niet ontsien een quaad gerugte te stroopen / sonder daar voor te willen bekent staan / en der Broederen goede naam op losse gronden / of gerugten soo ligt te schavotteren. En sulks alles ter hand-halen quanswijs om te stigten / en de waarheyd voor te staan / daar onse stigting en wasdom ontspruyt uyt een verhandeling van Gods woord / als nieuw-borelingen / die altijd genegen zijn moeten om toe te nemen / en haar door Gods woord als een redelijke / en onvervalschte melk te laten wijser maken. Warelijk Broeders / die quade hertstogten maken veele van ons blind / en soo verdorven van oordeel / dat wy sommige dingen haten / en verloochenen / om dat sy van sulker hand komen. En de bitterheyd stijgt soo hoog / de onderlinge terglingen / als drukkingen der neuse / doen de gramschap soo ontsteken ; de wederstrevingen van elkanders loop maken sulke stootingen in de ingewanden van onse Moeder de Kerke / dat het te vreesen is / of niet wel meer quaats mogt op handen zijn. Men ontdekt de schaamte der Kerke voor de oogen der vyanden ; men beschuldigt / beklaagt / casseert / en weert de Broeders uyt hare Goddelijke bedieningen : men kuypt / men werkt tot weeringe van sulke / die men niet gesint en is / en dat alles met sulke drif- ten / en hevigheden / die noodsakelijk een onnoodsakelijke / ja ongoddelijke

lijke scheuringe staan na sig te slepen: als nu de Heer Coccejus nagegeven word te zijn een duysterling, een alderdwaasten schender der Schrift, een Patriarch en Patroon der Novateurs, en betigt werd als of hy een Deur voor alle Pelagianen, en Chiliasten, had geopent/ en sijn leer na 't geheymste van 't Pausdom, Mennisten, en Socianen had toegerust/ waar wil dat henen Broeders! Als men met een hertelijk verlangen betuygt te gemoet te sien/ dat de Hooge Overheyd met een Christelyken yver voor Gods Kerke/ haast met Sarah sal komen seggen tot Abraham. Drijft dese dienstmaagt uyt met haren Sone, want dese en sal met mijnen Sone Isaac niet erven. En dit voor een vonnis houden/ dat God approberen sal. Dat men bid voor sijn Koninklijke Hoogheyd om spoed/ om de handen te vryer te hebben tot demping van dese factieuse nieuwigheden. Zijn dat uytwerkselen van broederlijke liefde?

Niet alsoo/ mijn seer liebe/ en geagte Broeders in den Heere/ versint en overdenkt liever/ wiens geestes dat gy zijt? De Geest Gods heeft die lust tot nydigheyd? of zijn dese hare vrugten? hebben wy Christum/ dat voorbeeld van sagtmoedigheyd/ en nedrigheyd/ alsoo geleert? en meenen wy sijn navolgers te zijn/ en sijn beeld uyt te drucken/ wanneer wy onse mede dienst-knegten slaan/ en verdrucken? Wy bidden u Broeders/ dat gy onse stemme/ onse vrede-stemme heden hooret? en uw niet verre hout van ons/ als van vreemdelingen/ als wy nu hier komen de verdraagsaamheyd aanbieden: Laat ons toe/ dat wy niet soo seer u vermanen/ als wel pogen te bewegen tot de oude aanminnelijkheden/ en onderlinge broederlijke bejegeningen. Dat wy ons mogen verblijden in uw te genieten/ en wy onse gedienstigheden ontrent uwe persoonen mogen aangenaam bevinden. Laat uw niet mishagen de geringe hand/ door wien dat Sions genesinge gesogt werd; noch en belgt het u niet dat eene van de geringste van Jesu dienaren/ die gy mogelijk met rede mogtet versmaden/ sig verkloekt/ vermaningen/ en vrede-lessen voor te lesen/ aan mannen van meerder agtbaarheyd/ en ervarentheyd: gedenkt veel liever des woords Christi. Matth. 18: 5. Soo wie soodanig een kindeken ontfangt in mijnen name, die ontfangt my; ontfangt my ten minsten als een kindeken in de name Christi/ terwijl ik in sijnen name spreke/ en sijnen name mede-brenge/ op dat gy Christum ontfangen meugt: het zy ons doch eens ingeprent/ dat wy de waarheyd/ en billijkheyd hooren sonder aanneminge des persoons/ en alsoo opwassen allesins in hem, die 't hooft is, als een lighaam/ dat geheel uyt hem bequamelijk t'samen gevoegt/ en t'samen vastgemaakt zy door alle voegselen der toebrenginge na de werkinge van yeder deel in sijne mate: soo sullen wy in die eenigheyd des lighaams wasdom bekomen tot onses selfs opbouwinge in der liefde.

§. 2. En om my in 't bysonder tot u-lieden te rigten/ die in dese twist-sieke eeuw gevoelig zijt/ over de harde drijften/ en procedUren der Broederen tegen onse onschuldige leere/ terwijl ons dit alles wedervaart/ Broeders: bevind ik in ons niet alleen een regtveerdige klagte/ en gevoelige verantwoordinge; maar ook of ik niet en bespeurde/ dat som-

sommige te seer geraakt in 't heete over averegtse bejegingen/ haar bestonden den geenen gelijk te maken/ over wien wy klagen/ en in scherpigheden aardigheyd te soeken/ en met die mate uyt te meten/ waar mede ons ingemeten word: ik wenschte van herten/ dat wy doch onsenthalven nimmer na en liaten/ leed/ en smaad te verdragen/ en de waarheyd met een betooninge van liefde kragtig te betoogen/ gelijk eenige seer loffelijk gedaan hebben/ dat wy doch niet na en laten vierige koolen te hoopen op de hoofden van die ons verketteren: De sagtmoedigen sullen het Aardrijk be-erven. Laat ons dan onser roepinge weerdig wandelen/ met alle ootmoedigheyd/ en sagtmoedigheyd/ met langmoedigheyd verdragende onse Broederen in der liefde. Wil ons yemant nader de waarheyd wijsen/ al slaat hy mis/ laat ons hem dankbaar zijn voor sijn toegenegentheyd/ en met een gevoelige blijk van wedergunst voor hem openleggen/ wat gesigt dat wy daar van verkregen hebbe; wil yemand alleen het meesterschap, en soekt hy ons talent onnut te maken/ laat ons betoonen/ dat wy de sagtmoedige wijsheyd voorstaan/ die van den Hemel is/ soo sal sijn pijl niet hegten: en laat ons voor hem bidden/ soo sal ons God noch misschien over hem verblijden/ onse vlijt segenende/ die wy aanleggen tot sijne verbetering/ en niet tot sijne verbittering. Wy zijn voor al schuldig/ om met sagtmoedigheyd te onderwijsen, selfs de vyanden des geloofs/ die 't geloove tegenstaan, of haar Godt t'eenige tijdt bekeeringe gave tot erkentenisse der waarheyd. En sy wederom ontwaken mogten uyt den strik des Duyvels, onder welke sy gevangen waren tot sijnen wille. 2 Tim. 2: 25. 26. Hoe veel te meer moeten wy ons dan die sagtmoedigheyd schuldig kennen/ aan onse verkeert yverende Broeders: Wy zijn niet bequaam om te leeren/ indien wy niet bequaam en zijn om de quade te verdragen: Hoe veel te meer/ indien wy den Broederen haar gebreken niet kunnen verdragen. Het is waar/ dat het hart is/ te moeten lijden/ niet dat Papen/ of valsche Propheten/ maar genaamde Broeders tragten onse diensten onnut te maken; maar wat sullen wy daar toe seggen? als dat wy noyt beter dat pogen konnen verydelen/ als door de voorstand van de eenvoudige waarheyd/ voorts dit gedenkende/ 't geen Christus eens seyde Joh. 15: 1. 2. Mijn Vader is de Landman: wy planten/ wy maken nat/ God geeft den wasdom: soo lang wy de Schapen Christi de stemme van haren Opper-Herder doen hooren/ sal Gods geest in haar die bevroeding werken/ dat sy deselve sullen kennen/ en hooren/ en daar in Christum navolgen: 't zy ons genoeg/ dat wy in onse gewisse weten/ wat wy spreken/ en wat wy bevestigen/ en dat wy 't van den HEERE geleert hebben/ en 't selve in sijnen name konnen spreken: die name zy ons een sterken toorn/ soo sullen wy derwaarts heenen loopende in een hoog vertrek gestelt werden: wy selve kennen onsen tijdt/ dat dese dagen boos moesten zijn/ en hebben wy in 't Prophetische woord dit wedervaren voorseyt? waarom nemen wy 't niet aan voor onse beproevinge? waarom en aanbidden wy de wegen des Heeren niet/ die sijne waarheyd voert tusschen de doornen? waarom en scheppen wy door 't keroogen op de

be-

beloofde uytkomste geen gedult? wy weten immers / dat Gods woord en waarheyd in 't eynde sal triumpheeren / wy gelooven daar van Gods toesegging sonder haasten / verwagtende met lankmoedigheyd / het wedervaren van den Landman te sullen bejegenen / en 't woord in ons te sullen waar bevinden. Die met tranen zaeyen, zullen met gejuyg maeyen. Psal. 126: 5. Ik weet dat de HEERE de regtsake des ellendigen, het regt des noodruftigen sal uytvoeren: gewisselijk de regtveerdige sullen uwen name looven: de opregte sullen voor uw aangesigte blijven, Psal. 140: 13. 14.

§. 3. Soo dan laat ons alle, van wat zijde wy staan / najagen 't geene tot den vrede, en 't gene tot stigtinge onder malkanderen dient, Rom. 14: 19. Dat doch het Apostolisch woord by ons kragt hebben / 'twelk soo ernstelijk beveelt; jaagt de vrede na, en de heyligmakinge, sonder welke niemant den Heere sien en sal, Heb. 12: 14. of meenen wy onse heyligmakinge te konnen bevorderen / terwijl wy in sulke twisten leven / en die voeden? konnen wy geestelijker worden / terwijl by ons de werken des vleesch soo openbaar zijn? dewijle onder u is nijd, ende twist, ende tweedragt, en zijt gy niet vleeschelijk, ende en wandelt gy niet na den Mensche? vraagde Paulus de scheurstekte en twistende Corinthiers. 1 Corint. 3: 3. wat sullen wy op die vrage antwoorden? terwijl wy geleert zijn met ronde woorden van Paulus Gal. 5: 19-22. dat vyandschappen / twisten / wangunstigheden / toorne / gekijf / en tweedragten / werken des vleesch zijn / die openbaar zijn / en die sulke dingen doen / het Koninkrijke Godts niet en sullen be-erven: maar dat de vrugt des Geestes is liefde / blijdschap / en NB. Vrede: kent men dan de boom uyt sijne vrugten / wiens vrugten draagt men / als men de vrede verstoot / vyandschappen / twisten etc. binnens huys haalt / en dese koesterende / om geen waarom sou willen varen laten?

§. 4. Wy krenken seer jammerlijk onse demoedige vernedering / terwijl men door twist niet alleen sig verheft tegen sijnen Broeder / maar ook al sijn doen daar tegen beplept: men spot / men scherst etc. en elk wil sijn handel noch verschoonen / en verdedigen / latende sijn pen noch een Advocaat verstrecken voor de snoode bedriegeryen onses vleeschs / daar over wy in sak en asche ons behoorden voor Godt te vernederen: elk poogt de schuld op ander te leggen / en sig selfs te regtveerdigen / met sijn tegenstanders te meer te beswaren. Ja verwaantheyd / en vleeschelijk genoegen in al onse ook sondige werken / verstouten dan ons menigmaal / ons eygen selven by de gemeynte Godts te roemen / en aan te prijsen / waar door men sijn quaad exempel opregt tot een leermeester van Sonde / en tergt daar door sijn Godt. Broeders hier is groote voorsigtigheyd van nooden / op dat ons onse geestelijke hoovaardy niet bekruype.

§. 5. De Liefde, welk is de vervullinge der Wet, en 't groote gebod / is de levereyp des Christendoms / soo dat de Heyland daar van seyde Joh. 13: 35. Hier aan sullen sy alle bekennen, dat gy mijne Discipelen zijt, soo gy liefde hebt onder malkanderen. Dese guldene liefde werd verkragt / terwijl men

men dus overhoop leyt: haar handen van behulpsaamheyd werden geboeyt/ en gevleugelt/ en in stede van malkanderen te dienen/ en sijns Broeders goede te soeken/ rijster een drom van snoode grouwelen in 't gemoed: knibbelen/ en harrewarren volgt het misnoegen/ quade nadenkingen/ en duyding van eens anders doen ten ergsten verstooren het vreedig gemoed/ de calangie krijgt strahs geloof/ en soo veel dats dat men sijn tong mede verhuyrt aan die swarte mare/ omse te helpen voortsetten: men verblijt sig in sijns naasten ramp/ en tegenspoet/ men beschuldigt te gelijk en veroordeelt: en geeft duysend occasien om sijn Broeders natuyrlijke verdorventheyd mede te tergen tot een gelijke onstelteniße. Hoe verre verbalt men in desen van die ware moeder-deugt/ en regte queekster eens geestelijken levens! Sal men van Broeders van 't Christendom niet ganstch ontaarden/ die Broedertwist/ die duyvelschen haat moet uyt het herte.

Dat elk den ander dan uyt reyner herten min,
Al heeft men schoon in elk verschil niet eenen sin:
De liefde doet ons zijn in 't noodigste vereenigt.
Dat die de herdigheyd van 't scheur-siek Herte leenigt.
Geen ergwaan vinde plaats, want liefde denkt geen quaat,
Dan vreest de vreedsaamheyd niet ligt'lijk voor verraat.
Sy is lankmoedig, en vol goedertierendheyd,
Sy werd van hoovaardy, noch afgunst, niet misleyd.
S' is niet ligtveerdig, noch voorbarig in haar handel.
Geen onbetaamlijkheyd bespeurt men in haar wandel,
Sy soekt haar selven niet. Sy werd door geenen haat,
Tot bitterheyd gebragt. Haar goetheyd denkt geen quaat.
Geen ongeregtigheyd kan haar geregt'heyd smaken,
De waarheyd kan haar met haar helder ligt vermaken,
Sy is 't die 't al bedekt, gelooft, en hoopt, en lijd,
Die nimmermeer vergaat, door al 't verloop van tijd.
Indien de liefd' uw hert mag stieren op haar wegen,
Soo werd de reklijkheyd, de vrê met al haar zegen,
Door uwe vlijt herstelt.

§. 6. Het rustig gemoed/ soo nootsakelijk tot een ernstigen/ en bedaarden Gods-dienst/ en vind geen stillen Geest/ noch rustige kalmte/ om met bedaarder sinnen sig tot de meditatien van Gods Heylig woord te verledigen: de woeste geesten in ontstelde hersenen troubleren duysentmaal de ingespaanen aandagt/ versettende die van haar stuk/ en breekt den draad van haar nuttige overwegingen dwars af: maken vremde phantasyen/ en doen die soo diepen indruk hebben/ dat sy haar pogen/ 't kome te pas of niet/ in alle onse bedenkingen inmengen/ 't geen ons behaagt met sulken drift is een Drek-God in 't herte/ 't geen men dikmaal waant al om te vinden in Gods Woord/ en 't geen ons mishaagt tegen alles aan te loopen: daar wy niet bequaam zijn om water te scheppen

uyt dien heylborn / als met ledige emmeren. Willen wy anders het suyvere nat / met dien hef en modder van onse passieuse phantasyen niet bemengelen. Hier by komt / dat de goede Conscientie soo veel aanstoots lijt: de Menschelijke swakheden verhoeren de beste: en van sig te vergrijpen / en sijn de sterkste Christenen niet vry: soo snood is de versoeker / dat hy ons in Gods saak door schijn van yver, dikmaal weet aller-eerst te verstricken/en in stede van een Heyligen yver/die blije aanwent na de beste gaven / met vierig bidden / en neerstigen arbeyd/ ons te verhoeren tot een brandende gramschap / om alle swadder van vuyle benamingen op den mantel der belijdenisse onser Broederen sonder mate uyt te werpen: als 'er maar een heet hooft / en een blixemende tong is/die te voorschijn komt / 't is een yveraar van een vierigen geest: en wy en versinnen niet/dat het een vier is van de helle aangestooken/ en die de goede Conscientie afschrookt: Niet alsoo mijne Broeders / maar laat ons altoos met Paulo konnen seggen: Hier in oeffene ik my selven, om altijd een on-ergerlijke Conscientie te hebben by God, ende de Menschen. Actor. 24: 16. Gewis de Conscientie moet ongevoelig geworden zijn/ indien sy sonder stooting / en klopping kan protesteren / wegens haar reynheyd / als de haat soo procedeert tegen elkanderen / en dat men niet en soekt waarheyd uyt Gods woord eenvoudig te bevestigen/ maar met bittere woorden malkanderen te tergen / en verhaat te maken.

§. 7. Hoe kan de Conscientie onbesmet zijn in al onsen Gods-dienst in sulken stand van saken? God wil van een vreedsaam volk gedient zijn / en wy twisten. God wil dat wy biddende, heylige handen opheffen sonder toorn, en twistinge. 1 Timot. 2: 8. en wy steken vingeren op / die met bloedige inkt / en gallig nat bevlekt zijn. God wil / dat wy vastende de knoopen der godloosheyd los maken / de banden des joks ontdoen / 't verpletterde vry los laten / en alle jok verscheuren: en siet tot twist, en tot gekijf vallen wy, en om met een onheyligen vuyst de Broederen te slaan. Esai. 58. En in al dat gewoel gaan wy noch aan den Tafel des Heeren / sonder vrede te leeren: men gaat onversoent/ en vol passie tegen sijnen Broeder aan den Altaar met sijn gave: en dat jaar op jaar / daar Christus wil / dat wy eens gesint en in vrede sullen komen. Indien Paulus ons eens mogt aanspreken; soud hy niet seggen als tot de scheursieke Corinthiers. Dit nu 't geene ik u aansegge noyende uwe twistgierigheyd / en prijse ik niet, namentlijk / dat gy niet tot beter, maar tot erger t'samen komt: want eerstelijk als gy t'samen komt in de gemeynte, soo hoore ik datter scheuringen zijn onder uw. 1 Cor. 11: 17. 18. Moesten wy dan dat eene brood niet als een lichaam door onderlinge liefde verbonden / deelagtig zijn? soude onse Conscientie wel beproeft zijn?

§. 8. Konnen wy een goede Conscientie bewaren / die onergerlijk is voor de Menschen / die wy soo veel Menschen ergeren / en tot een aanstoot zijn? en alle stichtinge Gods weg-nemen: want men loopt in dit geval elkanders arbeyd tegen / maakt sijn talent verdagt / en waar 't

mogelijk onnut: verkragt alle vermaninge tot vrede, en eenigheyd door onse onversoenelijken handel, vermits het quaad exempel het goede woord omme stoot: de swacke, en tedere suygelingen in 't Christendom, uyt de dwaling eerst overgekomen, stooten wy voor 't hooft, die niet werende van dese snoode vrugten te oordeelen, in beraat vallen van weder te keeren. Ja wy verbreken alsoo Gods werk soo veel in ons is niet onse oneenigheden. De laauwe versterven gansch, en sien de Religie aan als een spel, daar elk sig van dient na sijn wit: spotters openen wy den mond om alle onse andere werken van Godsaligheyd na dese vleeschelijke werken af te meten, en uyt te sunsen: Waar door dan de vromen alomme bedroeft staan, en schamen sig over de onstuymigheden harer leyds-lieden; en wy den geenen, die opt een trek hadden tot onse gemeynschap over te komen, weder gantsch tot een afkeer worden.

§. 9. En waarlijk, wat sullen wy selve tot dese dingen seggen? als wy den Apostel Jacobus hooren de ware wijsheyd beschrijven, moeten wy niet versteld staan? Jac. 3: vers 13. etc. Hy vraagt, wie is wijs en verstandig onder uw? En antwoord bevelens wyse: Die bewijse uyt sijnen goeden wandel sijne werken in sagtmoedigheyd. Maar indien gy bitteren nijd, ende twist-gierigheyd hebt in u Herte, soo en roemt, ende en liegt niet tegen de waarheyd: dese en is de wijsheyd niet, die van boven af komt, maar is aardsch, natuyrlijk, Duyvelsch: want waar nijt en twist-gierigheyd is, aldaar is verwarringe; en allen boosen handel. Wie en klopt het herte niet, als hy den Apostel, een bode van onsen Hemelschen Koning, soo volmondig het oordeel over onse werken hoort uytspreken? Is 't waar Broeders, dat de wijsheyd aardsch, natuyrlijk, ja Duyvelsch is, die sig met nijt, twist, en bittere hevigheyd voordoet? wat sullen wy dan van onse leere seggen? wat bestigen wy een vooroordeel daar tegen in het Herte van de geene, die buyten zijn. Maar laat ons den Apostel al verder hooren. Maar de wijsheyd, die van boven is, is ten eersten suyver, daar na vreedsaam, bescheyden, geseggelijk, vol van barmhertigheyd, ende van goede vrugten, niet partijdelijk oordeelende, ende ongeveynst. Ende de vrugt der regtveerdigheyd word in vrede gezaeyt, voor de geene, die NB. Vrede maken. Laat ons dan ook de twist-penne nederleggen, en vrede maken, bescheyden met malkandere handelen, doende als men woude dat ons geschiede. Laat ons niet opiniatreeren, maar ons geseggelijk aanstellen, om sig door een liefstallige toedieninge van waarheyd te laten overwinnen: laat ons de verdwaalde Broeders niet wreet noch lastig vallen, maar vol van barmhertigheyd onse goede vrugten daar omtrent toonen. Het partijdig oordeel door aflegging van vooroordeelen, genomen uyt sommige verkeerde, en onware inpressien van 't wit der Broederen, als ondermijndense de Werken-leere, af leggen: en in dit alles met een open borst gaan.

§. 10. Schromen wy ons selven niet, als die van Paulo geleert zijn, dat soo wy malkanderen bijten, en vereeten, wy toe te sien hebben, dat wy van malkanderen niet verteert en worden. Galat. 5: 15. Laat ons dan den vyand schromen: en denken, dat wy al Atheisten maken, die

met

met het Woord Gods spotten / om dat het soo weynig bewerkinge heeft op ons eygen herte: wat openen wy onse buyten vyanden een mond om van ons qualijk te spreken, die met onse schande pronken: op de Predikstoelen van Ceulen, Antwerpen, en andere plaatsen / heeft men de artykel-brief van beswaring tegen de Broederen opentlijk aangeslagen / en moeten hooren dat die Esawiten van vreugt opsprongen / en juychceden/ als sy onse breuke sagen / en Sions muyren soo aan 't wankelen.

§. 11. Soo spreek ik u dan wederom aan / mijn geliefde Broeders wie gy zijt / met de Ziel-roerende woorden van den Heyligen Jacobus. Jac. 4: 11. En spreekt niet qualijk van malkanderen. Die van sijnen Broeder qualijk spreekt, ende sijnen Broeder oordeelt, die spreekt qualijk van de Wet, ende oordeelt de Wet. Indien gy nu de Wet oordeelt, soo en zijt gy geen dader der Wet, maar een regter. Laat ons tot dien eynde allen haat af leggen / gedenkende het woord des Apostels: Wy weten dat wy uyt de dood in 't leven overgegaan zijn, dewijle wy de Broeders lief hebben. Die sijnen Broeder niet lief en heeft, blijft in de dood. Een yegelijk die sijnen Broeder haat, is een doodslager. En gy weet dat geen doodslager het eeuwige leven heeft in hem blijvende. 1 Joh. 3: vers. 14. 15. Laat doch onsen roem niet ydel zijn. Indien yemand segt ik hebbe God lief, ende ik kampe voor sijn eere / en waarheyd/ ende hy haat sijnen Broeder, die is een leugenaar: want die sijnen Broeder niet lief heeft, die hy gesien heeft, hoe kan hy Godt lief hebben, dien hy niet gesien heeft? ende dit gebod hebben wy van hem, namentlijk, dat die God lief heeft, ook sijnen Broeder lief hebbe. Een yegelijk die gelooft, dat Jesus is de Christus, die is uyt God geboren, ende een yegelijk die lief heeft den geenen die geboren heeft, die heeft ook lief den geenen, die uyt hem geboren is. 1 Joh. 4: 20. 21. 5: 1.

§. 12. Veele van ulieden mijne Broeders / hebben te dierbaren talent / te schranderen verstand / te besneden pen / dat gy al die kragten soudet te werk leggen / om Sion te beroeren: ach! laat ons dese elders henen wenden / daar sy meer staat konnen doen: dat wy die aanleyden om Joden te overtuygen / Atheisten van onse eeuwe te beschamen / Heydenen van de blinde Afgoden tot Godt te brengen / Mahometisten van de waarheyd / en suyverheyd van Gods Woord te overreden / Socinianen, en Pelagianen van onse eeuwe de leere onser Kerke te demonstreren / en alles toe te brengen / wat strecken mag tot Babels ondergang: Dat sy die buyten zijn de kragt van onse weerbare pennen gevoelen / niet die binnen zijn.

§. 13. Voor al moet ik in de tweede plaatse de Broeders / die ons mogten voor onverdragelijk agten / met de vyanden van Gods Kerke paren / en in haar herte besloten hebben niet te rusten / voor dat haar verschillende Broeders uyt gesloten zijn: dit in bedenking geven. 1. Hoe swaren sake het is / dat Anathema uyt te spreken / en sulke te vloeken / die wy al voor lange geagt hebben in segening te triumpheren in den Hemel: men kan dese stoffen niet veroordeelen / als met veroordeeling van al die getrouwe mannen Gods / die wy met ons eens gevoe-

voelende hebben aangetrocken: en siet toe / dat gy de geene uyt de Kerke niet en band / die Godt niet gebannen heeft uyt sijnen Hemel: soodanige en willen niet t'samen woonen als Broeders op aarde / die sy niet en konnen weten / of God niet sal willen t'samen vergaderen in den Hemel. Hoe onbarmhertig waar dat oordeel! 2. Wy hebben die *Doops-gesinde* rasernye al over lang voor een teeken van haar liefdeloosen aart / en voor een geest van verwerring aangesien / daar men om alle ligte saken en occasien scheurt en splijt: en hoe regtveerdigt men hare proceduyren! Hoe maken wy ons haar gelijk? indien wy het selfde werk voeden. 3. Zijn wy noch niet genoeg geleert / wat quaad het na sig sleept / en hoe ongeneesselijk onse breuke word / aan de *Lutersche scheuringe*? Sal men weder het *Bergse Concordie-Boek* bestaan te smeden / en een wet van spreken en swijgen inbrengen / ontrent stoffen van sulken aart / als dese zijn? soo hebben onse getrouwe voorvaders wel een onregtveerdige klagte aangestelt / tegen die *Luthersche* proceduren / en een loos alarm gemaakt / als sy tegen dat boek / en die wijse van handelen haar soo ijverig aankanteden: het sou te beklagen zijn / dat wy soo haast onse grond-maximen souden vergeten / en verwisselen met die gene / die de Kerk sig altoos alderschadelijkst bevonden heeft: daar beware ons doch die goede Godt voor. 4. Heeft de Kerke noch geen wonden genoeg t'sedert eenige jaren ontfangen buytens lands / en binnens lands / dat wijse noch onder een nieuwe scheuringe souden doen sugten? Hoe lange heeft men in *Engeland* geworstelt met die seer jammerlijke verdeeltheden / tusschen de *Bisschops-gesinde, Presbyterianen*, en *Independenten*? sal nu Nederland ook sijn aanpart moeten hebben? wy sien met leedwesen / hoe veele door de factie van *l'Abadie* de Kerke een scheyd-brief hebben gegeven / dat goede / en eerlijke lieden waren: hoe *D. de Raad* poogt die wonde noch grooter te maken: en souden wy Broeders door dien allen niet eens van 't woelen afgeschrikt worden? 5. Ik betuyge u lieden als voor de oogen des Alsienden / of gy niet / die grond geleyd zijnde / een brug siet van meerder scheuringe? sal 't dan al effen zijn / als de *Coccejanen* gelijk mense hatelijk noemt / uytgestooten zijn? sullen dan alle differenten zijn weg genomen / die wel eer soo bitteren krijg tusschen de Heeren *Maresius*, en *Voetius* verwekten? hebben die Heeren in soo veel hondert questien konnen verschillen / en den anderen ongesonde en vremt-luydende stellingen verweten hebbende / noch konnen vrede maken / en is de tegenwoordige saak hoopeloos? weet gy lieden niet / hoe verscheydentlijk gy selve zijt in 't verklaren van de Schriftuyr-plaatsen / en stoffen / die gy met ons verhandelt? 't welk / indien 't my lustede te toonen / en het tot vrede konde strekken / en niet tot meerder ontstekinge / ik magtig was te doen by na over elken poinct / en de meeste Schriftuyr-plaatsen: het is u lieden geoorloft van malkanderen soo te verschillen tegen ons: en ons niet van u lieden / als met intimidatie van Kerken ban / en ongenade by de Hooge Magten? 6. Wy selve verklaren alle in *Classen*, en *Synoden*, dat men moet de vrede betragten: laat ons dan met onse werken de woorden bevestigen: en geen oorsaak geven aan de geest Gods / en al de Wereld / om te konnen seggen:

De

De weg des vredes en hebben sy niet gekent; maar veel eer des selfs wegen inslaan. 's Lands Hooge Magten, voegden in de laatste Synodus van Noort-Holland, haar sugt daar toe, by die van sijn doorlugtige Hoogheyd den Heer Prince van Orangien, die ons in sijnen naam wiert bekent gemaakt, en lieten 't soo gesamentlijk in onse Synodale acten te rol stellen: ernstelijk de vrede recommanderende, en dat men moeste verhoeden, dat onse broeder-twisten tot geen scheuringe uyt en braken. Wy sien in eene van onse Vaderlandsche Kerken alreede een loffelijk exempel, en daar van de gewenste vrugten: waarom souden wy ons niet laten tot een heylige jalourshepd verwecken, om in desen niet minder te zijn: de buyten-landsche Kerken selve komen tot ons, om ons daar toe te buygen, die buyten den strijt zijn, en daarom met te minder zijdigheyd haar oordeel vellen: laet ons haar hooren, en elck sijn gebreken in der minne van haar leeren, en soeken te verbeteren.

§. 14. Dat dan alle Patriotten, alle Vaders des Vaderlands, en vrome Christenen, hier behartigen met ons, 't geen tot Salems Vrede dient; konden wy hier mede by onse Broeders ons wit bereyken, hoe aangenaam was ons dien dag! en indien niet, wy sullen betuygen, dat wy Sion hebben soeken te heelen, maar sy en heeft niet gewilt. Wy hoopen, dat alle vromen sullen sien, en ter herten nemen, 't geen wy getracht hebben ten dien eynde toe te brengen, wy laten niet toe dat yemand ons benodige te bidden om de vrede van Jerusalem, sonder uyt gront onses herten daar op te antwoorden; Wel moeten sy varen, die u beminnen, vrede zy in uwe vestinge, welvaren in uwe palleysen. Ja wy voelen een prickel in onse Ziele, die ons doet uytroepen, o wee ons!! dat onse Ziele soo lang woont by die de vrede haten. Om mijner Broederen wille spreeke ik u vrede, om des huyses des Heeren onses Gods wille soek ik het goede voor uw. Psal. 122. en sal niet ophouden onsen Godt aldus te voet te vallen, en by hem aan te houden.

O God wek mannen op, die vroom, getrouw, en schrander,
De handen derven slaan, aan uwen vreden-stander;
En die se planten, met u hulp, tot heyl der Kerk:
Gebruykt ook is 't u wil, tot dit voortreflijk werk,
De Hooge Magten, die ons Vaderland bestuyren,
Op hunne voorgang volg de Kerk der bond-gebuyren,
Om hand in een te slaan. Begunstig het beleyt,
Dat desen toeleg stijft. Bewaer 's Lands overheyt
Voor 't muyten van de twist, die Staat en Kerken krenken,
En leer haar uwen wil, en haar beroep gedenken,
Dat haar Godvruchtigheyd, uw, haren Konink Eer,
Dat yeder Leeraar thans uw Vreed in waarheyd Leer',
Dat uwe vreedsaamheyd uw dienaars vreedsaam maake,
Dat elk de soetheyd van uw Vreê in 't Herte smaake,
Soo breng ons uwe Vreê tot veel geruster staat,
Tot Godes vrede, die 't Verstand te boven gaat.

MIS-

MISSIVE

Des Christelijken Synodi van 't Hartogdom van Gulik, aan de Leeraren der Gereformeerde *Kerken in Nederland.*

Den seer Eerwaardigen, Hoog-geleerden, en Godvrugtigen voorgangeren, getrouwe, en wackere Bedienaars des Goddelijken Woords, in de Gereformeerde Kerken J. C. soo in Zuyd- als Noord-Holland, Mitsgaders in alle Geünieerde Provincien, onse seer geliefde Broederen in Christo, onsen eenigen Heyland, BID de Synodus der Gereformeerde Kerken in 't Hartogdom van Gulik, genade, en Vrede, van Christo, den bron der Saligheyd.

Eerwaarde en seer geliefde Broeders in Christo,

TErwijl wy de schrikelijke oordeelen Gods/ en jammerlijke plagen/ waar mede de Christen-Werelt tot hier toe word besocht/ en wel bysonder/ o wee! 't gemeyne lot der Landschappen/ die wy beyde bewoonen/ met de uyterste treurnis des gemoeds beschouwen/ dunkt ons onder die alle geene soo seer te beklagen/ als dat ongeluckig quaad/ waar aan wy voor eenigen tijd verstaan hebben/ dat uwe Kerke gaat quijnen. Weshalven het u lieden niet vremt moet schijnen/ by aldien wy uyt een Broederlijke sugt t'uwaarts/ en met behoorlijke gedienstigheyd/ in desen 't gevoelen van onse regtmatige smerte uytdrucken/ en eenmoediglijk betuygen/ hoe seer wy wenschen/ dat in tijds de genesende hand aan dese siekte wierd te werk geleyt. Gewisselijk wy zijn door geen ligt gewigte van redenen geprangt/ om onse bekommering over den staat uwer Kerken voor u lieden te ontsluyten: overmits den Almagtigen u lieden met soo veele segeningen overladen/ en uw Nederland in soo vele sijner genade-blijken voor de wereld aansienelijk gemaakt heeft; dat wy te regt uwe Kerken van wegen haar geestelijke segeningẽ hoog agten/ en als 't voornaamste deel der Gereformeerde Kerke/ eeren. Een eeuw is'er by na verloopen/ dat sy l. die onse gemeyntens met haren dienst bestieren/ wel voornamentlijk de Goddelijke wetten uyt uwe Academien/ en plant-hoven/ als uyt een bron der Christelijke leere geschept hebben. Gy lieden voorstanders der waarheyd/ exemplaren van Godsaligheyd/ getrouwe in uwen dienst/ yveraars in de sake Gods/ beuk-

hamers

Hamers der Ketteryen / ende voorsienig / en wacker tot de Saligheyd der Kerken Christi zijnde / zijt ons altoos een voorbeeld geweest. Hier komt by / datter onder ons ook een seer aangename / en onsterffelijke gedagtenisse groent der voorgangen weldaden / met welke gylieden onse Kerken / u lieden hulp en troost behoeftigh / van onser voorvaderen geheugenisse af soo mildelijk hebt beschonken ; by u lieden vond men troost voor de ellendigen / herberg voor onse ballingen. En ook tot nu toe siet men van u lieden uytstekende goedwilligheyd t'onswaarts geen duystere sporen ; in dier voegen / dat wy het schandig brandmerk van ondankbaarheyd niet souden konnen ontgaan / by aldien wy in soo treurigen toestand uwer Kerke niet met u lieden rouw droegen / en uwe sake ook de onse maakten. Alsoo hebben wy ook / doe onlangs de eerste woede des bloedigen Oorloghs op u neder donderde / en die allerbloeyenste republijk / wiens vryheyd / en macht / door den arbeyt van een gantsche eeuw / en veel dapperheyds / en bloeds verkregen waren / in eene maand met een geheele ruine gedreygt wiert / alsoo dat de nijdige vyanden de lijkstatie / en uytvaart / (mijn gemoed grouwt aan 't gedenken !) bereyden voor de Zieltogende republijk : Doe / seg ik / hebben wy ook niet weynig door 't gevoel van u wederwaardig lot verwond / met onse suchtingen voor uw behoud on-ophoudelijk de Hemel-poorte aangeklopt / houdende het daar voor / dat wy op 't afsterven van soo goed-aardigen moeder / tot ellendige Weesen stonden te worden / en dat op 't wegnemen van dien nabuyrigen kandelaar / ons een groot ligt soude ontbreken. Hoe en soude derhalven die inheemsche besmetting / waar door 't gantsche lighaam uwer Kerke soo ongeluckig krank leyt / ons nu ook niet treffen : de tweespalt der Broederen, en die heftige verbittering der gemoederen, welk wy hooren / dat van dag tot dag soo toeneemt / dat veele wanhoopen over de mogelijkheyd om de heftigheyd van dit quaad te stuyten. Wie en soude niet van herten bedroeft zijn / als hy siet en hoort / dat de Wet van Broeder-liefde met soo uytsporige drift geschonden werd / welke onsen Heyland sijne Discipelen door sijn exempel en gebod heeft voorgeschreven ? Wie en sal de wederzijdsche quetsingen / en der selver onregtmatigheyd niet gantschlijk versoepen ? dat de hooft-stucken van onse Religie worden gequetst / de waarheyd geweld aangedaan / de formulieren van de gesond-gevoelende eendragt / en de belijdenisse des geloofs worden versuymt / en eyndelijk de Kerke met nieuwe / en schadelijke leerstucken / en konsten beroert / daar over klagen beyde partyen. De Academien / gelijk het gemeyne spreekwoort in heeft / druyschen van Theologische hadyen. Sijn Broeder ten strijd te vorderen / sijn onderstelde gronden omme te werpen / sijn naam te quetsen / en sijn leere te verdenken / is de stoffe der disputatien. En och of binnen de ringmuyren der hooge Schole dese jeukerigheyd tot verschillen bleef ! de hitte heeft sig niet konnen bedwingen / dat sy niet plotselijk is uytgeborsten / en in de Kerken van den Predikstoel stof van twist heeft gezaeyt / des Broeders naam verscheurt / sijn leer verdagt / eygen opinien hardnechtig verdedigt / en met allerley drift des gemoeds twistzuchtige gesintheden te berde gebragt.

 Hier

Hier door wert het gemeyne volk (onseker wat te verkiesen) gescheurt tot strijdige pogingen / maakt zydigheyd / en volgt waar heen elk syn drift hem henen voert. Dit is dagelyks de ongeluckigste stoffe der couranten / en werks genoeg krijgt de Druk perse / om dese stoffe de nieuwsgierige wereld toe te dienen. Hoe grooten packagie van Boekskens heeft dese overwin-sugt alreede gebaart / waar in by na de selve walgelijke herhalinge der twisten t'elkens herkookt werd ? en 't geen noch erger is / welke niet en rieken na den Geest der sagtmoedigheyd / en Christelijke liefde / maar vol zijn van smalingen / hoon-woorden / en schelt-namen / waar mede het niet by staat den grootsten weerpartijder deur te strijken.

En wat sullen wy meer ophalen van 't geen in desen stand van saken niet sonder de uyterste oneer aan de Christen Kerk / bravering van de vyanden der waarheyd / en de grootste ergernis der swacken onder de onse rugtbaar geworden is. Overweegt gy lieden mannen broeders / hoe grooten quaat ! voor 's vaderlandts behoud raadtslaan de Overheden / strijdende bevelhebbers der heyr-benden / brengen de Borgers alle nootdruft toe / en gylieden / wiens Ampt het is in de bresse te staan / om alle quaad af te weren / en een gulden vrede door ootmoedige gebeden van den goedertieren Godt af te bidden / voert gy krijgen onder malkanderen ? en ontbind gy met tong en pen / 't geen door de alderschadelijkste slag van oorlog voornamentlijk in soo ernstigen saak gehouden werd / de band van Broederschap / en de Kerkelijke vrede ?

Van waar / Broeders / den oorsprong deser ongeluckige siekten geresen is / onderstaan wy te regt met veele / wien 't heyl der Kerke ter herten gaat : en of die dingen van soo grooten belang zijn / welke onder u lieden in geschil komen / dat 'er soo grooten verdeeltheyd der gemoederen om behoort te ontstaan ? Het is te wonder / hoe seer de voorstanders der Zijden daar over gesweet hebben / om voor schuldig aan geschonden Kerken-rust / die geene te beplepten / die sy haar tegen verbinden / en op welke al haar nijd syn doel geworpen heeft. 't En is ons werk niet / het alles te doorsien / en te ondersoeken / wat onder de gemeyne man door de Boekskens wel gestropt is : de saak is te swaar / die wy geern 't naauwkeuriger oordeel van anderen aan bevelen. Wy sullen 't doel van onse intentie verkrijgen / als wy met sulken brugt de eendragt sullen aangeraden hebben / dat dese besmettinge niet verder kruype / en soo eyndelijk 1 Tim. 6: 4. 5. die ydele twist-vragen, en woorden-strijden balling zijn / uyt welke die nijd / twist / schelt-woorden / quade na-denkingen / en verkeerde krakelen van menschen / die een verdorven verstant hebben / ontstaan. Middelerwijl meynen wy dat ondervonden te hebben / dat het voornaamste belang des verschils daar op draye : Voor eerst / of de nieuwe wijs-begeerte / die van des Cartes de naam heeft / in de Scholen behoort geleert te worden / en of sy boven die van Aristoteles, of de gemeyne Schoolsche is te prefereren ? Daar benevens of die nieuwe wijse van de Schriftuyr te verklaren / en de Godsgeleertheyd te leeren / welke de beroemde Heer Coccejus gebruykt heeft / aanloopt tegen

De-

de leere in de Gereformeerde Kerke uyt Gods Woord aangenomen / en tegen de publijke formulieren der gesonde een-stemmigheyd / dan of sy een grooter ligt tot kennisse en Godsaligheyd toebrengt / als de geene / die men tot hier plag te leeren in de Scholen ? Hier op komt ligtelijk al 't verschil neder / en wat kleynigheden daar meer in desen strijd zijn ingevlogten. Kon men over dese twee saken door een vriendelijke conferentie onder de Broederen accorderen / wy hadden reden te hoopen / dat alle geschil gantschelijk soude ter neder gelegt zijn. Wy hebben 't dan onses pligts geagt / hier over eenigermaten ons gevoelen voor u lieden te openen / en sagt-aardelijk voor te stellen / niet uyt een ligtveerdige arrogantie / als of wy waanden u lieden ietwes te willen voorschrijven / maar op dat de weg tot de vrede te meerder gebaant / en 't middel van eendragt te gemackelijker daar op konde gebouwt worden : wy sullen van u lieden goedwilliglijk verwagten / dat gy 't oordeel van een broederlijk gemoed soo als 't is / sult ten besten opnemen.

Wat de Wijsgeerte van Des-Cartes belangt / wy en nemen des selfs voorspraak niet op / ook en reprobeeren wy se niet gantschelijk / ook en eyscht sulks de reden van ons Ampt niet. Het en heeft de meeste van ons niet mogen gebeuren deselve te door-leeren / weynige hebbense slegts aan den drempel gegroet / en als in passant daar van / doen sy de Menschelijke wijsheyd beneerstigden / maar een ligte proeve genomen. Byaldien het de saak is der Philosophen die hier gehandelt werd / soo laten sy hare opinien beweeren / die misschien ons ook tot geen beweerders begeeren souden. Treffelijke verheffingen en Eer-getuygenisse van groote mannen vint men gegeven aan desen Philosooph / welke wy hem niet benijden; daar-en-boven zijnder veele in verscheyden Hooge Scholen der Gereformeerden die sijne Schriften in waarde houden / verwonderen / en hare Discipelen voorlesen : ook en ontbreekter geen merkelijk getal van vermaarde mannen / en die van de Kerke wel verdient hebben / die in de na-vorsching van natuyr-kundige dingen de sporen van desen Meester inslaan. Welke consideratien wel geen bewijs voor de voortreffelijkheyd van die wijs-begeerten behelsen (ook en loopt ons voornemen derwaarts niet) egter nochtans over-reden sy ons / om van deselve een sagter gevoelen te hebben / om se niet te verdencken / als of se tot de Weyffelary heen voerde / en of se regt-sfraags / of van ter zijden een weg tot On-godistery baande / welken laak sommige haar (met wat grond ? en heeft ons tot noch toe niet konnen blijken) op den hals werpen.

Wy en loochenen ondertusschen geensins / datter groote moeyelijkheden by occasie van die wijs-begeerte in de Kerke geresen zijn / niet sonder groote nadeel / en prejudicie aan de Theologische waarheyd / 't geen wy echter in de meeste dingen liever seggen by toeval / als uyt eygener aart te zijn ontstaan. Dikmaal doet sig ook een harde spreek-wijse op / wel na de wijse der wijs-begeerte uytgelept / maar nochtans bevoegt om een Gods-geleerde te verwarren / die deselve wijse van spreken gebruykt / hoedanige de woorden zijn van vrye wille / 't hoogste goed / en welke desen gelijk zijn. Insgelijks ontmoet men in de natuyr-kunde / die verdigte

digte Hypoteses/ (onder-schragende grond-stellingen) welke een Gods-geleerde vast blijvende hangen aan die Historie der Scheppinge/ naauwelijks begrijpen kan. En 't geen eyndelijk schijnt te wesen het grootste gebrek/ doch niet soo seer in die wijs-begeerte/ als wel sommige Filosofen, die sig haar voedsterlingen roemen te zijn/ is/ dat veele al te veel in Theologische saken toe-schrijven aan de reden en de regelen van hunne wijs-begeerte/ schickende de hoogste en Goddelijkste geheymenissen na de maat-stok van hare reden/ en 't geen wy eubel nemen/ de uytlegginge selfs der Heylige schrift niet duysterlijk aan 't oordeel der natuyrlijke reden overdragende/ en de selve eenigermaten tot een rigtsnoer van een goede verklaringe aanstellende: welke wel niet en is de meyninge van allen/ die dese wijs-begeerte toegedaan zijn/ maar eeniger/ by wien het gereed is/ terwijl sy 't gebruyk der reden/ en dat wel te regt in de kunde der natuyrlijke stoffen raad-plegen/ ook op den selven voet voor te gaan/ in 't leeren van andere Discipelen/ voornamentlijk in de Theologische saken/ welke nochtans niet uyt de reden/ maar alleen uyt enkel openbaringe bekent werden: het welke gewis een mis-verstand is; want soo veel moet de Majesteyt der God-spraken by ons gelden/ dat men in de hooge verborgentheden des geloofs selfs de menschelijke reden niet om raad vrage. De geopenbaarde dingen te gelooven/ en de waarheyd der natuyrlijke dingen uyt de reden te demonstreeren/ verschillen soo veel als Hemel ende Aarde: geopenbaarde dingen grijpen wy aan door het geloove/ sekerlijk wetende/ dat sy de waarheyd zijn uyt de openbaringe/ hier en heeft de reden geen jurisdictie ter Wereld/ overmits de geopenbaarde dingen niet en vallen onder de demonstratie/ noch die ook en vereysschen: ja by aldien yemand de reden/ welke wel in natuyr-kundige dingen/ de regte en eenige regelmate der kennisse is/ in 't ondersoeken van die verborgentheden wilde by brengen/ soo moet hy noodsakelijk in dwaling vervallen: want overmits de reden den waarom/ en 't hoe/ van een saak/ waarom sy alsoo is/ en op wat wijse/ wel voornamentlijk in ondersoek brengt/ bevindende/ dat sy die waarheyd/ en dat vertoog in een saak welke 't begrijp der reden te boven gaat/ en alleen blijkt by het Goddelijk verstand/ niet en kan opvolgen/ soo salse over de waarheyd der saken selfs twijfel baren/ of haar buygen na des redens bestier/ 't welk geensins geschieden moet. Men moet hier de ernstige vermaninge des Apostels wel overwegen. Siet toe dat u niemand als een roof en vervoere door de Philosophie. Alwaar hy niet alleen de Sofisterye/ welke by misbruyk wijs-begeerte geheeten word/ maar ook de wijs-begeerte selfs/ die by de Heydenen in soo hoogen agting was/ verstaat/ gelijk wy niet sonder reden meenen: met namen het opgeven der rede selve/ de vaste kennisse der natuyrlijke dingen/ want die de Philosophische kennisse/ welke in natuyrlijke dingen waar en goed is/ wil aanstellen tot een rigt-snoer om te geraken tot de kennisse der verborgentheyd Gods, ende des Vaders ende Christi. Waar van de Apostel te voren vers 2. gesproken had/ gewis/ die werpt sig selven den Satan tot een roof voor. Alsoo schij-

nen

ten de verborgentheden Gods / als sy gemeten werden aan de ry der
rede / dwaasheyd / en van de rede gantsch vreemd. De reden en open-
baringe / de Philosophie en Theologie en stryden wel niet onder elkan-
deren / soo lang als elk binnen den om-treck van syn werksaamheyd (om
soo met oorlof te spreken) verblyft / maar wanneer men yets alleen aan
de Goddelyke openbaring schuldig is / dat en kan het voorschryven der
rede niet verdragen. Weshalven het te wenschen ware / dat de Theo-
logische kennisse niet wiert gekeurt aan 't voorschrift der wys-begeerte /
en elk haar eygen grond-beginsel der kennisse / de Philosophen de rede /
de Theologanten de openbaringe behielden: welke reden / en openba-
ring niet ligt door soo ongeluckigen egt-band moeten gekoppelt werden.
En alsoo sustineert men gemeynelyk niet al te voorsigtig dat de Filoso-
phie als een dienst-maagt de Theologie moet ten dienste staan. Dese
is al te heers-sugtigen hiel-volgster / en verhoovaardigt sig te wonder
op hare redeneringen / en staat menigmaal op / tegen de Vrouwe met
veel ombragie. En tot hoe grooten schade der waarheyd sulks menig-
maal geschied / daar van geeft de Scholastische Theologie een over-
vloedig getuygenisse; terwylen sy de Goddelyke / en eenvoudige waar-
heyd der geopenbaarde dingen / door soo veel duystere termen / soo
grousamen Barbaarheyd van woorden en saken / ydele redeneringen /
en woorden van Menschelyke wysheyd / heeft soodanig beplaistert / dat
de Gods-geleertheyd by na is verkeert in een ydel spreken. De gesonde
discoursen des H. Geestes / schynen in veeler oogen met al te slegten styl
beschreven / die misschien ligtelyk om haar eenvoudigheyd / uyt de re-
kening der hooge wetenschappen waren uytgeboekt / ten ware soodanige
Meesters der sententien / als Thomas Schotus, Lombardus, en die groo-
te t'samen-hooper der distinctien / Castaneus, haren fackel hadden toe-
gedient. En wien soude syn gal niet gaande raken / die by voorbeeld
die groote verborgentheyd der H. Drie-eenheyd / soo on-toe-gankelyk
voor de rede / sien in de meeste Systematen (Godsgeleerdheyds sum-
maire verhandelingen) met soo veel on-schriftmatige / en Barbare
woorden als klissen bewickelt / waar van noch onlangs / waar over
wy verwondert staan / nieuwe proeven gegeven zijn. Waar welke
Philosophie / of die van Aristoteles, of de Cartesiaansche na verdienste de
hoogte behoort te hebben / en met de meeste vrugt de Academische
jeugd / welke tot de Theologische studie werd toegerust / moet werden
ingeprend / dien twist laten wy de Philosophen onder malkanderen be-
slissen / behoudens der Kerken vrede. Wy agten die Philosophie / sy
zy wie se zy / of wat naam sy ook hebbe / voor schadelyk / die het gesag der
Heylige Schrift agter de rede stelle / haar des selfs uytleggingen aan-
matigt / en niet te vreden met woorden van God ingegeven / door blan-
ketsel / en toestel van aangepresen spreek-wysen de eenvoudige en heyl-
same waarheyd onteert.

Meerder van dese stoffe te seggen beruften wy / nadien ons voornemen
geensins daar henen streckt om wyd-sprakelijker de stoffe van twist /
welken de Philosophie gebaart heeft / te agtervolgen / wy en konnen

ook niet gelooven/ dat dit het voornaamste hooft-stuk van 't verschil is/ om dat omtrent voor twintig jaren/ als Cartesii Philosophie in de meeste Academien doorgaans met grooter toe-vloed/ en toe-juyching der toehoorders als nu/ verheerlijkt wierd/ en met de grootsten yver/ die nu al eenigsins bekoelt is/ wiert gerecommandeert/ of schoon sy sommiger arg-waan en versoeping heeft op haar geladen/ echter nochtans soo grooten haat onder de Gods-geleerde niet en veroorsaakte/ gelijk sy nu wel de gemoederen tegen den anderen overdwerst. Voor desen konden onse Godsgeleerden/ insonderheyd met den aanvang van dese eeuwe/ de schermutseringen tusschen de School-geleerden/ en Ramisten/ als ook der School-geleerden onderlinge kibbelingen met oog-luyken aansien/ en veragten/ in dier voegen dat der Gods-geleerden eendragt echter onverseert bleef/ schoon den eenen een verscheyden wijsbegeerte aannam als de ander. En sekerlijk dat konde ook als noch geschieden/ indien de wijs-begeerte altoos matiglijk van de zijde van sommige navolgers Cartesy wierd gehandelt/ en sy door hare redeneringen geen moeyelijkheyd aan de Theologische waarheyd aan en bragten: Indien ook van de andere zijde/ die geene die met het kalf der School-geleerden ploegen/ door de duystere woorden van die wijs-begeerte/ de Theologie in veelen niet tot een Barbare spraak en maakten/ en dat swaar agterdenken/ welk sy op de voorgemelte geladen hebben/ na desen afleyden. En laat het hier mede genoeg zijn de Philosophische differenten soo kortelijk te hebben aangeraakt.

Wy gaan dan nu voort tot het andere/ en wel 't voornaamste deel van 't hedens-daagsche verschil/ door wiens droevige beseffinge onse ingewanden niet weynig geschuddet worden: en och of mannen Broeders! 't geheugen van dien rampsaligen Kerk-twist soo wierd uytgewischt/ dat sy niet en quame ter ooren van 't nakomende geslagte. Over de Gods-geleertheyd van dien wijt vermaardsten man/ de Heer Johannes Coccejus, die nu onder de Heyligen verheerlijkt is/ word scherp ondersoek gedaan/ terwijl sommige deselve als nieuw en schadelijk verwerpen; andere daar en tegen die als met de Heylige Schrift seer over een stemmende/ en tot een grondige kennisse van Theologische saken ten hoogsten nut/ seer komen aan te prijsen. Wy aldien wy den oorsprong/ voortgang/ en aanwas/ van dit verschil bemerken/ wy staan in twijfel/ of de smerte van de Kerken-vrede te sien in soo grooten gevaar gebragt/ dan of de verwondering hoe dese saak/ die het fondament niet en raakt/ tot soo grooten twist-geschil tusschen Broederen is uytgeborsten/ met regt eerst behoort op ons gemoet te vallen. Immers dit geschil/ als meerder de Theologie rakende dan 't voorige/ gaat ons wel bysonder ter herten. En schoon wy ons met anderer doen niet willen bemoeyen/ nog in soo swaren saak tot scheyds-lieden aanstellen/ (sulks gebied ons de bewustheyd van onse geringheyd te laten verre van ons zijn) nochtans hebben wy gemeynt/ dat wy tegen 't gemeyne nut der Kerke niet lichtelijk en souden sondigen/ indien wy u lieden niet openden ons gevoelen over deselve/ welke tot de publijke ruste alleenlijk is streckende.

Wier

Hier van hebben wy in de eerste plaats noodig geagt als in 't voorby gaan aan te teekenen / hoe ongelijk de gewaande verwantschap van beyde de verschillen zijn / als of 'er een overeenkomste was geslagen tusschen de navolgers van des Cartes, en Coccejus, om gemeynschap van gevoelens te hebben / daar nochtans der selver studien, saak, verstand, wijse van onderwijs, en gronden, wijt verschillende zijn, volgens het getuygenis van den wijt-vermaarden Spanheym, in dien geleerden onlangs over dese geschillen uytgegeven brief. En daarom is 't te improberen / dat sommige tegen des Cartes en Coccejus als eenen brand aangaan. [Als of alle de Cartesianen, Cocceji Theologie / en alle de Discipelen Cocceji de Cartesiaansche Philosophie / hadden aangenomen.] en dat sy alsoo beyde onder eene name van Novateurs (Nieuwigheyd-drijvers) voor komen. 't Geen wy doorgaans sien gedaan van die geene / die opsettelijk op haar schouderen genomen hebben / om die nieuwe vremt-luydende stellingen te wederleggen / waar uyt by veele geen ligte suspicie kan rijsen / dat men met voor-bedagten raad die vermenging voorwendet / op dat de jalousy te ligter werde gaande gemaakt tegen de contrarie party / en haar saak alsoo te tobben hebben tegen een grooter voor-oordeel. Niet min verwonderen wy ons ook van de andere zijde / hoe veele Gods-geleerden / en Philosophen haar sake hebben gemeyn gemaakt / en onderlinge verantwoordingen schrijven / welke consideratie nochtans daar op schijnt te doelen / op dat sy in getale / en kragten / niet minder en waren als de andere. Wy oordeelen die wijse van procederen seer schadelijk / en der Kerken-vrede seer veel hinderniss en aan te brengen: welke aldergemakkelijkst / en bestendigst sal bevestigt worden / indien de Theologanten de Philosophische verschillen / en de Philosophen de Theologische / als tot een ander vier-schaar behoorende / ontwijken / en een yeder blijve binnen de grens-palen van sijne faculteyt. Maar op dat wy van ons voornemen niet blot geraakt / af en drijven / moeten wy yets seggen van de Heer Coccejus, een man van seer grooten naam / en van sijne Theologie / soo by levende stem / als in geschrifte geleert.

Hoo wijt vermaart is deses mans naam / en soo verbreyd alom door de Christen Wereld / door soo veel getuygenissen tot sijn lof / dat hy met regt te stellen is onder de ligten van onse eeuwe: daar aan twijfelt niemant. Een nauwkeurige beschrijvinge van desen man / van sijn leer / en deugden / heeft den Eerwaardigen Abrahamus Heydanus, nu grijs / en egter als noch een aansienelijk eer-cieraad van uwen Kerkelijken-rang / in sijn man-hafte oratie gedaan / in welke hy over 't versterven van verscheyden Hooggeleerde Professoren der Leydsche Academien in een jaar (A°. 1669.) uyt het getal der levendigen weg geruckt / en wel voornamentlijk over 't lijk van desen soo grooten Gods-geleerde, de uytvaard hield. Ook en ontseggen de meeste der gener / die sijne gevoelens of misprijsen / of bestrijden hem sijnen lof niet / dese bescheydentheyd houdende / dat sy sijn gedagtenisse met een uytschijnenden lof vereeren: Maar hoedanig eenen / en hoe groot hy geweest zy / sullen sijne Schriften in soo veel Boeken verdeelt alderbest getuygen. Veele Kerken-leeraren uyt onsen

Sy-

Synodus / die hem in de wijt vermaarste Academie van Leyden hebben gekent / door geen drift van zydigheyd verrukt / seggen / en geven hem als oog- en oor-getuygen die getuygenisse eener goeder gewisse: dat hy waarlijk in sijn leere / een Gods-geleerde / en in sijn leven / een Christen was / een anderen Apollos, magtig in de Schriften, in de Heylige Taal-kunde tot een wonder ervaren / en dag en nagt in de studie der Heylige Schriften ingespannen: dat hy geleyt heeft een onstraffelijk leven / en geweest is een singulier exempiaar van regt-schapene godvrugtigheyd / zedigheyd / matigheyd / en meer andere deugden. Dat sijn geduyrigheyd in 't waarnemen van de pligten sijner professie was weergadeloos / alsoo dat hy hem noch door de ledigheyd van een ander / noch om geen geschefte daar van liet aftrecken; het onderwijsen van sijn Discipelen in de openelijke lessen / collegien / en private t'samen-spraken was sijn grootste vermakelijkheyd; dat hy de geene / wiens neerstigheyd hy sag / seer beminde; en met een wondere heusheyd van seden / en lieftalligheyd van woorden yders genegentheyd t'hemwaarts trok; dat geen eygen-liefde hem verdorf / maar hy altoos seer zediglijk van hem selven / en van sijne studien gevoelde / en noyt uyt ydele opgeblasentheyd / of arrogantie eere sogt / noyt sijn Collegen en Broeders veragtede / noyt met slinxe verdagt-making yemant en beswaarde / met respect van de studien van anderen gevoelde / en sprak; de verscheydentheyd der Goddelijke gaven in een yder erkennende / en verheffende. Dat hy niet en sogt Discipelen voor hem selven / maar voor Christus; niet wilde / dat yemant in 's Meesters woorden sweeren soude / hem selven meer aanstellende als een mede-Discipel / dan als een Leeraar. Dat hy had een sinceren boesem / welke uyt sijn mond niet anders / als 't geen na Godsaligheyd / en vreese Gods riekte / liet uytgaan; dat sijn Godsgeleertheyd warelijk was practisch; dat hy de waarheyd soodanig als sy bevoegt was tot Godsaligheyd / Heylig-makinge / en ter eeren van Gods naam / liefde / vreese Gods / saligheyd der Kerke / salig-makende kennisse / een goede Conscientie / en eyndelijk tot een vlijtige betragtinge aller deugden / altijd in de mond hadde / en de voedsterlingen van sijn onderwijs geduyrig recommandeerde. Dat het heyl der Gereformeerde Kerk sijn hoogste wet was / tot wiens gemeyne nut hy al sijn vlijt en arbeyd had toegeheyligt; dat noyt sijn gemoed meer ontstelt wierd / als wanneer hy des selfs rust / en vrede eeniger-maten sag / of voorsag getroubleert te worden; dat hy avers was van alle twist / en dikmaal te vreden t'ongelijk hem aangedaan / en sommiger quaad agter-dogt over sijne leere met gedult / en tranen te wrecken / waar van sy dikmaal getuygen zijn geweest / maar wy willen ophouden den lof van soo grooten man breeder te agtervolgen / met welke wy hem / soo met een goede Conscientie konden attesteren / als wy ook regts-halven schuldig waren.

Even soo is 't ook gelegen met sijn regtsinnigheyd, welke hy beneffens andere vermaarde Theologanten van onse eeuwe / soo ver wy hebben konnen begrijpen / op sijn grondigst heeft bewesen / en tegen

de

de drog-redenen van allerleye Ketteren / en hare subtijle stricken uyt de grond beweert / met soo grooten klaarheyd van bewijsen / dat soo yemant slegts sijne schriften het lesen heeft verweerdigt / niet alleen van voor opgevatten arg-waan / als of 'er een adder in 't groente school / sal ontheft / maar ook uyt de kragt van die vertoogen / in de eenmaal erkende waarheyd ten hoogsten sal bevestigt worden. Het blijkt duydelijk uyt sijn Commentarien, en andere schriften / dat hy met geene Ketteryen van eenige eeuw yets heeft gemeen gehad / ook heeft niemand der Ongesond-gevoelende / in dese loopende eeuw eenige voorspraak voor sijn dooling van hem konnen ontleenen / of eenige spreuk tot onderstant van sijn saak van hem aannemen / maar veel eer dong hy haar na de keel / en velde die monsters van opinien geluckiglijk ter neder. De verborgentheyd der Antichristische ongeregtigheyd (de sporen van de dapperste Theologanten van onse gemeynschap inslaande) ontdekte hy op 't kragtigste / en op dat de snoode belesingen van dat verborgen beduyde Beest der Christen Wereld meerder mogten blijken / en des selfs kragten gebrooken worden / liet hy dat het voornaamste zijn van sijn gebeden / en studien: en dat daarom te meer / om dat het hem toescheen / dat hy doorgaans in de Prophetien den Antichrist / en sijn groote Stad / onder de sinnebeelden van den dwasen Herder / de grootste Hoere / de overspelige vrouwe / de valsche Propheet / het Beest / Tyrus / Babel / en Egypten / dikmaals gebonden hadde.

De Ketteryen der Socinianen oordeelde hy verfoeyelijk / en de alderpestigste / als die lasterlijk / en van 't fondament der Saligheyd seer vervreemt was / en hier in was hy meest gelucking / dat hy / na 't ontwerpen van de gront-slag der dwaling / en 't ont-zenuwen harer Godloose leer-stucken / haar naam en al by alle goeden na verdienste heeft afschouwelijk gemaakt. De bewijsen der Remonstranten; en der halve-Pelagianen, heeft hy ook ligtelijk afgeweert / en dien afgod der vrye wille verstoort / en verbroken / alsoo dat dien grooten Dagon als noch nedergestort op de drempelen voor de Arke des Verbonds / en by na ontzielt nederligt. Eyndelijk was den gantschen drom der scheur-makers, en Geest-drijvers, (welke / vermits sy de vryheyd van uw Nederland te beminnen plag / meesten-tijd derwaarts henen stroomt) hy hem gantsch verhaat / ende waar 't maar pas gaf / wederleyde hy hare raseryen met tong en pen: soo dat sy seer mis-tasten / die voorgeven / als of hy een venster geopent had tot de Pelagianery, Labadistery, en Secten van diergelijken stof: indien mogelijk yemand yetwes van hem mogt ontleent hebben / dat en kan hem niet meer / als de eerste Reformateurs geweten werden / welke onse partyen lasteren datse een venster geopent hadden tot de Weder-dooperyen / en andere Ketteryen / welke de voorgaande eeuwe gebaart heeft. Hoog agtede hy ook de Formulieren van eendragt / bysonder de Heydelbergsche Catechismus, welk Boekjen hy in groote waarde hielt / meer als eens met de hoogste lof verhief / en gewoon was in sijn private Collegien met wijd-loftiger verklaringen te verligten.

 Dese

Dese dingen pleyten genoegsaam voor de Orthodoxie [regt-sinnigheyd] van dien Hoog-beroemden man / ende wy en gelooven niet / dat yemant van de Gereformeerde Theologanten met reden daar sal tegen sparteelen: ook is 't ons tot hier toe niet gebleken / dat hem yemand direct heeft onregtsinnig genaamt: Selfs de vermaarde Heer Hulsius, [welke gemeynt heeft / dat hem aldermeest boven andere dat werk was opgeleyt / om die dingen uyt te trecken / die als nieuw, swaar te verstaan / suspect / en der gesonde Theologie tegen / in de werken van desen Godsgeleerde hem ontmoeteden] heeft dat selvige genereuselijk en met genoegsame Latijnsche woorden in seker dispuyt uytgedrukt / erkennende Coccejum, en alle die hem volgen / voor regt-sinnige Leeraren.

Dat geene derhalven ('t welk wederzijds van de verschillende Broederen word toe gestaan / voor vast gestelt zijnde dat Coccejus en sijne Leere geensins en kan van onregtsinnigheyd beschuldigt worden / soo staat ons dan nu dit te ondersoeken / welke dat zijn die verschillende leer-stucken, welke die strijdende studien der beyde partyen / waar uyt de stoffe tot dien by na onversoenelijken haat / in dissentie is opgeschooten: voor seker dese saak is tot een beswaartheyd vol werks gebragt / dat niemand sig ligt daar uyt redden sal. De eene zijde wend voor / dat de vreemtluydende stellinge van die Gods-geleertheyd veel te veele zijn / van 't gemeyne gevoelen der Gereformeerden vreemt / bevoegt om tot een quaden sin te konnen worden geduydet / nieuw / en derhalven verdagte uytvindingen / steunen op gront-stellingen / welke meest zijn onseker / en schoon veele dingen bewijsselijk / ja waarheyd zijn / dat sy nochtans weynig strecken tot de Saligmakende kennisse / en Godsaligheyd. Wijders wort 'er ook ingebragt / dat de queekelingen van die Theologie haar Meesters saak handelen met een verkeerden yver / altijt onder schijn van aanwas daar yets by doen / en de vryheyt van Propheteeren ligtveerdiglijk misbruyken / alsoo dat sy moeten waken / en met alle vlijt toesien / dat door 't uytbreyden dier teeling / en haar oog-luyken / eyndelijk de wonde niet ongeneesselijk werde. De andere zijde in 't tegendeel roemt met vollen monde de waarheyd / nootsakelijkheyd / en nuttigheyd dier leer-stucken / en bied der vooriger tragten en pogen / alle mogelijke wederstant.

Maar 't sal beter zijn / mannen Broeders / dat men de saak selfs van de grond af dieper insie / en op dat ons de verscheydentheyd der saken / die te verhandelen zijn / niet verduystere / alles wat voornamentlijk hier toe behoort / tot sekere Hooft-stucken brenge. Wy verhoopen / gy sult ons vergeven / indien wy uwe gedult mis-bruyken / terwijl dit geschrift de mate eens briefs te buyten gaat. Voor eerst sullen wy van eenige Leer-poincten van den Hoog-beroemden Coccejus examineeren / welke de voornaamste hooft-stof des geschils uytmaken / en welke eenige Broederen toeschijnen ongerijmt te zijn / en van 't aangenomen gevoelen der Gereformeerde verre af te wijken. Dan sulle wy na die dingen onderstaan / welke Coccejji Discipelen / ten aansien van 't fatsoen en 't beleet in Theologische stoffen te verhandelen / van eenige tot een mis-

misdaad werd aangeduyt. Eyndelijk sullen wy daar by voegen 't geene wy van beyder zijden wel souden begeeren / en met ons alle die de vrede behartigen: En of 'er niet overig zy eenig heylsaam middel tot eendragt / waar door de broederlyke eenigheyd / en gemeynschap / en de rust der Gereformeerde Kerk / die in geen kleyn gevaar staat / werde herstelt / daar na sullen wy omsien.

I. Voor eerst van en hebben wy niet voor van alles / en yeder in 't bysonder van stuk tot stuk te handelen / welke uyt de werken van dien Hoog-geleerden man getrocken zijnde / door de censuyr-staf van sommige Broederen zijn getekent. Van dag tot dag groeyt de lijste der verdagte stellingen: en om die op te sommen / te ontknoopen / en te wederleggen / was naauwelijks een Boek genoeg. Eenige kleynigheden gaan wy voorby / waar over sonder kreuk van vrientschap onder de Broederen het altoos vry stont verscheyden gevoelen te hebben / ook sal de Kerken-vreden niets verliesen / schoonse alle daar in niet van 't selve gevoelen zijn: eenige voorname stoffen sullen wy uytkippen / waar in 't gewigte van 't geschil gelegen is / en welke schijnen van het tot noch toe aangenomen gevoelen der Gereformeerden af te wijken.

Hier doet sig in den aanvang op / de Methode, [oft beleed] van desen Gods-geleerde / van anderen veel verschillende in de wijse van verhandelen / en spreken: welken hy tragtede op te bouwen niet na de Logische konst / maar na de H. Schrift / 't welke veele een selfs verwondering hebben geduydet / als of hy alleen wijs ware geweest in sijn eygen oogen / en hy de geduyrige / en door-geleerde werken der vooriger Gods-geleerden hadde veragtet; Maar onses oordeels / presumeren de Broeders sulks buyten sijne verdiensten: want dat hy vry van dat gebrek was / weten die geene seker / die hem geenes Gereformeerden Theologants werken opt hebben hooren laken: maar aller getrouwe nagt-brakingen sonder onderschept dikmaals prijsen / en in weerde houden. Het is waar / dat hy die betreden weg van onderwijsen in de Schoolen niet en volgde / en daar in verschilt van die geene / die onse in harer Gods-geleerde t' samen-gestelde kort begrijpen / en gemeyne plaatsen hebben na gelaten; echter nochtans blijft elk sijn lof en beproefde nuttigheyd. Men kan dat een Gods-geleerden niet ter foute duyden / dat hy een beleed verkiest / welken hy oordeelt de gevoegelijkste / om sijn leere voor te stellen. Hoe verre verschilt die gepolijste methode der Theologische institutien van den grooten Calvinus van die gemeyne / en scholastische / in welke alle de Hooft-stucken der Gods-geleertheyd aan Logische wetten gebonden / werden gebragt tot slag en soort oorsaken / uytwerkselen onderwerpen / voorwerpen / eynde / etc. 't Geen van belangende de wijse van verhandelen der Theologische saken is verandert / en moet geenins in verschil komen.

Maar swaarder censure heeft die berugte regel Coccei om de Schriften uyt te leggen van veele moeten ondergaan. Dat de woorden der Schrift uyt 't geen beduyden, dat sy konnen betekenen, welke / soo als sy met een swenk ingesien zijnde luyt / en ter eerster aansien wel soude konnen op-

gevat worden / gelijk sy ook van de Broederen / diese niet toelaten / gemeynelijk wierd opgevat / soo is sy met regt voor ongerijmt / en een gesond Gods-geleerde onbetamelijk gehouden / als of sy dit wilde seggen: dat alle sin/ waar toe de spreek-wijsen en woorden blootelijk overwogen/ konnen geneygt en gebogen worden / soude sijn de ware / en regte beteykenisse der Schriftuyr / en dat een grondig uytlegger moet letten / wat die spreek-wijse in 't gemeyn gebruyk van spreken kan beteekenen / en dan na sijn goetvinden overbrengen tot de intentie en 't wit des Heyligen Geests / om eeniger woorden allusie / of toespelinge. Dese en was de meyninge des Hoog-vermaarden Coccejii niet / gelijk hy selfs / en andere na hem genoeg verklaart hebben. Onder-en-tusschen bekennen wy/ dat het woord konnen beteekenen sijn twijffel-sinnigheyd heeft / en ter eerster aanstoot den leser soude konnen aanstoot geven; ook wenschen wy wel / datter een ander gemackelijker woord was in stede gestelt / of met sulken omschrijving waar bekleet/ dat alle twijffel-sinnigheyd ware weg genomen. Nochtans en konnen wy ook niet sien/ van waar eenige de occasie genomen hebben dien regel als een Joodsche grond-beginsel uyt te maken/ en een verhaten bron der dooling te betigten / handelende over dit gevoelen. Door konnen beteekenen verstaat de Heer Coccejus, het inwendig vermogen/ en de kragt des woords / of spreuks / niet blootelijk aangemerkt / maar met opsigt op het geheele gestel der rede / welke den vollen sin formeren kan/ en dat wel met een naukeurige overweging van 't voorgaande/ en navolgende/ vergelijking van gelijk-luydende passagien / als mede behoudens de over eenstemming des Geloofs. Dat en is ook soo ongerijmt niet / dat een geloovige in die overdenking der Schrift ingespannen / na voorgaande gebeden tot God/ om de verligtinge des H. Geestes te verkrijgen / wanneer hy bevint dat in de woorden der Schrift die kragt is / waar tegen geene van de voor-geseyde dingen aanloopen/ maar in 't geheel daar mede over eenstemmen/ als dan in een goede Conscientie kan vaststellē/ dat die sin de ware is: Maar door nochtans geen eygen-sinnige uytlegginge gestijft wert/ noch om den gesp ontgort voor een yeder om de Schrift uyt te leggen / en allerleyē sin aan te digten ; gelijk elk een die maar opmerkt / wel sien kan. Dese regel is gestelt tegen veeler hartneckig oordeel/ welke de uytlegginge der Schrift ligtelijk opdragen aan 't gesag van anderen / niet wijders in consideratie nemen / als 't geen sy in haar Commentarie Boek lesen aangeteekent te zijn/ en uyt veeler t' samen-stemming worden aangeset tot toestemminge. Welke dingen wel altemaal ook haar gewigte hebben (want alwaar de authoriteyt van vroome / en geleerde mannen / en de overeenstemming der Commentarien, voor 't verstand van dese of gene plaats der Schriftuyr werde te verde gebragt / oordeelen wy / dat men niet ligtelijk moet daar tegen aan pogen / en 't sou ligtveerdig zijn / waarder soo veel t' samen-stemmen / te willen alleen zijn de gene/ die verschilt : 't maakt ook voorsigtige / en omsigtige / om niet alle ding na sijn lust / als den waren sin der Schrift aan te veerden / het en sy de opgegeven sin van een ander / yemant door baarblykelijkheyd gantschelijk overtuygt hebbende/

de/

de / prijme weynig te tillen aan 't gesag / en accoort van anderen / maar sy en maken geensins een grond en regel van uytlegging. Wy en erkennen geen stoel of menschelyken naam / wiens gesag ons soude verbinden / wy en zijn geen Concilium, als een onfaalbaren uytlegger onderworpen / ende en hebben geen Elias te verwagten / die met een Hemelsche Godtspraak afkomende / wat'er van de ware sin is / bepale. Derhalven so hangt alle sekerheyd van een goede uytlegging daar van af / dat de kragt, en 't vermogen der woorden die uytbrenge / en geen deel des discours soo in 't voorgaande / als volgende / daar tegen sta / en 't selve de regel-mate des Geloofs niet en tegenspreke. In welk gevoelen wy vertrouwen dat alle Gereformeerde Godsgeleerden eens zijn. Wy en ontkennen egter niet / of het kan gebeuren / dat yemant meynt het vermogen der woorden te hebben opgevolgt / ook het wit / en de intentie des Geestes na desen regel regt en wel te hebben / en dat hy nochtans bedrogen zy / 't welk dan niet en sal geschiede by foute van den regel / maar van den geenen / die alles wat daar toe behoort / [illegible]enoeg voorsorgt en heeft. Buyten twijffel heeft Coccejus, selve ni[illegible] altijd in alle saken / met genoegsame kommer op sijn eygen voorschrift gelet / hy heeft t'eeniger tyt konnen feylen / en mogelijk al dikwils dese sijn regel overtreden. Welke dingen alsoo zijnde / soo sal men ligtelijk tusschen de Broeders konnen over-een-komen over de sekerheyd / en nuttigheyd van desen regel.

Na den teneur van dese regel ging hy ook voort in 't naspeuren van den sin der Propheten, ende heeft in 't ontknoopen van der selver verborgentheden een sonderlingen vlijt aangewendet / en in des selfs neerstige navorsinge geensins het kleynste deel der Theologische kennisse gestelt: is ook daar in verder voortgegaan als yemant van onse uytleggers. Veele hebben aangemerkt des mans scherp-sinnigheyd, Godvrugtigen vlijt, gantsch bysondere methode, soo yemand gesint was, om te lesen, of te overwegen. ['t Zijn woorden van den Hoog-beroemden Spanheym.] Andere vergrooten met hare lof-heffingen het nieuwe ligt / dat door hem is toegebragt aan de Prophetien, en agten haar niet matiglijk geluckig over den gevonden sleutel der Prophetien. Maar soo seer en voldoet hy allen niet / terwijl veele voorwenden / dat hy al te stoutelijk de vervullingen der Prophetien bepaalt / al wat voorkomt na sijn l[illegible] of sijn grond-stelselen dwingt / en al veel te speciale toe-eygeningen tot [illegible]lerleye tyden verciert / ook de Historien der dingen onder 't Oude Testament voorgevallen / vermengt met die geene / die onder 't N. T. gebeurt zijn / terwyl 't geene van Israël, Juda, Ephraim, Jerusalem, en van de gevankenisse Babels werd gesegt / en na de letterlijke sin behoort tot die tijden / door een verborgen sin / seer dikmaals afgebragt werd tot de tijden des Nieuwen Testaments / alwaar van meenigwerf allerleye omstandigheden der woorden / niet sonder groote kommer / seer kleyn gesneden / alsoo gevult / en na sijn goet-vinden alsoo gebogen worden / dat 't geen in vervolg van tijden door alle eeuwen heen is gebeurt / betreffende den staat der Kerke / de wisselvalligheden van Koninkrijken / en Republijken / de groote elenden van Landschappen / als ook het lot van bysondere personen / als of de Prophe-

phetische Gods-spraken schenen dat selbige voorsegt te hebben. Wy immers / om genereuselijk ons gevoelen uyt te boesemen / en hebben in alle / en yedere dingen / de doorwrogte Commentarien van dien Hooggeleerden man over de Prophetien niet konnen opvolgen / als of deselve steunden op vaste demonstratien / ende en laten ons ook geen slaven zijn / of worden / van sijne gedagten : derhalven willen wy over veel dingen liever 't oordeel schorten / als die met onse keur-stemmen goet te kennen. Ook was de zedighepd van dien grooten Godsgeleerden soodanig / dat hy niemant sijn bysondere concepten over eenige Prophetische stucken te glooven opdrong / maar deselve als sijne bedenkingen / en raadselen meestentijd mede aan de ondersoekers der Prophetien / omse te overwegen en te examineren. Egter hebben wy door dien Hoog-beroemden mans vlijt / waar door hy aangeset wierd tot de kennisse der Prophetien / dit te seggen : dat hy seer matiglijk / en omsigtig / die Goddelijke verborgenheden heeft verhandelt / niets ligtveerdig van toekomende dingen vastgestelt / voorsigtig op de tekenen der tijden gelet : en daar op alleenlijk is uyt geweest / om de waarheyd van de Prophetie te bevestigen uyt de gebeurde dingen / en op generale / en particuliere voorseggingen / speciale uytkomste toe te dienen. Ook oordeelen wy / dat sijn werk niet sonder vrugt en is geweest / welke hy met soo grooten neerstigheyd aan 't Prophetische woord heeft te koste geleyd : want / hy heeft het getuygenisse van Jesus, waar op de Geest der Prophetien voornamentlijk siet / open geleyt / den staat der Kerke soo na 't leven afgemaalt / de hoope der Geloovigen soo gecorrigeert / dat hy den bescheyden / en aandagtigen Leser aanprickelt / om de Heylige exemplaren der Propheten dag en nagt te behandelen. Wy en konnen 't ook hier niet ontveynsen / hoe gering de studie der Prophetien is by veelen / die geen agt en geven op 't Prophetische woord / die de Propheten ter loops lesen / en na 't wit des Heyligen Geests / of de tekenen der tijden geen ondersoek doen / welker voornaamste vlijt daar in besig is / om uyt de selve eenige zeden-lessen t'samen te hoopen / en reden-rijke haranguen / (om in een predicatie de gemoederen der Menschen te bewegen) gereed te hebben (welken wy ook wel voor geen kleyn gebruyk des selfs houden / ja ten hoogsten ook nootsakelijk / maar 't geen al 't merg / noch ook 't voornaamste der Prophetie niet uyt en put.) Maar wanneer volgens een Propheey de uytkomste moet getoont worden / dan blijven sy staan in 't generale / ende en verstaan sy niets daar buyten als de Babylonische gevangenisse / de tijd van Christi komste in 't vleesch / ende 't laatste oordeel. Welken schulte wy niet gemeen op de kerf-stok schrijven van alle de geene / die in Cocceji Schole niet en zijn onderwesen / maar 't geen de ervarentheyd getuygt / ook veele doen / die Cocceji en andere Professoren queekelingen zijn / dewijl nochtans dese navorsching der Prophetien ten hoogsten nootsakelijk is ; insonderheyd in desen tijd / in welke de Wereld meerder naakt tot haar verkreupelden ouderdom / en eynde / nadien nu de Geest in de Prophetien sprekende / alus daar na verkondigt dat de teekenen der tijden vervult zijn : en de Bruyd onder 't gedurig jok der ellenden steenende /

haar

haar ziel-sugten ten hemel sent / en beyde als met eene stem de toekomste Christi verwagten / seggende / komt: alsoo dat een yeder van ons dit uyt de Prophetien bekennende / en den strijd der Kerke / en haar verlangen siende / ook schuldig is deselve accoort-stem met haar aan te stellen: Ja komt Heere Jesu. Dat was ontrent de komste Christi in 't vleesch der Joden foute / welke de Saligmaker niet alleen scherpelijk beschreft / maar ook met tranen rijkelijk beweent heeft / dat sy op de tekenen der tijden geen acht en gaven; hoedanigen opmerkinge wort 'er dan in ons vereyscht / nu zijn tweede verschijninge nadert / en voor de deur is? En van waar dese kennisse als uyt de Prophetien / welke als in een gedurigen rang bestaan / wat van de eene toekomste Christi tot de andere gebeuren moet? hoedanigen herstellinge, ofte soo gy lieber dus wilt / daar stellinge aller dingen / welke God gesproken heeft door de mont sijner Prophetien / van den eenen tijd tot den anderen / Petrus klaar te kennen gaf / Actor. 3: 21. dat geschieden moet. Maar voornamentlijk dewijl Gods stemme in de Schriftuyr een spoor geeft tot dese betragtinge / ons / die in 't laatste der dagen leven / dat seer hoog recommanderende / met bygevoegde beloften van een groote winst der aanwassende kennisse en vordering. Op dat wy middelerwijl soo ras geen aanstoot scheppen / of lacchen / wanneer de Hoog-geleerden man den draad / en rang der Prophetien heeft doen afloopen tot veel particuliere voorvallen / soo laat ons die dingen ten ondersoek brengen en beproeven; men stelle een vergelijkinge aan der geestelijke dingen / men sie 't wit der Prophetien in / stelle een vergelijking der voorsegging / met het gebeurde aan; indien wy se bevinden met de saak behoudens alle omstandigheden seer wel over een te komen / laat ons toestemmen / of indien wy soo lichtelijk van ons selven geen toestemming konnen verwerven / laat het dan voor een raadsel passeren / laat het bewijsselijk / of als een proef / of yet diergelijks / het gebeurde / op die plaats toegepast worden / en laat noyt den Godvruchtigen arbeyd van die man gesmaad werden / welke hy in een goede Conscientie tot gemeyne nutte der Kerke heeft aangewend. En waarom soude men de uytlegging van een Prophetie niet halen uyt de uytkomste en uyt de gebeurde dingen / soo de woorden het maar konnen verdragen / en 't wit / en de tijd-wijsing accorderen? want wie als hy siet in een tafereel eens Konings- of Princen-beeld geschildert / en sijn statuyr / trecken des aangesichts / en kleederen / alles aenschouwt het selfde te wesen / en in alles te accorderen met dese of gene Koning, of Prins, dien hy wel kent / sou twijffelen te seggen / dat is het beeld van die Koning? en seker / indien de Prophetien niet en konden veylig toegepast worden op sekere uytkomsten / met welke de woorden der Prophetie / behoudens der selver omstandigheden / over-een-komen / soo souden sy onnut zijn / en alleen dienen om daar uyt eenige zeden-lessen te versamelen. Weshalven wy vertrouwen dat de Broeders wederzijds erkennen de noodsakelijkheyd en nuttigheyd van de studie der Prophetien, dat daar in begrepen is den staat der Christen Kerke tot aan 't eynde van de Werelt / en dat een yeder moet wac-

wacker zijn om de Propheten te ondersoeken / ook de gave van Prophetie, en uytlegging tot gemeyne nutte/en opbouwinge des Lighaams Christi te besteden / en soo der eenige dingen schijnen swaar te zijn om te verstaan / die in 't midden te laten / tot dat wy alle komen tot het selfde gevoelen.

Wy en konnen ook niet geen stilswijgen voorbygaan / hoe onder andere stoffen van den Eerwaarde Coccejo een weynig specjaalder uyt de Prophetien uytgehaalt en bepaalt / (want de meeste te ondersoeken is geen brieven werk) zijn onderscheydinge van den tijd des Nieuwen Testaments, in VII. perioden uytmunt / waarlijk door veele spotternyen al te onhebbelijk gehavent / en als een raserny van Rotheaansche hersenen uytgestampt is. Dien man scheen hem selven / terwijl hy uyt de Prophetien / den staat des Nieuwen Testaments betreffende / de tijden / en teekenen der tijden in opmerking nam / in deselve seven voornaame perioden te hebben aangemerkt / welk getal hy selfs immers niet heeft versonnen / maar de Openbaringe selve heeft exprès ter neder gestelt in de seven Zegelen, en seven Basuynen, in welke in ordre beschreven zijn / de dingen die na desen gebeuren souden. Ook meende hy dat daar op speelde het beduydsel der seven Kandelaren, en den inhout der seven brieven aan de seven gemeyntens, met een seer waarschijnelijke gissinge / overmids hy de saken daar in beschreven staande / hielt niet meer nettigheyd te konnen gepast werden / op soo veel perioden / als op seven particuliere Kerken / na den draad der Prophetien van den H. Geest / ende Propheten waargenomen. 't Geene ook de Nederduytsche Oversetters niet duysterlijk te kennen geven / seggende: dat door de seven gemeyntens, worden verstaan alle andere gemeyntens. Ook begrijpen sy die dingen / die onder 't Nieuwe Testament aldermerkens-waardigst gebeurt zijn / en staan te gebeuren tot op 't eynde der Wereld. Wanneer hy derhalven aanmerkte / dat deselve saken dikmaal ook in andere Prophetien op deselve ordre wierden voorseyt / en sonder eenigen dwang tot dat getal konden werden gebragt / schoon dat seven-tal aldaar niet en was exprès gemelt / soo en konde hy 't van sijn gemoed niet verwerven / om een ander getal van perioden te verdigten / als 't geen alreeds in de Openbaringen afgeteekent was. Sijn gevoelen bevestigde ook het gewagen van seven pylaren, by Salomon / op welke de opperste wijsheyd / dat is Christus gesegt word sijn huys gebouwt te hebben. alwaar aan te merken is / dat die pylaren worden genaamt / עמודיה Sijne Pylaren, welke de wijsheyd / om geduyrende even soo veele tijden den pronk en de vastigheyd sijns huyses opentlijk te vertoonen / voor sich heeft uytgehouwen / en tot sijn eygene uytgelesen. Ook bragt boven dit geen kleyn gewigte aan dese sententie by / het gewagen van seven oogen op eenen steen ster-oogende / of ook na 't u gevalt / in eenen steen gestelt / by Zacharias / door welken steen de Nederduytsche Uytleggers seer wel aanteekenen Christus te moeten verstaan worden / en over de seven oogen trecken sy seer wel als gelijk luydende plaatsen aan / Zach. 4: 10. en Apoc. 5: 6. alhoewel datter eenige verscheydentheyd

Over c. 1. vers 4.

Prov. 9: 1.

Zach. 3: 9.

in

in de vertalinge van de plaats Zach. 4: 10. tusschen de Nederduytsche en Coccejus ontmoet/ terwijl sy door die seven verstaan de oogen des Heeren/ die 't gantsche land doortrecken/ aldus vertalende. Dat, namentlijk/ die sevene zijn de oogen des Heeren, daar Coccejus 't vertaalt/ en als een nieuwen sin begint. De oogen des Heeren, &c. Wy staan hier de Nederduytschen lichtelijk toe/ dat die seven oogen zijn in den steen, niet als oogen van andere na den steen toegewendet/ en dat dese zijn de oogen des Heeren/ die de gantsche aarde doortrecken/ daarom, om dat in de gelijk-luydende plaatse Apoc. 5: 6. 't Lam geseyt word seven oogen gehad te hebben/ welke zijn de seven Geesten Gods, die uytgesonden zijn in allen landen. En wat sal hier anders door betekent worden/ als de Goddelijke voorsienigheyd/ en werkinge des H. Geestes/ welke sou geopenbaart worden in onderscheydene/ en de voornaamste tijden/ die hier door 't getal van seven staan uytgedrukt? want het en is niet waarschijnelijk/ dat hier een seeker getal voor een onseeker soude werden gestelt/ nademaal dit seven-getal soo dikmaal in de Prophetien wert als uytkijhende aangetekent/ en wy meynen niet sonder reden dat hier een grooter verborgentheyd onder schuylt. Dat die selve seven perioden in ordre ook in 't Hooge-lied werden opgehaalt/ en de staat der Christen-Kerke by vervolg vertoont/ geboelde de selvige Coccejus, ook met andere Gereformeerde Gods-geleerden/ gelijk sijn geleerde/ en plausibile gedagten over dit Hooge-lied/ doorvlogten met Historische verhalingen/ en jaar-getyen der voorgevallene geschiedenissen/ aan de studie der Prophetien niet weynig lichts toebrengen. Wy en sullen dese stoffe niet wijder agtervolgen. Dit alleen sullen wy daar by voegen/ dat wy hier geen regtveerdige oorsaak van verschil konnen erkennen/ wanneer men slegts wederzijds stelt/ dat de staat van de Kerke des Nieuwen Testaments in verscheyden perioden [dat is/ tijds-verloopen] werd beschreven in de Prophetien/ (waar in wy niet twijfelen of de gevoelens accorderen) als dan sal 't verschil niet swaar zijn/ of de Prophetie altijd stiptelijk oogt op seven perioden, en 't sal om 't even zijn/ of die schoon ook in agten/ of in twaalven/ of meerdere na 't getal der volgende eeuwen gestelt werden. En die na den reeks en methode der Apocalipsische gesigten/ alle de voorseggingen over den staat der Christen Kerke/ ook daar sy onbepaalt werden uytgedrukt in 't getal van die seven perioden/ sal willen insluyten/ en geheel doen uytloopen/ en verdient soo grooten censure niet/ noch en behoort soo van geen schendige ligtveerdigheyd beschuldigt te worden.

Laat ons nu tot andere Theologische stoffen voortgaan/ omtrent welke de eens-gesintheyd der Broederen noch vereyst werd; die geene/ namentlijk/ welke betreffen de verscheyden huys-beschickinge des genaden Verbonds, en 't verschil tusschen de Kerken des Ouden, en Nieuwen Testaments, in welke dingen te leeren de Hoog-vermaarde Coccejus gantsch besig was/ soo dat hy nu 't sedert 't verloop van eenige jaren onder de behandelaars der Gods-geleertheyd uyt dit hooft-stuk der leere wel voornamentlijk is bekent geworden. Maar schoon hier een breed veld

open staat / om soo-beroemden stof upt de grond wijdloopiger te verhandelen / soo sullen wy egter met opset de kortheyd bewaren / en voornamentlijk onder staan / of sijn E. soo verre van het gemeyne en aangenomen gevoelen is afgeweken. Die Hoog-geleerden man / en andere Theologanten, stemmen daar in over een / dat 'er is een Verbond der Natuyre ofte der Werken, ende een Verbond der genade. Dat het Verbond der Werken is aangegaan met Adam, ende in hem met het gantsche Menschelijke geslagte / onder beloofte des eeuwigen levens / soo hy een volmaakte gehoorsaamheyd quam te quijten / en onder bedreyging soo van de tydelijke / als eeuwige dood / in geval hy mogte ongehoorsaam worden. Dat dit Verbond door de Sonde is vernietigt / in soo verre / dat geen sondaar daar upt meer kan werden geregtveerdigt. Dat het genaden-Verbond in des selfs plaatse is gevolgt / in welken alleen de Saligheyd te vinden is / en die upt enkele genade Gods / door de borgtogt / verdienste / en dood Christi / als borg en Middelaar. Dat tot dit Verbond behoort het seker getal der uptverkorens / van 't begin des wereldts af tot aan des selfs eynde toe / soo dat geene geloovige / van wat tijd die ook zy / der Saligheyd kan deelagtig worden / anders als door dit Verbond in Christus den eenigen Middelaar / die gisteren / heden / ende in der eeuwigheyd deselve is; dat ook alle de geloovigen voor / en na Christi komste in 't vleesch / alle de Salige goederen / welke upt het eeuwige Testament voortvloepen / hebben gemeyn gehad (als met namen) de aanneminge tot Kinderen / 't Geloove / de vergevinge der Sonden / regtveerdigmakinge / Heyligmakinge / sekerheyd der Saligheyd / ruste der Conscientie / en na de dood de inleydinge in de Heerlijkheyd. Dese dingen heeft ook Coccejus erkent ende geleert. Maar alleenlijk heeft hy in aanmerking genomen de verscheydene huys-versorginge des genaden-Verbonds / en gewilt dat die drieslins was te onderscheyden / voor de Wet, onder de Wet, en onder 't Euangelium. De eerste stelde hy van de gepubliceerde belofte in 't Paradijs te loopen tot op Mosen / ende noemt die / de huys-verforginge der Vaderen onder de belofte, om dat doemaals de belofte aan onse eerste Ouderen geschiet / na de sundvloet ook aan Abraham / en sijn nakomelingen herhaalt / was het grond-begrijsel des geloofs en der Saligheyd. De tweede begon hy van Moses af tot op Christum / welken tijd hy eygentlijk noemde Het O. T. volgens Jer. 31: 32. Gal. 4: 24. De derde eyndelijk was onder 't N. T. en loopt tot aan 't eynde der Wereld. Dese verdeelinge heeft ook sijne redenen waar op sy rust: want niemand sal ontkennen dat de huys-bestieringe des Genaden-Verbonds voor Christi komste kan verdeelt oft onderscheyden worden / overmits Godt tot de vaderen in veel gedeelten / en op veelerleye wijse gesproken heeft / en 't genoeg blijkt / dat den staat der Kerke onder de belofte / als sy noch het jok des Wets / en der Ceremonien niet onderworpen was / veel verschilde van die staat / doen de Wet tusschen tween intrat / en die kommerlijke dienstbaarheyd was voorgeschreven / en die volhandig-werksame dienst ontrent het Heylige / en ontallijke Ceremonien was ingevoert. Soo dat sy desen

soo

soo verschillenden toestand der Kerke / noodwendig moeten vermengen/ die deselve willen hebben aangemerkt onder eene huys-versorging / ende deselve conditie. Middelerwijl meynen wy/ dat dit verschil niet en is van soo grooten belang: want ook die gene/ welke den gantschen tijd der Kerke insluyten onder een tweederleye huys-versorginge / nam. des O. en des N. T. den staat der Kerke onder 't O. T. door verdeelingen/ en onderdeelingen onderscheyden. Verhalven en sal dese of geene onderscheydinge geen verschil geven/ als men slegts wederzijds staande houd/ dat onder de verscheyden huys-besorginge blijft het selfde Verbond/ of Testament der genade / en dat de wesentlijke goederen des selfs tot de Saligheyd gemeyn zijn: en dat het onderscheyd alleen moet erkent werden ten aansien van de bedeelinge dier goederen gelegen te zijn in haar toevalligheden / in den trap/ en in de maniere van de selve toe te eygenen. De Hoog-beroemden Coccejus nu was geheel besig / dat hy 't geluk en 't voorregt der Kerke des N. T. boven die / welke onder 't O. T. was/ moge vast stellen. En ten dien eynde teekende hy alomme aan verscheydene onderscheyden/ soo ten aansien van die inwendige / als ten aansien van den uytwendigen staat der Kerke in beyde de tijden Haar onderscheyd ten aansien van den uytwendigen staat blijkt genoeg / en is by allen bekent / als wy insien/ die dienstbaarheyd / die ondragelijke lasten / die kommerlijke waarneming der Ceremonien / die verscheydene omstandigheden van tijden / en plaatsen/ welke soo precise moesten werden gade geslagen. Wat ook haren inwendigen staat belangt/ daar in heeft hy aangemerkt een merkweerdige verscheydentheyd/ ten aansien van de kennisse der verborgentheden des Geloofs, welke in 't Nieuwe Testament klaarder en opentlijker is / met soo veel figuren / voorbeelden / en schaduwen des Wets niet omkleet en bewickelt / gelijk voor desen onder 't Oude Testament: ten aansien van haar geloove, dat nu meer volkomen is / en van dien dorst der Ouden/ en dat verlangen na 't geen noch te vervullen stont / vry en ontheft. Ten aansien van de regtveerdigmakinge, om 't nu uytgestorte bloed Christi/ en de volbragte versoeninge. Ten aansien van den overvloed der gaven des Heyligen Geestes, en de grootere vertroostinge / en blijdschap: welke alle / hy elk in 't bysonder soo heeft onderscheyden; niet als of hy had willen ontkennen / dat de voorvaderen deselve hadden genoten / maar sprekende by vergelijking van ons / en haren staat / heeft hy in 't besit van dese goederen en gaven de latere tijd een grootere genade toegeschreven. Wy hoopen dat men hier over der Godts-geleerden toestemminge sal konnen verwerven / ende en twijffelen niet / of sy sullen met haar keurstem toestemmen de woorden van den Hoog-vermaarden Spanheym Disp. XII. ad illustriora N. T. loca. §. VIII. Datter geen twijffel aan is/ of onder 't Nieuwe Testament [na de volbragte betaling / en 't vernietigde hand-schrift/ en derhalven na de afgeloste somme der schuld / en na de verdrevene schaduwen] is grooter vrymoedigheyd / blijtschap / en roem. Wy konden hier de klaarblijkelijkheyd der waarheyd selve betoogen / en in de meeste dingen Coccei) over eenstemming met de belijdenissen der Gereformeerde Kerken toonen / indien ons de verentste

Vid. Mares. loc. in notis 8. ad §. 13.

kortheyd des Briefs daar van niet afmaant/ ende wy en konnen niet wantrouwen/ nadien dit genoegsaam van anderen is gedaan/ of alle genereuse liefhebbers der waarheyd zijn voldaan/ ten minsten tot soo verre/ dat sy gelooven dat'er geen Ketterye onder gemengt is. Wy souden hier wenschen/ dat sommige Broeders opregtelijk/ en met een gemoed dat van alle voor-oordeel/ en vooropgevatte suspicien is uyt gelevigt in de vreese des Heeren overwogen/ 't geen over dese stoffe de Heer Coccejus geleert heeft: wy houden ons verseekert/ dat sy sijn gevoelen geensins als tegen 't regtsinnige geloof aanloopende/ en souden uytleggen; want hy heeft volstandiglijk/ 't gene sijne schriften overvloedig leeren/ vast gestelt/ dat de geloovigen des Ouden Testaments/ alle Saligmakende/ en ter Saligheyd genoegsame goederen in Christo den Middelaar/ die te komen stont/ verkregen hebben. En hoe soude sijn leer in verdenking konnen betrocken worden/ die de gantsche rolle des Ouden Testaments/ dat is/ in alle bladen en Capittelen by na Christus vont/ ende sijne goederen: en vast stelde dat deselve den geloovigen van die tijd waren voorgehouden: ja die soo sorgvuldig ondersoek gedaan heeft na de beteykenissen der voorbeelden/ en Ceremonien des Ouden Testaments/ en alles tot Christus en sijn weldaden als haar ware tegen-beelden bragt/ in welker dingen bedvroedinge (soo wy niet willen seggen dat haar dienst in een gedane werk bestont/ 't geen niemant met gesond verstand seggen sal) 't geloove der Ouden seer geoeffent wiert.

Wy bekennen dat dien Hoog-beroemden man (in 't vast stellen van die leere) ontrent de uytlegginge van sommige Schriftuur-plaatsen/ en formulieren van spreken/ deselve sporen als anderen niet heeft na gevolgt: dat 'er ook veele redenen ontmoeten in sijn schriften/ welke slechtelijk en absoluyt verstaan zijnde/ den Godvruchtigen Leser souden konnen tot een aanstoot zijn; Maar soo yemant deselve met billijke oogen ingesien sal hebben/ soo sal hy sien/ dat hy den Geloovigen des Ouden Testaments veele dingen ontseyt/ niet absoluyt/ als of sy die gantsch niet gehad hadden/ maar by comparatie/ om dat sy die in soo grooten mate niet hebben gehad als in 't Nieuwe Testament. Welke maniere van spreken ook de Heylige Schrift geensins ongewoon is by voorbeeld: Gal. 3: 23. eer het geloove quam, namentlijk/ het Geloove in soo grooten nadruk; item/ 't geen 'er staat/ Joh. 7: 39. dat den Geest noch niet en was, verstaat in soo grooten mate uytgestort/ en soo wijders in meer andere plaatsen. Na welke wijse van spreken sijn gevoelen en redenen ook goedertierentlijk moeten werden uyt-geleyd. By voorbeeld/ als de Heyligen des Ouden Testaments gesegt worden te zijn gebonden geweest in den kuyl, daar in geen water was. Zach. 9: 11. soo moet men dat niet verstaan absoluyt met een suyvere ontseggingе van troost en verkoelinge. Maar dat de geloovigen onder 't Nieuwe Testament met een veel grooter vryheyd/ vertroosting/ en blijdschap in 't gestorte bloed des Testaments/ stonden verrijkt te worden: Alsoo heeft hy niet ontkent/ dat de Geloovigen der voorige tijden/ die goederen welke den Geloovigen des Nieuwen Testaments worden toegeschreven/

ven / hebben genoten : maar in voller kragt heeft hyse hun-lieden toegeschreven / welke den Ouden niet op deselve wijse en in de selve mate waren te beurt gevallen. Ondertusschen oordeelen wy ten hoogsten nootsakelijk / dat men alle spreek-wijsen in dit geval soo veel mogelijk is vermijde / welke een onvoorsichtigen toehoorder slincks soude konnen kuyven / of door deselve tot on-regtsinnigheyt vervoert worden : ja dat men ook de Schriftuyrlijke woorden selfs / welke door valsche uytleggers plegen tot een quaden sin getrocken te worden / meestentijd soo moet omschrijven / en verklaren / dat het een yeder blijke / datter van de aangenomen leere der Gereformeerde Kerke niet word afgetreden / 't geen men soude konnen waarnemen in de spreek-wijsen / als'er gesepd word dat sy onder 't Oude Testament waren onder de vreese des doods, dat de vloeck en 't hand-schrift der Sonden daar bleef / en diergelijke meer.

Cocceji gebruykelijke / en nu onder de gemeyne man gekomene onderscheydinge / tusschen Paresis, en Afesis, maakt ook geensins het kleynste deel uyt van den hedensdaagschen twist / die door geene woord (namentlijk / Paresis) beschreef / en wees op de vergevinge der Sonden / welke den Geloovigen voor Christi komste te beurt viel. Door dit de volkomene / en alsins volle vergevinge der Geloovigen des Nieuwen Testaments. Wy merken hoe seer arghwanig hier veeler gemoederen zijn / als of hy ongeschikt gevoelt hadde van de vergevinge der Sonden / welke den Ouden is wedervaren : 't geen soo 't waar was / in een groot Gods-geleerde geen kleyne vlek was. Maar / soo veele ons uyt sijne Schriften en Leer heeft konnen blijken / en hebben wy geen blijk van on-regtsinnigheyd konnen merken : ook sal Coccejus van de billijkheyd der Broederen / wanneer sy sijn gevoelen aan een billijke ongster sullen gewogen hebben / een sagter oordeel over hem lichtelijk verkrijgen. Derhalven doet men dien Hoog-geleerde man een hard ongelijk aan / als men uytstroyt / dat hy de vergevinge der Sonden onder 't Oude Testament soude ontkent hebben / en door soo notoiren faal-greep wort sijn Leer verdagt gemaakt. Hy en heeft soo verschillende van veele andere Gods-geleerden niet gevoelt / en heeft deselfde vergevinge der Sonden toegeschreven soo aan de Geloovigen des Ouden / als des Nieuwen Testaments. Als men dit alleen merke / meynen wy dat alle verschil onder de Broeders gantschelijk is weg genomen / namentlijk / dat de vergevinge der Sonden by de Theologanten meesten-tijd is een ontslag van de straffe en verdoemenisse / en in dat verstand stelde Coccejus dat de vergevinge voor en na Christi komste deselfde was ; maar als hy den Geloovigen des Nieuwen Testaments toeschrijft den Afesis, verstaat hy soodanigen vergevinge / welke met een geheele expiatie [boetinge] is t' samen gevoegt / in sulker voegen / datter niets meerder / noch van de Sondaar / noch van de borge / en kan gevordert worden. Wy staan ligtelijk toe / ja wy stellen voor vast / dat de vergevinge der Sonden onder 't Oude Testament / ook mach Afesis genaamt worden ; maar als den Apostel Paulus Paresis, en Afesis in de plaatsen Rom. 3: 25. en Heb. 10. 18. tegen malkander onderscheyt / dan meynen

wy niet sonder reden / dat hy door dit woord een volle / en perfecte wegneming der Sonden met de effecten daar uyt voortvloeyende / verstaan heeft / waar over de Geloovigen des Ouden Testaments soo niet hebben konnen roemen / nadien de Sonde daar noch dagelijks / als noch niet versoent / wierden gedagt / om datter noch offerhande geschiede voor de Sonde. En in dit verstand sal 't niemant euvel nemen / indien yemant de vergevinge onder 't Oude Testament Paresis, maar onder 't Nieuwe Testament met den Apostel Afesis noemt. Wy bevinden ook / dat dese onderscheydinge niet eerst van Coccejus, maar van verscheydene groote Gods-geleerde voor hem is waargenomen / en dewijle soo Coccejus, als andere na hem / haar meyninge regtsinnig genoeg hebben verklaart / soo achten wy het overtollig hier over langer te roeden / en wy vertrouwen niet anders / of de Broeders / welke dese maniere van spreeken eerste tot een aanstoot was / sullen na desen sijn regtmatig gevoelen sagter uytleggen.

Dese nu soo opgehaalde dingen souden genoeg konnen zijn / en voor bewijs staan / dat onder dese / en andere Theologische stellingen van den Eerwaarde Coccejus niet en schuylt / eenig schadelijk fenijn van pestige Leer / noch ook fondamenten des regtsinnigen Geloofs / noch ook de Formulieren van eendragt eenpariglijk in de Gereformeerde Kerke aangenomen / worden om ver geruckt / gelijk sommige van de Broeders met groote kommer vermoedet hebben: Maar met weynig woorden / moeten wy ook het notabel verschil-poinct / rakende de tien woorden, en den Sabbath aanraken.

Veelen heeft dat seggen; dat de tien woorden Israel zijn voorgestelt als een Formulier van 't Genaden-Verbond, en datse zijn een Wet-gevinge des Geloofs en der bekeeringe tot God / toegeschenen / als seer ongerijmt van de gesonde Leere af wijkende / en dat wel insonderheyd uyt desen grond / om dat de Geboden in de tien woorden begrepen / zijn moreel / en behoorende tot het Verbond der Werken. Maar behalven dat veele Theologanten voor Coccejus, 't selfde met hem gevoelt hebben / en geensins van verkeerde leer zijn verdagt gemaakt; Soo sal de Eerwaardige Coccejus by alle Theologanten ligt van de verdagte dwaling vry gesproken worden / wanneer sy sullen hebben waargenomen / dat Coccejus ook voor vast stelt / dat de tien woorden begrijpen de Geboden van 't Verbond der werken / in de Schriftuyr aldus beschreven: die dese dingen gedaan sal hebben, sal in deselve leven. Dat die Geboden gelijk als vloeyen uyt de natuyr / en 't evenbeelt Gods. Dat de volmaakte waarneming van die Geboden vereyst werd tot de geregtigheyd / en Jesus Christus de Borge die volkomentlijk vervult heeft. Dat dese Geboden den Mensch niet konnen regtveerdigmaken / maar nu dooden / veroordeelen / en allen menschen van wegens haar onvermogen oorsaak zijn / dat door de werken der Wet geen vleesch kan geregtveerdigt worden / haar ellende voor oogen stellen. Dies nochtans niet tegenstaande / stelde deselve Coccejus ook voor vast / dat deselve geboden waren de Wet des Geloofs / en der bekeeringe tot God / overmits het beeld Gods het

selfde blyft / en niet kan verandert worden / noch ook andere geboden konnen gegeven worden om goet te doen / als die ook van natuyren goed waren in 't Verbond der werken ; in de wet der werken wierden sy wel gevordert / op dat den Mensch door der selver volmaakte gehoorsaamheyd soude in deselve leven. Maar onder 't genaden-Verbond / om een rigt-snoer/en regel van dankbaarheyd te verstrecken / om heyliglijk voor Godt ende de Menschen te leven. Welk onderscheyd de Heydelbergsche Catechismus ook duydelijk genoeg heeft aangetekent/als sy de Wet Gods bysonderlijk aanmerkt in 't begin / daarse handelt van des Menschen ellendigheyd ; en wederom daar na / alwaar sy de Leere der dankbaarheyd voor de weldaden door Christum toegebragt / verhandelende / bekeeringe en goede werken uyt waren geloove in Christum na dese Wet af-eyscht. En wie onder de Gods-geleerden sal niet sijn toestemminge niet dese waarheyd door soo veel bewijsen uytblinkende voor goed keuren? Men overwege maar den Wet-gever selve / de Engel des Verbonds, Gods Zone selfs : hoe ongerijmt is 't dat die aan Israel 't Verbond der Werken sou voorgestelt hebben / die de Zaligheyd nergens anders / als uyt het genaden-Verbond hun toeschikte ? Laat de booging des Wetgevers gemerkt werden / welke was / niet op dat sy door 't Verbond der werken / 't geen door de Sonde verbroken was / de geregtigheyd souden verkrijgen / maar op dat hy hen die geboden voorschreef / welke genaamt werden Woorden des Verbonds , hoedanige het betaamde te practiseren der genen / die onder 't genaden-verbond waren. Dat eyndelijk die aldersoetste voor-rede in 't voorhoofd der tien woorden werde ingestelt. Ik ben Jehovah uwe God , welke woorden 't fondament van alle genade zijn / alsoo dat ook de Heyligen Geest onder dat formulier alle dien overvloet der geestelijker segeningen onder 't Nieuwe Testament heeft uytgedrukt gehad. Meer doen wy daar niet by / terwijl wy meynen dit genoeg te zijn / om te toonen / dat Coccejus daar in de palen der regtsinnigheyd geensins heeft te buyten getreden.

Het lang genoeg bitwiste verschil over den Sabbath, en de Zedelijkheyd des vierden Gebods / waar nutter gedempt / als weder opgewroet ; welk voor desen al geen kleyne beroerten heeft verwekt / en 't stiet doe al veelen op de borst / dat dit geschil soo heftig onder Broederen wierd gedreven / daar men nochtans van weder zijden de afschaffinge van den Joodschen Sabbath , en de eere van den dag des Heeren , en Heyligen Gods-dienst op de selve bekent stond. En nadien Coccejus den dag des Heeren vast stelde tot den publijken Gods-dienst toegewyet te zijn / en sulks met alle andere geloovigen door sijn practijk en devotie betuygde / en dat ook syne Discipelen op de waarneminge van den religieusen dienst op dien dag standvastelijk met alle Theologanten aandringen / soo waar het dienstig tot de vrede der Kerke dien twist onaangeroert te laten / en gantschelijk te begraven / op dat alsoo van weder zijden die verhate namen van Profaneerders ; en Precisisten , van Sabbathisten , en Sabbathschenders ophielden. En als maar van de eene zijde geen jok geleyt word op de Conscientien / of de Christelijke vryheyd gekreukt / en van de an-

dere

dere zijde Christelijke vryheyd niet misbruykt word tot een deksel der Sonde / en van wederzijden word voor vast gestelt / dat den dag des Heeren uyt kragt van de practijk der Apostelen / en der Kerke / den Gods-dienst is toe-ge-eygent / dat sy ten dien eynde vlijtiglijk werde waargenomen / soo kan elk anders gevoelen ligtelijk verdragen / en soo soude misschien dese questie tot veeler ergernisse niet meer soo angstig opgehaalt werden.

Veele andere dingen zijnder meer / mannen Broeders / die mede souden konnen ten ondersoek gebragt werden / in welke den Eerwaardigen Coccejus, van 't gemeyne gevoelen der Gods-geleerden afwijkt / maar dese weynige staaltjes zijn genoeg / overmits het nader ontkernen van alles ons wegens ons besette voornemen niet is toegelaten. Ook meynen wy / dat die dingen / welke wy nu aangeraakt hebben / het voornaamste verschil uytmaken: en dat 't geen wy daar van gesegt hebben / genoegsaam is / om te toonen / dat deselve / schoon eenige dingen voor vreemt-luydende gehouden / en gesegt konnen worden / nogtans geensins zijn on-regsinnig [en anders luydende als de grond-leer der Kerke mede brengt.] Weshalven alle andere gevoelens van Coccejus, welke by allen geen toestemming hebben konnen verwerven / overmids sy van minder gewigt zijn / soo swaren censure niet verdient hebben / nadien door deselve het fondament van onse Religie niet verswakt en werd. En de meeste Theologanten van allen tijden herwaarts / hare bysondere gevoelens hebben gekoestert / en onderlinge verdraagsaamheyd geoeffent.

II. Maar terwijl wy de oorsaak van uwe Kerkelijke tweedragt ondersoeken / soo bevinden wy / hoe niet alleen veele die aan de schadelijke leerstukken van Coccejus toeschrijven / maar ook wel meest klagtig vallen over Cocceji Discipelen / en haar toomeloosen drift / en licentie om haars meesters opinien voort te setten / niet duysterlik sustinerende / dat dese oorsaak zijn van dese nieuwe onrusten der Nederlandsche Kerke: indien 't soo is / en eenige der selven regtveerdige redenen tot klagte gegeven hebben / soo doen sy 't heyl der Kerke / en haars Meesters goede faam groot ongelijk aan. Nochtans en mag dat van allen niet gesegt worden / overmits wy seer wel bewust zijn / dat de meeste der gener die wy kennen / de vrede en eendragt behartigen / dese ongeluckige Broedertwisten met leede oogen aansien / en haar getrouwen arbeyd met de grootste vrugt aan de opbouwinge des Lichaams Christi te koste hangen. Indien 'er dan eenige zijn / die haar voor desen onder 't onder-wijs van den Eerwaardigen Coccejus begeven hebben / (hoedanige zijn Alhard de Raad, en soo daar eenige meer het met hem houden) doch nu van een anderen Geest beroovert, met stem of schriften beroerten verwecken / en gevaarlijker veranderingen brouwen / den sulken werd met regt ontsegt de broederlijke gemeynschap / en maatschappy. Wy hebben ja ook wel bevonden / dat eenige met te grooten yver om 't verdedigen van haars Meesters saak ontsteken zijn / en met alle inspanninge van kragten hier in alleen besig / dat sy met veelvuldige apologien hare saken mogten verdedigen. Maar waar heen word men niet ligt vervoert / als men sig agt gequetst

te

te zijn? En sy sullen inbrengen / hoe de schuldige eerbiedigheyd aan haar Meester / de afgeperste verdediging der onschuldige / en buyten verdienst verdagte leere / en de voorsienige bekommering om niet als onregt-sinnige Leeraars van haar Kerkelijke Ampten uytgestooten te werden / hier toe 't meeste toebrengt: welke besorging / wanneer sy slegts de palen van Zedigheyd niet te buyten springt / en alleen de voorstand der waarheyd / en niet der private herts-togten / of voordeelen beoogt / niemand en kan ten quaden duyden.

Wy hebben ondervonden / dat hun verscheyden dingen / waar door sy der Broederen verstooringe op haren hals gehaalt hebben / als een schult te laste gelegt werden. En wel voor eerst een geduyrige toelig op nieuwigheyd, sonder werk te maken van de gemeyn aangenomen waarheden / termen / en traditien der Gods-geleerden / al schoon die sustinuen tot het gemoed der Geleerden ingedrongen / en door langheyd van tijd bevestigt waren: van waar hun ook de toenaam van Novateurs, even seer als die van Ketters, verhaat / en door gelijk-luydent gehouden / is te beurt gevallen.

Seker / een nieuwe Leere te voorschijn te brengen / nieuwe geloofs artijkelen te smeden / nieuwe woorden by de Heylige Schrijvers des Heyligen Geests niet in 't gebruyk / te verdigten / daar op uyt te wesen / om alles nieuw te doen zijn / op dat men sig van geleertheyd mogt beroemt maken / en eere bejagen / verdienen in een Gods-geleerden een grooten laak, en sulken nieuwen taal / is niet anders als een ydele tale. Aan welke misdaad / indien de soo genaamde Coccejanen schuldig zijn / soo en kome onse Ziele niet in hare vergaderinge. Maar die selve geven met allen ernst voor / dat sy van dese schuld gantschelyk vry zijn / en die pest van nieuwigheden even soo seer als andere haten.

Edoch / indien men door nieuwigheden verstaat nieuwe bewijsen, nieuwe verklaringen, tot bevestiging van het Geloove / tot verligtiging der Heylige Schrift / tot verdediging der regtsinnige Leer / en tot demonstratie van de waarheyd der Goddelijke voorseggingen / dat sal niemant die gesond van hersenen is / soo sy slegts met de regel-mate des Geloofs over-een-stemmen / tot een misdaat rekenen. En daar toe moet een Gods-geleerde sig uyt strecken / dat hy als een Schrift-geleerde onderwesen tot het Koninkrijke Gods / uyt zijn schat voortbrenge oude ende nieuwe dingen. De oude Schrift is een Bron / waar uyt welke geduyrigen nieuwe Beeksken voortvloeyen. Een groote schat der wijsheyd is daar in verborgen opgesloten / niemant en kan soo veel daar uyt uytputten / of daar blijven oneyndige dingen over / die als nieuwe daar konnen uytgehaalt worden / die wel de oude waarheyd niet contrarie en zijn / maar veel eer deselve meerder verligten. Men moet een saak niet terstond verwerpen / daarom om dat sy nieuw is / noch ook eenige opinie daarom voor onfaalbaar agten / om dat sy van outs her heeft stant gegrepen / en van langen reeks der tijden is aangenomen: soo plagten in 't Pausdom de dolingen en mis-bruyken van wegen outheyt / en langwylige over-een-stemminge gerecommandeert te worden.

den. Ook hebben die dingen/ die nu voor out geagt werden/ haar tyd gehad wanneer sy nieuw waren. Uit zijn in de Scholen geworden 't gebruyk der Scholastische termen/ en eenige onschriftmatige formulieren van spreken/ welke manieren van spreken [of leeren] wy voor out houden/ om dat wy se in onse jeugt ontfangen hebben. En in tegendeel wanneer wy in plaatse van die woorden der Menschelijke wijsheyd/ willen stellen de gesonde/ eenvoudige/ en gelijk als (laat my toe soo nu te spreken) gecanonizeerde woorden des Heyligen Geests/ 't sal wat nieuws schijnen/ en als ongewoon van 't gemeyne gebruyk van spreken af te wijken/ daar nochtans dit nieuwe/ 't geen uyt dat oude, ware, uytgeborscht woort/ de voorrang in weerdigheyd heeft boven sulken ongezouten outheyd. Verhalven/ wanneer yets met de Schrift over-een-stemt/ en met de regel-mate des Geloofs accordeert/ en een gevoegelijke sin heeft/ dat moet niet verdagt werden gehouden alleen om sijn nieuwigheyds wille/ maar veel eer beproeft/ en aan den toet-steen van Gods Woord gekeurt worden. Of nu alle die nieuwe leer-stucken der Discipelen Coccejii, dien toets souden konnen verdragen/ en bepalen wy hier niet; maar dit gevalt ons uytnemende/ dat sy haar beroepen op een neerstige vergelijkinge/ en al 't hare de censure na het rigt-snoer van Gods Woord onderwerpen.

Dese is seer na gelijk de schult/ die hun opgelegt werd/ van te dringen op den aanwasch, en onder dat voorwensel niet alleen trotselijk voor te wenden een meerder geleertheyd boven andere/ maar dat sy ook daar in een voorstand soeken voor hunne dwalingen/ op die selve wijse/ als eertijds de Remonstranten hare veranderinge in de gesonde Leere poogden te bemantelen. Een grooter misdaad/ indien sy onder soo schoonschijnende dekmantel soo slinxen wit verbergen. Wy weten seer wel met wat yver de Eerwaardigen Heer Coccejus, en de voedsterlingen van sijn onderwijs gewoon waren de navorsching van Gods Woord/ en den aanwasch in de Theologische kennisse te recommanderen/ houdende het daar voor/ dat alle dingen tot hier toe noch van de Leeraars in de Theologie niet en waren afgehandelt/ vermits datter noch veele uytstekende waarheden/ en stellingen/ dienende tot onse versterking in het Geloove en in de Godsaligheyd uyt de Heylige letteren konnen aangeleert worden/ en dat een regtschapen bouw-meester in de Gods-geleertheyd met die dingen niet moet te vrede wesen/ welke andere voor hem hebben geleert en geweten/ maar dat hy de gaven hem van God gegeven/ moet opwecken tot een volkomener navorschinge. Wy konnen daar toe niet gebragt werden/ om te gelooven/ dat sulken aanwasch ten dien eynde voorgegeven werd/ op dat men eenige waarheden in de Gereformeerde Kerken uyt Gods Woord/ en de formulieren van eenigheyd aangenomen/ mogt ontzenuwen/ veel min/ om op het fondament strijdende dolingen op te timmeren. Door Gods genade en zijn sy noch daar toe in geenerley wijse vervallen.

Wy en loochenen niet/ dat het niet wel meermalen is gebeurt/ dat eenige uyt de hare/ insonderheyd die hare studien noch tot de behoorlijke rijp-

heyd

heyd niet gebragt en hadden / onvoorsigtig in 't bekomen van dien voortgang te werk gaan/ terwijlen sy een raauw concept / sonder naau-keurig ondersoek/ het hare maken/ en op dat sy niet onbedreven mogten schijnen/ het uytmeten voor een aanwasch. Middelerwijl en moet het gebruyk niet ten schulde geduydet worden/ om 't mis-bruyk. Daar en is/ 't is waar/ geen aanwasch tot uytvindinge van een Nieuwe fondamentele waarheyd, of tot uytvinding van eenig leer-stuk ter Saligheyd noodig/ welke te voren niet en was bekent: echter konnen die gemeyne waarheden nochtans met der tijd bondiger goedemonstreert/ de wederpartyen van dwalingen meerder overtuygt/ de waarheyd uyt de waarheyd klaarder afgebragt/ de vervullinge der Propheten oogen-schijnelijker aangewesen/ en dese of geene Schriftuyr-Texten gevoegder verklaart werden/ welke dingen alle tot meerder versterkinge strecken van de eenmaal bekende waarheyd. Dewijl dan niemand ligtelijk sal seggen/ dat de Godsgeleerden de Theologische kennisse geheel hebben voltooyt/ en dat daar yets uyt de H. Schrift toe te voegen een ligtveerdig bestaan sou zijn/ of dat die onmetelijken afgrond der Heylige kennisse nu reeds is uytgeput/ wat verbied ons dan/ den aanwasch te erkennen/ die aan te dringen/ ons selven te oeffenen/ Gods Wet dag en nagt te overdenken/ en God ootmoedig te bidden/ dat hy onse ooge ontdecke/ op dat wy de wonderen syner Wet mogen aanschouwen/ ook selfs die/ welke ons uyt sijn woord noch niet en zijn bekent geworden? Wy vertrouwen/ dat veele uyt Cocceji Discipelen dese practijcq in de vreese des Heeren meenen/ wanneer sy soo dikwils den voortgang recommanderen; en genomen dat eenige hier de maat te buyten traden/ 't geen hunne onbedreventheyd of onvoorsigtigheyd te wijten is/ soo hoopen wy echter dat eenige Broeders na desen van de meeste van haar een sagter oordeel sullen vellen.

Maar noch een saak is 'er die wy sien van veele gereekent/ waar van hier ook behoort gewaagt te werden/ dat sy/ namentlijk al te milde zijn, in 't publiceeren van de proefstukken van haren aanwasch/ en terstont voor 't gemeyne Volk uytbrengen/ 't geen sy weten boven 't gemeyn aangenomene/ ja ook de subtile vrugten van haar vernuft in Predicatien ten toon stellen/ welke beter waren voorgestelt in Academien alleen/ en voor Geleerder ooren. Wat daar van zy of niet/ en ondersoeken wy niet naauw/ dat sal ons yemant ligt wijs maken/ dat eenige hier meermalen buyten de maat uytvaren/ die niet anders en ademen/ als 't geen in de Gods-geleertheyd selve verhandelt word. En de onvoorsigtig geleerde concepten/ voor het Volk/ of in hun predicatie uytgabberen/ als of 't haar toeleg was meer haar geleertheyt ten toon te stellen/ als de gemeynte te stigten. Ook begaat somwijlen de gemeyne hoop van onrijpe verstanden/ en die 't School-stof naauwlijks afgeschud hebben/ geen kleyne misgreep/ die haar over die bewysselyke uytvindingen verwonderende/ deselve dingen/ welker gantsche verstand sy selfs naauwelijks begrepen hebben/ terstond opentlijk uytbrengen. Sekerlijk/ gelijk alle spijse niet dienstig is voor alle Magen/

alsoo en past het ook niet/ alle Theologische concepten en waarheden/ te brengen voor allerley ooren insonderheyd/ wanneer der eenige dingen zijn/ de welke de stigtinge niet konnen bevorderen/ of ook saken/ over welkers verstant de geleerden niet en accorderen. Nochtans is een yeder Gods-geleerde schuldig/ de waarheyd welke hy in een goede Conscientie geleert heeft/ en die tot de kennisse der Schriftuur/ tot opbouwing in 't Geloove/ en de Godtsaligheyd vorderlijk kan zijn/ alsoo te leeren/ en aan te wijsen/ dat sy allen bekent mag worden. Dat is 't geene den Apostel wil 1 Tim. 4: 15. op dat uw toenemen openbaar zy, in allen. En dat derven wy van harent wegen versekeren/ die zediglijk Cocceji gevoelens navolgen/ dat sy niet anders sullen in 't ligt te voorschijn brengen/ als 't geen strekt tot Gods eere/ en tot opbouwinge van 't huys Gods/ en dat sy met ons het ligtveerdig bestaan van sulke neus-wijsen verfoeyen/ en qualijk nemen.

Wy verstaan ook/ dat hun te laste geleyt wort/ dat sy de oversettinge des Bybels van anderen bearbeydet/ en hoog-geleerde Commentarien van groote mannen/ en wel voornamentlijk de Nederduytsche vertalinge door publicq gesag der Staten Generaal onderschraagt/ en de bygevoegde kant-teykeningen kleyn agten/ en alleenlijk Cocceji Oversettinge, en des selfs Commentarien verwonderen. Wat dat van eenige geschiet/ is ons geensins bekent/ en wy verdedigen sulken ydel en ligtveerdig bestaan niet/ noch en verschoonent niet: een yder oversettinge behout sijn lof/ en men moet den gedurigen vlijt der Oversetteren niet versmaden/ welke het Woord Gods in verscheyden spraken vertaalt hebben/ schoon sy elders mogten gehapert hebben: doch insonderheyd moet de Nederduytsche versie van Hoog-geleerde Mannen/ nettelijk uytgewrogt/ in hooger weerde gehouden werden/ welke met regt na haar verdienste te agten is/ boven andere den Lauwer-krans weg te dragen/ om haar meeste overeen komste met den oorspronkelijken Text. Nochtans mag men deselve ook niet aanbidden als autentijcq/ en welken een yder Dienaar des Goddelijken woords in alles verpligt soude zijn precise in woorden te volgen/ als of 't niet geoorloft en ware de kragt en nadruk van eenig woord/ of spreekwijse/ of Text/ anders te verklaren: want dat soude den Kerken van onse gemeynschap in Engeland/ Vrankrijk/ en Duytsland ongerijmt toeschijnen/ alwaar na de verscheyden aart der sprake/ veele dingen in haar vertalingen anders gelesen werden. Ook en gelooven wy niet dat de Nederduytsche Oversetters/ soo naauw den volmaakten sin van alle woorden en Texten des Ouden en Nieuwen Testaments hebben aangetroffen/ of sy hebben ook wel elders misgeslagen/ 't geen in eenige ligte dingen hand-tastelijk kan getoont werden. Noyt en sal/ gelijk wy ons verbeelden/ eenige soo accurate oversettinge gegeven worden/ waar in den taalsman niet elders gehapert sal hebben: soo wel Coccejus; ende de Nederduytschen, als Junius, Lutherus, Piscator, Pagninus, en andere: niet te min verdient het hoog wijs ondernemen der H. M. H. H. Staten der Vereenigde Nederlanden grooten lof/ de welke/ op dat niet allerleye vertalinge sonder onderscheyt/ insonder-

verheft in predicatien / en aanteekening van Schriftuur-plaatsen / en werde te berde gebragt ; dit werk hebben willen eenige mannen / die in de Heylige Spraken hoog ervaren waren / opleggen / en des selfs gemeyn gebruyk na een nette revisie des vertaalden Bybels / om alle verwerringe weg te nemen / volgens haar hoog-gesag / bevelen. Nochtans meynen wy / dat sy daar mede den taalkundigen in de Oorspronkelijke spraken de vryheyd niet hebben afgesneden / om ook haar gevoelen met die oversettinge te vergelijken / of ook daar tegen te stellen / wanneer sy een ander vermogen der woorden kennen ('t geen de Nederlandsche Vertaalders ook schijnen toe te staan / wanneer sy in hare annotatien daar ook bijvoegen de oversettingen van anderen / en daar over een yder syn gevoelen bylaten /) wanneer dat selvige maar slegts selden / en met zedigheyd geschiet / sonder kleynagting van eenige in gebruyk sijner vertalinge. Wy belijden ook dat hare kant-teekeningen van seer groot gebruyk zijn; en dat Coccejii Discipelen ook veel daar aan defereeren / sullen sy selve geerne bekennen / als die ook andere Commentarien raad plegen / en met ons de gave van uytleggingen in de meesten verheffen ; en terwijle sy haar Meester voor andere plaatsen / soo volgense alle andere na welken het geoorloft is soo een Uytlegger te verkiesen / die sy meynen de beste te zijn : nochtans eyschen wy hier zedigheyd / dat niemand sig inbeelde / als of Coccejus alleen den sleutel der Heylige Schriften gevonden had / of alleen wijs ware / en de overige in 't nasporen van het wit des Heyligen Geestes hadden gemist / of weynig grondigs behelfden. In sulker voegen moet men yeder uytleggingen in waarde houden / soo lang als de regel-mate des Geloofs in deselve wort bewaart / de Gods-geleerde stoffe besadigt werden gehandelt / en de oeffening der Godsaligheyd kan werden voortgeset.

Wy sullen hier noch een ander misdaad by voegen / waar over de navolgers van Coccejus ook door den bank berispt worden : namentlijk / dat sy / terwijl sy soo seer den aanwasch in de kennisse beijveren / en haar der Theorie bevlijtigen al te weynig behartigen de practijcq der Gods-geleerdheyd. Het is ons bekent / dat dit na de opinie van de gemeyne man rugtbaar genoeg is geworden / en dat sy onder die naam / dikwils hatelijk werden overgehaalt / maar men heeft ook daarblijkelijk bevonden dat veele in soo slinxe opinien bedrogen waren. Verscheyden Kerken in Hoog-duytsland, en Nederland konnen een beter getuygenisse geven / en attesteren / hoe veele de meeste der selver tot de stigting der Kerke Christi en de ware practijcq der Godsaligheyd toebrengen. Dit plagten sy wel te berispen / dat men de Kerken al te grooten mengel-moes van practische Boekskens in de handen steekt / al te opereuse werken over de oeffening der Godsaligheyd schrijft / de Godvrugtigheyd in soo veel deelen / en onderdeelen verdeelt / en soo sorgvuldig uytbreydet / dat sulken Godsaligheyd / de gestalte van een boom die meer met bladen / als vrugten beladen is / vertoont. En dat hier veele misbruyken begaan worden / en meynen sy niet buyten de waarheyd / nadien sommige Menschen dat practijcq der Godsaligheyd noemen / daar van veel te

schryven / te lesen / of te spreken / ook begeven sy haar soo geheel aan 't lesen van die Schriften / dat het Woord Gods selfs mede by haar begint in kleyn agting te geraken / in welke wy nochtans een volkomene / en genoegsaam ontwerp / en aftekening der ware practijcq beschreven hebben.

Wy en misprijsen die loffelijke maniere niet / dat men sijn Godvrugtige gedagten ten gemeyne nutte der Kerke in open druk uyt geve / en deselve ernstig aan alle Godvrugtige recommandere: maar wy sustineren / dat men daar in van nooden heeft een voorsigtig en matig gebruyk der selver. Dat nu in dit geval ook die gene ten gemeyne nutte der Kerke yets konnen toebrengen / welke Coccejii Schole heeft opgequeekt / daar van geven proeven / die kleynoden der Practische Theologie, welke van den Eerwaardigen, en Hoog-geleerden D. Petro van der Hagen zalr. gedagtenisse / in syn leven Kerken Dienaar tot Amsterdam, (over wiens uytstekend verstant en singuliere gaven veele met verwondering zijn bevangen / en tot wiens persoon (in den levens loop ah! al te schielijk hun ontrukt) alle goeden die hem gekent hadden / een bysondere sugt waren toedragende:) beschreven / en nu onlangs in 't ligt uytgegaan zijn / en wijders staan uyt te komen.

Eyndelijk hebben wy ook ondervonden / dat de genaamde Novateurs werden gebrantmerkt / dat sy het gesag der Synoden verwerpen, en geen Kerkelijke oordeelen en besluyten over hare handelingen en verdragen / en de schuldige onderwerpinge onder de Kerkelijke-tugt haar ontrecken. Wy meynen niet / dat men daar over die gene kan in proces betrecken / dewelke tot hier toe met de Broeders deselve Synodale vergaderinge helpen houden / der selver regten gesint zijn geweest ongekrenkt te bewaren / en de Kerken-tugt na een selvigen regel hebben aangenomen en geoeffent. Men heeft wel t'eeniger tyd ongeregelde Menschen gevonden / die / om door plas-dank den Politiken te behagen / en veylig te zijn voor de Kerkelijke censure, die sy vreesden / geerne de regten den Kerken ontrochen / den Magistraten sagen opgedragen / maar 't is bekent dat die sieden dat selvige niet hadden uyt Coccejus.

't Is waar / dat Synoden dwalen konnen / en dat sy geen onfeylbaarheyd moeten voorwenden / als of de regelementen by de selve voorgeschreven waren op stellingen van den Heyligen Geest: 't gebeurt ook dikmaal dat sommige Broeders in Synoden zijn Eer-sugtig, en geern de eerste willen zijn / en na heerschappy staan over hare Medebroeders: ook konnen de passien altemets yemant overmeesteren / en een Broeder vallen in de censure des Synodi sonder gewigtige oorsaak / en hoe seer die Kerkelijke Collegien de Menschelijkheyd konnen onderworpen zijn / sal van alle eeuwen af de outheyd / en dagelijksche ervarentheyd getuygen. Niet te min moet men den Synoden / die in den HEERE vergadert zijn / toeschrijven een nootwendigheyd / nuttigheyd / en weerdigheyd / op dat daar in vast gestelt werde / 't geen het ampt en de noodigen eysch der kerken vorderen. Ook is een yeder Broeder verpligt de vaststellingen des Synodi met eenparige stemmen bevestigt / te ge-

hoor-

hoorsamen / sig ook het oordeel der Broederen / en de censure te onderwerpen / ja of schoon 't gebeurde / dat een Broeder niet konde inschikken soodanigen censure verdient te hebben / soo betaamt het hem niet eenigsins daar tegen te streven / maar 't sal beter zijn sijn onschult zediglijk bloot te leggen / met een billijk gemoet te verdragen / en Gode sijn saak te bevelen / op dat hy niet schijne op te staan tegen de goede ordre. Wat belangt het gesag der Synoden, dese toenaam konde wel toegelaten worden / indien sy niet en rickte na eenige heerschappy / welke niet en past den genen / die haar selven Dienaars noemen. Nauwelijks durven wy ook den Synoden toe kennen een Wet-gevende magt, overmits sy niets vermogen voor te schrijven buyten het geene in Gods Woord voorgeschreven is / 't welk wanneer sy voorschrijven / sy doen op een bedienende wijse / slegts 't geen voorgeschreven is recommanderende / en in stede Christi bevelende: de overige dingen die orders halven van haar den Kerken werden voorgehouden / en hebben de kragt niet van wetten die absolute de Conscientie verbinden / hoewel nochtans ten aansien van tijden en plaatsen / op dat alles met order / en op een betamelijke wijse in de Kerke geschiede / seer wel voor haar gesorgt werd / en 't onbeschoft sou zijn de welgestelde ordinantie met andere niet te willen onderhouden. In somma / wy staan aan Synoden / en Concilien met den Hoogvermaarden Heer Maresius, die magt toe / van te mogen over saken die de waarheyd des Geloofs / en den Gods-dienst betreffen / na Gods Woord oordeelen / en dat die magt uyt Goddelijk regt is ingesloten in de magt der sleutelen / en in den dienst des Euangeliums. Of nu / en op wat wijse de Navolgers van Coccejus weygeren het Synodaal oordeel over hare handelingen / en opgetijgde nieuwigheden? daar over bevinden wy dat sy dese excuse by brengen: datter veele werden gebruykt tot het ondersoek van haar saak / door welcher uytspraak sy nu onlangs voor een naauwe kennisse van haar saak buyten schult zijn veroordeelt. Dat sy andersins noyt hebben ter zijden geweesen een billijk ondersoek harer handelingen en gevoelens / en ook niet en wantrouwen / of sy sullen billijke regters hebben aan de meeste Synoden der Gereformeerde Kerke. Syst. loc. xvj in not. ad §. 75. lit. b.

Ook en konnen wy hier onse smerte niet verbergen / dat er soo in dit geval / als in veele andere / van sommige Broeders soo hatelijken comparatie gemaakt wert / tusschen dese Discipelen van den Eerweerdige Coccejus, en de Remonstranten, daar nogtans beyder leer-stuken alderwijdst van den anderen verschillen / en dat sy lieden selfs wel weten / datse niet en konnen overwonnen worden / van de orthodoxie, en Formulieren van eendracht te krencken.

Maar opsettelijk breecken wy hier / Mannen Broeders / den draat af / en strijken onse Zeylen / op dat onsen Brief door soo langen ommetrek / van wegen de wijdluftigheyd der stof omheynt / uw geen walg in 't lesen aan en brenge. Indien wy in sommige dingen langer als wel behoorde geweest zijn / vergeeft het ons; maar soo wy eenige stoffen dese materie belangende / die eerder hadden moeten in bedenching komen / niet

niet hebben aangeraakt / wijl dat onse onwetenheyd / vermits wy wegens de ver-afgelegentheyd der plaatsen / van alle dingen / die hier toe behooren / woonende als in een duysteren hoek der Gereformeerde Kerke / niet en konden even goet beschept hebben.

III. Wat resteert 'er dan / Eerweerde Broeders in Christo, als dat dese schadelijke twisten werden beslist / en soo kleyn geschil / terwijl het fondament des Geloofs blijft onaangestooten / en deselve waarheyd van allen werd gepredikt / de onderlinge band van Liefde / en Broederschap niet en ontbinde. Men behoorde met alle vlijt te onderleggen / om / waar toe wy gekomen zijn / na den selven regel te wandelen / en 't selve te gevoelen / doch indien yemant wat anders gevoelt / dat sal hem God ook openbaren.

Dit is onsen wensch / dat de Broederlijke hadyen versmoort / de boose nadenkingen uyt de gemoederen uytgewischt / allerleye brand-stookingen tot dien onheylsamen twist verworpen / en geen verdeeltheyd der gemoederen onder Gods-geleerden / die van soo quaden exempel is / meer gehoort werde / maar dat de onderlinge vrede / soete eendragt / en de aldergenoegelijkste maatschappy in leere / en Religie leve / en bloeye.

Van sommige Broederen / welken eenige vreemd-luydende opinien van Coccejus en sijn navolgers niet en gevallen / begeren wy dit / dat sy haar gemoet afwenden van wijder nadenken te voeden tegen hare Broeders / dat sy de verschillende meyningen der Broederen haar ondersoek waardig agten / en met Gods Woordt vergelijken; dat sy het vooroordeel of de passien geen plaats geven / maar de waarheyd: den staat des verschils wel aantekenen / op dat sy geen gevoelen of gevolg den selven aandigten / waar van sy seggen en betuygen een afgrijsen te hebben / en gansch vremt te zijn. Niet diffameren / noch oordeelen / geen Ketters noch ongesont-gevoelende en noemen de gene / die een even dierbaar geloove verkregen hebben / en 't selfde fondament / de selve Religie / de selve Kerkelijke gemeynschap houden / en tot eene en de selve Saligheyd door deselve middelen hygen / en haar uytstrekken. Ja by aldien sy eenige uyt de verdachte Broeders in eenige dingen mogten bevonden hebben gefaalt / en door een dooling bekropen / of door onvoorsigtigheyd gevallen te zijn / dat sy doch sulks liever door de mantel van Liefde toedecken / den selven van sijn begangen dooling zedigljk vermanen / aanwijsing doen / overtuygen / en in alle sagtmoedigheyd tragten te verbeteren.

Even soo sal 't billijk zijn / dat die door Cocceji onderwijs geleert zijn / met gelijke Moderatie handelen / geen Menschelijke naam en maken / of haren Gamaliël niet al te seer en verheffen / maar zedigljk sijn goede naam / en gesontheyd van gevoelen beweren / niet en sweren in de woorden haars Meesters / haar selven geen voesterlingen vermeten van een nieuwe wysheyd / noch andere en veragten / als waren sy met geringe Gods-geleerde kennisse opgeleyt / wanneer door de ondersoeking van Gods Woord eenige waarheyd han bekent word / welke de publijke stigtinge kan vorderen / dat sy deselve sonder wint-buylen zedigljk voorstellen / en met andere over 't verstand der selve raatplegen / op dat sy niet

schij-

schijnen alleen wijs te willen zijn. Ontmoet haar yets dat swaar is om te verstaan / 't geen van soo grooten belang niet en is / dat het yeder behoeft te weten / dat sy niet aanstonts dat selvige stropen onder de gemeyne man / maar versenden tot de oeffeningen der Geleerden: dat sy de andere Broeders waar mede sy te doen hebben door sagtmoedigheyd winnen / en in een gemoed / dat tot Vrede en Eendragt genegt is / voorkomen.

Ten dien eynde sal 't ten uytersten nootsakelijk zijn die middelen en remedien te omhelsen / welke de gemoederen van beyde zijden niet en branden / maar welke / den vrede-lievende voorgestelt / de eendragt konnen bevestigen / en bevoegt zijn de gemoederen tot goedwilligheyd in te winnen. Wy hebben met groot genoegen verstaan / dat 'er in uw Vaderland ook zijn die 't heyl der Kerke door Vredes-middelen tragten te bevorderen.

Ons gevalt uytnemend het voorsigtig voorslag der Kerken-raad van Amsterdam, nopende de conditien van vrede / genomen in den aanvang deses jaars / en in eenige artykelen beschreven / tot welke waar te nemen hun alle de Dienaars der Kerke met eenparige sugt / en verbintenisse hebben verobligeert / ende wy en twijffelen niet / indien de Kerkraden der overige Steden van Nederland dat exempel navolgden / of dese groote twist ware in korten tijd in der minne by te leggen. En hoe vele haar over 't vernieuwen van den eendragt bekommeren / daar van geven wy tot een getuyge den Eerweerdige, en Hoog-geleerde Heer Johannes Silvius, eertijts een Mede-wagter in den Dienst met ons / in ons Vaderland, nu een seer getrouw Leeraar der Kerke tot Amsterdam, in sijn onlangs uytgegeven Boeksken / dat hy in 't ligt heeft gebragt onder 't opschrift van Vrede-wensch: wiens voornemen ook veele geprezen hebben.

Hier by konden ook gevoegt worden eenige speciale middelen / die tot het vereffenen van de verschillende gevoelens der Broederen dienstig zijn / [welker eenige wy alreets in passant boven in 't ondersoek der selver hebben aangewesen.] Welke nochtans met order / en na eysch van soo gewigtigen saak breeder te verhandelen, het tegenwoordig ondernemen van onsen Brief niet toe en laat. Sy souden alle / die 't heyl / en de Vrede der Kerke lieven / door geen kleyne weldaad aan haar verbinden / die eens bestonden een yeder der beleyde gevoelens door een vergelijking met Gods Woort / met de accoort-stem der gesond-gevoelende / en de gevoelens van andere Gereformeerde te vereenigen / 't geen wy meenen te konnen geschieden.

Maar 't sal dienstig zijn / Eerweerdige Broeders, het eynde van onsen aangestelden Brief te bespoedigen / die mogelijk / als ruym lang / en met een eenvoudigen stijl / en dagelijksche woorden beschreven / uw een walg van lesen aangebragt heeft / 't en ware uwe goedwilligheyd / en billijk gemoed / 't geen wy vertrouwen ons yetwes toegaf: wy hadden niet anders voorgenomen / als tot onderlinge eendragt te vermanen / en 't soude ons seer smerten / indien yemant onse meyninge anders wilde

duyden / als of wy ons met anders doen bemoeyden / en onsen sickel sonden in een vreemden oogst. Weshalven wy heyliglijk en oprechtelijk betuygen / dat de kommer voor 't heyl der Gereformeerde Kerke / welke ons ook voor ons deel aanvertrouwt is / ons geraden heeft tot dese letterpligt / en dat wy ons seer eerbiedig willen dragen ontrent soo veele weldaden / met welke gy ons van overlang geobligeert hebt / het getuygnisse onses gemoets ons dit selve heeft afgevordert.

Gy lieden dan / seer geliefde Broeders in Christo, daar toe u de God des vredes vermaant / 't geen het heyl der Gereformeerde Kerke uw afvordert / 't geen de leden van onse gemeyntens alomme soo vierig verwagten / 't geen wy door de ontfermingen Gods soo ernstig begeeren / volbrengt dat / tragt daar toe met inspanning van alle uwe kragten / oeffent vrede en eendragt / Zijt eens gesint, leeft in vrede, ende de God der liefde, ende des vredes sal met u zijn, (2 Corinth. 13: 11.) Wy bidden u door den name onses HEEREN Jesu Christi, dat gy alle het selfde spreekt, ende datter onder u gene scheuringen en zijn. Maar dat gy tesamen gevoegt zijt in een selven sin, ende in een selve gevoelen. (1 Corinth. 1: 10.) Alle argwaan werde weg genomen / ja ook alle bitterheyd, ende toornigheyd, ende gramschap, ende geroep, ende lasteringen met alle boosheyd, (Ephes. 4: 31.) Mannen, gy zijt Broeders, waarom sout gy malkanderen ongelijk doen? (Actor. 7: 36.) Nemaar veel eer aangedaan zijnde met alle ootmoedigheyd, ende sagtmoedigheyd, met langmoedigheyd verdraagt malkanderen in liefde, u beneerstigende te behouden de eenigheyd des Geestes door den band des Vredes. Ephes. 4: 2. 3.

Overweegt ten dien eynde de pligten van uwe Heylige beroepinge / 't is uw Ampt vrede te Euangelizeren / en de Broederlijke liefde ernstig in te stampen. Daar is niet dat u minder betaamt / of meer tot smaat van onsen dienst gedijt / als dat wy malkanderen quetsen / en der Broederen wonde / en lit-teekenen vernieuwen: hier uyt rijst het / dat wy menigmaal der Politijcquen spot / der swacken aanstoot / der wederpartijderen smaal / en op de tong van 't gemeyne volk zijn. Overweegt dien grooten schat der weldaden / waar mede u de goedertieren Godt boven de overige Gereformeerde Kerken rijk gemaakt heeft / die soo grooten vryheyd / soo grooten overvloet der Goddelijke wetenschap / en alle die noodige behulpmiddelen tot de Saligmakende kennisse / en ware Godtsaligheyd besit. Hoe onbehoorlijk is 't / alle die dingen door tweedragt ons onnut te maken / en niet eenparigtlijk t'samen te spannen / dat die selve moge werden aangeleyt tot gemeyne nutte der Kerke. Aanmerkt die alderbloeyenste Kerke / en soo veele duysenden schapen Christi uwe Herders-sorge aanvertrouwt / welken 't u betaamde met deselve Leere / en 't selve Zielen-voedsel te weyden. Aanmerkt alle die tempeesten van Gods strenge oordeelen over u Land / die God van tijd tot tijd nu eenige jaren herwaarts over u heeft uytgestort / en hoe uw Republijk by na onder de uyterste straffen 't hooft onder haalde / en 't niet veel en scheelde / of 't ware met de vryheyd van Vaderland en Kerk uytgeweest. Als mede alle die oordeelen Gods / welke tot noch toe uw Nederlant hebben

ver-

verdrukt/ die nederlagen soo te water als te land geleden/ die water-vloeden/ die groote puyn-hoopen van Kerken/ toorens en huysen door een schichtig onweer van ongehoorde storm en draay-winden ommegekeert/ en wat niet al voor schaden verlies en dat soo seer in korten tijd verandert gelaet der vorige dingé aanmerkt. Ja het Vaderland tot noch toe bewikkelt in een alderswaarsten oorlog met de magtigste vyand. Hoe soude de vertoornde God versoent werden/ indien de tweedragt bleeft onder die gene/ welker ampt het is/ met eenparige smeekinge te bidden om de vrede van Jerusalem? Waarom en konnen uwe Gebeden voor 's Lands behoud niet kragtig zijn voor God/ om dat gy door onderlinge ontsteekinge/ en haady versvvakt/ met dien yver niet zijt aangedaan/ waar in uwe andersins God tot barmhertigheyd geneygt/ ligtelijk soude konnen bewegen. Neemt ter harten die aldergetrouwste bescherminge en voorsienigheyd Gods/ waar door hy uw oude vryheyd nu soo na ten val/ uw heeft gered-det/ de vyanden op een wondere wijse heeft genootsaakt uwe belegerde Provintie te verlaten/ en onder 't beleyt van een Hoogste en waardigste Vorst, den staat van uw Republijcq wederom heeft in sijn geheel gestelt. Hoe destig soude het zijn/ byaldien de Dienaars der Kerke met haar Gebeden in onderlinge liefde 't selfde een-moedigljk voortsetteden/ 't gunt de Vaders des Vaderlands tot behoud der Republijcq met hare raden toebrengen? Behartigt wijders wat al onheylen/ en quaden van allen tijden de Broederlijke twee-spalt/ en Kerkelijke twisten in de Kerke hebben ingevoert? Dese hebben de weg gebaant/ en de brug geleyt dat de Antichrist in de Kerke is getreden; Hoe jammerlijk was de staat der Kerke in verscheyden tijden gestelt/ als uyt een factieusheyd Bisschoppen tegen Bisschoppen/ en Kerken/ de blixemen van Kerk-ban/ en vervloekingen swenkten? Met wat tranen is ook die scheuring der Protestanten ten tijden onser Vaderen te beweenen/ die nergens anders uyt geboren is/ als uyt der Broederen hartneckige tweedragt/ en dat over verschillen die soo gantsch swaar-wigtig niet en waren? Welke dingen wy immers ons ten exempel moeten aannemen/ en sorgvuldig hoeden/ dat men niet door de overtollige hedensdaagsche dissentien/ en al te groote verbitteringe der gemoederen ('t geen God genadiglijk verhoede) tot diergelijke en vervalle. Bedenkt hoe de geswoorene vyanden der waarheyd haar ketelen/ wanneer uwe gemoederen in contrarie gevoelens van malkanderen loopen/ en gy-lieden een verdeeltheyd in de Leere wilt aanregten/ dat rekent de Roomsche Kerk haar winste; en onse vyandinne is verblijt en schettert terwijl het rijk van Babel door onse tweedragt bevestigt werd/ en hier af neemt sy bewijsen tot de swaarste laster/ om onse Religie van onstantvastigheyd smadelijk te betigten: waar van op eenige plaatsen proeven gegeven zijn/ wanneer de flatteurs van het Roomsche Hof soo heymelijk als opentlijk van hare Predik-stoelen/ ten toon verheffende die twintig berugte/ en verbodene Leydsche positien, met een opgeblasene schamperheyd/ en uytvaringe/ de twee-spalt der Gereformeerde boertig/ en smadelijk swart gemaakt/ en beschimpt hebben: Hoe soude het ons betamen deselve alle stoffe tot laster te ontne-

verdrukt/ die nederlagen soo te water als te land geleden/ die watervloeden/ die groote puyn-hoopen van Kerken/ toorens en huysen door een schielijk onweer van ongehoorde storm en draay-winden omvergekeert/ en wat niet al door schaden verlies en dat soo seer in korten tijd verandert gelaet der vorige dingē aanmerkt. Is het Vaderland tot noch toe bewikkelt in een aldersmaarsten oorlog met de magtigste vyand. Hoe soude de vertoornde God versoent worden/ indien de tweedragt bloeyt onder die gene/ welker ampt het is/ met eenparige smeekinge te bidden om de vrede van Jerusalem? Daarom en konnen uwe Gebeden voor 's Lands behoud niet kragtig zijn voor God/ om dat gy door onderlinge ontstekinge/ en haat verswakt/ met dien yver niet zijt aangedaan/ waar in uwe andersins God tot barmhertigheyd geneygt/ ligtelijk soude konnen bewegen. Neemt ter harten die aldergetrouwste bescherminge en voorsienigheyd Gods/ waar door hy uw oude vryheyd nu soo na ten val/ uw heeft geredet/ de vyanden op een wondere wijse heeft genootsaakt uwe belegerde Provintie te verlaten/ en onder 't beleyt van een Hoogste en waardigste Vorst, den staat van uw Republijcq wederom heeft in sijn geheel gestelt. Hoe deftig soude het zijn/ by aldien de Dienaars der Kerke met haar Gebeden in onderlinge liefde 't selfde een-moedigljk voortsetteden/ 't gunt de Vaders des Vaderlands tot behoud der Republijcq met hare raden toebrengen? Behartigt wijders wat al onheylen/ en quaden van allen tijden de Broederlijke twee-spalt/ en Kerkelijke twisten in de Kerke hebben ingevoert? Dese hebben de weg gebaant/ en de brug geleyt dat de Antichrist in de Kerke is getreden; Hoe jammerlijk was de staat der Kerke in verscheyden tijden gestelt/ als uyt een factieusheyd Bisschoppen tegen Bisschoppen/ en Kerken/ de blixemen van Kerk-ban/ en vervloekingen swenkten? Met wat tranen is ook die scheuring der Protestanten ten tijden onser Vaderen te beweenen/ die nergens anders uyt geboren is/ als uyt der Broederen hartneckige tweedragt/ en dat over verschillen die soo gantsch swaar-wigtig niet en waren? Welke dingen wy immers ons ten exempel moeten aannemen/ en sorgvuldig hoeden/ dat men niet door de overtollige hedendaagsche dissentien/ en al te groote verbitteringe der gemoederen ('t geen God genadiglijk verhoede) tot diergelijke en vervalle. Bedenkt hoe de gesworene vyanden der waarheyd haar ketelen/ wanneer uwe gemoederen in contrarie gevoelens van malkanderen loopen/ en gy-lieden een verdeeltheyd in de Leere wilt aanregten/ dat rekent de Roomsche Kerk haar winste; en onse vyandinne is verblijt en schettert terwijl het rijk van Babel door onse tweedragt bevestigt werd/ en hier af neemt sy bewijsen tot de swaarste laster/ om onse Religie van onstandvastigheyd smadelijk te betigten: waar van op eenige plaatsen proeven gegeven zijn/ wanneer de flatteurs van het Roomsche Hof soo heymelijk als opentlijk van hare Predik-stoelen/ ten toon verheffende die twintig berugte/ en verbodene Leydsche positien, met een opgeblasene schamperheyd/ en uytvaringe/ de twee-spalt der Gereformeerde boertig/ en smadelijk swart gemaakt/ en beschimpt hebben: Hoe soude het ons betamen deselve alle stoffe tot laster te ontne-

 men/

men/ en tegen haar te staan in eenen Geest/ met een gemoet/ t'samen strijdende/ door 't Geloobe des Euangeliums. Bedenk die grooten troup en t'samen-vloet van allerleye Geest-drijvers/ en Sectarissen/ die terwijl uwe Kerkelijke tweedragten blijven duyren/ 't hooft op steken/ en hoe allerleye Ketteryen aanwassen/ die andersins door gemeyne wapenen ligtelijk hadden konnen te boven gekomen werden. Bedenkt, eyndelijk/ al 't geene het behoud der kerke/ des Vaderlands/ ende uwer Zielen/ van u vordert.

En daarom bidden wy wederom/ Leeft in Vrede, en vervult onser, en aller die Jesum/ en zijn Kerk beminnen/ haar blijdschap, dat gy 't selfde gevoelt, deselve liefde hebbende, van een gemoet, en van een gevoelen zijnde. Philippens. cap. 2. vers 2.

Dat sal de hoogste eeren-krans zijn van uw Nederland/ en een goede voorbeduydinge/ en heylsaam voorspel tot sluyting der vrede onder de Christen Princen. Ende de God des vredes sal met u zijn/ en blijven.

Hier maken wy een eynde Eerwaarde, en seer geliefde Broeders in Christo, met dien seer treffelijken wensch/ en sluyt-spreuk des Apostels/ (Rom. 15: 5. 9.) De God der Lijdsaamheyd, ende der vertroostinge geve u, dat gy eens gesint zijt onder malkanderen na Christum Jesum. Op dat gy eendragtelijk met eenen monde meugt verheerlijken den God ende Vader onses Heeren Jesu Christi. Amen.

Uyt naam en speciale last des Synodi in 't Hartogdom van Gulik gehouden tot Linnich, in de Maant van Maart des Jaars 1677.

Geschreven door

JOHANNES PITTENIUS,
Bedienaar des Goddelijken
Woorts in Rheyt, Synodi
p. t. Scriba.

